

T.C.
MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**ORTA ASYA TÜRK CUMHURİYETLERİNDEN TÜRKİYE'YE YAPILAN
GÖÇLER**

DOKTORA TEZİ
Eren Can ASLAN

Anabilim Dalı: Tarih

Programı: Genel Türk Tarihi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. İlyas KEMALOĞLU

TEMMUZ 2024

T.C.
MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**ORTA ASYA TÜRK CUMHURİYETLERİNDEN TÜRKİYE'YE YAPILAN
GÖÇLER**

DOKTORA TEZİ
Eren Can ASLAN

Anabilim Dalı: Tarih

Programı: Genel Türk Tarihi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. İlyas KEMALOĞLU

TEMMUZ 2024

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- tez içindeki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel etik kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- başkalarının eserlerinden yararlanması durumunda ilgili eserlere bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu,
- atıfta bulunduğum eserlerin tümünü kaynak olarak gösterdiğimi,
- kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- ücret karşılığı başka kişilere yazdırmadığımı (dikte etme dışında), uygulamalarımı yaptırmadığımı,
- ve bu tezin herhangi bir bölümünü bu üniversite veya başka bir üniversitede başka bir tez çalışması olarak sunmadığımı

beyan ederim.

Kıymetlim, rahmetli Annem Arife ASLAN'a ve saygıdeğer Babam Zeki ASLAN'a,

ORTA ASYA TÜRK CUMHURİYETLERİNDEN TÜRKİYE'YE YAPILAN GÖÇLER

ÖZET

SSCB'nin dağılması ile birlikte Orta Asya Türk cumhuriyetlerinden Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan bağımsızlığını kazandı. Türk cumhuriyetlerindeki baskıcı rejimler, antidemokratik yasalar ve uygulanan sansür, muhalefete uygulanan baskı ve yasaklar, ülkelerdeki yoksulluk ve yolsuzluk sorunu, ülkelerin ekonomik problemleri, Orta Asya'daki radikal dinî akımlar, terör faaliyetleri ve uyuşturucu sorunu gibi değişik sebeplerden dolayı Orta Asya Türklerinin ülkelerinden göç etmelerine sebep oldu. Orta Asya Türklerinin göç ettikleri ülkelerden biri de Türkiye'dir. 1991 yılından günümüze Orta Asya Türk cumhuriyetlerinden Türkiye Cumhuriyeti'ne turizm, eğitim ve çalışma gibi amaçlarla göçler yapıldı. Bu göçlerin bir kısmı yasal ve bir kısmı yasa dışı şekilde gerçekleşti. Orta Asyalı göçmenler iş piyasasında benzer sektörlerde istihdam edilmektedirler. Erkekler genellikle kasap, lokanta, market, otel ve pastane gibi işletmelerde bu- laşıkçı, fırıncı, garson veya kurye olarak çalışmakta; kadınlar ise özellikle ev hizmeti işçisi olarak ev işlerinde; çocuk ve yaşlı bakımında, diğer bir kısmı ise hazır giyim, lokanta ve eğlence sektöründe çalışmaktadır. Orta Asya Türk cumhuriyetlerinden Türkiye'ye gelen göçmenlerin ilk geldikleri zamanlarda doğal olarak çeşitli sorunlar yaşadıkları görülmüştür. Barınma, dil engeli, iş bulmada zorluk ve kalacak yer sorunları, yaşadıkları mevcut problemlerdir. Bu çalışma, İstanbul ilinde yedi ilçede toplamda yüz Orta Asyalı göçmen ile yapılan anket çalışması sonucunda göçmenler hakkında demografik veriler çıkarılarak hazırlanan istatistikler göç, göçmen, göç süreci ve göç sonrasında yaşananlar ile alakalı okuyucuya ışık tutacaktır.

Anahtar Kelimeler: SSCB, Orta Asya, Türkiye Cumhuriyeti, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan, Göç, İstihdam.

MIGRATIONS FROM CENTRAL ASIAN TURKIC REPUBLICS TO TÜRKİYE

ABSTRACT

With the dissolution of the USSR in 1991, the Central Asian Turkic republics of Kazakhstan, Kyrgyzstan, Uzbekistan, and Turkmenistan gained independence. The oppressive regimes in these Turkic republics, anti-democratic laws, censorship, repression and bans on the opposition, issues of poverty and corruption, economic problems, radical religious movements in Central Asia, terrorism, and drug issues have caused the Turks of Central Asia to emigrate from their countries. One of the countries to which the Turks of Central Asia migrated is Türkiye. Since 1991, there have been migrations from the Central Asian Turkic Republics to the Türkiye for purposes such as tourism, education, and work. Some of these migrations were legal, while others occurred illegally. Central Asian immigrants are employed in similar sectors in the job market. Men generally work as dishwashers, bakers, waiters, or couriers in businesses such as butcher shops, restaurants, markets, hotels, and patisseries. Women, on the other hand, mainly work as domestic helpers in housework, child and elderly care, while others work in the ready-made clothing, restaurant, and entertainment sectors. It has been observed that immigrants from the Central Asian Turkic republics face various problems when they first arrive in Türkiye. Current problems include housing, language barriers, difficulties in finding jobs, and issues with finding a place to stay. This study, based on a survey conducted with one hundred Central Asian immigrants in seven districts of Istanbul, will shed light on migration, immigrants, the migration process, and the experiences post-migration through the demographic data and statistics compiled.

Key Words: USSR, Central Asia, Türkiye, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Uzbekistan, Turkmenistan, Migration, Employment.

ÖNSÖZ

Orta Asya Türk cumhuriyetlerinden Türkiye Cumhuriyeti'ne yapılan göçleri çalışma düşüncemin oluşmasının nedenleri arasında bu alanda yapılan çalışmaların yetersizliği ve Türk insanının göçmenlere sınırlı bakış açısını genişleterek yerli halkın göçmenler hakkında oluşan ön yargılarını az da olsa değiştirmek yer almaktadır. Nitekim göçmenler ile yapılan mülakatlar ve anketler onları daha yakından tanıma fırsatı bulmamızı sağlamış ve tarafımızca dikkatli ve titiz bir çalışma yürütülerek haklarında edindiğimiz bilgiler ve sonucunda yaptığımız tespitler de bu çalışmamıza yansımıştır.

Çalışmamın oluşmasında, bana her daim ışık tutan rehberim, kıymetli hocam Prof. Dr. İlyas KEMALOĞLU'na teşekkürü borç bilirim. Tez çalışmamın daha nitelikli hale gelmesini sağlayan, beni azimle çalışmaya teşvik eden saygıdeğer hocam Prof. Dr. Abdulvahap KARA'ya minnettarım. Tez izleme komitesi üyelerinden kıymetli hocam Prof. Dr. Ahmet KANLIDERE'ye desteklerinden ötürü teşekkür ederim. Kıymetli danışman hocam Prof. Dr. İlyas KEMALOĞLU'nun değerli eşi hanımefendi Doç. Dr. Ayşegül İNGİNAR KEMALOĞLU'na çalışmamın tamamlanmasındaki büyük emeğinden ötürü teşekkürü borç bilirim. Lisans hayatım boyunca bana akademik kariyeri aşıl原因 ve yol gösteren değerli hocam Prof. Dr. Nesrin SARIAHMETOĞLU'na şükran borçluyum. İstatistiklerin temininde katkısı olan Türkiye İstatistik Kurumu'na, Göç İdaresi Başkanlığı'na, nezaketinden ve yardımından ötürü Kazakistan'ın İstanbul ilk başkonsolosu Ercan VAYS'a teşekkür ederim. Ayrıca çalışmamıza rıza göstererek katılım sağlayan çalışmamızın esas aktörleri olan Kazak, Kırgız, Özbek ve Türkmen göçmenlere sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum. Yine çalışmamın birçok aşamasında desteklerini yakından hissettiğim değerli dostum Dr. Oğuz ERDUR'a, sevgili yeğenim Duru Naz SANCI'ya ve tüm iş arkadaşlarım ile dostlarıma sonsuz teşekkür ederim. Ailem, onlar olmadan bu yolda devam etmem imkânsızdı. Çocukluğumdan bugüne kadar benimle alakadar olan dayım, ilk öğretmenim, üstat Erdal Zeki ASLAN'a minnettarım.

Son olarak tezi ithaf ettiğim velinimetlerim kıymetlim, rahmetli annem Arife ASLAN'a ve çınarım, saygıdeğer babam Zeki ASLAN'a ömrüm boyunca minnettar olacağım. Bugün bu tezi yazacak imkânlarla sahip olmamı sağlayan, mefkûresini ilke edindiğim Başöğretmenimiz Ulu Önder Gazi Mustafa Kemal ATATÜRK'e minnettarım.

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	x
GİRİŞ	1
1.GÖÇ KAVRAMI VE MEVZUAT	10
1.1.Göç Kavramı	10
1.2.Göç Türleri	14
1.2.1.Yasal Göç/Düzenli Göç	14
1.2.2.Yasadışı Göç/Düzensiz Göç	14
1.2.3.Düzensiz Göç ve Göçmen Kaçakçılığı	15
1.3.Göçlerin Genel Sebepleri ve Sonuçları	18
1.4.Göç Sürecindeki Uluslararası Örgütler ve Diğer Kuruluşlar	20
1.5. Türk Cumhuriyetleri ve Uluslararası Göç Süreçleri	22
1.5.1.Budapeşte Süreci	22
1.5.2.Prag Süreci	23
1.5.3.Almatı Süreci	23
1.5.3.Lahey Süreci	24
1.6.Türkiye'nin Göç Politikaları ve Yönetimi	24
1.7. Orta Asyalı Göçmenler ve Türkiye	28
1.7.1.Göçmenlerin İstihdam Alanları	31
1.7.2.Göçmenlerin ve Kayıt Dışı Göçmen İşçilerin Sorunları	32
1.7.3.Göçmenlerin Kaynak Ülke Ekonomilerine Etkisi	34
1.7.4.Göçmenlerin Türkiye Ekonomisine Etkisi	34
2. TÜRK DÜNYASINDAN GÖÇLER	37
2.1. Türk Dünyasından Göçler ve Sonuçları	37
2.1.1.Göçlerin Siyasi Sebepleri	37

2.1.1.1. Kazakistan Cumhuriyeti	39
2.1.1.1.A. Nursultan Nazarbayev Dönemi (1991-2019)	39
2.1.1.1.B. Kasım Cömert Tokayev Dönemi (2019 -)	41
2.1.1.1.C. Kazakistan'da Basın Özgürlüğü Sorunu	43
2.1.1.1.D. Kazakistan'da Yolsuzluk Sorunu	45
2.1.1.2. Kırgızistan Cumhuriyeti	48
2.1.1.2.A. Askar Akayev Dönemi (1991-2005)	48
2.1.1.2.B. Akayev Sonrasında Kırgızistan	49
2.1.1.2.C. Bağımsızlık Sonrası Dönemde Kırgızistan Basını	50
2.1.1.2.D. Kırgızistan'da Yolsuzluk Sorunu	51
2.1.1.3. Özbekistan Cumhuriyeti	54
2.1.1.3.A. Kerimov Döneminde Özbekistan (1991-2016)	54
2.1.1.3.B. Şevket Mirziyoyev Döneminde Özbekistan (2016 -)	57
2.1.1.3.C. Özbekistan'da Yolsuzluk Sorunu	59
2.1.1.4. Türkmenistan Cumhuriyeti	62
2.1.1.4.A.Saparmurad Niyazov Döneminde Türkmenistan'da Uygulanan Yasaklar	64
2.1.1.4.B. Berdimuhammedovlar Dönemi (2006-)	65
2.1.1.4.C. Türkmenistan'da Basın Özgürlüğü Sorunu	66
2.1.1.4.D. Türkmenistan'da Yolsuzluk Sorunu	68
2.1.2.Göçlerin Ekonomik Sebepleri	70
2.1.2.1.Bağımsızlık Sonrası Kazakistan Ekonomisinin Genel Durumu	71
2.1.2.1.A.Kazakistan Ekonomisinin Sorunları	74
2.1.2.2.Bağımsızlık Sonrası Kırgızistan Ekonomisinin Genel Durumu	77
2.1.2.2.A.Kırgızistan Ekonomisinin Problemleri	78
2.1.2.3.Bağımsızlık Sonrası Özbekistan Ekonomisinin Genel Durumu	81
2.1.2.3.A. Özbekistan Ekonomisinin Problemleri	82
2.1.2.4.Bağımsızlık Sonrası Türkmenistan Ekonomisinin Genel Durumu	84
2.1.2.4.A.Türkmenistan Ekonomisinin Sorunları	85
2.1.2.5.Su ve Enerji Sorunu	88
2.1.3.Göçlerin Güvenlik Sebepleri	91
3.TÜRKİYE'DEKİ ORTA ASYA TÜRKLERİ	96

3.1. Anket Çalışmasının Gerçekleştirildiği İstanbul'un İlçeleri	96
3.2. Orta Asyalı Göçmenlerin Türkiye'ye Geliş Amaçları	97
3.3. Ankete Katılan Orta Asya Türklerinin Doğdukları Şehirler	99
3.4. Ankete Katılan Göçmenlerin Türkiye'ye Geldikleri Yıllar	101
3.5. Göçmenlerin Statüleri	102
3.6. Göçmenlerin Karşılaştıkları Sorunlar	105
3.7. Demografik Veriler	111
3.7.1. Yaş	111
3.7.2. Cinsiyet	114
3.7.3. Orta Asyalı Göçmenlerin Medeni Durumu	116
3.8. Göçmenlerin Eğitim Durumu	119
3.8.1. Kazakistanlı Göçmenler	120
3.8.2. Kırgızistanlı Göçmenler	121
3.8.3. Özbekistanlı Göçmenler	122
3.8.4. Türkmenistanlı Göçmenler	123
3.9. Göçmenlerin Meslekleri ve Kazançları	124
3.9.1. Kazakistanlı Göçmenler	124
3.9.2. Kırgızistanlı Göçmenler	127
3.9.3. Özbekistanlı Göçmenler	129
3.9.4. Türkmenistanlı Göçmenler	131
3.10. Anket Değerlendirmesi	134
SONUÇ	141
KAYNAKLAR	147
EKLER	173
ÖZGEÇMİŞ	186

KISALTMALAR

AB	:Avrupa Birliği
ABD	:Amerika Birleşik Devletleri
AFAD	:Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı
a.g.e.	:Adı Geçen Eser
AGİT	:Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AI	:Amnesty International/Uluslararası Af Örgütü
ASAM	:Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi
BDT	:Bağımsız Devletler Topluluğu
Bkz.	:Bakınız
BM	:Birleşmiş Milletler
BMMYK	:Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği
CEAS	:Common European Asylum System/Avrupa Birliği Ortak Sığınma Sistemi
Çev.	:Çeviren
DEAŞ	:Devlet'ül Irak ve's Şam
DEİK	:Devlet Ekonomik İlişkiler Kurulu
Der.	:Derleyen
EBRD	:European Bank for Reconstruction and Development/ Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası
Ed.	:Editör
EGM	:Emniyet Genel Müdürlüğü
FETÖ	:Fetullahçı Terör Örgütü
FRONTEX	:The European Border and Coast Guard Agency/Avrupa Sınır Güvenliği Ajansı
GİGM	:Göç İdaresi Genel Müdürlüğü
GSYİH	:Gayrisafi Yurtiçi Hâsıla
Haz.	:Hazırlayan
HT	:Hizb-ut Tahrir
ICMPD	:International Centre for Migration Policy Development/Uluslararası Göç Politikası Geliştirme Merkezi

IOM	:International Migration Organization/Uluslararası Göç Örgütü
ILO	:International Labor Organization/Uluslararası Çalışma Örgütü
IMF	:International Monetary Fund/Uluslararası Para Fonu
İHD	:İnsan Hakları Derneği
KGB	:Komitet Gosudarstvennoy Bezopasnosti/Devlet Güvenlik Komitesi
MEB	:Milli Eğitim Bakanlığı
MPI	:Migration Policy Institute/Göç Politikası Enstitüsü
NATO	:North Atlantic Treaty Organization/Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü
ÖİH	:Özbekistan İslam Hareketi
SBKP	:Sovyetler Birliği Komünist Partisi
SSCB	:Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
ŞİÖ	:Şanghay İşbirliği Örgütü
TASAM	:Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi
TBMM	:Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCK	:Türk Ceza Kanunu
TDAV	:Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı
TDK	:Türk Dil Kurumu
TİKA	:Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı
TOBB	:Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TÜİK	:Türkiye İstatistik Kurumu
TÜRKSOY	:Türkçe Konuşan Ülkeler Kültür ve Sanat Ortak Yönetimi
UNESCO	:United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization/Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü
UNHCR	:United Nations Refugee Agency/Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği
UNODC	:United Nations Office on Drugs and Crime/Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suç Ofisi
USD	:United States Dollar
YÖK	:Yüksek Öğretim Kurulu
YUKK	:Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu

GİRİŞ

Tezimizin konusu, Orta Asya Türk cumhuriyetlerinden Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan uyruklu göçmen bireylerin tarihî ve kültürel bağları olan Türkiye Cumhuriyeti'ne göçleridir. Azerbaycan Güney Kafkasya'da yer aldığından, Tacikistan ise Fars asıllı olduğundan çalışmanın kapsamının dışında tutulmuşlardır.

Araştırmamız çerçevesinde Orta Asya Türk cumhuriyetlerinden göçlerin nedenleri ortaya koyulduğu gibi gerçekleştirdiğimiz anket çalışmasıyla da Orta Asya Türklerinin Türkiye'de, özellikle İstanbul'un farklı ilçelerinde ikamet alanları ve burada karşılaştıkları sorunlar ortaya koyulmuştur. Orta Asyalı Türk göçmenleri Türkiye'nin birçok ilinde varlıklarını sürdürmelerine rağmen İstanbul ilini temel almamızın nedeni, göçmen sayısının burada daha çok olması ve göçmenlerin nispeten daha rahat ulaşılabilir olmasıdır. Göçmenlerin genellikle İstanbul'u tercih etmelerinin sebebi ise daha önce akraba ve arkadaşlarının burada bulunmaları ve iş imkânlarının fazla olmasıdır. Nitekim anket çalışmamıza katılanlar da genellikle İstanbul'un Avcılar, Başakşehir, Beşiktaş, Beyoğlu, Küçükçekmece, Esenyurt ve Zeytinburnu ilçelerinde yaşayan Orta Asyalı Türk göçmenler olmuştur.

100 kişi ile yaptığımız 15 sorudan oluşan anket çalışmamızla Orta Asya Türk cumhuriyetlerinden göçmenlerin Türkiye'ye geliş amaçları, doğdukları yerler, Türkiye'ye geldikleri yıllar, cinsiyetleri, yaşları, medeni durumları, eğitim durumları, yabancı dil bilgileri, statüleri, Türkiye'ye göç sonrası karşılaştıkları sorunlar, meslekleri, buradaki kazançları ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Anket ve mülakatlar, Şubat 2020 - Haziran 2023 tarihlerini kapsayan sürede gerçekleştirilmiştir. Saha çalışması kapsamında 13 kadın, 12 erkek olmak üzere 25 Kazakistan uyruklu, 11 kadın 14 erkek olmak üzere 25 Kırgızistan uyruklu, 11 kadın 14 erkek olmak üzere 25 Özbekistan uyruklu ve 12 kadın 13 erkek olmak üzere 25 Türkmenistan uyruklu olmak üzere toplam 100 Orta Asyalı Türk göçmenle görüşülmüştür. Her ankette olduğu gibi göçmenlerin kimlik bilgileri gizli tutulmuş, görüşmeler kayıt altına alınmamıştır. Katılımcılarla açık alanlarda, çalıştıkları iş

yerlerinde, üniversite ile belediye ve devlet kurumlarının organize ettiği konferanslarda ve dernek toplantılarında görüşülmüştür. Çalışma esnasında not alma süreci titizlikle yürütülmüştür.

Mülakat yapılan kadın ve erkek göçmenler 0-15 yaş, 15-29 yaş, 30-49 yaş, 50-65 yaş ve 65 yaş üstü şeklinde çeşitli yaş gruplarından oluşmaktadır. Çalışma sırasında bazı zorluklarla karşılaşmıştır. Bu zorluklardan en önemlisi göçmenlere ulaşmanın zaman zaman zor olmasıdır. Ayrıca göçmenler anket ve mülakat tarzı çalışmalara haklarında herhangi bir işlem yapılabilir korkusu ile ya da işlerini kaybetme ve ülkelerine geri gönderilme kaygısı nedeniyle mesafeli davranmıştır. Bu kaygılarından ötürü katılımcıları bu görüşmelere dâhil olmaya ikna etmek oldukça zor olmuştur. Kimi katılımcılar ankete katılmayı reddetmiş, kimi katılımcıların işvereni buna karşı çıkmış, kimileri ise kaçamak ve kısa cevaplar vermiştir. Bu tür anketler değerlendirmeye tâbi tutulmamıştır.

Görüşülen kişilerden alınan bilgiler şahsi beyanlardır. Olduğu gibi çalışmaya aktarılmıştır. Anket formu ve derinlemesine mülakat sonuçları çalışmanın ana temasına uygun olarak hazırlanmıştır. Mülakatlar sırasında Orta Asya Türklerinin kullandıkları ifadeler ve cümle yapıları şekline sadık kalınarak çalışmaya aktarılmıştır. Dil açısından kendileriyle rahat bir iletişim kurulabilmiş ve zorluk yaşanmamıştır. Anketler yoluyla toplanan veriler niteliklerine göre tasnif edilerek Excel yardımıyla analiz edilmiştir. Yapılan analizler tablo haline getirilmiştir.

Saha çalışması kapsamında ayrıca Orta Asya Türkleri ile ilgili derneklerden ve kanaat önderlerinden destek alınarak ilgili yerel yönetim birimleri ve il göç idareleri, Akademik Araştırmalar Konseyi, Kazak-Türk İş Konseyi Derneği, TİKA, Emniyet Genel Müdürlüğü, T.C. İçişleri Bakanlığı, T.C. Dışişleri Bakanlığı, T.C. Çalışma ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, T.C. Ekonomi Bakanlığı, Yüksek Öğretim Kurulu, Türkiye İstatistik Kurumu, İstanbul İl Göç İdaresi Genel Müdürlüğü ve Ankara İl Göç İdaresi Genel Müdürlüğü ile gerekli görüşmeler sağlanarak Orta Asya Türklerinin göçleri ile alakalı istatistiksel veriler talep edilmiştir.

Tezimiz üç bölümden oluşmaktadır. “Göç Kavramı ve Mevzuat” adlı birinci bölümde göç kavramının tanımını yaparak, göç türlerinden bahsettik. Düzenli göç ve düzensiz göçü açıklayarak, düzensiz göç ve göçmen kaçakçılığı arasındaki bağlantıları ortaya koyduktan sonra göçlerin sebepleri ve sonuçlarına değindik. Göç sürecindeki uluslararası örgütler ve dernekler ile göç sürecindeki uluslararası kuruluşları ve iş birliğini ele aldık. Akabinde Türkiye’nin göç sürecinde ürettiği politikaları, kanunları ve Türkiye’nin göç süreci yönetimini açıklamaya çalıştık. Bu bölümün sonunda ise Türkiye’de Orta Asyalı göçmenlerin istihdam alanları, sorunları, göçmenlerin kaynak ülke ekonomilerine etkisi ve Türkiye ekonomisine katkısını inceledik.

İç ve dış göç hareketleri, uluslararası hukuksal düzenlemeler çerçevesinde ve Türk mevzuatında göç, ulusal güvenlik ve sınır güvenliği açısından göç, uluslararası göç kuruluşları, düzensiz göç ve göçmen kaçakçılığı gibi konuların yazımında birçok kaynaktan istifade etmekle birlikte özellikle Gökhan Telatar ile Umut Kedikli tarafından 2019 yılında hazırlanan, göç konusuna alternatif bir görüş sunan ve güvenlik bakış açısıyla inceleyen *Uluslararası Göç ve Güvenlik* adlı eserden¹, Hasan Hüseyin Akgül ile Erdal Eke tarafından 2018 yılında ortaklaşa hazırlanan, alanında uzman birçok akademisyen tarafından tarihten sosyolojiye değişik alanlarda araştırmaların derlendiği, göç ve göç sürecinin derinlemesine irdelendiği *21. Yüzyılda Uluslararası Göç ve Mülteciler Bir Türkiye Perspektifi* adlı kitaptan² ve editörlüğünü Çağla Gül Yesevi’nin yaptığı 2021 tarihli *Türk Dünyası ve Göç Vatandan Yeni Vatanlara* adlı çalışmadan³ yararlandık. Önemli isimler tarafından hazırlanan ve Türkiye göç kaynağına önemli destek sağlayan kitap, göç, göçmenler, uluslararası güçlerin göç sürecine tesirleri ve göç politikalarını incelemektedir. Türkiye günümüzde çok büyük sayıda düzenli veya düzensiz göçmeni barındırmaktadır. Türkiye’ye yönelen Orta Asyalı göçmenlerin çalıştıkları sektörlerden, yasadışı göç ve göçle alakalı hukuksal çerçeveden bahsederken, Türkiye’nin yüksek sayıda göçmeni ağırladığının yadsınamayacağını belirttiği ve göçmenlere muhalif

¹Telatar, Gökhan. ve Kedikli, Umut (2019). *Uluslararası Göç ve Güvenlik*. Ankara:Nobel Yayınları.

²Akgül, Hasan Hüseyin. ve Eke, Erdal. (2018). *21.Yüzyılda Uluslararası Göç ve Mülteciler Bir Türkiye Perspektifi*. Ankara:Nobel Yayınları.

³Yesevi, Çağla Gül. (2021). *Türk Dünyası ve Göç Vatandan Yeni Vatanlara*. İstanbul: Küre Yayınları.

yaklaşım tarzına karşılık oluşturulması gereken siyasetin ileri sürüldüğü Murat Erdoğan ve Ayhan Kaya tarafından 2015 yılında kaleme alınan *Türkiye'nin Göç Tarihi 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler* adlı eserden⁴ faydalandık. Yine Türkiye'ye gelen Orta Asyalı göçmen bireylerin istihdam alanları ve karşılaştıkları sorunlardan bahsederken 2014 yılında Muammer Tuna tarafından hazırlanan, göç konusunu bilimsel olarak ele alan bildirilerden meydana gelen ve göçlerin farklı içeriklerinin savunulduğu *Türkiye ve Yeni Uluslararası Göçler* adlı eserden⁵ yararlandık.

Göç meselesi ve göçmenlerle alakalı bu süreci anlamaya çalışırken öncelikle göç terimlerini ve kavramlarını da öğrenmek yerinde olacaktır. Kayıt dışı göçmen tanımının geniş bir şekilde açıklamasını yaparken 2004 yılında Richard Perruchoud ile Jillyanne Redpath Cross'un ortaklaşa hazırladığı, Rusçadan İtalyancaya toplam 15 dile çevirisi yapılan oldukça geniş terimler ihtiva eden *Göç Terimleri Sözlüğü*'nden⁶ yararlandık. Göç hareketlerinin sebepleri ile alakalı Alexander Betts'in 2017 yılında yazdığı ve zorunlu göçü kavrayabilme açısından olanak sağlayan *Forced Migration and Global Politics* adlı kitaptan⁷ yararlandık. Bu bölümün yazımında ayrıca çok sayıda makaleden de istifade edilmiştir.

“Türk Dünyası'ndan Göçler” adlı ikinci bölümde Türk Dünyası'ndan göçlere giriş yaptık. Ardından göçlerin siyasi sebeplerine değinirken, Orta Asya Türk cumhuriyetlerinin siyasi rejimlerini, dönem liderlerini ele alarak anlattık. Yine bahse konu cumhuriyetlerin yasalarını, basın ve basının özgürlüğü sorununu, muhalefete uygulanan baskıyı ve iktidar-muhalefet ilişkilerini ele aldık. Akabinde ülkelerin iç ve dış politikasını açıkladık. Göçlerin ekonomik sebeplerini anlatırken, ülkelerin ekonomilerinin genel durumunu, ekonomik sektörlerini, enerji kaynaklarını, ithalat ve ihracatları hakkında bilgileri paylaştıktan sonra ülke ekonomilerinin problemlerini

⁴Erdoğan, Murat. ve Kaya, Ayhan. (2015). *Türkiye'nin Göç Tarihi 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

⁵Tuna, Muammer. (2014). *Türkiye ve Yeni Uluslararası Göçler*. Ankara: Sentez Yayıncılık.

⁶Perruchoud, Richard. and Cross, Jillyanne Redpath. (2004). *Göç Terimleri Sözlüğü*, Uluslararası Göç Örgütü (IOM). No.31. s.56.

⁷Betts, Alexander. (2017). *Forced Migration and Global Politics/Zorunlu Göç ve Küresel Politika*. Çev.Seher Meltem Türkaslan. Ankara:Hece Yayınları.

açıkladık. Ardından bölgedeki su ve enerji sorununa değindik. Göçleri güvenlik ekseninde ele aldık ve ülkelerdeki radikalizme değinip radikal dinî akımların bölgeye yerleşmesini ve radikal örgütleri açıkladıktan sonra bölgedeki uyuşturucu sorununu açıklamaya çalıştık. Bu bölümde de çok sayıda Türkçe ve İngilizce eserden yararlandık. En önemlileri arasında aşağıdaki çalışmaları zikretmekte fayda vardır: Orta Asya Türk cumhuriyetlerinin yeraltı kaynakları ve mevcut rezervleri ile alakalı ve Orta Asya bölgesinde Türk ülkeleri arasındaki sınır anlaşmazlığı ve milliyetçilik hakkında bilgiler sunarken Necdet Öztürk ve Ali Satan tarafından 2007 yılında hazırlanan *Türk Dünyasının Problemleri ve Çözüm Önerileri* adlı çalışmadan⁸ yararlandık. Nursultan Nazarbayev ve dönemi ile alakalı, editörlüğünü Mehmet Seyfettin Erol'un yaptığı hazırlanan Kazakistan'ın tarihî gelişen olaylardaki yeri, uyguladığı dış siyaseti, Türkiye ile ilişkileri, nüfus politikaları ve bölgesel örgütlerdeki yeri ile ilgili uzman kadro tarafından 2021 yılında hazırlanan çalışmaların derlendiği *Kazakistan* adlı eserden⁹, Serdar Yılmaz'ın 2019 yılında yazdığı kadim geçmişi bulunan Kazakistan Cumhuriyeti'nin bağımsızlığı akabinde meydana gelen olaylar, yaşadığı problemler, uyguladığı iç ve dış politikası, Türkiye ile çok yönlü ilişkileri ile ilgili bildiri, kitap ve makale, gibi yazılardan meydana gelen *Asya Bozkırlarında Yüksekten Uçan Kartal: Nazarbayev'in Kazakistanı* adlı kitaptan¹⁰ ve Mustafa Kalkan'ın 2007 yılında kaleme aldığı *Sovyetler Birliği'nin ve Rusya Federasyonu'nun Orta Asya Üzerindeki Stratejik Planları* adlı eserden¹¹ istifade ettik.

Ülke hakkında bilgi verirken ülkenin tarihi, ülkenin halkı, siyasi liderleri, çok yönlü siyaseti hakkında da bilgi sahibi olmak gerekmektedir. Bu noktada değinmemiz gereken ve çalışmamıza oldukça yarar sağlayan çalışma, genel manada Orta Asya Türk cumhuriyetlerinin bağımsızlık sonrası tarihini ele alan, uygulanan Sovyet siyaseti, Türk cumhuriyetlerinin bağımsızlık süreçleri, bağımsızlık sonrası

⁸Öztürk, Necdet. Satan, Ali. (2007). *Türk Dünyasının Problemleri ve Çözüm Önerileri*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

⁹Erol, Mehmet Seyfettin. (2021). *Kazakistan*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

¹⁰Yılmaz, Serdar. (2019). *Asya Bozkırlarında Yüksekten Uçan Kartal: Nazarbayev'in Kazakistanı*. Ankara: Astana Yayınları.

¹¹Kalkan, Mustafa. (2007). *Sovyetler Birliği'nin ve Rusya Federasyonu'nun Orta Asya Üzerindeki Stratejik Planları*. İstanbul: Bilge Yayıncılık.

yaşanan gelişmeler ve sorunlar, Türk cumhuriyetleri arasındaki çalışma ortaklığı, Türkiye ile ilişkileri ve bu ilişkilerin yetersizliğinin sebeplerinin incelemesinin yapıldığı ve önerilerin sunulduğu 2023 tarihinde basılan editörlüğünü Ahmet Kanlıdere ve İlyas Kemaloğlu'nun yaptığı *Bağımsız Türk Cumhuriyetleri* adlı eserdir.¹²

“Türkiye’deki Orta Asya Türkleri” adlı üçüncü bölümde ise hazırladığımız anket doğrultusunda Orta Asyalı göçmenlerin Türkiye’ye geliş amaçları, doğdukları yerler, Türkiye’ye geldikleri yıllar, göçmenlerin statüleri ve göç sonrası karşılaştıkları ilk sorunlara değindik. Ardından Orta Asyalı göçmen bireylerin cinsiyetleri, yaşları, medeni durumları, eğitim durumları, yabancı dil bilgileri, ülkelerindeki meslekleri ve Türkiye’deki meslekleri ile göçmenlerin gelir düzeyleri hakkında demografik verileri hazırladığımız tablolar ışığında değerlendirmeler yaptık. Göçmenlerin İstanbul’u tercih etme sebeplerini, maruz kaldıkları uyum sorununu, dışlanma, işsizlik ve çeşitli problemlerini, yerli halkın göçmenlere yönelik tavır ve tutumlarını, göçmen bireylerin eğitim seviyelerinin sosyal ve iş hayatlarına etkisini, göçün, göç veren ülkeye ve göç alan ülkeye ekonomik açıdan olumlu veya olumsuz yönlerini ele alırken anket sonuçlarının yanı sıra araştırma eserlerden de istifade ettik.

Üçüncü bölümün temelini anket çalışmamız teşkil etse de bu bölümün yazımında araştırma eserlerden de istifade ettik. H. M. Paksoy, Kazım Sarıçoban, Elif Yıldırımıcı ve Özcan Özkan’ın editörlüğünde 2016 yılında hazırlanan birçok alan uzmanının çalışmalarıyla emek verdiği, göç süreci ve bu süreçte göçmen bireylerin deneyimleri, sorunları ve çözüm önerileri ile ilgili önemli bilgiler sunan *II. Uluslararası Ortadoğu Konferansları Ortadoğu’daki Çatışmalar Bağlamında Göç Sorunu Bildiri Kitabı* adlı eser¹³ çalışmamıza önemli katkı sağladı. Düzensiz göçmen olmanın zorluklarından ve göçmenlerini deneyimlerinden bahsederken, önemli

¹² Kanlıdere, Ahmet. ve Kemaloğlu, İlyas. (2023). “*Bağımsız Türk Cumhuriyetleri*”. İstanbul: Ötügen Yayınları.

¹³ Paksoy, H. Mustafa. Sarıçoban, Kazım. Yıldırımıcı, Elif. ve Özkan, Özcan. (2016). *II. Uluslararası Ortadoğu Konferansları: Ortadoğu’daki Çatışmalar Bağlamında Göç Sorunu*. Kilis: Kilis 7 Aralık Üniversitesi Matbaası.

değerlendirmeler sunan çeşitli makaleler de çalışmamıza katkı sağladı. Murat Korkmaz'ın Türkiye Barolar Birliği Dergisi'nde 2013 yılında yayımlanan *Türkiye'de Yaşayan Bulgaristan Göçmenlerinin Çalışma Hayatı İçinde Yaşadığı Sorunların Uygulamalı Olarak İncelenmesi* adlı çalışması¹⁴ ve 2015 yılında Buket Akıncı, Ahmet Nergiz ve Ercan Gedik tarafından ortaklaşa hazırlanan ve Göç Araştırmaları Dergisi'nde yayımlanan *Uyum Süreci Üzerine Bir Değerlendirme: Göç ve Toplumsal Kabul* adlı çalışma¹⁵ örnek vereceğimiz önemli çalışmalardır. Göç sürecinde bireyler çeşitli güçlüklerle karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu zorlukları aşmada üretilebilecek çözümler de oldukça önemlidir. Bu noktada göçmen bireylerin Türkiye'ye göçü sonrası karşılaştıkları ilk sorunlar hakkında Cüneyt Telsaç ile Özlem Yüksek Telsaç tarafından 2022 yılında hazırlanan, Uluslararası Akademik Birikim Dergisi'nde yayımlanan *Göç Nedeniyle Oluşan Temel Eğitim Sorunları* adlı makaleden¹⁶ istifade ettik. Göçmenlerin iş bulma ve barınma engellerini en aza indirmede kendilerinden önce hedef ülkeye göç etmiş yakınları epey kolaylık sağlamaktadır. Göçmenlerin uyum, iş bulma ve barınma süreçlerinde akrabalarının rolünden bahsederken ise Gonca Eren'in Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisinde 2019 yılında yayımlanan *Bulgaristan Göçmenlerinin Yaşadıkları Sorunlar* adlı yazısından¹⁷ faydalandık. İlaveten tezi hazırlarken basında yer alan haberlerden, yerel ve ulusal haber sitelerinden, tezlerden ve sanayi ile ticaret odalarının ekonomi raporlarından önemli ölçüde istifade ettik.

Diğer taraftan Türkiye'de bugüne kadar doğrudan Orta Asyalı (Kazak, Kırgız, Özbek, Türkmen) Türklerin Türkiye'ye göçü ve buradaki durumları ile ilgili anket bazlı bir çalışma yapılmadı. Yalnızca Damla Mursül, Ahıska Türklerinin Türkiye'ye gelişini ve buradaki hayatları ile ilgili son derece önemli bir eser ortaya koydu.

¹⁴Korkmaz, Murat. (2013). "Türkiye'de Yaşayan Bulgaristan Göçmenlerinin Çalışma Hayatı İçinde Yaşadığı Sorunların Uygulamalı Olarak İncelenmesi". **Türkiye Barolar Birliği Dergisi** (106): s.291-312.

¹⁵Akıncı, Buket, Nergiz, Ahmet, ve Gedik, Ercan. (2015). "Uyum Süreci Üzerine Bir Değerlendirme: Göç ve Toplumsal Kabul". **Göç Araştırmaları Dergisi**, 1(2): s.58-83.

¹⁶Telsaç, Cüneyt, ve Yüksek Telsaç, Özlem. (2022). "Göç Nedeniyle Oluşan Temel Eğitim Sorunları". **Uluslararası Akademik Birikim Dergisi**, 5(3): s.113-122.

¹⁷Eren, Gonca. (2019). "Bulgaristan Göçmenlerinin Yaşadıkları Sorunlar". **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 12(65): s.611-627.

Mursül, bu çalışmasında Ahıska Türklerinin tarihi, göçleri, Türkiye'ye gelişleri ve Türkiye'deki yaşamlarını ayrıntılı bir şekilde ele almıştır.¹⁸

Göç ile alakalı yabancı çalışmalardan da istifade ettik. Bunlardan ilki, Rayna Bailey tarafından 2008 yılında hazırlanan göçün karmaşık yapısının, insanları göçe iten sebeplerin ve yaşadıkları zorlukların anlatıldığı *Global Issues: Immigration and Migration* adlı eserdir.¹⁹ Bu çalışmadan göç ve göçmen tanımı, göçün itici ve çekici faktörleri üzerine yazarken yararlandık. Çalışmamıza benzer fayda sağlayan bir diğer kitap göçün ekonomik olarak olumlu ve olumsuz yanlarını tespitleriyle açıklayan editörlüğünü Caroline B. Brettell ve James F. Hollifield'in yaptığı 2014 tarihli *Migration Theory Talking Across Disciplines* adlı eserdir.²⁰ Erkek ve kadın göçmenlerin göç sürecindeki yeri ve tercihleri üzerine çalışırken, erkek ve kadın göçmenlerin işgücü piyasasındaki yeri ve göç sürecine dâhil olmalarında karşılaştırmalı bir analiz yaparak değerlendirilen ve editörlüğünü Paul Boyle ile Keith Halfacree'nin yapan 2005 tarihli *Migration and Gender in the Developed World* adlı eserden²¹ istifade ettik. Göçlerin sebepleri oldukça geniş olmakla birlikte Orta Asya'dan yapılan göçlerin çoğu Türk cumhuriyetlerinden aynı sebeplerle gerçekleşmektedir. Yolsuzluk, fazla bürokrasi, ekonomik ve siyasi reformların eksikliği ve yaşam standartlarının zayıflığı işte bu gibi nedenler de göç kararı almalarında etkilidir. Bu konuda 2020 yılında Sher Khashimov, Zhibek. Aisarina, Kymbat. Nuranova ve Raushan Zhandayeva tarafından hazırlanan *Introducing The Central Asia Migration Tracker* adlı rapor²² çalışmamıza katkı verdi.

Dil bilmenin nitelikli iş bulmadaki önemi, kayıt dışı sektör, vizesiz göçmenler ile ilgili bilgiler barındıran ve gerçek hikâyelerle desteklenen Rustamjon Urinboyev ve Sherzod Eraliev tarafından hazırlanan (2022) *International Political Economy*

¹⁸Mursül, Damla. (2018). "Türkiye'ye Yerleşme Amacıyla Gelen Ahıska Türklerine Yönelik Göç Yönetimi Stratejisi". Ankara: Nobel Yayınları.

¹⁹Bailey, Rayna. (2008). **Global Issues: Immigration and Migration**. New York: Infobase Publishing.

²⁰Brettell, Caroline B. Hollifield, James F. (2015). **Migration Theory Talking Across Disciplines**. New York:Routhledge Publishing.

²¹ Boyle, Paul. Halfacree, Keith. (2005). **Migration and Gender in the Developed World**. New York:Routhledge Publishing.

²²Khashimov, Sher. Aisarina, Zhibek. Nuranova, Kymbat. Zhandayeva, Raushan. (2020)."Introducing The Central Asia Migration Tracker". **The Oxus Society for Central Asian Affairs Report**.

Series’de yayımlanan *The Political Economy of Non-Western Migration Regimes Central Asian Migrant Workers in Russia and Turkey* adlı çalışmadan²³ da tezimizde yararlandık. Göçün sosyal, demografik ve ekonomik açıdan değerlendirildiği, Franck Duvell tarafından hazırlanan ve 2014 yılında *Insight Turkey*’de yayımlanan *International Relations and Migration Management: The Case Of Turkey* Adlı çalışmadan²⁴ da sosyal medya ve gelişen teknolojik fırsatların göçe etkisini ele alırken faydalandık. Erkek ve kadın göçmenlerin istihdam alanlarından bahsederken Brigitte Suter tarafından 2013 yılında hazırlanan ve Malmö Institute for Studies of Migration Working Papers Series’de yayımlanan *Asylum and Migration in Turkey an Overview of Developments in the Field 1990–2013* adlı çalışmadan²⁵ yararlandık. Ayrıca düzensiz göçmen ve kimlerin düzensiz göçmen olduğu hakkında Maurizio Ambrosini ve Minke H. J. Hajer tarafından 2021 yılında hazırlanan *Irregular Migration* adlı kitaptan²⁶ istifade ettik.

²³Urinboyev, Rustamjon. Eraliev, Sherzod. (2022). “The Political Economy of Non-Western Migration Regimes Central Asian Migrant Workers in Russia and Turkey”. **International Political Economy Series**, Cham:Palgrave Macmillan.

²⁴Duvell, Franck. (2014). “International Relations and Migration Management: The Case Of Turkey”. **Insight Turkey**, Vol. 16 / No. 1 / 2014, pp. 35-44.

²⁵Suter, Brigitte. (2013). “Asylum and Migration in Turkey An Overview of Developments in the Field 1990–2013”. Malmö University Malmö Institute for Studies of Migration, Diversity and Welfare. **MIM Working Papers Series**, No 13:3. p.8.

²⁶ Ambrosini, Maurizio. Hajer, Minke H. J. (2021). **Irregular Migration**. IMISCOE Research Series. Cham:Springer Publications.

1. BÖLÜM

GÖÇ KAVRAMI VE MEVZUAT

1.1. Göç Kavramı

Dünyada asırlardan bu yana insanlar siyasi, ekonomik, sosyal ve güvenlik gibi sebeplerle yaşadıkları yerleri değiştirmektedirler. Bu süreç kimi zaman daha konforlu bir hayat için gönüllü olarak gerçekleşirken, kimi zaman ise kıtlık, kuraklık, doğal afetler, iç çatışmalar, savaşlar ve siyasi baskılar gibi nedenlerle zorunlu olarak yapılmaktadır. Göç olgusu insanlara başka yerleşimlerden değişik fırsatlar sunmaktadır. Bu fırsatlar göçmenlerin göç kararı almasında büyük oranda etkili olmaktadır.²⁷

Göç, mekânsal yer değişikliğinin yanında ulaşılan hedefle tamamlanan süreçlerin bütünüdür. Ayrıca göçün itici ve çekici faktörleri bulunmaktadır.²⁸ İtici faktörler, gıda kıtlığı, savaşlar veya doğal afetler gibi kişileri buldukları yerden ayrılmaya iten durumlardır; çekici faktörler ise insanları daha iyi iş, daha iyi gelir veya daha iyi yaşam gibi yeni ve daha iyiyi aramaya yönelten yani çeken faktörlerdir.²⁹

Türk Dil Kurumu sözlüğünde göç, “*ekonomik, toplumsal ve siyasi sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi, taşınma, hicret, muhaceret*”³⁰ şeklinde tanımlanmaktadır.

Göç, sosyolojik, demografik, iktisadî ve siyasi içerikleri ile geniş bir kavramdır. Genel bir ifadeyle ise göç, çeşitli sebeplerle başka bir coğrafyaya yapılan kısa veya uzun vadeli yerleşim hedefi taşıyan yer değiştirme hareketidir.³¹

²⁷ Görgün, Melih. (2018). “Ekonomi Temelli Göç Yaklaşımları Perspektifinde Göçmenlerin Karar Alma Süreçleri”. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23(3): s.1154.

²⁸ Aydemir, Salih. ve Şahin, Mehmet Cem. (2018). “Zorunlu-Kitlesele Göç Olgusuna Sosyolojik Bir Yaklaşım: Türkiye’deki Suriyeli Sığınmacılar Örneği”, *Dini Araştırmalar Dergisi*, 21(53): s.125-126.

²⁹ Bailey, Rayna. (2008). *Global Issues: Immigration and Migration*. New York: Infobase Publishing. p.4.

³⁰ Türk Dil Kurumu, “Göç”, <https://sozluk.gov.tr/>. Erişim Tarihi:01.05.2021.

³¹ Mursül, Damla. (2018). “Türkiye’ye Yerleşme Amacıyla Gelen Ahıska Türklerine Yönelik Göç Yönetimi Stratejisi”. Ankara: Nobel Yayınları, s.25-29.

Göç sürecinde göçmen, genellikle ekonomik sebeple veya içinde bulunduğu koşullardan hoşnut olmaması nedeniyle ülkesini gönüllü bir biçimde terk ederek başka ülkeye yasal veya yasal olmayan yollardan giren kimselerdir. Göç sebebi, şekli ve geldikleri ülkedeki statülerine göre göçmenler farklı şekillerde adlandırılmaktadır. Toplumda göçmen, mülteci ve sığınmacı kavramları arasında ciddi bir anlam karmaşası ve bilgi kirliliği bulunmaktadır. Mülteciler yaşamlarına gelebilecek tehditlerden kaçarak güvenli bir ülkeye iltica ederken, göçmenler ekonomik bakımdan rahat etmek için başka ülkeye göç etmektedirler. Dolayısıyla birinde zorunlu, diğerinde gönüllü sebepler etkilidir. Ayrıca göçmenler ülkesinden ayrılıp başka ülkeye geçerken bazı resmî belgelere sahiptir, mülteciler ise genellikle bu belgelere sahip değildirler. Sığınmacı kavramıysa mültecilik statüsü tanınmamış olan kimseleri ifade etmektedir. Türkiye'nin karşı karşıya kaldığı sınır ötesi göç olgusu mülteciler, sığınmacılar ve düzenli göçmenler ile düzensiz göçmenler şeklinde üç gruba ayrılmaktadır.³²

Göçler kapsam, içerik ve nitelik bakımından iç ve dış göç olarak tasnif edilmektedir. Bir ülke sınırları içerisinde meydana gelen herhangi bir durum sonucu nüfusun yer değiştirmesi işlemine iç göç denilmektedir. Mevsimlik göçler, sürekli-geçici göçler, emek göçleri, zorunlu ve gönüllü göçler iç göçü oluşturmaktadır. Dış göçler ise ülkeler arasında yapılan göç hareketleridir ve sonucunda kalıcı veya geçici olabilir. Dış göçlerin olmasındaki en büyük etkenlerden bazıları siyasi baskı, dinî baskı, savaş, işsizlik gibi etkenlerdir. Dış göçler; beyin göçü, işçi göçü, siyasi ve sosyo-ekonomik göçleri kapsamaktadır.³³

Göç sürecinde göçmen, mülteci ve sığınmacı olarak bu sürece dâhil olan herkes için kaynak ülke ve hedef ülke tarafından İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi esas alınmaktadır. 1948 yılında imzalanan İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi bu konuda referans kaynağı olarak görünmekte ve bu belgenin 13. maddesi "*herkesin herhangi bir devletin arası dâhilinde serbestçe seyahat ve ikamet etme hakkının*

³²Demirhan, Yılmaz, ve Aslan, Seyfettin. (2015). "Türkiye'nin Sınır Ötesi Göç Politikaları ve Yönetimi", **Birey ve Toplum Dergisi**, 5(1): s.26.

³³Günay, Enver, Atılğan, Dilek, ve Serin, Emine. (2017). "Dünya'da ve Türkiye'de Göç Yönetimi", **Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 7(2):42-44.

olduğunu, herkesin kendi memleketi dâhil olmak üzere herhangi bir memleketi terk etmek ve memleketine tekrar dönme hakkının olduğunu”, 14. maddesi ise “kişilerin zulüm karşısında başka memleketlere iltica etme ve orada mülteci muamelesi görme hakkı olduğunu” belirtmektedir.³⁴

Göç sürecinin ve Türkiye’ye gerçekleşen göçlerin daha sağlıklı anlaşılabilmesi için göç ile ilgili bazı terimler ve tanımları paylaşmak yerinde olacaktır.

Göç: İnsanların yaşadıkları ülke, bölge ya da yerleşim yerinden başka bir yere gitme süreci olarak tanımlanmaktadır.³⁵

Göçmen: Ekonomik nedenlerle, yaşam kalitesini arttırmak amacıyla vatandaşı olduğu ülkeden bir başka ülkeye göç eden kişi olarak tanımlanmaktadır.³⁶

Kayıtlı Göçmen: Bir ülkeye yasal olarak giriş yapmış ve o ülkenin kabul ölçütlerine uygun bir şekilde ülkede kalan göçmen kimsedir.

Kayıtlı Göçmen İşçi: İstihdam sağlayan devlete o devletin kanunları ve o devletin taraf olduğu uluslararası anlaşmalar uyarınca, girmek, oturmak ve kazanç getirici bir faaliyette bulunmak üzere müsaade edilen göçmen işçilerdir.³⁷

Kayıt Dışı Göçmen İşçiler: Resmî belge ve evrak sahibi olmadan bir ülkeye giriş yapan veya ülkede kalan bu ülkenin vatandaşı olmayan çalışmak amacıyla hareket eden kimselerdir.³⁸

³⁴Dalar, Mehmet. (2019). Uluslararası Hukuksal ve Kurumsal Düzenlemeler Çerçevesinde Göç Olgusu. (Ed.) Gökhan Telatar, Umut Kedikli. **Uluslararası Göç ve Güvenlik**. Ankara:Nobel Yayınları. s.39-40.

³⁵Başterzi, Ayşe Devrim. (2017). “Mülteci, Sığınmacı ve Göçmen Kadınların Ruh Sağlığı”, **Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar**, 9(4):380.

³⁶Akkoyunlu Ertan, Kırılcım. ve Ertan, Birol. (2017). “Türkiye’nin Göç Politikası”. **Contemporary Research in Economics and Social Sciences**, 1(7):7-39.

³⁷Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme. <https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/08/03/GocmenIscilerinVeAileFertlerininHaklarininKorunmasınaDairSozlesme.pdf>, Erişim Tarihi:01.08.2021.

³⁸Perruchoud, Richard. and Cross, Jillyanne Redpath. (2004). **Göç Terimleri Sözlüğü**, Uluslararası Göç Örgütü (IOM). No.31. s.56.

Göçmen Kaçakçılığı: Maddi çıkar elde etmek için, bir kişinin vatandaşlığını taşımadığı veya sürekli ikametgâh sahibi olmadığı bir taraf devlete yasa dışı girişinin sağlanmasıdır.³⁹

Transit Ülke: Kaynak ülkelerden hedef ülkeye ulaşmak için yasal ya da yasadışı yollardan girilerek bir geçiş ülkesi olarak kullanılan ülkedir.⁴⁰

Transit Göç: Göçmenlerin menşei ülkelerinden hareketle hedef ülkeye doğru göç rotası üzerinde bulunan ülkelerde geçici olarak konaklaması şeklinde tanımlanmaktadır.⁴¹

Düzenli Göç: Kanun ve yönetmeliklere uygun olarak izin verilen yasal kanallar kullanılarak insanların olağan ikamet yerinden yeni bir ikamet yerine gitmeleri olarak tanımlanmaktadır.

Düzensiz Göç: Bir ülkeye yasadışı giriş yapmak, yasadışı şekilde kalmak veya yasal yollarla girip yasal süre içerisinde çıkmamak anlamına gelmektedir.⁴²

Düzensiz Göçmen: Yasadışı yollardan gelerek, hedef ülkenin yasalarına aykırı yöntemlerle o ülkede bulunan kimsedir.⁴³

Mülteci: Irkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri yüzünden, zulme uğrayacağından korktuğundan vatandaşı olduğu

³⁹Jandarma Genel Komutanlığı Göçmen Kaçakçılığı ve İnsan Ticaretiyle Mücadele Dairesi, “Göçmen Kaçakçılığı”, <https://www.jandarma.gov.tr/asayis/gocmen-kacakciligi-ve-insan-ticaretiyle-mucadele-dairesi>, Erişim Tarihi:01.08.2021.

⁴⁰Yabancılar.org, “Göç Çeşitleri”, <http://www.gocmenidareleri.com/goc-cesitleri/duzensiz-goc>, Erişim Tarihi:01.08.2021.

⁴¹Şişman, Yener. ve Balun, Bora. (2020). “Transit Göç ve Türkiye”, **Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 21(2): s.66.

⁴²Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, “Düzensiz Göç Hakkında”, <https://www.goc.gov.tr/duzensiz-goc-hakkinda>, Erişim Tarihi:01.08.2021.

⁴³Lordoğlu, Kuvvet. (2015). “Türkiye’ye Yönelen Düzensiz Göç ve İşgücü Piyasalarına Bazı Yansımalar”, **Çalışma ve Toplum Dergisi**, 1(44): s.31.

ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan ya da korku nedeniyle yararlanmak istemeyen kişi olarak tanımlanmaktadır.⁴⁴

Sığınmacı: Sığınma arayan, mülteci olarak kabul edilmek üzere başvuru yapmış ancak başvurusu henüz sonuçlanmamış, cevap bekleyen kimselerdir.⁴⁵

1.2. Göç Türleri

1.2.1. Yasal Göç/Düzenli Göç

Göçmen kendi ülkesinden ayrılırken veya yolu üzerinde bulunan ülkeden geçerken veya göç etmeyi tasarladığı ülkeye girişinde veya bu ülkelerde bulunduğu süre içinde o ülkenin yasalarına uyup uymama durumuna göre, yasal ya da yasadışı olarak nitelendirilmektedir. Resmî evrak, belge vs. dokümanların bulunduğu göç sürecine düzenli göç, bu dokümanlara sahip olan bireye de düzenli göçmen denilmektedir.⁴⁶

1.2.2. Yasadışı Göç/Düzensiz Göç

Hedef ülkedeki devlet tarafından resmî olarak izin verilmemiş göç olarak adlandırılan yasadışı göç, ülkeye gizlice girmek veya vizede belirtilen kalış izni süresini aşmak ya da vizenin yasal olarak izin vermediği eylemlerde bulunmak şeklinde tanımlanabilir. Bu süreçte bu ihlalleri yaparak geldiği ülke kanunlarına muhalefet eden bireye de düzensiz göçmen denilmektedir.⁴⁷

Günümüzdeki yaygın göç hareketlerinden biri de sınırların gizlice aşılarak yapıldığı göçlerdir. Sınırlardan yasadışı geçiş için “*yasadışı göç*” kavramı kullanılırken, bazı bilim insanları “*düzensiz göç*” kavramını tercih etmektedirler. Düzensiz veya yasadışı göçmen, transit veya nihai hedef olan bir ülkeye yasadışı

⁴⁴Ergüven, N. S. ve Özturanlı, B. (2013). "Uluslararası Mülteci Hukuku ve Türkiye". **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 62(4): s.1019

⁴⁵Kara, Polat. ve Korkut, Recep. (2010). “Türkiye’de Göç, İltica ve Mülteciler”, **Türk İdare Dergisi**, Sayı 467: s.155.

⁴⁶Yılmaz, Abdurrahman. (2014). “Uluslararası Göç: Çeşitleri, Nedenleri ve Etkileri”, **Turkish Studies**, 9(2): s.1685-1705.

⁴⁷Bartram, David. V. Poros, Maritsa. and Monforte, Pierre. (2017). **Göç Meselesinde Temel Kavramlar**. (Çev.İtr Ağabeyoğlu Tuncay). Ankara:Hece Yayınları. s.309.

yollardan giriş yapan, çıkan veya vizesi bittikten sonra göç ettiği ülkede kalan kimsedir. Kısacası düzensiz göçü yasa dışı göç olarak görmek mümkündür.⁴⁸

1.2.3. Düzensiz Göç ve Göçmen Kaçakçılığı

Düzensiz göçmenlik, bir ülkeye yasa dışı yollarla giren veya yasal statüsünü düzenlememiş olan göçmenlerin durumunu ifade etmektedir. Göçmen birey varış noktası olan hedef ülkenin kanunlarına aykırı durumla karşı karşıya kaldığında düzensiz konumuna düşmektedir. Belgesiz göçmen, kâğıtsız göçmen veya yasa dışı göçmen terimi haklarında sıklıkla kullanılmaktadır. Yaklaşık 280 milyon uluslararası göçmenin olduğu dünyada, kurumsal tahminlere göre düzensiz durumdaki göçmenlerin sayısı 30-40 milyondur. Bahse konu düzensiz durumda bulunan göçmenler çoğunlukla turist vizesiyle giriş yapanlar olup onları öğrenci olarak yasal yollardan gelen ancak daha sonra düzensiz duruma düşen göçmen bireyler izlemektedir. Haliyle iki grup da kalış sürelerine riayet etmediklerinden düzensiz hale gelmektedirler. Bununla birlikte düzensiz göçmenlerin varlığı çeşitli olumsuzlukları da beraberinde getirmektedir. İnsan kaçakçılığı, uyuşturucu ticareti gibi yasa dışı faaliyetlerin artmasına veya ulusal güvenliğe yönelik risklerin artmasına neden olabilmektedirler.⁴⁹

Göç politikalarının bir güvenlik sorunu olarak görülmeye başlamasıyla, göçmenler suçu ve yasa dışılığı andıran, organize suçlar ve tehlikeyi içinde barındıran bir topluluk gibi algılanmıştır. Düzensiz göçle mücadelede ülkelerin konumları kaynak, transit ve hedef ülkeler olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Göçmen kaçakçılığı ve insan ticareti düzensiz göç kapsamında olduğundan her ikisinin de bu üçlü ayrımına tabî tutulduğu görülmektedir.⁵⁰

Göçmen kaçakçılığı, *“Doğrudan doğruya veya dolaylı olarak maddi menfaat elde etmek maksadıyla, yabancı bir devlet tâbiyetinde bulunan veya vatansız olan*

⁴⁸Bodur Ün, Marella. ve Paydak, Anış. (2017) “Küreselleşen Dünyada Düzensiz Göç ve Türkiye: Adana İli Yabancılar Misafirhanesi Çalışması”, **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 17(3): s.191.

⁴⁹Ambrosini, Maurizio. and Hajer, Minke H. J. (2021). **Irregular Migration**. IMISCOE Research Series. Malmö:Springer Publications. p.7-9.

⁵⁰Güçlü, Alper. (2020). “Göçmen Kaçakçılığı Kuramlarında Çok Boyutlu Yaklaşımların Gerekliliği”, **Göç Araştırmaları Dergisi**, 6(2): s.221.

veya Türkiye’de sürekli olarak oturmasına yetkili mercilerce izin verilmemiş bulunan kimselerin Türkiye’ye yasal olmayan yollardan girmelerini veya ülkede kalmalarını, bu kişilerin veya Türk vatandaşlarının yasal olmayan yollardan ülke dışına çıkmalarını sağlamak” şeklinde tanımlanmaktadır.⁵¹

2000 tarihli “Kara, Deniz ve Hava Yoluyla Göçmen Kaçakçılığına Karşı Protokol” ile “Sınır Aşan Örgütlü Suçlara Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi (Palermo Sözleşmesi)” düzensiz göç ve göçmen kaçakçılığı ile mücadelede önemli uluslararası hukuk belgeleridir. Bunlara ek olarak 2000 tarihli “İnsan Ticaretinin Özellikle Kadın ve Çocukların Ticaretinin Önlenmesi, Durdurulması ve Cezalandırılmasına İlişkin Protokol” de bu mücadelenin bir ayağını oluşturmaktadır.⁵²

İnsan ticareti, teşvik, transit ve istismar olmak üzere üç aşamadan oluşmaktadır. Teşvik aşamasında, mağdurlara yurt dışında özellikle hizmet sektöründe iş teklifinde bulunulur. Yakın çevrede çalışan bireyleri, aile üyelerini veya aile dostlarını da kapsayabilen teşvik, medyada yayınlanan ilanlar ve reklamlar gibi resmî olmayan ağlar yoluyla yapılabilir. Potansiyel mağdur, teklifi kabul edince kaynak veya transit ülkeye geçilir ve tacirler göçmen bireyden faydalanır.⁵³

Çalışma izni olmayan yabancılar güvencesiz, yasal olmayan bir biçimde ve düşük ücretlerle çalışmaktadırlar. İstanbul’daki göçmenler, ev bakımı, tekstil ve hazır giyim atölyeleri, süpermarketler, temizlik hizmetleri, oteller ve restoranlar gibi yerlerde çalışmaktadırlar. Erkek göçmenler inşaat sahaları, konut ve toplumsal hizmetler, tarım, ulaştırma, perakende ve imalat endüstrileri gibi fiziksel gücün gerekli olduğu alanlarda istihdam edilirken,⁵⁴ kadın göçmenler eğlence ve seks

⁵¹Arslan, Çetin. (2003). "Göçmen Kaçakçılığı Suçları". **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 52(1): s.125.

⁵²Kedikli, Umut. (2019). Bir Güvenlik Sorunu Olarak Düzensiz Göçe Bağlı Göçmen Kaçakçılığı. (Ed.) Gökhan Telatar, Umut Kedikli. **Uluslararası Göç ve Güvenlik**. Ankara:Nobel Yayınları. s.10.

⁵³Kalach, Jasmin. (2020). *Göçmen Kaçakçılığı ve İnsan Ticareti Suçları*, (Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara. s.6-14.

⁵⁴Urinbojev, Rustamjon. and Eraliev, Sherzod. (2022). “The Political Economy of Non-Western Migration Regimes Central Asian Migrant Workers in Russia and Turkey”. **International Political Economy Series**, Cham:Palgrave Macmillan. p.6-19.

sektöründe, tekstil fabrikalarında, lokantalarda ve bilhassa kendilerinin gıda ve konaklama masraflarını azaltması nedeniyle ev içi bakım hizmetlerinde çocuk, hasta ve yaşlı bakıcılığı yapmaktadırlar.⁵⁵

Türkiye, Asya ve Ortadoğu ülkelerinden gelen yasadışı göçmenlerin, Avrupa'ya geçişinde transit olan Doğu Akdeniz güzergâhı üzerinde bulunmaktadır. Türkiye'nin Avrupa Birliği hedefleri, göçmen kaçakçılığı ve yasadışı göç konularıyla meşgul olunmasında önemli bir nedendir. Zira Avrupa Birliği'nin Türkiye'den ısrarla gerçekleştirmesini istediği çalışmalardan birisi de göç ve iltica alanındaki mevcut uygulamalarını Avrupa Birliği kazanımlarına uygun hale getirmesidir.⁵⁶

16 Aralık 2013 tarihinde imzalanan “*Geri Kabul Antlaşması*” göç alanında Avrupa Birliği ile en son yapılan antlaşmalardan biridir. Avrupa Birliği ile Geri Kabul Antlaşması'nın imzalanmasıyla Türkiye bu suçlarla daha etkin bir şekilde mücadele etmeye başlamıştır. Bu anlaşma bir tarafın topraklarından diğer tarafın topraklarına doğrudan giriş yapan ya da bu topraklarda kalan hem AB üye ülkeleri ile Türk vatandaşlarının geri kabulüne hem de üçüncü ülke vatandaşları ve vatansız kişiler dâhil olmak üzere diğer tüm kişilere ilişkin hükümleri kapsamaktadır.⁵⁷

Göçler gerek yasal gerekse yasadışı olsun bir ülkeye ekonomik açıdan yük olduğu gibi bir takım toplumsal sorunlara da neden olmaktadır. Bundan dolayı devletler yasadışı göçü önlemek amacıyla mevzuatlarına göçmen kaçakçılığı suçunu dâhil etmektedirler. Göçmen Kaçakçılığı ve İnsan Ticareti suçları ilkin uyum yasaları çerçevesinde çıkarılan 4771 sayılı yasayla 3 Ağustos 2002 tarihinde Türk pozitif hukukuna girmiştir. O tarihte yürürlükte olan 765 sayılı Türk Ceza Kanunu'na 201/a maddesi eklenmiş böylelikle *göçmen kaçakçılığı* suç sayılmaya başlanmıştır. 5237

⁵⁵Suter, Brigitte. (2013). “Asylum and Migration in Turkey An Overview of Developments in the Field 1990–2013”. Malmö University Malmö Institute for Studies of Migration, Diversity and Welfare. **MIM Working Papers Series**, No 13:3. p.8.

⁵⁶Akbaş, Halil. (2015). “Göçmen Kaçakçılığı ve Yasadışı Göçle Mücadele Stratejileri”, (Editörler).Fatih M. Harmancı-Murat Gözübenli-Cevdet Zengin. **Güvenlik Sektöründe Temel Stratejiler**. Ankara: Nobel Yayınları, s.208.

⁵⁷Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu, “Türkiye Cumhuriyeti İle Avrupa Birliği Arasında İzinsiz İkamet Eden Kişilerin Geri Kabulüne İlişkin Anlaşma”, <https://www.avrupa.info.tr/tr/geri-kabul-anlasmasi-6895>, Erişim Tarihi:06.08.2021.

sayılı Türk Ceza Kanunu 1 Haziran 2005 tarihinde yürürlüğe girerek, bahse konu suç bu yasanın 79. maddesinde düzenlenmiştir.⁵⁸

Son yıllarda siyasi ve ekonomik kaos, iç karışıklık ve savaşlar, demokratik olmayan baskıcı uygulamalar göçmen kaçakçılığının nedenlerini arttırmaktadır. Yine kitle iletişim araçları sayesinde göçmenler Avrupa ülkelerindeki daha iyi hayat şartlarından haberdar olmakta ve yaşamsal riskleri göze alarak yasadışı göç için yola çıkmaktadırlar.⁵⁹

İnsan ticareti, uyuşturucu madde ve silah ticaretinden sonra organize suç örgütleri için yıllık 5-7 milyar dolar arasındaki getirisiyle en kârlı üçüncü illegal faaliyettir. Diğer taraftan insan ticareti suçu ile göçmen kaçakçılığı suçu birbirinden farklı iki kavramdır. Göçmen kaçakçılığı suçu devletin göç, istihdam ve sınır güvenliği politikalarına karşı işlenirken, insan kaçakçılığı suçu kişi özgürlüğünü hedef almaktadır. Göçmen kaçakçılığı suçu, mağdurun hedef ülkeye ulaşması ile tamamlanırken, insan ticareti suçu hedef ülke veya bölgede istismar sürdüğü müddetçe devam etmektedir.⁶⁰

1.3. Göçlerin Genel Sebepleri ve Sonuçları

Tarihte göçlerin en önemli nedenleri doğa olayları, afetler, kıtlık iken günümüzde göçün nedenleri siyasi, ekonomik, terör ve güvenlik sorunları, sosyo-kültürel, ailevi, dinî, eğitim amaçlı, etnik nedenler ve doğal afetler ekseninde ele alınabilmektedir.⁶¹ Göç kararının alınmasında göçü etkileyen çeşitli etkenlere göre göç teorileri farklılaşmaktadır. Göçün sebebi, yaşam koşullarının daha iyileştirilmesi gibi bireysel değerler ile daha yüksek gelir ve istihdam gibi ekonomik yapıyı içeren beklentiler olabilmektedir.⁶²

⁵⁸Yurtcan, Erdener. (2016), **Yargıtay Kararları Işığında Göçmen Kaçakçılığı ve İnsan Ticareti**, Ankara:Türkiye Barolar Birliği Yayınları, s.9-11.

⁵⁹Erel, Kemalettin. (2007). “Yargıtay Kararları Işığında Göçmen Kaçakçılığı Suçu”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, Sayı 71: s.265.

⁶⁰Değirmenci, Olgun. (2006), “Mukayeseli Hukukta ve Türk Hukukunda İnsan Ticareti Suçu”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, Sayı 67: s.57-61.

⁶¹Oral, Belgin. ve Çetinkaya, Fevziye. (2017). “Sosyolojik Bir Olgu Olarak Göç, Tanımı, Nedenleri ve Göç Kuramları”. **Türkiye Klinikleri JPublic Health-Special Topics**, 3(1):1-8.

⁶²Özdemir, Dilek. (2018). “Türkiye’de Bölgelerarası İç Göç Hareketlerinin Belirleyicileri”. **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 22(3):1337-1349.

Göçlerin sebepleri kadar sonuçları da önemlidir. Göçler hedef ülkede meydana gelen nüfus dengesizliği, konut sıkıntısı, çarpık kentleşme, yetersiz alt yapı, kamu hizmetlerindeki yetersizlik, kültürel uyumsuzluk, çevresel sorunlar, toplumsal sorunlar, kültürel yapıda oluşan değişimler gibi olumlu olumsuz bazı sonuçlar doğurmaktadır.⁶³ Göçmenler işsizlik, gergin sosyal ortamlar, ulusal birliğin parçası olamama gibi olumsuz etkilerden sorumlu tutulabilmektedirler. Göçmenler yasal olarak istihdam piyasasına erişememekte ve ekonomik olarak ağır koşullar altında yaşamaktadırlar. Göçmenler genellikle kalabalık vaziyette kira ücreti düşük mahallelerde, bodrum katında ve sağlıksız küçük konutlarda yaşamaktadırlar. Göçmenler, yerli halkın yabancıya ev kiralamak istememesi sorunuyla da karşı karşıya kalmaktadırlar. Ayrıca göçmenler yaşadıkları kentlerde çeşitli nedenlerle sosyal dışlanmaya da maruz kalmakta ve ötekileştirilmektedirler.⁶⁴

Göç eden nüfusun işgücü piyasasına girmesi ekonomik açıdan pozitif etki oluşturabildiği gibi olumsuz etkilere de neden olabilmektedir. Göç eden nüfusun da en büyük sorunlarından biri istihdam sorunudur. Göç edilen yerde işsizlik sorunu varsa yeni eklenen işsizlikle daha karmaşık bir durum oluşmaktadır. Yerel firmalar, göçmen nüfusun çalıştırılması ile işgücü ihtiyacını karşılamakta ancak yerel halk tarafından işlerinin elinden alındığı kaygısı ile toplumsal tepki ile karşı karşıya kalmaktadır. Göçmen işçilerin bazı firmalar tarafından kayıt dışı çalıştırılması, firmalar arasında haksız rekabete yol açmakta ve uzun dönemde işgücü piyasasının bozulmasına neden olmaktadır. Ancak göçmenler açısından göçmen işçiler diğer işçilerle eşit koşullara sahip olamamaktadır. Düşük ücret, sigortasız çalıştırılma, uzun mesai saatleri, riskli işlerde çalıştırılma gibi olumsuz koşullar bunlardan bazılarıdır. Bununla birlikte göçmenlerin kurmuş oldukları işletmelerin büyük bir kısmının kayıt dışı olması ve bundan dolayı işveren SGK primleri, vergi vb. yükümlülükleri yerine

⁶³ Aktel, Mehmet. ve Kaygısız, Ümmühan. (2018). "Türkiye'de Göç Yönetimi". **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 23(2):579-604.

⁶⁴Kahya Nizam, Özlem. (2014). "Türkiye'de Sığınmacılık ve Uydu Kent Deneyimi", **2. Uluslararası Davraz Kongresi Bildiriler Kitabı**. 29-31 Mayıs 2014. "Küresel Sorunlar ve Çözüm Arayışları". Isparta 2014. s.4095-4099.

getirmemesi işgücü piyasasındaki rekabeti ve ücret politikalarını da olumsuz yönde etkilemektedir.⁶⁵

1.4. Göç Sürecindeki Uluslararası Örgütler ve Diğer Kuruluşlar

II. Dünya Savaşı'ndan sonra göçmen ve sığınmacıların sorunlarıyla ilgilenen uluslararası çapta örgütler kurulmaya başlanmıştır. Bu kuruluşlar, göçmenlerin haklarını korumak, göç yönetimi konusunda taraflarla iş birliği yapmak ve uluslararası düzeyde politika oluşturmak gibi çeşitli roller üstlenmektedirler. Bu bağlamda ilk kurulan örgüt, Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR)'dir. Komiserlik, 1950'de BM Genel Konseyi tarafından II. Dünya Savaşı sırasında evsiz kalan Avrupalılara destek olmak, mültecileri korumak ve onların sorunlarına çözüm bulmak amacıyla kuruldu. O tarihten bu yana Komiserlik, göçmen, mülteci, sığınmacıların vatanlarına dönüşlerini sağlamak, ya da başka bir ülkeye yerleştirmek için çalışmaktadır. 130 ülkeden fazla faaliyet gösteren UNHCR'nin 20 bine yakın çalışanı bulunmaktadır. 1960'dan bu yana UNHCR, Türkiye ile yakın iş birliği içerisinde. UNHCR'nin Ankara'daki merkez ofisinin yanı sıra İstanbul, İzmir, Gaziantep, Hatay, Şanlıurfa ve Van'da da ofisleri mevcuttur.⁶⁶

UNHCR'den bir yıl sonra ise Uluslararası Göç Örgütü (IOM) kuruldu. Kuruluşundan günümüze kadar örgütün isminde pek çok kez değişiklikler yapılmıştır: Avrupa'dan Gelen Göçmenlerin Hareketi Geçici Hükümetlerarası Komitesi (Provisional Intergovernmental Committee for the Movement of Migrants from Europe) (1951), Hükümetlerarası Avrupa Göç Komitesi (Intergovernmental Committee for European Migration) (1952), Hükümetlerarası Göç Komitesi (Intergovernmental Committee for Migration) (1980), Uluslararası Göç Örgütü (International Organization for Migration) (1989). 175 ülkenin üye ve 8 ülkenin de gözlemci statüsünde olan örgütün 100'den fazla ülkede ofisi mevcuttur. Türkiye'deki

⁶⁵İnceliler. Nihan Demirhan. (2019). *1923 Yılından Bugüne Türkiye'nin Uluslararası Göç Politikaları ve Sosyal-Ekonomik Etkileri*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul T.C. Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul. s.61-62.

⁶⁶BM Mülteci Örgütü. "UNHCR'nin Tarihçesi". <https://www.unhcr.org/tr/unhcrnin-tarihcesi>. Erişim Tarihi:10.04.2024.

ofisini 1991 yılında açan IOM, Türk hükümetinin kurum ve kuruluşlarıyla iş birliği içerisinde çalışmaktadır. IOM, bir taraftan göçmenlere yardım ederken diğer taraftan da bu konularda ülkeler ve uluslararası kuruluşlar arasında iş birliğini teşvik etmekte, göçün sistemli ve insancıl yönetiminin sağlanmasına destek olmaktadır.⁶⁷

Uluslararası Af Örgütü (Amnesty International) de insan hakları ihlallerinin sona erdirilmesinde önemli rol oynayan bir örgüttür. Uluslararası Af Örgütü'nün Türkiye şubesi resmî olarak 2002 yılında kuruldu. Merkez ofisi İstanbul'da bulunan kuruluşun Ankara'da İnsan Hakları Eğitimi projesinin yürütüldüğü bir ofisi mevcuttur. Örgüt sığınma amacıyla Türkiye'ye gelenlere hukukî yardım ve danışmanlık yapmaktadır.⁶⁸

Adı geçen bu uluslararası örgütlerin yanı sıra özellikle Türkiye'deki göçmen, sığınmacı ve mültecilerin sorunlarıyla ilgilenen dernek ve kuruluşlar mevcuttur. 2013 yılında İstanbul'da kurulan Uluslararası Mülteci Hakları Derneği (International Refugee Rights Association), mülteci ve sığınmacıların yaşam hakkının korunması, sorun yaşadıkları bölgelere iadelerinin önlenmesi, sorunlarının çözüme kavuşturulması için çalışırken ve devletler ve uluslararası kuruluşlar arasında iş birliğini sağlarken,⁶⁹ Mülteci Hakları Merkezi savaş ve zulüm sebebiyle Türkiye'de sığınma arayan kişilerin ve idari gözetim altındaki yabancıların hukuksal güvencelere ve koruma mekanizmalarına erişimi; sığınmacı ve diğer hassas durumda göçmenlere yönelik hukuki destek kapasitesinin artırılması; sığınma ve göç alanındaki mevzuat, politika ve uygulamaların uluslararası standartlarla uyum içinde gelişmesi ve toplum hayatında sığınmacılara ve göçmenlere yönelik hoşgörü ve dayanışmanın güçlenmesi için faaliyet göstermektedir.⁷⁰ Türkiye'de göçmen, mülteci ve sığınmacıların sorunlarıyla ilgilenen başka dernek ve vakıflar da mevcuttur.

⁶⁷Uluslararası Göç Örgütü. "IOM History". <https://www.iom.int/iom-history>. Erişim Tarihi:01.01.2024.

⁶⁸Uluslararası Af Örgütü, "Uluslararası Af Örgütü Hakkında", <https://www.amnesty.org.tr/icerik/turkiye-subesi>. Erişim Tarihi:02.08.2021.

⁶⁹Uluslararası Mülteci Hakları Derneği, "Misyon ve Vizyon", <https://umhd.org.tr//page/vizyon-misyon/65>, Erişim Tarihi:06.06.2021.

⁷⁰Mülteci Hakları Merkezi, "Kurumsal Tarihçe ve Çalışma Alanlarımız", <https://www.mhd.org.tr/tr/hakimizda/tarihce-calisma-alanlarimiz>, Erişim Tarihi:06.06.2021.

1.5. Türk Cumhuriyetleri ve Uluslararası Göç Süreçleri

1991’de Sovyetler Birliği’nin yıkılmasıyla Orta Asya Türk cumhuriyetleri de göçlerle ilgili farklı süreçlerde yer almaya başladılar.

1.5.1. Budapeşte Süreci

Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan’ın da katılımcı ülkelerden olduğu Budapeşte süreci göç baskısını azaltmak ve düzensiz göçe karşı önlemler almak amacıyla yapılan toplantılar neticesinde 1993 yılında Budapeşte’de düzenlenen Bakanlar Konferansı ile ortaya çıkmıştır.⁷¹

Avrupa’da artan düzensiz göç baskılarına karşı ortak önlemler üzerinde çalışmak için bir araya gelen 26 Avrupa ülkesinden biri olan Almanya tarafından 1991’de başlatılan Budapeşte Süreci, Avrupa’dan İpekyolu bölgesine uzanan Batı Balkanları, Orta Asya’yı da kapsayan göç alanında bölgelerarası bir mekanizmadır. “Düzenli ve düzensiz göç, iltica, uluslararası koruma, vize, insan ticareti ve göçmen kaçakçılığı, geri kabul” gibi konularda bilgi ve en iyi uygulamaların paylaşımı amacıyla oluşturulan ve şu anda 50’den fazla hükümet ve 10 uluslararası örgütün oluşturduğu istişari bir forum olan Budapeşte Süreci’nin⁷² VI. Bakanlar Konferansı 19-20 Şubat 2019 tarihlerinde İstanbul’da Türkiye’nin ev sahipliğinde gerçekleştirilmiş, konferansa Türkiye ile birlikte 47 ülke ve 15 uluslararası kuruluş katılım sağlamıştır. Belirlenen öncelikli hedefler arasında “*düzensiz göçü önleme ve düzensiz göçle mücadele etme, düzensiz göçmenlerin geri dönüş ve geri kabullerini kolaylaştırma ve göçmen kaçakçılığına karışan suç şebekeleri ile mücadele etme*” bulunmaktadır.⁷³

⁷¹Trthaber, “Budapeşte Süreci 6. Bakanlar Konferansı başlıyor”, <https://www.trthaber.com/haber/turkiye/budapeste-sureci-6-bakanlar-konferansi-basliyor-405641.html>, Erişim Tarihi: 04.06.2020.

⁷²Haberler.Com, “Budapeşte Süreci 5. Bakanlar Konferansı”, <https://www.haberler.com/budapeste-sureci-5-bakanlar-konferansi-4530885-haberi/>, Erişim Tarihi:04.06.2020.

⁷³T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, “Budapeşte Süreci”, <https://www.goc.gov.tr/budapeste-sureci16#>, Erişim Tarihi:10.06.2020.

1.5.2. Prag Süreci

Prag Süreci, Ocak 2009 Haziran 2011 yılları arasında hayata geçirilen göç ortaklıkları kurma projesinden alınan başarılı sonuçlar üzerine hayata geçirilen politik bir girişimdir ve göç yönetimi ile ilgili politikaların tartışıldığı, diyalogların gerçekleştirildiği bir süreçtir. Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan'ın da katılımcı olduğu bu platform 50 devletten oluşmaktadır. Düzensiz göçün önlenmesi ve mücadele edilmesi, geri kabul gönüllü geri dönüş ve sürdürülebilir yeniden uyumlaştırma süreçlerinin teşvik edilmesi, özellikle emek göçüne vurgu yapılarak düzenli göçe ve insan hareketliliğine yöneltme, yasal olarak ikamet eden göçmenlerin ev sahibi toplumla entegrasyonun teşvik edilmesi, göç ve hareketliliğin kalkınma için pozitif bir güce dönüştürülmesi, iltica ve uluslararası koruma alanında kapasitelerinin geliştirilmesi; öncelikli hedefler arasındadır.⁷⁴

1.5.3. Almatı Süreci

Almatı Süreci, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan ve Türkmenistan'ın dâhil olduğu göç konusunda bilgi alışverişi yapmak ve göç sürecinden kaynaklanan problemlerinin çözülmesini amaçlamayan bölgesel bir iletişim platformudur. 15-16 Mart 2011 tarihinde Almatı'da gerçekleşen ilk konferansta, bölgesel iletişimi geliştirmeyi amaçlayan Almatı Deklarasyonu oy birliğiyle kabul edilmiştir. Almatı Süreci'nin 2013-2015 yılları dönem başkanlığını Kazakistan, 2017-2018 yılları dönem başkanlığını Kırgızistan, 2019-2020 yılları dönem başkanlığını Tacikistan ve 2021-2022 yılları dönem başkanlığını ise Türkiye yürütmüştür.⁷⁵

Uluslararası Göç Örgütü ve BMMYK tarafından desteklenen Almatı süreci ile devletler arasında gerçekleşen toplantı ve zirvelerin neticesinde Orta Asya'da göç süreci ve bu süreçten kaynaklı sorunlara çözümler üzerinde ortak çalışmalar yapılmaktadır. Göçmenlerin korunması, ulusal güvenlik, sınır güvenliği, acil durum

⁷⁴T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, "Prag Süreci", <https://www.goc.gov.tr/prag-sureci-deneme>, Erişim Tarihi:10.06.2020.

⁷⁵T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı. "Almatı Süreci". <https://www.goc.gov.tr/almati-sureci>. Erişim Tarihi:02.04.2024.

planı, insan ticareti ve insan kaçakçılığı konusunda işbirliği amaçlanmış olup Kazakistan Almatı Sürecinde öncü rol oynamaktadır.⁷⁶

1.5.4. Lahey Süreci

Türkiye'nin de üye olduğu bu süreç, göç ve mülteci sorunlarına çözüm aramak için sivil toplum örgütlerini, kamu kurumlarını bir araya getirmekte ve bağımsız kâr amacı gütmeyen bir platform olan Lahey Süreci dünyada bulunan mülteci ve göçmenlerin ayrımcılığa ve insan hakları ihlallerine uğramadan ekonomik ve sosyal gelişme, kültürel zenginlik ve farklılıklara katkıda bulunma temel fikri altında 2000 yılında resmi olmayan bir şekilde ortaya çıkmıştır. 2002 yılında Mültecilerin Geleceği ve Göç Politikaları Lahey Deklarasyonu yayınlandı. Türkiye, Lahey Süreci kapsamındaki toplantı ve istişarelere de katılmaktadır. Lahey Süreci hedefleri arasında; insan ticaretine imkân sağlayan yasal boşlukları azaltmak, mülteciler, göçmenler ve mağdurlar için uluslararası korumayı artırmak ve uygun barınak, eğitim, sağlık sigortası ve iş fırsatlarına erişimlerini sağlamak, göçten etkilenen toplulukların sosyal ve ekonomik gelişmelerini sağlamak için imkânları arttırmak bulunmaktadır.⁷⁷

1.6. Türkiye'nin Göç Politikası ve Yönetimi

Türkiye'nin göç politikaları çeşitli hedeflere ve yasal çerçevelere dayanmaktadır. Düzenlenen ve oluşturulan göç politikalarının amaçları; uluslararası koruma altında olan sığınmacılara yardım etmek ve korumak için çeşitli politikalar ve programlar uygulamak, göçmenler için çeşitli politikalar ve mevzuatlar geliştirmek, uluslararası toplumla işbirliği yapmak, göçmenlerin topluma uyumunu teşvik etmek için ortak projeler yürütmektir. Türkiye bu doğrultuda göçmenlerin haklarını korumak ve insan haklarına saygı göstermek için çeşitli yasal düzenlemeler yapmıştır.

⁷⁶İrdem, İbrahim. ve Ercan, Osman. (2021). "Kazakistan'da Göç Yönetimi ve Sınır Güvenliği". **Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi**, 56(4):3059.

⁷⁷T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, "Lahey Süreci", <https://www.goc.gov.tr/lahey-sureci>, Erişim Tarihi:10.06.2020.

Türkiye'nin göç politikası bağlamında ilk olarak 31 Mayıs 1926 tarihinde *İskân Kanunu* çıkarılmıştır. İskân Kanunu'nun çeşitli yasal düzenlemelerde yetersiz kalması üzerine 14.06.1934 tarihinde bir öncekinden kapsamlı *2510 sayılı İskân Kanunu*⁷⁸ kabul edilmiştir. 1934 Tarihli 2510 Sayılı İskân Kanunu, 2006 yılına kadar yürürlükte kalmıştır.⁷⁹ 19.09.2006 tarihinde yeniden düzenlenerek *5543 sayılı İskân Kanunu*⁸⁰ kabul edilmiştir.

İskân Kanunu kapsamı dışında kalan yabancılara ilişkin iş ve işlemler ise 15.07.1950 tarihinde çıkarılan *5682 sayılı Pasaport Kanunu*⁸¹ ve yine aynı tarihte yürürlüğe giren *5683 sayılı Yabancıların Türkiye'de İkamet ve Seyahatleri Hakkında Kanunu*⁸² ile yürütülmüştür. Türkiye'ye iltica eden ve başka bir ülkeye iltica etmek üzere Türkiye'den ikamet izni talep eden yabancılar ile toplu sığınma amacıyla gelen yabancılar ve nüfus hareketlerine uygulanacak usul ve esaslarla ilgili olarak 1994 yılında Mülteci Yönetmeliği (İltica Yönetmeliği) çıkarılmıştır.⁸³

Türkiye, göç ve sığınma konularında uluslararası anlaşmalara da taraf olmuştur. 1994 yılında "*Türkiye'ye İltica Eden Veya Başka Bir Ülkeye İltica Etmek Üzere Türkiye'den İkamet İzni Talep Eden Münferit Yabancılar İle Topluca Sığınma Amacıyla Sınırlarımıza Gelen Yabancılar ve Olabilecek Nüfus Hareketlerine Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik*" çıkararak 1951 Cenevre Sözleşmesi ve 1967 Protokolündeki tanımlar saklı kalmak kaydıyla mülteci ve sığınmacı kavramlarını tanımlamıştır. Türkiye 1954 yılından beri taraf olduğu Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Mart ayı 2005 yılında "*İltica ve Göç Alanındaki*

⁷⁸2510 sayılı "İskân Kanunu" (1934).

https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc013/kanuntbmmc013/kanuntbmmc01302510.pdf. 14.6.1934. Erişim Tarihi:10.10.2023.

⁷⁹Kâhya Nizam, Özlem. ve Sallan Gül, Songül. (2017). "Türkiye'de Mültecilere Yönelik Yerleşim Politikaları Ve Uydu Kentler: Güvenlik Kıskaçında Yaşamlar". **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, (22): s.1388-1389.

⁸⁰5543 sayılı "İskân Kanunu" (2006). <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5543.pdf>. 19.09.2006. Erişim Tarihi:12.10.2023

⁸¹5682 sayılı "Pasaport Kanunu" (1950).

<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.5682.pdf>. 15.07.1950. Erişim Tarihi:10.10.2023.

⁸²5683 sayılı "Yabancıların Türkiye'de İkamet ve Seyahatleri Hakkında Kanunu"(1950).

<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.5683.pdf>. 15.07.1950. Erişim Tarihi:10.10.2023.

⁸³Türkiye'ye İltica Eden veya Başka Bir Ülkeye İltica Etmek Üzere Türkiye'den İkamet İzni Talep Eden Münferit Yabancılar ile Topluca Sığınma Amacıyla Sınırlarımıza Gelen Yabancılar ve Olabilecek Nüfus Hareketlerine Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik, <https://www.multeci.org.tr/wp-content/uploads/2016/12/1994-Yonetmeliği.pdf>, Erişim Tarihi:10.07.2021.

Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye ve Ulusal Eylem Planı”nı yayımlayarak sığınmacı ve mültecilerin yasal mevzuatını Avrupa Birliği Müktesebatı ile uyumlu hale getirdi. 2013 yılında 6458 sayılı “Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu” yayınlayan Türkiye, 13.10.2014 tarihinde ise “Geçici Koruma Yönetmeliği”ni çıkarmıştır.⁸⁴

Türkiye’de yabancıların çalışması da kanun ve yönetmelikle belirlenmiştir. 4817 sayılı *Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanun*⁸⁵ hükümlerine bağlıdır. Daha sonra 1.11.2016 tarihinde çıkan 2016/8375 sayılı *Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik*⁸⁶ ile Suriyeli sığınmacıların çalışma prensipleri düzenlenmiştir.⁸⁷ Göçmenlerin yasallaşma süreçlerinde oturma izinlerinin yanında önemli olan diğer bir konu çalışma izni alabilmektir.

Türkiye’de göç ve düzensiz göçle alakalı yönetim ve mücadelede ilgili kanunlar ve yönetmelikler şunlardır: “5682 sayılı *Pasaport Kanunu*, 5683 sayılı *Yabancıların İkameti ve Seyahati hakkında Kanun*, 4422 sayılı *Küresel Suç Örgütleriyle Mücadeleye İlişkin Kanun*, 5237 sayılı *Türk Ceza Kanunu*, 4857 sayılı *İş Kanunu*, 2922 sayılı *Türkiye’de Eğitim Gören Öğrencilere İlişkin Kanun*, 403 sayılı *Türk Vatandaşlığı Kanunu*, 4875 sayılı *Doğrudan Yabancı Yatırımlarına İlişkin Kanun*, 1994 tarihli *Uluslararası Karayolu Taşımacılığı, İnsanların ve Malların Taşınması hakkında Yönetmelikler*, 1994 tarihli *Türkiye’ye İltica Eden veya Başka Bir Ülkeye İltica Etmek Üzere Türkiye’den İkamet İzni Talep Eden Münferit Yabancılar ile Topluca Sığınma Amacıyla Sınırlarımıza Gelen Yabancılara ve*

⁸⁴Akgül, Hasan Hüseyin. ve Eke, Erdal. (2018). **21.Yüzyılda Uluslararası Göç ve Mülteciler Bir Türkiye Perspektifi**. Ankara:Nobel Yayınları. s.112-115.

⁸⁵4817 sayılı “Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanun”. (2003).

<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=4817&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>. 27.02.2003 Erişim Tarihi:24.01.2023.

⁸⁶2016/8375 sayılı “Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik”. (2016).

<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/3.5.20168375.pdf>. 11.1.2016. Erişim Tarihi:24.10.2023.

⁸⁷Kaya, Mahmut. ve Orhan Demirağ, Ebru Hilal. (2016). “Türkiye’deki Suriyeli Kadın Sığınmacıların İş Piyasasındaki Çalışma Koşullarına Sosyolojik Bir Bakış: Şanlıurfa Örneği”. (Editörler) H. M. Paksoy, Kazı Sarıçoban, Elif Yıldırımçı, Özcan Özkan). **II. Uluslararası Ortadoğu Konferansları Ortadoğu’daki Çatışmalar Bağlamında Göç Sorunu Bildiri Kitabı**. Kilis: Kilis 7 Aralık Üniversitesi Matbaası. s.161.

Olabilecek Nüfus Hareketlerine Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik, 2003 tarihli Şehirlerarası Yolcu Taşımacılığı hakkında Yönetmelik".⁸⁸

Türkiye'nin göç yönetimindeki ulusal aktörleri ise Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD) ile Göç İdaresi Başkanlığıdır. Ayrıca Türkiye günümüzde BM'ye bağlı olan WHO (Dünya Sağlık Örgütü), ILO (Uluslararası Çalışma Örgütü), Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF), IOM (Uluslararası Göç Örgütü), Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR), OHCHR (İnsan Hakları Yüksek Komiserliği), WFP (Dünya Gıda Programı), OCHA (Birleşmiş Milletler İnsani Yardım Koordinasyon Ofisi) gibi birçok kuruluş ile iş birliği içinde çalışmaktadır.⁸⁹

Türkiye'nin göç politikasına yön veren yukarıdaki yasaların yanı sıra bu süreçte yönetmelik, genelge, yönerge, tebliğ ve Bakanlar Kurulu kararları gibi ikincil düzenlemeler de yapılmıştır. Bunların en önemlileri şöyledir: *Türkiye'ye İltica Eden veya Başka Bir Ülkeye İltica Etmek Üzere Türkiye'den İkamet İzni Talep Eden Münferit Yabancılar ile Topluca Sığınma Amacıyla Sınırlarımıza Gelen Yabancılarla ve Olabilecek Nüfus Hareketlerine Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik; Türkiye'de Oturan Yabancıların Nüfus Kayıtlarının Tutulması Hakkında Yönetmelik; Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanunun Uygulama Yönetmeliği; Kabul, Barınma ve Geri Gönderme Merkezleri ile İlgili Yönetmelik*.⁹⁰

Türkiye, 1990'lı yılların ikinci yarısından itibaren kendisine gelen göç hareketlerini düzenleyebilmek ve yönetmek amacıyla ilgili yasal mevzuatlara önemli değişiklikler ve yenilikler yapmış, önemli adımlar atmıştır. Yurtiçinde de göç sürecini yönetecek ve yönlendirecek kurumlar açmıştır. Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu ile birlikte kurulması kararlaştırılan Göç İdaresi Genel Müdürlüğü

⁸⁸İçduygu, Ahmet. ve B. Aksel, Damla. (2012). "Türkiye'de Düzensiz Göç". IOM Türkiye Ofisi "Göç Yönetimi Genel Politika Çerçevesinin Düzenlenmesi ve Uygulanması Hususunda Türkiye'nin Çabalarının Desteklenmesi Projesi". Eylül 2012 Ankara. s.41.

⁸⁹Koçak, Ali. ve Durgun Kaygusuz, Ayşe. (2023). "Cumhuriyet'ten Bugüne Türkiye'nin Göç Politikaları: Göç Yönetimindeki Ulusal ve Uluslararası Aktörler". **Uygulamalı Sosyal Bilimler ve Güzel Sanatlar Dergisi**, 5(13): s.263-267.

⁹⁰Demirhan, Yılmaz. ve Aslan, Seyfettin. (2015). "Türkiye'nin Sınır Ötesi Göç Politikaları ve Yönetimi", **Birey ve Toplum Dergisi**, 5(1): s.44-45.

(GİGM) Türkiye’de göç ve sığınma ile ilgili politikaları belirleyen en üst düzey kurumdur. GİGM, göçmenlerin statülerini belirlemede, sığınma başvurularını değerlendirmekte, oturma izni vermekte ve uyum süreçlerini yönetmektedir.⁹¹

1.7. Orta Asyalı Göçmenler ve Türkiye

Yaklaşık 300 milyon nüfusu bulunan, dünyanın en geniş coğrafyasına, çok zengin doğal kaynaklara sahip olan ve içerisinde birçok millet, halk ve insan barındıran Sovyetler Birliği 1991 yılında yıkıldı.⁹² Bunun Sovyetler Birliği’ni oluşturan cumhuriyetler bağımsızlığını ilan ettiler.⁹³ Orta Asya’daki Türk cumhuriyetleri de - Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan - böylece bağımsız birer devlet olarak ortaya çıktılar. 31 Ağustos 1991 tarihinde Kırgızistan ve Özbekistan, 27 Ekim 1991 tarihinde Türkmenistan ve 16 Aralık 1991 tarihinde Kazakistan bağımsızlıklarını ilan ettiler.⁹⁴

Sovyet sisteminin çökmesiyle ilk yıllarda cumhuriyetlerde yaşam standartları ile refah seviyesinde gerileme söz konusu oldu. Yer altı kaynaklarına sahip Türkmenistan, Kazakistan ve Özbekistan ekonomilerini güçlendirme arayışlarına girerken doğal kaynaklardan yoksun olan Kırgızistan’ın işi bu bağlamda daha zordu. 1988 yılında toplam bölge nüfusunun %4’ü yoksul iken, 1994 yılında bu oran bir anda %32’ye yükseldi. 1988 yılında 13,6 milyon olan yoksul nüfus, 1994 yılında 119,2 milyona yükseldi. Güç yaşam koşulları, artan işsizlik, gelir dağılımındaki eşitsizlik, bunlara bağlı yoksulluk sosyal güvenlik alanının zayıflamasına, hatta çökmesine neden oldu.⁹⁵ Tüm bu sorunlar, söz konusu cumhuriyetlerde yatırımların durdurulmasına, üretimin azalmasına, tüketim mallarının temininde büyük sıkıntılara yol açtı. Yine konut üretimi azaldı, sağlık hizmetleri ciddi sıkıntıya girdi.⁹⁶

⁹¹Kaya, Ayhan. (2014). “Uluslararası Göç Teorileri Bağlamında Yeni Göç Türlerinin Anlamaya Çalışmak: Türkiye’de “Yabancı” ve “Öteki” Olmak”. (Ed.:) Muammer Tuna. **Türkiye ve Yeni Uluslararası Göçler**. Ankara: Sentez Yayıncılık. s.16.

⁹²Kurban, Vefa. (2020). **Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Tarihi**, İstanbul:Yeditepe Yayınları. s.430-432.

⁹³Ertan, Temuçin Faik. (2020). **Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**. Ankara:Siyasal Kitabevi. s.294.

⁹⁴D’encausse, Helene Carrere. (2019). **Dünyayı Değiştiren Altı Yıl 1985-1991 Sovyet İmparatorluğu’nun Yıkılışı**. (Çev. Şehsuvar Aktaş). İstanbul:YKY Kredi Yayınları. s.165.

⁹⁵Turan, Güngör. (2006). **Sovyet Sonrası Orta Asya Sosyalist Devletten Sosyal Devlete Geçiş**, Ankara:Tasam Yayınları. s.41-150.

⁹⁶Gali, İgor. Gromov, V.I. Vasilyev, G.A. ve Şenin, O.S. (2008). **Sovyetler Birliği Neden Yıkıldı**. (Çev. Arif Berberoğlu). Ankara:Phoenix Yayınları. s.54.

Ekonominin gerilemesinin yanı sıra Orta Asya Türk cumhuriyetlerinde ilk dönemde siyasi belirsizlik de söz konusuydu. Bu cumhuriyetler bir taraftan Rusya Federasyonu başkanlığında BDT etrafında bir araya gelirken diğer taraftan Tacikistan'da ve eski Sovyet coğrafyasının başka bölgelerinde yaşanan çatışmalar, Türk cumhuriyetlerini de tedirgin ediyordu. Siyasi kargaşa, belirsizlikler ve istikrarsızlık uzun bir süre etkin oldu. Yeni cumhuriyetlerin çıkış yolu olarak gördüğü yeni iktisadi ilişki modelleri de şüphesiz bu cumhuriyetlere çok yabancıydı ve bu husus, bozuk ekonomik durumu daha da kötüleştirdi, refah seviyesi gittikçe düştü. Tüm bunlar Türk dünyasından göçlere neden oldu.⁹⁷

Orta Asya Türk cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını kazanmalarıyla birlikte Türkiye ile ilişkileri gelişmeye başladı. Buna paralel olarak bu cumhuriyetlerden Türkiye'ye göçler de başladı. Coğrafi konumunun yanı sıra Türkiye'nin bu ülkelerle olan kültürel, siyasi ve tarihsel bağları, Türkiye'ye yönelen bu göç hareketlerine ivme kazandırmıştır.⁹⁸ Göç sürecinde aldıkları kararlar doğrultusunda Orta Asya Türk cumhuriyetlerinin vatandaşları dinî, etnik, kültürel ve tarihî açıdan yakın gördükleri Türkiye'yi kendilerine hedef ülke olarak belirlemişlerdir.⁹⁹ Tüm bu yakınlığın yanında Orta Asyalı Türk göçmenlerin Türkiye'ye ilgi duymalarında iklim, ülkelere nazaran daha iyi yaşam koşulları da önemli bir rol oynamaktadır.¹⁰⁰ Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı'nın (AFAD) araştırmasına göre genel olarak göçmenlerin Türkiye'yi tercih etme nedenleri sırasıyla % 59,20 ile ulaşım kolaylığı, % 24,10 ile kendilerini Türkiye'de güvende hissetmeleri, % 10,80 ile şartların diğer ülkelere göre daha iyi olması, % 4,50 ile dinî yakınlık ve %1,40 ile diğer nedenlerdir.¹⁰¹

⁹⁷Bariş, Hasan. (2021). Kazakistan Örneğinde Avrasyacılığın Tarihi. (Ed.) Volkan Özdemir. **30 Yılın Ardından Türkiye ve Türk Dünyası**. İstanbul:Pankuş Yayınları.s.70-71.

⁹⁸Erdogan, Murat. ve Kaya, Ayhan. (2015). **Türkiye'nin Göç Tarihi 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler**. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. s.13

⁹⁹Qasımlı, Musa. (2012). **SSCB Belgelerinde SSCB Türkiye Yakın Tarihi SSCB Türkiye İlişkileri Türkiye'de 1980 Darbesinde SSCB'nin Dağılmasına Kadar**, İstanbul:Kaknüs Yayınları. s.459.

¹⁰⁰Balkır, Canan. ve Kırkulak Uludağ, Berna. (2014). Antalya'da Yaşayan Yerleşik Yabancı Emekli Göçmenlerin Yerel Ekonomiye Etkisi. (Ed.:) Muammer Tuna. **Türkiye ve Yeni Uluslararası Göçler**. Ankara: Sentez Yayıncılık. s.83.

¹⁰¹Kaya, Mahmut, (2018). "Türkiye'deki Suriyeli Mülteci Kadınların Evlenme Deneyimleri: Fırsatlar ve Riskler". **Uluslararası Göç ve Kadın Sempozyumu Bildiri Kitabı**. Bursa: Star Matbaacılık. s.156.

Orta Asya Türk cumhuriyetlerinden önce Türkiye'ye Doğu Avrupa vatandaşları akın etmişti. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği verilerine göre, Doğu Avrupa ve Sovyetler Birliği'nden Türkiye'ye 1945–1991 yılları arasında 8.000 civarında sığınma başvurusu yapılmıştır. Sayıları net olmamakla birlikte, bu göçmenlerden bir kısmı da Türkiye'de kalmıştır. 1991 yılından itibaren ise bu sayı gittikçe artmıştır. Sözü edilen ülke vatandaşlarının Türkiye'de ev işleri, eğlence, fuhuş, tekstil, tarım ve inşaat gibi sektörlerde kayıt dışı olarak çalışmaya başladıkları gözlenmiştir. Son yıllarda, Türkiye'de işgücüne katılan kayıt dışı göçmenlerin geldikleri ülkeler arasında Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan gibi ülkeler öne çıkmaktadır.¹⁰²

Türk cumhuriyetlerinden gelen vatandaşlarla ilgili veri ve istatistiklerimiz sınırlı ve kesintili olmakla birlikte bazı yıllarla ilgili verilere sahibiz. 2005-2021 yılları Göç İdaresi Genel Müdürlüğü verilerine baktığımızda yüz binlerce kişi transit veya hedef ülke olarak Türkiye'ye gelmiştir. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü yıllara göre yakalanan düzensiz göçmen verilerine göre 2005 yılında 57.428 kişi, 2006 yılında 51.983 kişi, 2007 yılında 64.290 kişi, 2008 yılında 65.737 kişi, 2009 yılında 34.345 kişi, 2010 yılında 32.667 kişi, 2011 yılında 44.415 kişi, 2012 yılında 47.510 kişi, 2013 yılında 39.890 kişi, 2014 yılında 58.647 kişi, 2015 yılında 146.485 kişi, 2016 yılında 174.466 kişi, 2017 yılında 175.752 kişi, 2018 yılında 268.003 kişi, 2019 yılında 454.662 kişi, 2020 yılında 122.302 kişi, 2021 yılında 119.868 kişi yasadışı göçmen olarak yakalanmıştır. Örneğin 2021 yılı verilerine bakıldığında söz konusu sayı içerisinde Özbekistan 3.806 kişi ile dördüncü, Türkmenistan 3.308 kişi ile yedinci sırada yer almıştır.¹⁰³

¹⁰²İçduygu, Ahmet. Erder, Sema. ve Gençkaya, Ömer Faruk. (2014). "Türkiye'nin Uluslararası Göç Politikaları, 1923-2023: Ulus-Devlet Oluşumundan Ulus-Ötesi Dönüşümlere" Koç Üniversitesi Göç Araştırmaları Merkezi MiReKoç Proje Raporları, İstanbul 2014, s.204-317.

¹⁰³Göç İdaresi Genel Müdürlüğü. "Düzensiz Göç". <https://www.goc.gov.tr/duzensiz-goc-istatistikler>. Erişim Tarihi:05.06.2021.

Tablo 1. 2005-2021 Yılları Arasında Türkiye’de Yakalanan Düzensiz Göçmenler

2005-2021 Yılları Arasında Türkiye’de Yakalanan Düzensiz Göçmenler	
2005	57.428
2006	51.983
2007	64.290
2008	65.737
2009	34.345
2010	32.667
2011	44.415
2012	47.510
2013	39.890
2014	58.647
2015	146.485
2016	174.466
2017	175.752
2018	268.003
2019	454.662
2020	122.302
2021	119.868

1.7.1. Göçmenlerin İstihdam Alanları

Türkiye’ye gelen Orta Asyalı göçmenlerin eğitim düzeyine bakıldığında büyük bir kısmının lise mezunu olduğu görülür. Gelenler arasında şüphesiz lisans mezunu ve yüksek lisans ve doktora yapanlar da vardır. Türkiye’ye göç edenlerin meslek sahibi ve yüksek eğitimlilerden oluşması nitelikli ve eğitilmiş bir grubun göç ettiğini göstermektedir.¹⁰⁴

1991 sonrasında, özellikle de ekonomik krizlerin yaşandığı ilk dönemlerde Türk cumhuriyetlerinde iş imkânları kısıtlı ve ücretler düşüktür. Bu sorun daha az olmakla birlikte şüphesiz günümüzde de devam etmektedir. Bundan dolayıdır ki, Orta Asya cumhuriyetleri vatandaşları daha fazla kazanç elde etmek amacıyla yurtdışında çalışmaya gitmeye devam etmektedirler. Rusya ile Türkiye bu bağlamda hâlâ öncelikli ülkeler olarak kalmaya devam etmektedir. Yurtdışına çalışmaya

¹⁰⁴Tuna, Muammer. ve Özbek, Çağlar. (2014). “Uluslararası Göçlerin Yeni Kategorileri Ulus-Devlet ve Aidiyet: Türkiye’deki Yabancı Yerleşimcilerin Toplumsal Entegrasyonları”. (Ed.:) Muammer Tuna. **Türkiye ve Yeni Uluslararası Göçler**. Ankara:Sentez Yayıncılık. s.62.

giderek Orta Asya vatandaşları ailelerine para göndererek onların geçimlerini sağlamaya, çocuklarını okutmaya, ev ve araba kredilerini kapatmaya çalışmaktadırlar. Orta Asyalı göçmenlerin iş piyasasında benzer sektörlerde çalıştıkları görülmektedir. Erkekler genellikle lokanta, market, pastane ve kasap gibi gıda sektöründeki işletmelerde bulaşıkçı, komi ya da paket servis elemanı olarak çalışmakta;¹⁰⁵ kadınlar özellikle ev hizmeti işçisi olarak çalışmaktadırlar. Bir kısmı ev işlerinde ve yaşlı bakımında, diğer bir kısmı ise eğlence sektöründe çalışmaktadır.¹⁰⁶

Türkiye’de ve çalışmamızda esas aldığımız İstanbul’da ev kiralari çok yüksek olmasına rağmen Orta Asya Türkleri bir evde kalabalık bir şekilde kalarak barınma sorununu çözmeye çalışmaktadırlar. Göçmenlerin bir kısmı ise yatılı hizmeti tercih etmektedir. Yatılı ev işçiliği ve bakıcılığı daha çok kadın göçmenlerce tercih edilmektedir ki bunun nedeni, barınma sorununu çözmesi ve ev giderleri için harcanacak paranın biriktirilmesine olanak tanınmasıdır.¹⁰⁷

1.7.2. Göçmenlerin ve Kayıt Dışı Göçmen İşçilerin Sorunları

Göçmenler dünyanın dört bir tarafında olduğu gibi Türkiye’de de farklı sorunlarla karşı karşıya kalmaktadırlar. Türk vatandaşlarına kıyasla daha düşük maaş almaları, maaşlarının zamanında ödenmemesi, sigortalarının yapılmaması, çalışma saatlerinin uzun ve düzensiz olması, özellikle çalışma izni olmadan çalışan göçmenlerin en çok şikâyet ettiği konulardır. Göçmenlerle ilgili ırklarına bakılmaksızın toplumda ön yargıda da mevcuttur. Bundan dolayı göçmenler sözlü ve cinsel tacize de uğramaktadırlar. Göçmenlerin ülkelerinde almış oldukları diplomaların bir kısmının Türkiye’de tanınmaması, geçerli olanların ise onaylanma sürecinin uzun ve sıkıntılı olması önemli bir sorun olduğu gibi eğitimli göçmenlerin

¹⁰⁵Doğan, Necmettin. Süleymanoğlu, Rahime Kürüm. Bekaroğlu, Edip Asaf. ve Cin, Melis. (2020). **İstanbul Göç Araştırması 2020**. İstanbul:İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları. s.169-170.

¹⁰⁶Abadan-Unat, Nermin. (2014). Türkiye’nin Son Elli Yıllık Emek Göçü: Yorum, Eleştiri, Öngörü. (Der.:) Murat Erdoğan, Ayhan Kaya. **Türkiye’nin Göç Tarihi 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye’ye Göçler**. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. s.271-272.

¹⁰⁷Öner, Suna Gülfer İhlamur. (2018). “Göçün Kadımlaşması ve Sosyal Refah Rejiminin Dönüşümü: İtalya Örneği”. (Editörler:S. Gülfer İhlamur Öner, N. Aslı Şirin Öner). **Küreselleşme Çağında Göç Kavramlar, Tartışmalar**. İstanbul: İletişim Yayınları. s.367-372.

kendi alanlarının dışında çalışmalarına neden olmaktadır.¹⁰⁸ Bunun dışında göçmenlerin en çok şikâyet ettiği konuların başında vize ve ikamet tezkerelerinin sürelerinin kısalığı, sağlık hizmetlerine erişimde problem yaşamaları, dil ve iletişim problemleri, toplumsal uyum, güvenlik problemleri ve idari sorunlar gelmektedir.¹⁰⁹

Türkiye’de genel olarak kayıt dışı istihdam oranı çok yüksektir. TÜİK verilerine göre, toplam 20 milyon 867 bin kişi olan istihdamın %45,4’ü kayıt dışıdır. İnşaat sektörü tarım sektöründen sonra kayıt dışı çalışma oranının %62,2 ile en yüksek olduğu sektördür. İnşaat sektöründeki toplam 2 milyona yakın istihdamın yaklaşık 1 milyonu kayıt dışı olarak çalışmaktadır. Bunların önemli bir kısmını da şüphesiz yabancı uyruklular oluşturmaktadır. İşverenler kaçak göçmen işçilere çok düşük ücretler ödemekte ve daha çok hamallık işlerinde çalıştırmaktadırlar. İnşaat sektörünün önemli özelliklerinden biri de bu alanda iş kazalarının ve dolayısıyla ölümlerin fazla yaşanmasıdır.¹¹⁰

Siyasi, ekonomik, güvenlik gibi sebeplerle Türkiye’ye göç etmek zorunda kalan ve ailelerinden ayrı kalan göçmenlerin işini zorlaştıran husus, farklı şekillerde oturma izni almayı başarmalarına rağmen çalışma izni alamamalarıdır. Bu husus da onların, kem kayıt dışı olarak hem de daha kötü işlerde çalışmalarına neden olmaktadır. Yine Türkiye’de ikamet eden ve pasaport süreleri biten göçmenler, sigorta yaptıramadıkları için sağlık hizmetlerinden de yararlanamamaktadırlar.¹¹¹ Diğer taraftan göçmenlerin daha düşük maaşlarla ve sigortasız çalışmaları, yıllık izin ya da hafta sonu izinleri kullanmamaları, göçmen işçiler açısından olumsuz hususlar olsa da işverenler tarafından tercih edilmelerinin nedenleri arasındadır.¹¹²

¹⁰⁸ Gökmen, Çisel Ekiz. ve Dedeoğlu, Saniye. (2014). Bir Göç Stratejisi Olarak Uluslararası Evlilikler: Marmaris’te Yaşayan Yabancı Göçmen Kadınlar Örneği. (Ed.:) Muammer Tuna. **Türkiye ve Yeni Uluslararası Göçler**. Ankara: Sentez Yayıncılık. s.188-193.

¹⁰⁹ Südaş, İlkay. (2014). Ege Kıyılarının Avrupalı Sakinleri. (Ed.:) Muammer Tuna. **Türkiye ve Yeni Uluslararası Göçler**. Ankara: Sentez Yayıncılık. s.124.

¹¹⁰ Toksöz, Gülay. “Türkiye’ye Yönelik Düzensiz Göçler ve Göçmenlerin İnşaat Sektöründe Enformel İstihdamı”, <https://dspace.ankara.edu.tr/xmlui/handle/20.500.12575/41369>, Erişim Tarihi:02.04.2020.

¹¹¹ Sezer, Esra. (2021). “Feminist Güvenlik Çalışmaları Perspektifinden Doğu Türkistanlı Kadınların Türkiye’ye Göçü”. (Ed.: Volkan Öngel, Semra Boğa, Hasan Sadık Tatlı). **Sosyal Bilimlerde Göç**. Ankara: Gazi Kitabevi. s.55-56;

¹¹² Güler, Hasan. (2020). “Afganlı Göçmenlerin Göç Süreçleri ve İşçilik Deneyimleri: Uşak İli Örneği”, **Çalışma ve Toplum Ekonomi ve Hukuk Dergisi**, 3(66): s.1463-1477.

İşle ilgili sorunların yanı sıra göçmenler ev kiralama, eğitim ve sağlık imkânlarından faydalanma gibi konularda da sıkıntı yaşamaktadırlar. Yine özellikle sosyal medyada göçmenlerin ulusal birlik ve bütünlüğü tehdit ettiği, ülke vatandaşlarının işlerini ellerinden aldığı, suç oranlarını artırdığı ve sınırlardan yasadışı yollarla geçerek devlet güvenliğini yok saydıkları yönünde çıkan haberler göçmenlere karşı kamuoyunda olumsuz tepkilere neden olmaktadır.¹¹³

1.7.3. Göçmenlerin Kaynak Ülke Ekonomilerine Etkisi

Göçmenler buldukları ülkede büyük sorunlarla karşılaşmalar da çalışma izni alarak ya da olmadan gerek buldukları ülkenin ekonomisine gerekse de kendi ülkelerine önemli katkıda bulunmaktadır. Göçmenler geldikleri ülkede çalışarak elde ettikleri kazancın önemli bir kısmını ülkelere göndermektedirler. Söz konusu transferler, ailelerinin geçimini sağlamada önemli katkıda bulunduğu gibi geldikleri ülkeye de döviz kazandırmaktadır.¹¹⁴ Yine göçmen gönderen gelişmekte olan ülkelerin bu süreçten beklentileri; kendi ülkelerinde işsizliğin azalması, ülkeye gelen işçi havalelerinin ekonomilerine katkı yapması, işçilerin ülkelere geri döndüklerinde onların yurt dışı tecrübe ve öğrendiklerinden istifade edilmesidir.¹¹⁵

1.7.4. Göçmenlerin Türkiye Ekonomisine Etkisi

Göçler göç alan ülkelerin ekonomilerine de katkı sağlamaktadır. Göçmenler sayesinde ülkenin işgücü ihtiyacı karşılandığı gibi bazı sektörlerde işgücüne daha ucuz erişim imkânı da elde edilmiş oluyor. Yukarıda da belirtildiği gibi Türkiye de dâhil olmak üzere göçmenlerin gittikleri ülkelerde kendi vatandaşlarının çalışmadığı işlerde daha düşük ücretle çalışmaları işverenlerin işine yaramaktadır.¹¹⁶ Yabancı iş gücü, hedef ülkenin iş gücü ihtiyacını karşılamakta, genç ve vasıflı göçmen işçiler iş gücünün kalitesini iyileştirmektedir. Bununla birlikte bu meselenin şüphesiz başka

¹¹³Köşer Akçapar, Şebnem. (2018). "Uluslararası Göç Alanında Güvenlik Algılamaları ve Göçün İnsani Boyutu". (Editörler:S. Gülfer İhlamur Öner, N. Aslı Şirin Öner). **Küreselleşme Çağında Göç Kavramlar, Tartışmalar**. İstanbul: İletişim Yayınları. s.566.

¹¹⁴ Kalaycı, Caner. (2019). Uluslararası Göçün Ekonomi Politikası. (Ed.) Gökhan Telatar, Umut Kedikli. **Uluslararası Göç ve Güvenlik**. Ankara:Nobel Yayınları. s.275.

¹¹⁵Bakırtaş, Tahsin. ve Kandemir, Orhan. (2010). "Gelişmekte Olan Ülkeler ve Beyin Göçü: Türkiye Örneği", **Kastamonu Eğitim Dergisi**, 18(3): s.971.

¹¹⁶Telatar, Gökhan. (2019). Göç ve Güvenlik Kavramsal ve Teorik Bir Analiz. (Ed.) Gökhan Telatar, Umut Kedikli. **Uluslararası Göç ve Güvenlik**, Ankara:Nobel Yayınları. s.24-25.

bir boyutu da vardır: Ucuz yabancı iş gücünün varlığı, yerli işçilerin maaşlarının düşmesine neden olmakta, işsizlik ve kayıt dışı ekonominin oranını arttırmaktadır. Tüm bunlar doğal olarak ekonomiyi olumsuz etkileyen faktörler¹¹⁷ olarak göze çarpmaktadır.¹¹⁸

Göçmenlerin akın ettiği birçok ülkede, siyasi, ekonomik ve kültürel sebepler dolayısıyla göçe karşı olumsuz bir tavır hâkimdir. Vatandaşlar, göçmenlerin yerli nüfusun işlerini ellerinden aldığı, rekabeti arttırdığı, maaşların düşmesine, kiralarn artmasına sebep olduğu görüşüne sahiptir. Hâlbuki belirtildiği gibi göçmenler, yerli işçilerin ilgi duymadığı -çocuk bakımı, ev temizliği- alanlarda çalışmaktadırlar. Diğer bir deyişle göçmenler kısmen iş gücü açığını kapatarak işlerin sağlıklı bir şekilde yürümesini sağlamaktadır.¹¹⁹

Göçmenler her ne kadar ikincil işleri ya da en kötü şartlardaki işleri kabul etseler de aldıkları ücretler halen kendi ülkelerindeki ücretlerden daha yüksektir. Bundan dolayı gelişmiş ülkeler kendi vatandaşları tarafından yapılmayan bu işlerde dışarıdan işgücü istihdam etmektedirler. Vasıfsız işlere yerli işçiler rağbet etmemekte ve bu boşluğu göçmen işçiler doldurmaktadır.¹²⁰

Göçmenler, daha önce yaşadıkları ülkelerdeki yaşam şartlarıyla karşılaştırıldığında sürekli daha iyi yaşam koşulları arayışı içerisindeyler. Türkiye, yoğun insan hareketliliği hususunda, coğrafi ve bölgesel olarak oldukça fazla bir tecrübeye sahiptir.¹²¹ Orta Asya Türk cumhuriyetlerinden vatandaşlar da Türkiye’de

¹¹⁷Göçmen işçiler hedef ülkede üretimi artırsa da yerli işçilerin kazancı düşer ve yerli istihdam azalabilir. Ancak farklı bir açıdan bakıldığında göçmen işçilerin ekonomiyi genişlettiği de kesindir çünkü işverenler daha düşük ücretlerle daha çok işçi istihdam etmektedir. Bkz. Martin, Philip. (2014). “Economic Aspects of Migration”. (Ed.) Brettell, Caroline B. Hollifield, James F. **Migration Theory Talking Across Disciplines**. Routledge Publishind:New York.p.93-95.

¹¹⁸Saraç, Hakan. (2021). “Uluslararası Göçün Emek Piyasasına Etkisi”. (Editör:Erkan Arslan). **Bölgesel Gelişmeler Işığında Uluslararası Göç ve Türkiye**. Ankara:Nobel Yayıncılık. s.200.

¹¹⁹Eker, Kemal. (2008). “Türkiye’de Yasa Dışı Göç Sorunu”. (Doktora Tezi). İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü. İzmir. s.377-378.

¹²⁰Güllüpinar, Fuat. (2012). “Göç Olgusunun Ekonomi-Politiği ve Uluslararası Göç Kuramları Üzerine Bir Değerlendirme”, **Yalova Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 4, s.55-66.

¹²¹Özer, M. Akif. İrdem, İbrahim. (2018). “Securitization And Europeanization Of Migration and Border Management Policies In EU-Turkey Case” AB-Türkiye Örneğinde Göç ve Sınır Yönetimi Politikalarının Güvenlikleştirilmesi ve Avrupalılaşması, Türkiye Adalet Akademisi, **Human Rights Review**. Year:8 Issue:15 June. p.1.

farklı alanlarda iş bulmaktadırlar. Gidebilecek başka ülkelerde belki daha fazla kazanç elde etme imkânları olsa da Türkiye ile tarihî, dinî ve kültürel bağlara sahip olmaları onları tercihlerini Türkiye'den yana yapmalarına neden olmaktadır. Ayrıca birçok Orta Asya Türk vatandaşı, Türkiye'yi Batı'ya açılan kapı olarak da değerlendirmektedir.

2. BÖLÜM

TÜRK DÜNYASINDAN GÖÇLER

2.1. Türk Dünyasından Göçler ve Sonuçları

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte Orta Asya'da etkileri pek ağır olan siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel krizler meydana geldi. Otoriter yönetim anlayışı, sonu gelmeyen ekonomik ve sosyal sorunlar, dağılan sosyal sistem, serbest piyasa ekonomisine geçişteki zorluklar, enflasyon ve işsizlik, krizlerin başlıca sebepleri oldu. Birçok bölge insanı da bu durumda göç etmek zorunda kaldı.¹²² Orta Asya Türk cumhuriyetlerindeki vatandaşların göç ettikleri ülkelerden biri de Türkiye oldu.

2.1.1. Göçlerin Siyasi Sebepleri

Tarih boyunca insanlar siyasi, sosyal ve ekonomik sebeplerle başka bölgelere göç etmişlerdir. Söz konusu göçlerin de çeşitli sebepleri olmuştur. En başta insanlar her zaman daha iyi bir yaşam arayışı içerisinde olmuşlardır. Bunun dışında savaş, terör, darbe, katliam ve soykırım gibi olaylar da göçlere sebep olmaktadır.¹²³ İnsanların çoğu, savaş, siyasi baskı, doğal afetler, işsizlik ve yoksulluk kaynaklı göç etmektedirler.

Geçmişte doğa vakaları, göçlerin en önemli sebepleriydi. Sanayi devriminden sonra ise göçler daha çok ekonomik, siyasi ve sosyal sorunlar dolayısıyla yaşanmaya başlandı. Teknoloji, iletişim ve ulaşım araçlarının gelişmesi ise göçleri daha da arttırdı.¹²⁴

Geçmişten bugüne insanlar bazen zorunlu, bazen de kendi isteğiyle göç etmiştir. Avrupa ülkelerinde işgücü ihtiyacının her geçen sene artması, nüfusun gittikçe yaşlanması ve sıkı göç politikalarının uygulanması, düzensiz göç kavramını

¹²² Asker, Ali. (2021). "Güney Kafkasya'dan ve Orta Asya Ülkelerinden İşgücü Göçü ve Türk Müslüman Göçmenlerin Durumu". (Ed.) Çağla Gül Yesevi. **Türk Dünyası ve Göç Vatandan Yeni Vatanlara**. İstanbul: Küre Yayınları. s.293-299.

¹²³ Eryücel, Ertuğrul. (2021). "Erken Cumhuriyet Dönemi Medeniyet Tasavvurunda Göç Söylemi". (Editörler: Öngel, Volkan, Boğa, Semra, Tatlı, Hasan Sadık). **Sosyal Bilimlerde Göç**. Ankara: Gazi Kitabevi. s.5.

¹²⁴ Bozkurt, Gözde ve Akgül, Işıl. (2021). "Türkiye'de İç Göç, Gelir Eşitsizliği ve Yoksulluk Arasındaki İlişkinin Kadın ve Eğitim Düzeyi Bazında İncelenmesi: Panel Nedensellik Analizi". (Editörler: Volkan Öngel, Semra Boğa, Hasan Sadık Tatlı). **Sosyal Bilimlerde Göç**. Ankara: Gazi Kitabevi. s.317.

ortaya çıktı.¹²⁵ Daha iyi yaşam beklentisinin¹²⁶ yanı sıra ekonomik ve siyasi istikrarsızlıkların yarattığı belirsizlik ortamı da göçü tetikleyen faktörlerdir.¹²⁷ Ancak tarih boyunca ve günümüzde de göç olgusunda en önemli aktör genellikle ekonomi olmuştur. Bunun yanında belirtildiği gibi politik, kültürel ve sosyolojik nedenler de yer almaktadır.¹²⁸

Siyasi baskılar, çatışmalar veya doğal afetler sebebiyle tarih boyunca milyonlarca insan vatanını terk etmek zorunda kaldı. 20. yüzyılda yaşanan iki dünya savaşı, Soğuk Savaş, Soğuk Savaş sonrası birçok bölgede meydana gelen savaşlar, ABD'nin Afganistan ve Irak işgalleri, ülkelerin bölünmesi, otoriter rejimler, insan hakları ihlalleri ve çevre felaketleri insanların daha güvenli bir ortam arayışına girmesine neden oldu.¹²⁹

1991 yılında SSCB'nin yıkılmasının ardından Orta Asya'da bulunan dört Türk cumhuriyeti bağımsızlığını kazandı. Bağımsızlıklarından bu yana Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan bağımsızlıklarını pekiştirdiler ve Avrasya coğrafyasında önemli rol oynamaya başladılar. Ancak Sovyetlerden kalan birtakım sorunlar günümüzde hâlâ çözülmüş değildir. Devletler arasındaki sınır sorunları, Kazakistan'daki Rus nüfusu, Kırgız-Özbek çatışması, su kaynaklarının yetersizliği, ulaşım ve enerji hatları ve birçok alanda Moskova'ya devam eden bağlılık, bu sorunların başlıcalarıdır. Bahsettiğimiz problemler, bölgedeki istikrarı tehdit etmekle birlikte Türk cumhuriyetleri arasındaki iş birliğini de sınırlandırmaktadır. Nitekim bu siyasi nedenlerin ışığında Orta Asya coğrafyasından göçler yaşanmaktadır.¹³⁰

¹²⁵Yılmaz, Abdurrahman. (2014). "Uluslararası Göç: Çeşitleri, Nedenleri ve Etkileri". **Turkish Studies**, 9(2): s.1685-1689.

¹²⁶Bahar, Ozan. ve Korkmaz Bingöl, Fehime. (2010). "Türkiye'de İç Göç Hareketlerinin İstihdam ve İşgücü Piyasalarına Etkileri". **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 15(2): s.48.

¹²⁷Özkan, Recep. (2019). "Göç Olgusu ve Toplumsal Yapıya Etkisi". **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 33(47): s.130.

¹²⁸Lordoğlu, Kuvvet. ve Çınar, Sidar. (2011). "Mevsimlik Tarım İşçileri:Marabadan Ücretli Fındık İşçiliğine". **Sosyal Haklar Uluslararası Sempozyumu III Bildiri Kitabı**. İstanbul:Petrol İş Yayını. s.420.

¹²⁹ Betts, Alexander. (2017). **Forced Migration and Global Politics/Zorunlu Göç ve Küresel Politika**. Çev.Seher Meltem Türkaslan. Ankara:Hece Yayınları. s.13.

¹³⁰Kemaloğlu, İlyas. "Türk Cumhuriyetlerinin Bağımsızlığının 25. Yılı: Başarılar ve Başarısızlıklar". <http://www.ilyaskemaloglu.com/Sayfa/makale/47>. Erişim Tarihi:10.01.2019.

Otoriter yönetim anlayışı, kısıtlı haklar ve özgürlükler gibi nedenler de göç sürecine etki etmektedir. Devletin şeffaflığının, bağımsız medyanın ve bilgi edinme özgürlüğünün olmadığı bir ortamda Türkmenistan'dan gelen göç buna örnek gösterilebilir. Bunun yanında Özbeklerin önemli bir kısmı da göçün sebebi olarak yolsuzluk, etkisiz bürokrasi, ekonomik ve siyasi reformların eksikliği ve düşük yaşam standartlarını gerekçe göstermektedir.¹³¹

Yine Orta Asya ülkeleri Sovyet döneminden kalma problemlerle de uğraşmaktadırlar. Orta Asya ülkeleri içinde devam eden etnik düşmanlık ve çatışmalar bağımsızlık sonrası süreci olumsuz bir şekilde etkiledi. 1990'lı yılların ilk yarısında ulusal güvenlik sorunları, nüfus artışları ve bölge ülkelerinde yaşanan kısmi iç çatışmalar bu ülkelere yapılan göçleri hızlandırdı. Yaşanan pek çok siyasi ve ekonomik sorun Orta Asya cumhuriyetlerinin ekonomik ve demokratik gelişimlerine darbe vurdu. Tüm bunlar Orta Asya'dan göçlerin yaşanmasına sebep oldu. Böylelikle göç sürecine dâhil olan Orta Asya vatandaşlarının Rusya ile birlikte sıklıkla göç ettiği ülkelerden biri de Türkiye'dir.¹³²

2.1.1.1. Kazakistan Cumhuriyeti

2.1.1.1.A. Nursultan Nazarbayev Dönemi (1991-2019)

Sovyetlerin son yıllarında da Kazakistan'ın başında olan Nursultan Nazarbayev SSCB'nin yıkılmasından sonra, 1 Aralık 1991'de yapılan ilk cumhurbaşkanlığı seçimlerini kazanarak Kazakistan'ın ilk Cumhurbaşkanı oldu.¹³³

Başta Kazakistan Cumhuriyeti yarı-başkanlık sistemini benimserken 1995'te anayasada yapılan değişikliklerle ülkede tam başkanlık sistemine geçti. Cumhurbaşkanının yetkileri genişletildiği gibi görev süresi de 7 yıla çıkartıldı. Ülkenin ilk cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev'in 1995 yılındaki halk oylamasının neticesinde görev süresi 2000 yılına uzatılırken cumhuriyette

¹³¹Khashimov, Sher. Aisarina, Zhibek. Nuranova, Kymbat. and Zhandayeva, Raushan. (2020). "Introducing The Central Asia Migration Tracker". *The Oxus Society for Central Asian Affairs Report*, p.1-13.

¹³²Özdemir, Abdullah ve Çakır, Mesut. (2007). "Bağımsızlık Sonrası Orta Asya Ülkelerinin Yoksulluk Sorunu". *Balıkesir Üniversitesi Bandırma İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Akademik Fener Dergisi*, 5(8): s.33-40.

¹³³Çapa, Mesut (2019). "Sovyetler Birliği'nin Dağılması: Kazakistan Cumhuriyeti'nin Bağımsızlık Sürecinde Türkiye-Kazakistan Münasebetleri". *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 9(17): s.10.

Nazarbayev'in şahsında otoriter bir rejim kuruldu. Kazakistan Cumhurbaşkanı geniş yetkilerle donatılırken parlamentoyu feshedebilmekte, bir yıllık bir süreyle yasama görevini üstlenebilmekteydi. Ülkenin başkenti Akmolâ, 20 Ekim 1997'de Almatı'dan sonra yeni başkenti oldu ve adı 6 Mayıs 1998'de Astana olarak değiştirildi. Astana ismi de 23 Mart 2019 tarihinde Nursultan olarak yeniden değiştirildi.¹³⁴ 2022'de ise şehrin adı tekrar Astana oldu.

Nazarbayev 2005 yılındaki Cumhurbaşkanlığı seçimleri de kazandı. Bu arada 2007'de anayasada bir kez daha değişikliğe gidilerek Cumhurbaşkanlık süresi 7 yıldan 5 yıla indirildi. Nursultan Nazarbayev'e ise sınırsız seçilme hakkı tanındı. "Ulusun Lideri" 2011 ve 2015 yılındaki seçimleri de kazandı.¹³⁵

1990'lı yılların başında Nazarbayev'in hedefi kamu yönetim sistemini yeniden inşa etmek, piyasa ekonomisinin temellerini oluşturmak ve dünya topluluğuna uyum sağlamaktı. Bu amaçla bağımsız ve genç olan bu tecrübesiz yeni cumhuriyeti kriz ortamından çıkarmak için çalıştı. Bu dönemde Kazakistan ekonomik, sosyal ve politik alanlarda önemli reformlar gerçekleştirdi. Bu reformların neticesinde de toplumun refah seviyesi arttı. Bağımsızlığından hemen sonra Kazakistan kendisini barışçıl devlet olarak ilan etti ve SSCB'den miras kalan en büyük dördüncü nükleer teknolojilerinden vazgeçti. Dünyanın birçok ülkesiyle diplomatik ilişkiler kurdu.¹³⁶

Gerek ülke içinde gerekse de dış politikada nispeten dengeli bir siyaset izleyen Nazarbayev, otoriter yönetimine rağmen Batı ile büyük sorunlar yaşamadı. Bu yaklaşımıyla ülkede radikallerin köklenmesine de müsaade etmedi.¹³⁷ Ülke içerisinde diğer cumhuriyetlerden farklı olarak büyük etnik çatışmalar da

¹³⁴Demirci, H. (2020). "İlk Dönem Kazakistan Cumhuriyeti'nde Milliyetçilik ve Millî Kimlik (1991-2019)". **Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 17(1): 326-327.

¹³⁵Musayeva, Narmina. (2015). *Karizmatik Liderlik ve Nursultan Nazarbayev Örneği*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul. s.60-96.

¹³⁶Anadolu Ajansı. "Kazakistan'ın Atılımı: Nazarbayev'in Ülke Tarihindeki Rolü". <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/kazakistan-in-atilimi-nazarbayev-in-ulke-tarihindeki-rolu/1901046#>. 06.07.2020. Erişim Tarihi:10.10.2020.

¹³⁷Birdişli, M.Fikret. (2019). "Nazarbayev'in İstifasının Ardından Konuşulmayanlar ve Söylenmeyenler". **İNÜSAM Analiz**, 2019 Bahar/1. s.3.

yaşanmadı.¹³⁸ Nazarbayev 21. yüzyılın başından itibaren Türk dünyasında ön plana çıktı. 2008 yılında kısa adı TÜRKPA olan Türk Cumhuriyetleri Parlamenter Asamblesi'nin ve 2009 yılında Türk Keneşi'nin kurulmasını teklif ederek Türk dünyası iş birliği sürecinde önemli adımlar atılmasına katkı sağladı.¹³⁹ Nazarbayev, tüm koşulları iyi tahlil ederek Avrupa ülkeleri, Türkiye, İran ve Çin'e karşı dengeli ve başarılı bir dış politika izlemiştir. Rusya'ya karşı güçlü olmanın yolunun farklı müttefiklerle askerî, ekonomik iş birliği yapmaktan ve Kazakistan'ı ticaret ve sanayî merkezi haline dönüştürmekten geçtiğini iyi analiz etmiştir.¹⁴⁰ Nazarbayev'in bu politikası çerçevesinde Kazakistan 120'den fazla ülkeyle diplomatik ilişki kurdu ve 64 uluslararası siyasi ve ekonomik teşkilata üye oldu. Nazarbayev'in önerisiyle Asya'da İşbirliği ve Güven Arttırıcı Önlemler Konferansı (CICA) süreci hayata geçirildi. Uluslararası çevrede saygınlığı artan Kazakistan, 2017-2019 döneminde BM Güvenlik Konseyi geçici üyesi oldu.¹⁴¹

Nazarbayev'in istifası sonrasında 22 Mart 2019 tarihinde yaptığı "*Halk bana bağımsız Kazakistan'ın ilk Devlet Başkanı olma fırsatını verdi, yapabileceğim her şeyi yaptım. Kazakistan'ın ekonomisi ve politikası için çalıştık.*" şeklindeki açıklaması aslında Nazarbayev'in ülkesi için neler yaptığını göstermesi açısından anlamlıdır.¹⁴²

2.1.1.1.B. Kasım Cömert Tokayev Dönemi (2019 -)

4 Şubat 2019 günü Astana'daki bir dairede çıkan yangında 5 kız çocuğunun hayatını kaybetmesi ve cenaze törenine devlet yetkililerinin katılmaması halkta tepkiye neden oldu. Olay, maaşların düşüklüğü, çalışma şartlarının elverişsizliği,

¹³⁸Yılmaz, Serdar. (2019). *Asya Bozkırlarında Yüksekten Uçan Kartal: Nazarbayev'in Kazakistanı*. Ankara:Astana Yayınları. s.238.

¹³⁹Kara, Abdulvahap. (2021). "Türk Dünyasında İşbirliği Sürecinde Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev'in Öncü Rolü". (Ed.) Mehmet Seyfettin Erol. **Kazakistan**. Ankara:Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları. s.108.

¹⁴⁰Kalkan, Mustafa. (2007). *Sovyetler Birliği'nin ve Rusya Federasyonu'nun Orta Asya Üzerindeki Stratejik Planları*. İstanbul:Bilge Yayıncılık. s.73.

¹⁴¹Yavuz, Celalettin. (2020). "Kazakistan'ın Güvenlik Politikalarında Nazarbayev Etkisi".

DEVLET İki Aylık Fikir ve Kültür Dergisi, Ocak-Şubat 2020. Yıl 17 Sayı 487.

http://devlet.com.tr/makaleler/y442KAZAKISTANIN_GUVENLIK_POLITIKALARINDA_NAZARBAYEV_ETKISI.html. 29.01.2020. Erişim Tarihi:10.10.2020.

¹⁴²Orta Asya Araştırmaları Merkezi. "Nazarbayev İstifa Etti".

<https://orasam.manas.edu.kg/index.php/tr/kazakistan/1776-nazarbayev-istifa-etti>. 22 Mart 2019. Erişim Tarihi:10.10.2020.

ısınma ve içme suyu şebekesi problemleri, kiraların ve konut fiyatlarının yüksekliği, kreş sayısının yetersizliği ve sosyal politikaların etkisizliği gibi birçok ekonomik problemi gündeme getirdi. Kazakistan'ın birçok yerinde gösteriler meydana gelirken Nursultan Nazarbayev beklenmedik bir şekilde, 19 Mart 2019'da istifa ettiğini ve görevini de Senato Başkanı Kasım Cömert Tokayev'e bıraktığını açıkladı. 9 Haziran 2019 tarihinde yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerini Kasım Cömert Tokayev kazandı. ¹⁴³ Tokayev 2022 yılındaki seçimleri de kazandı.

Tokayev, Cumhurbaşkanı seçildiğinde Kazakistan'ın kalkınmasına yönelik ekonominin çeşitlendirilmesi, sosyal istikrarın sağlanması ve uluslararası birlik ilkeleri öngören bir program ortaya koydu. Üretimi artırma, dış pazarları keşfetme, tarım alanını geliştirme konularında önemli neticeler aldı. ¹⁴⁴ Tokayev iktidarını pekiştirdikten sonra bir taraftan yavaş yavaş Nazarbayev kültürünü yıkmaya diğer taraftan da eski cumhurbaşkanına yakınlığıyla bilinen kadroları tasfiye etti. ¹⁴⁵

Tokayev iç politikada olduğu gibi dış politika da aktif bir siyaset izlemektedir. 2020'de "2020-2030 Kazakistan Cumhuriyeti Dış Politika Konsepti" kabul edildi. Cumhurbaşkanı Tokayev döneminin dış politika önceliği komşu cumhuriyetlerdir. Kendisinin "Kazakistan'ın Orta Asya'nın kaderi için özel bir sorumluluğu vardır" şeklindeki cümlesi bunu açıkça ortaya koymaktadır. Tokayev'in 25 Ekim 2021 tarihinde Türk cumhuriyetlerinden Türkmenistan'a yaptığı ve ticaretten ulaşım, tarımdan bilime 20 anlaşmanın imzalandığı ziyaret oldukça önemlidir. Özbek lider Mirziyoyev'in Kazakistan ziyareti sırasında ise 22 belge imzalanmış ve bunlardan en önemlisi "Müttefik İlişkiler Bildirgesi"dir. Cumhurbaşkanı Tokayev, 2 Aralık 2021 tarihinde "Kırgızistan ile Ücretsiz Askerî ve Teknik Yardım Anlaşması"nı onayladı. Türk Keneşi'nde de Kazakistan önemli rol oynamaktadır. Kazakistan, aynen Nazarbayev döneminde olduğu gibi Tokayev

¹⁴³ Sağdıç, Hayrettin. (2019). "Kazakistan'da 2019 Cumhurbaşkanı Erken Seçimi ve Sonrasında Yaşanan Gelişmeler". *Uluslararası İdil-Ural ve Türkistan Araştırmaları Dergisi*, 1(2): s.180-192.

¹⁴⁴ Yılmaz, Salih. "Kazakistan'da Dış Politikada Tokayev Dönemi Güven Veriyor". Rusya Araştırmaları Enstitüsü. <http://www.rusen.org/kazakistanda-dis-politikada-tokayev-donemi-guven-veriyor/31.05.2020>. Erişim Tarihi:10.10.2020.

¹⁴⁵ Alkan Özcan, Sevinç. "Kazakistan'ın Bağımsızlık Sonrası En Önemli Sınavı".

<https://www.perspektif.online/kazakistanin-bagimsizlik-sonrasi-en-onemli-sinavi/>. 20.01.2022. Erişim Tarihi:10.10.2022

döneminde de diğer komşu ülkelerle iş birliğini pekiştirmektedir. Yine Rusya, Çin, Hindistan, Japonya, İran ve Pakistan ile iş birliğine önem verilmekte, AB ve ABD ile temaslar sürdürülmektedir.¹⁴⁶

Bununla birlikte Kazakistan beklenmedik sorunlarla karşılaştı. 2 Ocak 2022 tarihinde doğal kaynak, büyük endüstri ve geniş işçi kesimlerinin olduğu Batı Kazakistan'ın Mangıstav eyaletinin Janaözen kentinde protestolar başladı. Zamların geri alınması ve hükümetin istifasına rağmen protestolar 4 Ocak'ta Almatı'da şiddete çevrildi ve Taldikorgan şehrinde göstericiler Nazarbayev'in heykelini yıktılar. Tokayev, durmayan şiddet karşısında Kolektif Güvenlik Konseyi'nden (KGAÖ) yardım istedi.¹⁴⁷ Ardından toplumsal rahatsızlığı kontrol altına alabilmek için önce Nazarbayev'i parti başkanlığından azlederek yerine kendisi geçti ve partili cumhurbaşkanı sisteminden vazgeçerek parti başkanlığından ayrıldı. Bu olaylar sonrasında Kazakistan'da Nazarbayev ve çevresinin etkisi azaltılmış oldu.¹⁴⁸

2.1.1.1.C. Kazakistan'da Basın Özgürlüğü Sorunu

Medya, Kazakistan rejimi için bir propaganda kanalı vazifesi görmektedir. Ülkede Vlast.kz, Ouralskaya Nedelya ve KazTAG adlı birkaç basın ajansı yer almaktadır. Bilgiye erişimin sınırlı olduğu ülkede yetkililer, hükümet karşıtı protestolar gibi büyük olayların haber yapılmasını önlemek için telekomünikasyon ve internet kesintilerini kullanmakta ve tutuklamalar yapmaktadır. Ülkede sansür hâlâ varlığını sürdürmektedir. Devletin medyaya desteği doğrudan hükümet gündeminin ve resmî propagandanın desteklenmesi ile paraleldir. Ülkede gazetecilik mesleği de hayli zor yapılmaktadır. Gazeteciler hükümet karşıtı bir haber yazdığı anda genellikle yolsuzlukla suçlanmaktadırlar.¹⁴⁹

¹⁴⁶Kıdırali, Darhan. "Yeni Kazakistan: Cumhurbaşkanı Tokayev ve Uyguladığı Dış Politika". Ankara Kriz ve Siyaset Araştırmaları Merkezi. 09.05.2022. Erişim Tarihi:10.06.2022.

¹⁴⁷Duran, Burhanettin. "Kazakistan Protestolarının Sonuçları Neler Olabilir?". SETA. <https://www.seta.org/kazakistan-protestolarinin-sonuclari-neler-olabilir/>. 08.01.2021. Erişim Tarihi:10.10.2022.

¹⁴⁸Kalkan, İbrahim. (2023). "Kazakistan". (Editörler:) Ahmet. Kanlıdere, İlyas Kemalöglü. **Bağımsız Türk Cumhuriyetleri**. İstanbul: Ötüken Yayınları. s.69.

¹⁴⁹Reporters Without Borders (RSF). <https://rsf.org/en/country/kazakhstan>. Erişim Tarihi:10.10.2022.

Kazakistan'da büyük çoğunluğu Rusça yayın yapan yaklaşık 950 gazete ve 400 dergi yayımlanmaktadır. Günümüzde yaklaşık 250 ulusal ve yerel televizyon kanalı yayın bulunmaktadır. Ayrıca çoğu Rusça yayın yapan radyo kanalları da mevcuttur. Yaklaşık 7 milyon internet kullanıcısı bulunan ülkede yayın yapan başlıca gazeteler arasında *Kazahstanskaya Pravda*, *Egemen Kazakistan*, *Ekspress-K*, *Jas Alas*, *Liter*, *Vremya* ve *Karavan* sayılırken televizyon kanallar arasında ise *Kazakistan*, *Habar*, *El Arna*, *KTK*, *Caspionet* ve *Eurasia TV* önde gelen yayın kuruluşlarıdır. *Kazinform* ve *Interfaks Kazakhstan* haber ajansı olarak hizmet vermektedir.¹⁵⁰

Tablo 2. Dünya Basın Özgürlüğü Endeksi (<https://rsf.org/en/index>. 2023)

RSF Dünya Basın Özgürlüğü Endeksi'nde Kazakistan		
Yıl	Puan	Dünya Sıralaması
2013	44.92	160
2014	45.06	161
2015	46.54	160
2016	45.45	160
2017	45.99	157
2018	45.59	158
2019	47.18	158
2020	45.89	157
2021	49.72	155
2022	48.28	122
2023	45.87	134

Kazakistan'da basın, çeşitli yayın organları ve medya kuruluşları aracılığıyla geniş bir yelpazede faaliyet göstermektedir. Ancak ülkede basın özgürlüğü konusunda bazı sınırlamalar bulunmakta olup hükümet, basın ve medya üzerinde kontrol ve denetim uygulamaktadır. Dünya Basın Özgürlüğü Endeksi'ne göre Kazakistan 2013 yılında 44.92 puanla 160. sırada yer almıştır. Nazarbayev'in

¹⁵⁰Kalkan, İbrahim. (2023). "Kazakistan". (Editörler:) Ahmet Kanlıdere, İlyas Kemaloğlu. "Bağımsız Türk Cumhuriyetleri". İstanbul:Ötüken Yayınları. s.91-92.

iktidarda bulunduğu ve bir nevi demir yumrukla yönettiği ülkede verilerin yukarıdaki tabloda belirtildiği 2013-2019 yılları arasında dünya sıralamasında pek bir artış gözlenmezken iktidar değişiminin yaşanmaya başladığı 2019 yılı ve sonrasında bir hareketlenme görünmektedir. Buna göre 2019 yılında 47.18 puanla 158. sırada, 2020 yılında 45.89 puanla 157. sırada, 2021 yılında 49.72 puanla 155. sırada, 2022 yılında 48.28 puan ile 122. sırada ve 2023 yılında 45.87 puanla 134. sırada yer almıştır. Bu durumun 2019 yılında başa geçen Tokayev döneminde basına tanınan hareket kabiliyetinin rahatlığı sonrasında olduğu açıktır. Kazakistan'ın özellikle 2022 yılında listede 122. sırada yer alması bu durumu desteklemektedir. Kazakistan Cumhuriyeti'nin 2019-2023 yılları arasındaki dünya sıralamasındaki yeri Tokayev döneminin daha özgürlükçü yaklaşımda olduğunu ve uygulanan sansürün nispeten gevşetildiğini veya kaldırılmaya başlandığı sinyallerini de vermektedir.

2.1.1.1.D. Kazakistan'da Yolsuzluk Sorunu

Eski Sovyet cumhuriyetlerinin ortak noktalarından biri de yolsuzluk sorunudur. Kazakistan, Orta Asya ülkeleri arasında rüşvet konusunda Özbekistan ve Kırgızistan'ın ardından üçüncü sırada yer almaktadır. Bu cumhuriyetlerde rüşvetin yaygın olmasının birçok nedeni vardır: siyasi yapının şeffaflıktan uzak olması, bürokratik işlemlerin fazlalığı, vergi ve gümrük sisteminin kontrollerinin yetersizliği, halkın ekonomik durumunun kötü olması, memurların maaşların az olması vs.¹⁵¹ Dolayısıyla yolsuzlukla mücadelede önem verilse de yolsuzluğun altında yatan sorunlar çözülmeden rüşvet vb problemleri çözmek de mümkün değildir.

Rüşvet vb sorunlar diğer alanlarda da farklı problemlere yol açmaktadır. Özellikle eğitim alanında çok yaygın olması, Kazakistan'da ve diğer cumhuriyetlerde eğitim kalitesinin düşmesine yol açmaktadır. Memurların maaşının düşük olması ve bundan dolayı memurlar arasında da rüşvetin yaygın olması, devleti kamu hizmetlerini sunamaz hale getirmektedir.¹⁵²

¹⁵¹Kurazkhojayeva, Dinara. (2008). *Kazakistan'ın Ulusal Güvenlik Sorunları*. (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara. s.51-53.

¹⁵²Akhmadiyeva, Zarema. (2008). *Devletin Kalkınmadaki Rolü: Kazakistan Örneği*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul. s.82-83.

Cumhuriyetlerdeki sorunlardan biri de iktidardaki ailelerin keyfi hareketleridir. Örneğin Nazarbayev devlete ait şirketleri kendi aile üyelerine tahsis etmiş ve onlar da ülkenin gelir kaynaklarını kendilerine aktarmışlardır. Nazarbayev'in damadı Timur Kulibayev, Kaztransgaz ve Kaztransoil gibi devletin en önemli enerji alanındaki şirketlerin başındayken kızı Dariga ülkenin en büyük bankası olan HalykBank'a hakimdi. Bunlara ilaveten İngiliz parlamentosu İşçi Partisi Milletvekili Margaret Hodge, Nazarbayev ve ailesinin İngiltere'de kara para aklamaya çalıştığını, Nazarbayev ve ailesine ait gayrimenkul ve nakit paranın değerinin 10 milyar sterlini bulduğunu ve Kazakistan ekonomisinin %55'ini Nazarbayev'e yakın 162 oligarkın elinde tuttuğunu belgeleriyle göstererek açıklamıştır.¹⁵³ Bu örnekleri arttırarak devam ettirmek mümkündür. Nazarbayev'in istifası sonrası aile üyeleri ve bürokratlar hakkında yolsuzluk davaları açıldı.

Kasım Cömert Tokayev'in Cumhurbaşkanı olmasıyla birlikte yolsuzlukla mücadeleye daha fazla önem verilmeye başlandı. Kazakistan, rüşvet alan devlet yetkililerine karşı yürütülen yolsuzlukla mücadele politikası kapsamında ele geçirilen paraların eğitim alanında kullanılmasına karar verdi.¹⁵⁴ Kazakistan yolsuzlukla mücadele kapsamında bugüne kadar 151,6 milyar tenge paraya el koydu ve bu para oluşturulan fona aktarıldı. El konulan paralardan yaratılan kaynaklarla bugüne kadar 76 bin öğrencilik 62 okul inşa edildi.¹⁵⁵

Sonuç olarak yozlaşmış bu sistem içerisinde özellikle devlet kadrolarında yüksek bir yolsuzluk söz konusudur. Uluslararası Şeffaflık Örgütü'nün açıkladığı ve tablo 3'te belirttiğimiz dünya yolsuzluk sıralamasındaki Kazakistan'ın konumu bu durumu gözler önüne sermektedir. 2003-2023 yılları arasında dünya kamuoyuna açıklanan yolsuzluk tablosunda 23 yıllık bu süre zarfında 2003 yılında 2.4 puanla 100. sırada yer alan Kazakistan 20 yıllık süreçte onlarca zaman geçmesine rağmen

¹⁵³Dirik, Görkem. "Nazar'BYE'v". <https://www.politikyol.com/nazarbyev/>. 13.02.2022. Erişim Tarihi:10.12.2022.

¹⁵⁴Kırım Haber Ajansı. "Kazakistan, Rüşvetçi Devlet Yetkililerinin Mal Varlığını Eğitime Harcayacak". <https://www.qha.com.tr/turk-dunyasi/kazakistan-rusvetci-devlet-yetkililerinin-mal-varligini-egitime-harcayacak-477089>. 18.08.2023. Erişim Tarihi:09.09.2023.

¹⁵⁵TRTAvaz. "Kazakistan'da Yolsuzlukla Mücadele Sürüyor". <https://www.trtavaz.com.tr/haber/tur/avasyadan/kazakistanda-yolsuzlukla-mucadele-suruyor/64df26f583069bbbed5ffed8a>. 18.08.2023 Erişim Tarihi:10.10.2023.

180 ülkenin yer aldığı sıralamada 2023 yılında 100 üzerinden 39 puanla 93.sırada yer almıştır. Bu durum yolsuzluğun devlet kademelerinin her kaleminde kendini göstermekte olup ciddi bir problem olduğunu ortaya koymaktadır. İlaveten 2003 ile 2023 arası dünya yolsuzluk sıralamasının gösterildiği bahse konu tablo detaylıca incelendiğinde durum net bir şekilde anlaşılacaktır.

Tablo 3. 2003-2023 Yılları Arasında Kazakistan'ın Dünya Yolsuzluk Sıralaması'ndaki Yeri¹⁵⁶

Kazakistan'ın Dünya Yolsuzluk Sıralaması'ndaki Yeri		
Yıl	Puan	Sıra
2003	2.4	100
2004	2.2	122
2005	2.6	107
2006	2.6	111
2007	2.1	150
2008	2.2	145
2009	2.7	120
2010	2.9	110
2011	2.7	120
2012	28	133
2013	26	140
2014	29	126
2015	28	123
2016	29	131
2017	31	124
2018	31	124
2019	34	113
2020	38	94
2021	37	102
2022	36	101
2023	39	93

¹⁵⁶Transparency International The Global Coalition Against Corruption. "Corruption Perceptions Index". <https://www.transparency.org/en/cpi/2018>. Erişim Tarihi:01.02.2024.

2.1.1.2. Kırgızistan Cumhuriyeti

2.1.1.2.A. Askar Akayev Dönemi (1991-2005)

1991'den sonra çok partili sisteme geçen Kırgızistan 5 Mayıs 1993'te yürürlüğe giren anayasayla yönetilmekte olup 1996 ve 2006 yıllarında anayasada önemli değişiklikler yapıldı. Devletin en üst yöneticisi, genel seçimlerle belirlenen cumhurbaşkanı iken, hükümetin başkanı ise başbakandır.

1991, 1995 ve 2000 yıllarındaki Cumhurbaşkanlığı seçimleri kazanan Askar Akayev ülkede otokratik bir yönetim kurdu. Bütün akrabalarını devletin önemli görevlerine getirdi ve keyfî bir yönetim sergiledi. Yine Akayev ailesinin üyeleri ülke dışında büyük mülkler edindiler.¹⁵⁷

Ülkedeki bir başka sorun da boylar arasında rekabettir. Akayev döneminde muhalefet liderlerinin köken olarak güneyli olması, onların yönetimde yer alamamalarında etkili olmuştu. Devlet kadrolarının çok büyük bir kısmı kuzeylilerin, özellikle Kernin bölgesinden olan Akayev'in akrabalarının elinde idi. Kuzeyliler kendilerini gerçek, hiç asimile olmamış Kırgız olarak nitelendirirken Güneylileri "Özbekleşmiş ve Kırgızlıkları yozlaşmış" olarak tanımlarlar. Güneyliler ise kuzeylileri Ruslaşmış olarak adlandırmaktadır.¹⁵⁸ Benzer sorunların Kazakistan'da da olduğu belirtilmelidir. Ülkedeki söz konusu boy hiyerarşisi ve klancılık sorunu, yalnızca ülke siyasetini değil, ekonomi ve diğer alanları da etkilemektedir.

Klancılık ve tek adam rejimi, çok sayıda soruna sebep olduğu gibi Askar Akayev'in sonunu da getirdi. Akayev'in Ekim 2004'te yapılması planlanan başkanlık seçimlerine yeniden aday olması Kırgızistan'da ilk renkli devrime sebep oldu.¹⁵⁹ Farklı bölgelerden gelen yaklaşık 10 bin gösterici 24 Mart 2005 tarihinde Bişkek'te toplandı ve Başkanlık Sarayı'nı ele geçirdi. Bunun üzerine Cumhurbaşkanı Akayev ülkeyi terk etti ve devlet başkanlığı ve başbakanlığa muhalefet lideri Kurmanbek

¹⁵⁷Develi Ercan, Belgin. (2019). *Kırgızistan'da Askar Akayev Döneminin Sona Ermesi ve Sonrasında Yaşanan Olaylar (2005-2007)*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul. s.30-42.

¹⁵⁸Tutar, Hüseyin (2005). "Kırgızistan'daki Son Gelişmeler Üzerine Bir Değerlendirme". **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD)**, (3): s.176-179.

¹⁵⁹Öraz, Seçil. (2012). "Kırgız Siyasî Hayatında Aşiretçilik ve Klan Siyaseti". **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, 12(1): s.231.

Bakiyev getirilerek geçici hükümet kuruldu. 10 Temmuz 2005 tarihinde gerçekleştirilen cumhurbaşkanlığı seçimi sonucunda ise ezici çoğunlukla Kurmanbek Bakiyev cumhurbaşkanı seçildi. Bu süreç Kırgızistan tarihinde “Lale Devrimi” olarak adlandırılmaktadır.¹⁶⁰

2.1.1.2.B. Akayev Sonrasında Kırgızistan

Kurmanbek Bakiyev, renkli devrim sonrasında Kırgızistan’da iktidarı ele geçirse de kendisi de 2006’da yapılan Anayasa değişikliği ile Akayev’in tek adam siyasetini aslında devam ettirmiş oluyordu. Nitekim çok geçmeden Bakiyev’in Kırgızistan’ı da önceki iktidarda olduğu gibi aile şirketine dönüştü. Devlete ait mülkiyetlerin aile fertleri arasında adeta paylaştırılması ve siyasi istikrarın bir türlü sağlanamaması Kırgızistan’daki durumu daha da kötüye götürdü. Ülke ekonomisi tarıma dayalı olduğundan ve 2009 ile 2010 kışları kurak geçtiğinden dolayı ülke para birimi değer kaybetti, zaten kötü olan ekonomi daha da büyük bir darbe aldı. Bu husus, cumhuriyette ayaklanmalara yol açtı. 7 Nisan 2010’da başkent Bişkek’te geniş katılımlı bir miting düzenlendi. Güvenlik güçlerinin halka ateş açması sonucu 85 kişi öldü, yüzlerce kişi yaralandı. “Mavi Devrim” olarak adlandırılan bu olay sonrasında Bakiyev aynen Akayev gibi cumhurbaşkanlığı koltuğundan vazgeçmek ve yurtdışına kaçmak zorunda kaldı.¹⁶¹ Netice itibarıyla bir devrimle başa geçen Bakiyev, Akayev’in hatalarını tekrarlayınca yine bir devrimle ülke yönetiminden uzaklaştırılmıştır.

“Mavi Devrim”den sonra geçici olarak Cumhurbaşkanlığına getirilen Roza Otunbayeva’nın başkanlığında hazırlanan yeni bir anayasa ile Kırgızistan, parlamenter sisteme geçiş yaptı. Bundan sonraki süreçte 2011’deki Cumhurbaşkanlığı seçimlerini Almazbek Atambayev, 2017 tarihinde gerçekleştirilen cumhurbaşkanlığı seçimlerini ise Sooronbay Ceenbekov kazandı.¹⁶² Ceenbekov kendi politikalarını hayata geçirmek için sistem üzerindeki Almazbek Atambayev

¹⁶⁰Beşirli, Hayati. (2011). “Kırgızistan’ın Sosyo-Ekonomik ve Sosyo-Kültürel Yapısı”. **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, (15): s.318-319.

¹⁶¹Gündoğdu, Abdullah. (2011). “Kırgızistan: Dün, Bugün, Yarın”.

Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 15(15): s.409.

¹⁶²T.C. Dışişleri Bakanlığı. “Kırgızistan’ın Siyasi Görünümü”.

<https://www.mfa.gov.tr/kirgizistan-siyasi-gorunumu.tr.mfa>. Erişim Tarihi:10.09.2022.

etkisini kırmak için ülkede önemli isimlerin aralarında olduğu 40 kişiye yakın bir tutuklama yapıldı. Yine bu süreçte Atambayev'in dokunulmazlığı kaldırıldı, hakkında yolsuzluk başta olmak üzere çok sayıda soruşturma başlatıldı ve 8 Ağustos 2019 tarihinde Atambayev tutuklandı. 4 Ekim 2020'de yapılan cumhurbaşkanlığı seçimleri sonrasında ciddi olaylar meydana gelince seçimler iptal edildi. Protestocular eski Cumhurbaşkanı Atambayev başta olmak üzere çok sayıda siyasiyi hapisten çıkarttı ve bunun üzerine Ceenbekov Bışkek'te olağanüstü hâl ilan etti. Ancak olayların büyümesi üzerine Ceenbekov 15 Ekim 2020'de görevinden istifa etti ve Sadır Caparov yeni cumhurbaşkanı oldu.¹⁶³ Her ne kadar Kırgızistan'da diğer Orta Asya ülkelerinden farklı olarak sıkça iktidar değişse de söz konusu değişimler pek bir şey ifade etmemiştir. Ülke istikrardan uzak olup ekonomik gelişmeyi de sağlayamamaktadır.

2.1.1.2.C. Bağımsızlık Sonrası Dönemde Kırgızistan Basını

Kırgızistan, istikrarsız ekonomisi ve yolsuzluğa rağmen göreceli olarak ifade ve basın özgürlüğüne sahip bir ülkedir. Hükümet Orta Asya'daki diğer Türk cumhuriyetlerinde olduğu gibi geleneksel medyayı kontrol etmektedir. Diğer cumhuriyetlere göre Kırgızistan'da daha fazla Tv ve radyo kanalı ve gazete sayısı olsa ve bunlar da yine komşu cumhuriyetlere göre daha bağımsız olsalar da yine de medya kuruluşları genellikle siyasi liderler tarafından kişisel çıkarlarına hizmet etmektedirler. Hükümet yanlısı yayınlara önemli ölçüde destek verirken, diğer yayın organları bu destekten mahrumdurlar. Yetkililer, yurtdışından mali destek alan bağımsız medyayı yabancı ajanlar olarak yaftalayan bir yasa tasarısı sunmakla tehdit etmektedir. Yine özellikle yolsuzlukla ilgili yapılan tüm haberler erişime kapatılmakta, bu tür haberleri yapan gazeteciler tutuklanmaktadır.¹⁶⁴

¹⁶³Akıncı, A. and Akzholova, A. (2023) . "Kırgızistan'da İstikrar Arayışı ve Demokratikleşme". **Yeni Türkiye**, 29(129): s.90.

¹⁶⁴RSF Reporters Without Borders. "Kyrgyzstan". <https://rsf.org/en/country/kyrgyzstan>. Erişim Tarihi:26.10.2023.

Tablo 4. Dünya Basın Özgürlüğü Endeksi (<https://rsf.org/en/index>. 2023)

RSF Dünya Basın Özgürlüğü Endeksi'nde Kırgızistan		
Yıl	Puan	Dünya Sıralaması
2013	67.80	106
2014	68.76	97
2015	69.31	88
2016	69.84	85
2017	69.08	89
2018	69.00	98
2019	70.08	83
2020	69.81	82
2021	69.63	79
2022	64.25	72
2023	49.91	122

Kırgızistan'da günümüzde 30 kadar günlük gazete yayımlanmakta olup 8 gazete devletin yayın organıdır. En çok tercih edilen medya organı televizyondur. Ülkede yaklaşık 20 televizyon kanalı mevcuttur. Bu alanda da devlet hâkimiyeti gözlemlenmektedir. Kırgızistan'da yayımlanan başlıca gazeteler arasında *Super info*, *Erkin Too*, *Alibi*, *Agim*, *Kerege*, *Maydan*, *Kirgiz Tuusu*, *Vecerniy Biskek*, *Slovo Kirgizstana*, *Delo No*, *Respublika* ve *MSN* sayılabilir. Devlet televizyonu Kabar TV, en büyük televizyon kanalıdır. Ayrıca Piramida, NTS ve 24 kg gibi özel televizyon ve haber ajansları da mevcuttur.¹⁶⁵

2.1.1.2.D. Kırgızistan'da Yolsuzluk Sorunu

Kırgızistan, bağımsızlığından itibaren yolsuzluk sorunuyla karşı karşıya kalmıştır. Yolsuzluk, eğitimden yargıya kadar devletin her kademesinde kendini göstermektedir. Son yıllarda görülen en büyük davalar arasında aşağıdaki vakaları örnek olarak verebiliriz: Başsavcılık Soruşturma İdaresi Başkanı Kılıçbek Arpaçiyev

¹⁶⁵ Kalkan, İbrahim. (2023). "Kırgızistan Cumhuriyeti". (Editörler:) Ahmet. Kanlıdere, İlyas Kemaloğlu. *Bağımsız Türk Cumhuriyetleri*. İstanbul:Ötüken Yayınları. s.117.

100 bin dolar rüşvet alırken yakalanırken¹⁶⁶, Kırgızistan Başbakanı Muhammedkaliy Abilgazyev'in devleti 67 milyon dolar zarara uğrattığı¹⁶⁷ ve Kırgızistan eski Cumhurbaşkanı Almazbek Atambayev'in mafya lideri Çeçen asıllı Aziz Batukayev'in yasalara aykırı bir şekilde serbest bırakılmasına yardımcı olduğundan hareketle yolsuzluk ve görevi kötüye kullanmak suçunu işlediği¹⁶⁸ ortaya çıktı.

Kırgızistan'da özellikle son yıllarda yolsuzlukla mücadele hız kazanmıştır. Yolsuzlukla mücadele kapsamında 20 Aralık 2018'de "Yolsuzluk Suçlarını Rapor Eden İnsanların Korunması Üzerine Kırgızistan Cumhuriyeti Yasası", Kırgızistan Meclisi tarafından kabul edilmiştir. Kanun, yolsuzluk suçları hakkında kovuşturma yapılmasını, yolsuzluğu bildiren kişilerin korunmasını ve ödüllendirilmesini kapsamaktadır.¹⁶⁹ Yine ülkedeki tüm suç örgütlerine yapılan operasyonlar sonrası şüphelilerin yasadışı yollarla elde edilen tüm mülklerine el konulmuş, el konulan mülkler ihaleyle satışa çıkartılmış ve devlet üç yılda toplam 1 milyar dolar gelir elde etmiştir.¹⁷⁰

Tablo 5. 2003-2023 Yılları Arasında Kırgızistan'ın Dünya Yolsuzluk Sıralaması'ndaki Yeri¹⁷¹

Kırgızistan'ın Dünya Yolsuzluk Sıralaması'ndaki Yeri		
Yıl	Puan	Sıra
2003	2.1	118
2004	2.2	122
2005	2.3	130
2006	2.2	142

¹⁶⁶ Trthaber. "Kırgızistan'da Rüşvet Skandalı". <https://www.trthaber.com/haber/dunya/kirgizistanda-rusvet-skandalı-175083.html>. 35.03.2015. Erişim Tarihi:03.01.2024.

¹⁶⁷ Kırim Haber Ajansı. "Kırgızistan'da Hükümet Yolsuzluk Skandalı İle Sarsıldı". <https://www.qha.com.tr/amp/haber-arsivi/kirgizistan-dahukumet-yolsuzluk-skandalı-ile-sarsıldı-204835>. 27.05.2020. Erişim Tarihi:01.02.2023.

¹⁶⁸ Euronews. "Yolsuzlukla Suçlanan Eski Kırgızistan Cumhurbaşkanı Atambayev Gözaltına Alındı". <https://tr.euronews.com/2019/08/08/yolsuzluklasuclanan-eski-kirgizistan-cumhurbaskan-atambayevgozaltına-alındı>. 13.08.2019. Erişim Tarihi:03.04.2024.

¹⁶⁹ Kırgız Ulusal Haber Ajansı. "Kırgızistan'da Yolsuzluk Haberi Bildiren Vatandaşlar Ödüllendirilecek ve Korunacak". <https://tr.kabar.kg/news/k-rgzistanda-yolsuzluk-haberi-bildiren-vatanda-lar-odullendirilecek-ve-korunacak>. 29.01.2019. Erişim Tarihi:01.02.2023.

¹⁷⁰ Trtavaz. "Kırgızistan Yolsuzlukla Mücadeleyi Sürdürüyor". <https://www.trtavaz.com.tr/haber/tur/avrasyadan/kirgizistan-yolsuzlukla-mucadeleyi-surduruyor/660be64af021e58507fee3f8>. 02.04.2024. Erişim Tarihi:02.05.2024.

¹⁷¹ Transparency International The Global Coalition Against Corruption. "Kyrgyzstan Corruption Perceptions Index". <https://www.transparency.org/en/cpi/2018>. Erişim Tarihi:01.02.2024.

2007	2.1	150
2008	1.8	166
2009	1.9	162
2010	2.0	164
2011	2.1	164
2012	24	154
2013	24	154
2014	27	136
2015	28	123
2016	28	136
2017	29	135
2018	29	132
2019	30	126
2020	31	124
2021	27	144
2022	27	140
2023	26	141

Yolsuzluk sıralamasında Kırgızistan'ın da diğer Orta Asya devletlerinden pek bir farkı görünmemektedir. Nitekim Uluslararası Şeffaflık Örgütü'nün açıkladığı dünya yolsuzluk sıralamasında Kırgızistan'ın konumu bunu göstermektedir. En şeffaf yıl olarak niteleyeceğimiz yıl 2.1 puan aldığı ve 118. sırada bulunduğu 2003 yılıdır. 2006 yılında sıralamadaki gerileme yolsuzluğun artış gösterdiğini belirtmektedir. Kırgızistan, 2008 yılında 1.8 puanla 166. sırada yer almış, 2011 yılında 2.1 puanla 164. sırada kendisine yer bulmuş, bu tarihten sonra daha iyi bir sıralama 2015 yılında 28 puanla 123. sırada yer almasıyla gerçekleşmiştir. Ardından bir gerileme yaşanmış, 2020 yılında 31 puanla 124. sırada kendine yer bulmuş ve yine bir gerileme yaşayarak son olarak dünya yolsuzluk sıralamasında 2023 yılında 26 puanla 141. sırada yer almıştır. Nitekim basında çıkan haberlerle birlikte Kırgızistan'da yolsuzluğun ciddi seviyede olduğu görülmektedir.

2.1.1.3. Özbekistan Cumhuriyeti

2.1.1.3.A. Kerimov Döneminde Özbekistan (1991-2016)

31 Ağustos 1991’de bağımsızlığını kazanan Özbekistan’da ilk yıllarda bağımsızlığı pekiştirme siyaseti izlendi, bu çerçevede milliyetçilik ön plana çıktı. İlk cumhurbaşkanı İslam Kerimov ilk seçimde % 86 oy alarak cumhurbaşkanı seçildi. Özbekistan’ın ilk lideri yetkilerini arttırarak ülkede uzun yıllar sürecek tek adam yönetimi oluşturdu. Neredeyse baştan itibaren muhalefete hiç imkân tanınmadı. Aynı şey medyaya yönelik siyaseti için de söylenebilir. Bu siyaseti neticesinde de 1995’deki ikinci cumhurbaşkanlığı seçimleri de Kerimov kazandı.¹⁷²

Özbekistan’da cumhurbaşkanı, sınırsız yetkilere sahiptir. Hükümet ve meclisin varlığı sembolik bir hâl aldı, muhalefet yukarıda da dediğimiz gibi adeta yer altına indi. Bu da ülkede ve genel olarak bölgede radikal örgütlerin ortaya çıkmasına ve etraflarının gittikçe kalabalıklaşmasına yol açtı. Baskı arttıkça ise muhalefet Afganistan ve Tacikistan gibi ülkelere yerleşti ve sorun daha da karmaşık bir hâl almış oldu.¹⁷³

Amerikan sivil toplum örgütü Freedom House 2007 yılında, dünyada değişime direnen en ülkeleri yayınlamıştır. Bu ülkeler arasında Belarus, Çin, Fildişi Sahili, Ekvator Ginesi, Eritre, Laos, Libya, Kuzey Kore, Küba, Myanmar, Suudi Arabistan, Somali, Sudan, Suriye, Türkmenistan, Özbekistan ve Zimbabve -¹⁷⁴ görüldüğü gibi Türkmenistan ile Özbekistan da yer almaktadır.

Kerimov, uluslararası baskıya rağmen tek adam siyasetini sürdürdü. Nitekim 2002 yılında anayasada değişikliğe gidilerek cumhurbaşkanının görev süresi 7 yıla çıkartıldı. Bir kişinin üst üste ancak iki kez seçilme hakkında bir değişikliğe gidilmese de 2007’deki seçimlerde Kerimov’un anayasa değişikliği sonrasında ilk

¹⁷² Kanlıdere, Ahmet. (2017). “Özbekistan Cumhuriyeti”. (Ed.) Abdulvahap Kara, Fahri Solak. **Bağımsızlıklarının 25. Yılında Türk Cumhuriyetleri**. İstanbul: Türk Dünyası Belediyeler Birliği Yayınları. s.155-160

¹⁷³Sönmez, A. Sait. (2013). “Özbekistan Dış Politikasını Oluşturan Temel Faktörler”. **Aibü Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 13(2): s.388-402.

¹⁷⁴Haberler.com. “En Baskıcı 17 Rejim”. <https://www.haberler.com/guncel/en-baskici-17-rejim-haberi/>. 11 Mayıs 2007. Erişim Tarihi:11.05.2023.

defa bu uygulamadan yararlandığı ileri sürülerek 2014 yılına kadar görevini sürdürdü.¹⁷⁵ Kerimov'un 27 yıl süren iktidarı boyunca antidemokratik siyaset izlendi, insanların hakları göz ardı edildi, keyfi gözaltılar yapıldı, binlerce kişi adil olmayan yargılamalara tabi tutuldu.¹⁷⁶ Özbekistan'da bu yıllarda birçok yasak uygulandı. Basın ve sosyal medya sıkı kontrol altına alındı. Örneğin sakal bırakma yasağı uzun yıllar boyunca yürürlükte kaldı, sakallı kişiler radikal örgüt taraftarı olarak görülerek gözaltına alındı.¹⁷⁷

İslam Kerimov rejimi, muhalefet partilerine adeta savaş açtı. Kerimov, en başta Birlik Partisi Başkanı Abdurrahim Polotov gibi kendisine rakip olabilecek kişileri saf dışı etti, eski Sovyet coğrafyasında yaygın olacak şekilde Vatan Terakkiyet Partisi gibi kontrollü muhalefet partileri kurdu.¹⁷⁸ ERK Partisi'nin kurucusu Muhammed Salih de Kerimov yönetiminin baskıları sonucu ülkeyi terk etti. Salih'in Türkiye'ye yerleşmesi üzerine ise Taşkent yönetimi siyasetçinin iadesini istedi. Türkiye, Salih'i Özbekistan'a teslim etmedi, ancak sınır dışı etti. Bu karar, Özbek yönetimi tarafından yeterli bulunmadı ve Özbekistan 1994 yılında Türkiye'de burslu okuyan 2000 öğrencisinden 1.600 kişiyi geri çekti.¹⁷⁹ Yine bu iki partinin yanı sıra İslami Rönesans Partisi ile Adolat Partisi de kapatıldı.¹⁸⁰ Bu örnekleri arttırmak mümkündür.

Muhalefetin yanı sıra basın yayın organları da baskı altındadır. Her ne kadar Özbekistan Anayasası, bağımsız bir medyanın varlığını öngörse de buna sadık kalınmadı. Diğer taraftan özgür medyaya izin verilmese de ülkede çok sayıda yeni

¹⁷⁵Özlem, Kader. (2013). "Kerimov Yönetiminde Özbekistan'ın İç ve Dış Politikasının Analizi (1991-2012)". **Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi**, 4(2): s.29-37.

¹⁷⁶ Uluslararası Af Örgütü. "Özbekistan: Cumhurbaşkanı Kerimov'un Ölümü Ülkede İnsan Haklarının Gelişmesine Yol Açacağı Benzemiyor". <https://www.amnesty.org.tr/icerik/ozbekistan-cumhurbaskani-kerimovun-olumu-ulkede-insan-haklarinin-gelismesine-yol-acacaga-benzemiyor>. 02 Eylül 2016. Erişim Tarihi:11.05.2023.

¹⁷⁷Oğuz, Esedullah. "Özbekistan'da Değişen Bir Şey Var mı?". Independent Türkçe. <https://www.indytrk.com/node/453786/turkiyeden-sesler/ozbekistanda-degisken-bir-sey-var-mi>. 30 Aralık 2021. Erişim Tarihi:11.05.2023.

¹⁷⁸ Türk, Fahri. (2008). "Transformasyon Sürecinde Özbekistan'da Siyasal Partiler ve Özbek Muhalefet Liderlerinin Türk-Özbek İlişkileri Üzerine Etkileri". **Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 10(2): s.55-60.

¹⁷⁹Koncak, İbrahim. (2013). "Uluslararası Normlar Gölgesinde Türkiye-Özbekistan İlişkileri". **Alatoo Academic Studies**, 8(2): s.4.

¹⁸⁰Yalçınkaya, Alâeddin. (2022). "Mirziyoyev Dönemi ile Hızlanan Özbekistan-Türk Dünyası Yakınlaşması". **Yeni Türkiye Dergisi**, 1(125): s.126.

gazete, dergi, Tv ve radyo kanalı kuruldu. *Özbek Dili ve Adabiyatı*, *Şark Ulduzi*, *Cohon Adabiyatı*, *Tefekkür*, *Özbekistan Adabiyatı ve Senatı*, *Milly Tikleniş*, *Uzbekistan Ovazi*, *Marifat*, *Adolet*, *Turkistan Taskent Hakikati*, *Vatan*, *Mulkdor*, *İnsan ve Kanun* gibi yayınlar çıkarıldı. 2000’li yıllarda özel televizyon kanallarının yayın yapmasına da izin verildiyse de¹⁸¹ bunların sıkı bir kontrol altında yayın yaptıklarını söylemek gerekmektedir. Radyo kanalları da hükümetin resmî propagandasını yapmaktan öteye gidememektedirler. Yayın organları, sıkça yaptıkları yayınlarından dolayı çeşitli cezalara çarptılmaktadırlar.¹⁸²

Tablo 6. Dünya Basın Özgürlüğü Endeksi (<https://rsf.org/en/index>. 2023)

RSF Dünya Basın Özgürlüğü Endeksi'nde Özbekistan		
Yıl	Puan	Dünya Sıralaması
2013	39.61	164
2014	38.99	166
2015	38.86	166
2016	38.85	166
2017	33.89	169
2018	39.16	165
2019	46.98	160
2020	46.93	156
2021	49.26	157
2022	45.74	133
2023	45.73	137

Özbekistan, merkezi Paris’te bulunan “Sınır Tanımayan Gazeteciler Örgütü”nün (RSF) *Dünya Basın Özgürlüğü* listesinde 2013-2016 yılları arasında Kerimov dönemi ve Kerimov’un 2016 yılında ölümü sonrasında 2013-2016 yılları arasında Şevket Mirziyoyev döneminde sıralamada farklı basamaklarda yer aldı. Kerimov döneminde basın özgürlüğünün daha kısıtlı olduğu bahse konu raporda görülmektedir. Nitekim Mirziyoyev dönemi ile birlikte çok büyük bir sıçrama gerçekleşmese de basına biraz olsun esnekliğin sağlandığı anlaşılmaktadır. Bununla

¹⁸¹Budak, L. (2003-2004). “Sovyetler Birliği Döneminden Sonra Özbekistan’da Medya”. *Akademik Araştırmalar Dergisi*, (19): s.33-42.

¹⁸²Reporters Without Borders (RSF). “Dünya Basın Özgürlüğü Endeksinde Özbekistan”. <https://rsf.org/en/country/uzbekistan>. Erişim Tarihi:5.11.2023.

birlikte Özbekistan *Dünya Basın Özgürlüğü* listesinde 2013 yılında 39.61 puan ile 164. sırada, 2014 yılında 38.99 puan ile 166. sırada, 2015 yılında 38.86 puan ile 166. sırada ve 2016 yılında 38.85 puan ile 166. sırada yer almıştır. Kerimov'un ölümü ile birlikte ve resmî olarak 4 Aralık 2016 tarihinde yapılan seçimler sonrası seçilen yeni cumhurbaşkanı Şevket Mirziyoyev dönemine bakıldığında 2017 yılında 33.89 puan ile 169. sırada, 2018 yılında 39.16 puan ile 165. sırada, 2019 yılında 46.98 puan ile 160. sırada, 2020 yılında 46.93 puan ile 156. sırada, 2021 yılında 49.26 puan ile 157. sırada, 2022 yılında 45.74 puan ile 133. sırada ve 2023 yılında 45.73 puan ile 137. sırada yer almıştır. Görüldüğü üzere son yıllarda basın özgürlüğü konusunda Özbekistan'da birtakım iyileşmeler olsa da bunun pek yeterli olmadığını da söylemek gerekmektedir.

2.1.1.3.B. Şevket Mirziyoyev Döneminde Özbekistan (2016 -)

Özbekistan, İslam Kerimov öldüğünde dünyadan adeta izole olmuş vaziyetteydi. Bu durum hem uluslararası arenadaki imajını hem de ekonomik durumunu olumsuz etkiliyordu. Ülkenin sahibi adeta klanlardı. Kerimov'dan sonra, Aralık 2016'da Şevket Mirziyoyev yeni cumhurbaşkanı seçildi.¹⁸³ Şevket Mirziyoyev'in cumhurbaşkanı seçilmesinden iç ve dış politikada köklü değişiklikler başladı. Cumhurbaşkanı danışmanlarının yetkilerinin büyük bir kısmını bakanlıklara devredilirken Kerimov rejiminin en çok eleştirilen yanı olan insan hakları ile ilgili önemli adımlar atıldı. Kerimov rejimi tarafından kara listeye alınan 17 bin kişiden 16 bini bu listeden çıkartıldı, siyasi mahkûmlara af çıkartıldı, insan hakları ihlallerinin incelenmesi için uzun aradan sonra ilk kez BM İnsan Hakları Komisyonu Özbekistan'a davet edildi.

Yeni yönetimde dış politika konusunda da önemli adımlar atıldı. Mirziyoyev en başta komşu devletlerle ilişkilere öncelik tanıdı ve aralarındaki problemleri çözmeye yönelik bir siyaset izlemeye başladı. Bunun için Mirziyoyev, ilk resmî ziyaretini Mart 2017'de Türkmenistan'a düzenlerken daha 6 Eylül 2017'de Kırgızistan'la sınır anlaşması imzaladı. Mirziyoyev'in Mart 2018'deki Tacikistan

¹⁸³ Kanlıdere, Ahmet. (2021). "Bağımsızlık ve Sovyet Mirası Arasında Özbekistan (1991-2021)". *Türkiye Günlüğü*, Sayı 146 (Bahar 2021). s.48-52.

ziyareti sırasında ise iki ülke arasındaki Patar-Andarhan kapısı yeniden açılarak karşılıklı olarak 30 gün vize muafiyeti uygulaması hayata geçirildi.¹⁸⁴

Özbekistan ile Kazakistan eskiden beri bölgede liderlik için gizli bir mücadele vermektedirler. Mirziyoyev yine daha Mart 2017’de Kazakistan’a da cumhurbaşkanı düzeyinde ilk resmî ziyarette bulundu. Görüşmede değeri 1 milyar dolar değerinde 75 adet ticari anlaşma imzalanmıştır.¹⁸⁵ Özbekistan’ın Türkiye ve diğer Türk devletleri ile ilişkilerinin gelişmesinde Şevket Mirziyoyev’in rolü ve çabası büyüktür. 2016 yılında iktidara gelen Mirziyoyev, Orta Asya ülkeleri ile yaşamış olduğu sınır sorunlarını da büyük oranda çözüme kavuşturdu.¹⁸⁶ Mirziyoyev komşu cumhuriyetlerin yanış sıra bölgesel güçlerle ilişkilere de büyük önem vermektedir.

Mirziyoyev döneminde yayımlanan ve 2022-2026 dönemini içeren kalkınma stratejisinde devlet kurumları ile sivil toplumun ilişkilerinin güçlendirilmesi, sivil toplum kuruluşlarıyla istişare mekanizmasının iyileştirilmesi, sorunların çözümünde vatandaşın aktif katılımının sağlanması, STK’lara devlet desteğinin artırılması gibi hedefler belirlendi.¹⁸⁷ 2018 yılında, Özbekistan’ın 2035 yılına kadar siyasi, ekonomik ve sosyal alanlarda reform programlarının geliştirilmesine katkıda bulunmayı amaçlayan “*Buyuk Kelajak*” adlı bir uzman konseyi kurulmuştur. Ayrıca Özbekistan yurt dışındaki uzmanlarla diyalog kurabilmek için “*El-Yurt Ümidi Vakfi*” nı kurmuştur.¹⁸⁸

Mirziyoyev’in cumhurbaşkanlığı döneminde yapılan değişikliklerden biri de dinî alanda oldu. Camilerde ezan okunurken hoparlörlerin kullanılmasına izin

¹⁸⁴Kusaev, Kamal. (2020). *Özbekistan-Rusya İlişkileri (1991-2019)*. (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara. s.79-80.

¹⁸⁵Avrasya İncelemeleri Merkezi. “Özbekistan Cumhurbaşkanı Mirziyoyev, Kazakistan’a İlk Resmi Ziyaretini Gerçekleştirdi”.<https://avim.org.tr/tr/Bulten/OZBEKISTAN-CUMHURBASKANI-MIRZIYOYEV-KAZAKISTAN-A-ILK-RESMI-ZIYARETINI-GERCEKLESTIRDI>. 23 Mart 2017. Erişim Tarihi:10.10.2022.

¹⁸⁶Özsoy, Bahar. (2023). “Türk Dünyası Söylemi İçinde Türk Devletleri Teşkilatı’nın Rolü ve Önemi”. *Anasay*, (25): s.45.

¹⁸⁷İrdem, İbrahim. ve Başak, Samet. (2023). “Güvenlik Sorunu Olarak Yönetişim Zafiyeti: Özbekistan Örneği”. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 25(2): s.598-600.

¹⁸⁸Küçükku, Emre. (2021). “Orta Asya Devletlerindeki Göç Hareketlerinin Ekonomik ve Politik Perspektiften İncelenmesi”. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 12(2): s.293.

verilmeye, Kuran okuma yarışmaları düzenlenmeye, yeni camilerin inşasına izin verilmeye başlandı. Yine kadınların başörtüsü takma ve sokaklarda dinî kitaplar satma yasakları da kaldırıldı.¹⁸⁹ Diğer bir deyişle Şevket Mirziyoyev insan hakları, yargı sistemi, anayasal kurumlar ve sosyal alanda yaptığı reformlarla yumuşama dönemini başlatmış oldu.¹⁹⁰

Netice itibarıyla Kerimov'un 2016 Eylül'ünde ani bir şekilde vefat etmesiyle Özbekistan tarihinde bir devir kapanmış oldu. Mirziyoyev, ülkeyi soyutlanmış durumundan kurtarmak için öncelikle komşu Kırgızistan ve Tacikistan'a ziyaretler yaptı. Komşu ülkelerden başladığı ziyaretlerini Rusya, Çin, ABD, Türkiye ve diğer bazı ülkeleri kapsayacak şekilde genişletti ve birçok işbirliği anlaşması imzalandı, ticaret anlaşmaları ve yatırım projeleri yürürlüğe konuldu. İşkence altında ifade almayı yasakladığı gibi çok sayıda tutuklu gazeteci ve siyasi mahkûm serbest bırakıldı. Halkla ilişkileri geliştirme ve vatandaşların şikâyetlerini dinleme yönünde girişimler başlattı. Geçmiş dönemin yanlış uygulamalarını halk önünde eleştirerek yolsuzluklarla mücadele edeceğini belirtti. Basın üzerindeki kısıtlamaları gevşetmesiyle gazetecilik canlandı, sosyal medya yaygınlaştı. Hatta bazı haber sitelerinde hükümet yetkililerini ve yapılan icraatı eleştiren makaleler çıkmaya başladı.¹⁹¹

2.1.1.3.C. Özbekistan'da Yolsuzluk Sorunu

Özbekistan'da Şevket Mirziyoyev iktidarının başlamasıyla birlikte ülkede birçok alanda az da olsa iyileşme görünmeye başlansa da Orta Asya cumhuriyetlerinin kronik hastalıklardan olan yolsuzluk sorunu, Özbekistan'da kendinden söz ettirmeye devam etmektedir. Rüşvet, para aklama, dolandırıcılık, rant

¹⁸⁹ Bayrakdar, O. K. ve Aydemir Baş, F. B. Çevikel, Ş. (2023). "Kerimov'dan-Mirziyoyev'e Ulus Kimliği Oluşturma Çabası". (Ed.) Hüseyin Ali Kutlu. **Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Alanında Gelişmeler Cilt I**. Ankara:Platanus Publishing. s.491-494.

¹⁹⁰ Asker, Ali. (2021). "Özbekistan'da Anayasal Dönüşüm ve Siyasi Rejimin Niteliği". (Ed.) Salih Yılmaz **"Özbekistan"**. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları. s.319.

¹⁹¹ Kanlıdere, Ahmet. (2023). "Özbekistan". (Editörler) Ahmet Kanlıdere, İlyas Kemalöğlu. **"Bağımsız Türk Cumhuriyetleri"**. İstanbul: Ötüken Yayınları. s.146-150.

kollama, lobicilik, oy ticareti ve kayırmacılık, aslında hepsi yolsuzluk suçunu oluşturan eylemlerdir.¹⁹²

Özbekistan’da yolsuzluk denildiğinde akla ilk gelen isimlerden Özbekistan’ın ilk devlet başkanı İslam Kerimov’un kızı Gülnara Kerimova’dır. İfade özgürlüğü, demokrasi ve yolsuzlukla mücadele gibi alanlarda çalışan “Freedom for Eurasia” (Avrasya için Özgürlük)’nin raporunda Gülnara Kerimova’nın adının rüşvet, kara para aklama gibi usulsüzlüklere karıştığını ve bu süreçte birçok devlet görevlisi ile iş birliği yaptığı yazılmaktadır.¹⁹³ Hatta Kerimova 2017’de tüm bu suçlamalardan dolayı tutuklanmış, on yıl hapis cezasına çarptırılmış, 1.2 milyar dolarına el konulmuştur.¹⁹⁴

Devlet kademelerinde de yolsuzluk yaygındır. Devlet görevlileri konumlarını ve statülerini kullanarak görevlerini kötüye kullanmakta, içinde buldukları durumu suistimal etmekte ve insanların iyi niyetini istismar etmektedirler.¹⁹⁵ Devlet memurlarının yanında iş insanları arasında da yolsuzluk ve rüşvet oldukça yaygındır.

Tablo 7. 2003-2023 Yılları Arasında Özbekistan’ın Dünya Yolsuzluk Sıralamasındaki Yeri¹⁹⁶

Özbekistan’ın Dünya Yolsuzluk Sıralaması’ndaki Yeri		
Yıl	Puan	Sıra
2003	2.4	100
2004	2.3	114
2005	2.2	137
2006	2.1	151
2007	1.7	175
2008	1.8	166

¹⁹²Tarhan, Bülent. Gençkaya, Ömer Faruk. Ergül, Ergin. Özsemerci, Kemal. ve Özbaran, Hakan. (2003). Yolsuzlukla Mücadele TBMM Raporu “Bir Olgu Olarak Yolsuzluk. Nedenler, Etkiler ve Çözüm Önerileri” TEPAV Yolsuzlukla Mücadele Kitapları-1. Ankara:Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı. s.24

¹⁹³BBCNews. “Gülnara Kerimova: Eski Özbekistan Liderinin Kızı Nasıl Emlak İmparatorluğu Kurdu?”. <https://www.bbc.com/turkce/articles/c3g7j25w90xo.amp>. 13.03.2023. Erişim Tarihi:15.03.2023.

¹⁹⁴Anadolu Ajansı. “Kerim’in Kızı Mal Varlıklarını Devlete İade Etti”. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/kerimovun-kizi-malvarliklarini-devlete-iade-etti/1514663#>. 24.06.2019. Erişim Tarihi:10.10.2023.

¹⁹⁵Euronews. “İsviçre Özbek Cumhurbaşkanı’nın Kızı Gülnara Kerimova’ya Suç Örgütü Yönetme Suçlaması”. <https://tr.euronews.com/2023/09/29/isvicre-savciligi-ozbek-cumhurbaskaninin-kizi-gulnara-kerimovayi-suc-orgutu-yonetmekle-suc>. 29.09.2023. Erişim Tarihi:10.03.2024.

¹⁹⁶Transparency International The Global Coalition Against Corruption. “Uzbekistan Corruption Perceptions Index”. <https://www.transparency.org/en/cpi/2018>. Erişim Tarihi:01.02.2024.

2009	1.7	174
2010	1.6	172
2011	1.6	177
2012	17	170
2013	17	168
2014	18	166
2015	19	153
2016	21	156
2017	22	157
2018	23	158
2019	25	153
2020	26	146
2021	28	140
2022	31	126
2023	33	121

Yukarıdaki tablodan hareketle Özbekistan'ın dünya yolsuzluk sıralamasındaki yeri 2003 ile 2023 yılları arasında inişli-çıkışlı ve dalgalı bir grafik seyretmiştir. Nitekim en şeffaf yıl olarak 2.4 puan ile dünya sıralamasının 100. basamağında olduğu 2003 yılı görülmektedir. Yıllar ilerledikçe dünya sıralamasında daha gerileyen ve yolsuzluğun devletin her kademesinde hissedildiği Özbekistan'da sıralamanın verildiği 20 yıllık bu süreçte sıralamada üç haneli rakamlardan aşağı inmemiştir. 2.2 puanla 137. sırada yer aldığı 2005 yılının ardından, 180 ülkenin yer aldığı bu sıralamada 2007 yılında 1.7 puanla 175. sırada, 2011 yılında 1.6 puanla 177. sırada yer almıştır. 2015 yılında ise 19 puanla 153. sıraya yerleşmiş ve bu yıldan sonra düşüş trendi göstermiştir. 2016 yılına kadar İslam Kerimov'un yönetiminde geçen yıllarda yolsuzluk daha yüksek iken, 2016 yılı ve sonrasında Şevket Mirziyoyev dönemi ile birlikte az da olsa Özbekistan'ın dünya sıralamasında yükselişe geçtiği görülmektedir. Sonuç olarak Özbekistan 2020 yılında 26 puanla 146. sırada yer alırken, 2023 yılında ise 33 puanla 121. sırada kendine yer bulmuştur.

2.1.1.4. Türkmenistan Cumhuriyeti

Özbekistan ile birlikte bölgenin en kapalı diğer ülkesi, Türkmenistan'dır. Başkanlık sisteminin hâkim olduğu Orta Asya'nın bu ülkesinde iki kanatlı bir parlamento bulunmaktadır. Ülkenin başı olan Cumhurbaşkanı, Bakanlar Kuruluna başkanlık etmekte ve aynı zamanda kanun yapma hakkına sahiptir. Başbakan Yardımcıları, Bakanlar, Şehir Hâkimleri ve Yüksek Mahkeme, Cumhurbaşkanı tarafından atanmaktadır. Cumhurbaşkanı gerekli gördüğü hallerde Meclisi feshetme hakkına sahiptir.¹⁹⁷

Türkmenistan'da *Ahal-Teke, Yomud, Sarık, Çovdur ve Ersarı* olmak üzere beş büyük Türkmen boyu vardır. Türkmenistan bayrağındaki 5 yıldız ve 5 kilim motifi ülkenin 5 vilayetini ve bu 5 aşireti temsil eder. Ahal-Teke boyuna mensuplar, ülkede üstün konumdadırlar. Türkmenistan'ın ilk cumhurbaşkanı Saparmurad Niyazov, Ahal-Teke boyundandı.¹⁹⁸

21 Temmuz 1992'de yapılan ilk cumhurbaşkanlığı seçimlerini Saparmurad Niyazov kazandı. Türkmenistan Halk Maslahatı 28 Aralık 1999 tarihinde Niyazov'a ömür boyu devlet başkanlığı yapma hakkı tanıdı. Böylece Kerimov Özbekistanı'nda olduğu gibi Türkmenistan'da da tek adam rejimi kuruldu. Bağımsızlığın hemen başında ülkede muhalefet ile mücadele başladı. Aynen Özbekistan'da olduğu gibi Türkmen muhalifler de ülke içinde faaliyet alanı bulamayınca yurtdışına kaçmak zorunda kaldılar. Niyazov'un ilk rakibi, ülke dışında Türkmenistan Kurumu'nu oluşturan, daha sonra bünyesinde sosyal demokratlar, Komünist Parti ve diğer küçük grupları toplayan Birleşik Türkmenistan Muhalefet Hareketi'ni (BTMH) kuran Abdi Kuliyeve idi. Diğer rakibi ise 1999 yılından sonra Niyazov ile yollarını ayıran ve Türkmenistan Toplumcu Demokratik Hareketi (TTDH) çevresinde 2001-2002 döneminde öne çıkan Boris Şıhmuradov'dur. Her iki isim de Niyazov'u devirmek amacıyla darbe hazırlığı içinde olmakla suçlandı. Suikasttan hemen sonra ülke dışına

¹⁹⁷ Rahmanov, Azat. (2004). *Türkiye-Türkmenistan İlişkileri*. (Yüksek Lisans Tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon. s.8-10.

¹⁹⁸Güngör, Gülperi. (2022). "Seçimlerin Ertesinde Türkmenistan'daki Siyasal ve Sosyo-Ekonomik Sorunlara Bir Bakış". Avrasya İncelemeleri Merkezi. <https://avim.org.tr/tr/Yorum/SECIMLERIN-ERTESINDE-TURKMENISTAN-DAKI-SIYASAL-VE-SOSYO-EKONOMIK-SORUNLARA-BIR-BAKIS>. Erişim Tarihi:11.05.2023.

kaçan Şihmuradov yakalandı ve çok sayıda üst yönetici ile birlikte yargılanarak hapis cezasına çarptırıldı.¹⁹⁹

Türkmenistan'da fazla siyasi parti yoktur. Ülke içindeki siyasi hava çerçevesinde bunun olması da imkansızdır. 16 Aralık 1991 tarihinde Türkmenistan Komünist Partisi'nin yerine *Türkmenistan Demokratik Partisi (TDP)* kuruldu. Gerçek muhalefete izin verilmediğinden yönetim kontrollü muhalif partileri kurdu: *Sanayiciler ve Girişimciler Partisi, Türkmenistan Çiftçi Partisi*. Türkmenistan'da 26 Mart 2023'te yapılan meclis seçimlerinde 125 koltuklu parlamentoya Türkmenistan Demokrat Partisi'nden 65, Sanayiciler ve Girişimciler Partisi'nden 18, Çiftçi Partisi'nden 24 ve bağımsız adaylar grubundan 18 aday milletvekili seçildi.²⁰⁰

Türkmenistan'da siyasal sistemin dayanağı *Daimi Tarafsızlık Statüsü*'dür. Daimi Tarafsızlık Statüsü 12 Aralık 1995 tarihinde 90. Birleşmiş Milletler Genel Kurul Toplantısı'nda oylanarak kabul edilmiştir. Türkmenistan başından beri bölgesel entegrasyonlara karşı soğuk bir tutum sergilemiştir. Türkmenistan Daimi Tarafsızlık Statüsü aracılığıyla bölgesel girişimlerin ve ekonomik açıdan çıkarlarına uygun görmediği güvenlik ve antiterör oluşumlarının dışında kalmaktadır. Ancak bu statü kişiye bağlı bir rejimin kurumsallaşmasını da kolaylaştırmıştır.²⁰¹

Türkmenistan dış politikasının ana hedeflerine bakıldığında ise Türkmenistan, diğer ülkelerin içişlerine müdahale etmeyeceğini, uluslararası hukuka saygılı olacağını, saldırgan bir tutum sergilemeyeceğine barışçıl ilişkiler kuracağını açıklamıştır. Türkmenistan tarafsızlığı ülkenin kendini izole etmesi değil uluslararası ilişkilerde pozitif ve yapıcı bir rol oynaması olarak tanımlanmaktadır. Niyazov

¹⁹⁹ Alkan, Haluk. (2006). "Türkmenistan'da Siyasal Rejimin Geleceği: İç ve Dış Dinamikler Açısından Bir Değerlendirme". *OAKA*, 1(2): s.13-22.

²⁰⁰ Milliyet. "Türkmenistan'da Genel Seçimlerin Galibi Demokrat Partisi Oldu".

<https://www.milliyet.com.tr/dunya/turkmenistanda-genelsecimler-galibi-demokrat-partisi-oldu-6924845>. 30.03.2023. Erişim Tarihi: 15.10.2023.

²⁰¹ Alkan, Haluk. (2016). "Türkmenistan'da Bağımsızlık Sonrası İlk Siyasal Yapı". Editör: Kasım, Kamer "**Türkmenistan**". Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları. s.69-92.

sonrası Türkmenistan'ın dış politikasında önemli değişiklik olmamış, önceki dönem ilişkileri devam ederken bölgesel ve küresel ittifaklara katılmamışlardır.²⁰²

2.1.1.4.A. Saparmurad Niyazov Döneminde Türkmenistan'da Uygulanan Yasaklar

Türkmenistan'ın bağımsızlığından sonra ülkede yukarıda da belirtildiği gibi tek adam rejimi başlamıştır. Hatta Türkmenistan'da diğer komşu ülkelerden farklı olarak daha da ileri gidildi ve Niyazov (Türkmenbaşı) kultu yaratılmaya başlandı. Saparmurad Niyazov'un adı ülkenin beş ilinden birine, şehirlerdeki ana caddelere, meydanlara, su kanallarına verildi. Yine her yere Türkmenbaşı heykelleri dikildi, doğum günü, ulusal bayram günü ilan edildi. Ülkede Kuran-ı Kerim'den sonraki en önemli eser Türkmenbaşı'nın *Ruhname*'sidir. Bu eser bütüm eğitim kurumlarında ders kitabı olarak okutuldu. Yine ilginç uygulamalardan biri de ayların ve günlerin isimleri değiştirildi, Türkmenbaşı'nın ailesinin üyelerinin isimleri verildi.²⁰³

Niyazov döneminde konulan ilginç yasaklar da dikkat çekicidir. Niyazov, başkent Aşkabat dışındaki kütüphaneleri kapatarak kendi kitabı olan *Ruhname*'nin okunmasını zorunlu hâle getirdi ve doktorlara Hipokrat yeminini yasaklayıp kendi yazdığı *Ruhname* üzerine yemin etmelerini istedi. Yine öğrenciler de üniversite giriş sınavlarında ve ehliyet sınavlarında *Ruhname*'den sorumluydular. Bigisayar oyunları yasaklandı. Aynen kütüphaneler gibi başkent Aşkabat dışındaki hastanelere de kilit vuruldu. Bundan dolayı 15 bin sağlık çalışanı işsiz kaldı. İlginç yasaklar arasında Türkmen gençlerin altın diş yaptırtması, haber spikerlerinin makyaj yapması, genç Türkmenlerin sakal bırakması, arabalarda radyo dinlenmesi yer almaktadır. Yine tüm paraların üzerinde Türkmenbaşı'nın resmi yer aldı. Türkmen kızlarının yabancılarla evlenmeleri yasaklandı.²⁰⁴

²⁰²Kasım, Kamer. (2016). "Türkmenistan Dış Politikası". (Ed.) Kamer Kasım. **Türkmenistan**. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları. s.101-103.

²⁰³Oğuz, Esedullah. "Türkmenistan:Baskı, Korku ve Yokluk".

<https://www.indyturk.com/node/452396/türkiyeden-sesler/türkmenistan-baskı-korku-ve-yokluk>.
27.12.2021. Erişim Tarihi:11.05.2023.

²⁰⁴Yalçınkaya, Hikmet. "Türkmenbaşı Saparmurat Niyazov'un İlginç Yasakları!".

<https://www.gzt.com/jurnalist/turkmenbasi-saparmurat-niyazovun-iliginc-yasaklari-2819999>.
Erişim Tarihi:11.05.2023.

Görüldüğü üzere Niyazov döneminde Türkmenbaşı kültü inşa edilmiştir. Freedom House, ülkenin bağımsızlığından bu yana dünya özgürlük, siyasi ve insan hakları sıralamasında Türkmenistan'ı sürekli olarak en alt sıralarda göstermektedir. Dinî azınlıkların cezalandırıldığı, muhaliflerin, sorun çıkarıcıların ve dış dünyayla temas kuranların cezaevi sisteminde kayboldukları rapor edildi. Niyazov'un 2006 yılında ölümünün ardından başkan seçilen Kurbankulu Berdimuhammedov döneminde de durum pek değişmedi.²⁰⁵

2.1.1.4.B. Berdimuhammedovlar Dönemi (2006-)

Türkmenbaşı'nın 21 Aralık 2006 tarihinde ölümünün ardından, Kurbankulu Berdimuhammedov meclis tarafından geçici cumhurbaşkanı olarak tayin edildi. 11 Şubat 2007 tarihinde yapılan seçimlerde ise Türkmenistan'ın ikinci cumhurbaşkanı seçildi. İlk icraatlarından biri Türkmenbaşı kültüründen uzaklaşmak oldu. Örneğin ülkenin milli marşında yer alan "Türkmenbaşı'nın kurduğu büyük binası" şeklindeki satırlar, "halkın kurduğu baki büyük binası" olarak değiştirildi. Ulusal para üzerinde yer alan Niyazov'un resminin yerini Dede Korkut, Oğuz Han, Köroğlu, Sultan Sencer, Mahtumkulu gibi tarihi şahsiyetlerin resimleri aldı. Eğitim kurumlarında *Ruhname*'nin zorunlu okutulmasından vazgeçildi. Siyasi suçluların bir kısmı serbest bırakıldı.²⁰⁶

Kurbankulu Berdimuhammedov döneminde sıkı rejim uygulamalarına da son verildi. Emekli aylıklarının yeniden bağlanması, okullarda verilen yabancı dil ve spor derslerinin yeniden müfredata alınması, televizyon ve radyolardan müzik yayını ile internet erişim ve kullanımının serbest bırakılması bunlardan bazılarıdır. Bununla birlikte bir taraftan Türkmenbaşı kultu yıkılırken diğer taraftan Berdimuhammedov da tek adam rejimini devam ettirdi. 2016 yılında Anayasa'da yapılan değişiklikle Kurbankulu Berdimuhammedov'un ömür boyu adaylığının önünü açıldı. Cumhurbaşkanı görev süresi, 5 yıldan 7 yıla çıkarıldı. Nitekim Kurbankulu

²⁰⁵Çiçekdağ, M. Ali. "Gurbangulu Berdimuhammedov". T24 Bağımsız İnternet Gazetesi. <https://t24.com.tr/yazarlar/mehmet-ali-cicekdag/gurbangulu-berdimuhammedov-turkmenistan-in-omur-boyu-lideri-basmuhafiz-at-terbiyecisi-jockey-dj-rap-bestecisi-ve-daha-bircok-sey,33755>. 09.01.2022. Erişim Tarihi: 11.05.2023.

²⁰⁶Gayypov, Tahyr. (2022). *SSCB Sonrası Türkmenistan'da Sosyal Değişme Süreci*. (Yüksek Lisans Tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya. s.80-81.

Berdimuhammedov da gerek 2012 gerekse de 2017 tarihindeki Cumhurbaşkanlığı seçimlerini muhalefetin de olmayışından ötürü rahat bir şekilde kazandı. 12 Mart 2022’de ise Kurbankulu Berdimuhammedov cumhurbaşkanlığı görevini oğlu Serdar Berdimuhammedov’a bıraktı.²⁰⁷ Bu husus özellikle uluslararası arenada büyük tepkiye yol açtı ve Türkmenistan’da Türkmenbaşı döneminden pek bir farkın olmadığı şeklinde yorumlandı.

Türkmen halkı tarafından “Ulusun Oğlu” sıfatına layık görülen Serdar Berdimuhammedov, 12 Mart 2022 tarihinde yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerini kazandı. Kendisinin ifadesiyle Türkmen halkına refah seviyesi yüksek bir gelecek yaratmaya çalışmaktadır. Bu doğrultuda “Daimi Tarafsızlık Politikası”nı güçlendiren Berdimuhammedov, bölgesel iş birliklerine öncelik vermiştir. Berdimuhammedov Türkmenistan’ın 2022 yılının Kasım ayında Türk Devletleri Teşkilatı’na tam üye olarak dâhil olacağını açıklamıştır.²⁰⁸ Genel olarak ise oğul Berdimuhammedov döneminde Türkmenistan’ın durumunda belirgin bir değişiklik söz konusu değildir.

2.1.1.4.C. Türkmenistan’da Basın Özgürlüğü Sorunu

Türkmenistan’da bağımsızlığının ilk yıllarından itibaren tek adam rejimi hâkim oldu. Ülkedeki yargı sistemi etkin olmadığı gibi bağımsızlığı da söz konusu değildir. Bireylerin hak ve özgürlükleri toplumun menfaatlerinin çok altında kalmaktadır ve yöneticiler tarafından belirlenmektedir. Yönetim, yurttaşın her alandaki davranışına rahatça müdahale etmektedir.²⁰⁹ Kurbankulu Berdimuhammedov’un iktidara gelmesiyle birlikte ülkede bazı değişiklikler ve ekonomik reformlar gerçekleşse de siyasi sisteminin demokratikleşmesi veya çok partili bir sistemin kurulması konusunda önemli adımlar atılmadı ve ülkede tek parti hâkimiyeti devam etti. Bunun yanında basın özgürlüğü ve insan hakları konularındaki sorunlar da çözümsüz kaldı.

²⁰⁷Korkmaz, T. (2023). “Türk Dünyasında Hükümet Sistemlerinin Evrimi”. (Ed.) K. Şahin, S. Kol, **Bağımsızlığın 30. Yılında Türk Dünyası Analizleri**. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yayınları. s.130-133.

²⁰⁸Erol, M.Seyfettin. (2023). “Türkmenistan Cumhuriyeti”. Editörler: Ahmet Kanlıdere, İlyas Kemaloğlu. **Bağımsız Türk Cumhuriyetleri**. İstanbul: Ötüken Yayınları. s.151-160.

²⁰⁹Güler, Nermin. (2001). “Geçiş Sürecinde Türkmenistan’ın Siyasi Yapısı: Türkmenbaşı Modeli”. **Avrasya Dosyası**, 7(2): s.98-109.

2006 yılındaki ölümüne kadar cumhurbaşkanı olan Niyazov tarafından oluşturulan tüm medya hükümete aittir ve hükümet tarafından finanse edilmektedir. Hükümet gazete, radyo, televizyon ve internet üzerinde sıkı kontrol sağlamaktadır. Vatandaşların internete erişim için VPN kullanmaları adli ve idari cezalara yol açabilmektedir. *TDH ve Türkmenistan* ve *Neytralny Türkmenistan* gazeteleri ile *Altyn Asyr* ağı da dâhil olmak üzere büyük medya kuruluşları hükümetin propagandasını yapmakla yükümlüdür. Bağımsız Türkmen medyası yurt dışında yerleşik olup dışarıdan finanse edilmektedir. *Turkmen.News*, *Chronicles of Turkmenistan*, *Turkmen Yurt TV* ve *Gundogar.org* gibi bağımsız veya muhalif medya kuruluşları yurt dışından faaliyet göstermektedir.²¹⁰

Berdimuhamedov ile birlikte kontrollü olarak da olsa internet kullanımına izin verdi. Bununla birlikte sosyal medya ağlarına yasak devam etmektedir. Diğer taraftan yabancı gazetecilerin Türkmenistan'a girişi yasaktır.²¹¹ Bu da şüphesiz Türkmenistan'ın imajını olumsuz etkilemeye devam ettiği gibi çeşitli uluslararası kuruluşların yolsuzluk ve basın özgürlüğü reytinglerinde ülke son sıralarda yer almaya devam etmektedir.

Tablo 8. Dünya Basın Özgürlüğü Endeksi (<https://rsf.org/en/index>. 2023)

RSF Dünya Basın Özgürlüğü Endeksi'nde Türkmenistan		
Yıl	Puan	Dünya Sıralaması
2013	20.89	177
2014	19.19	178
2015	19.17	178
2016	16.56	178
2017	15.81	178
2018	15.80	178
2019	14.56	180
2020	14.56	179

²¹⁰Reporters Without Borders (RSF). "Dünya Basın Özgürlüğü Endeksinde Türkmenistan". <https://rsf.org/en/country/turkmenistan>. Erişim Tarihi:5.11.2023.

²¹¹BBC. "Türkmenistan'da Seçimin Galibi Berdimuhamedov". 13.02.2012. https://www.bbc.com/turkce/haberler/2012/02/120213_turkmen_elections. Erişim Tarihi:04.05.2022.

2021	19.97	178
2022	25.01	177
2023	25.82	176

Kurbankulu Berdimuhammedov'un iktidarı oğlu Serdar Berdimuhammedov'e devretmesinden sonra ülkede gazetecilere yönelik baskı daha da arttı. Bütün basın kuruluşlarına hükümet hakkında olumlu imaj yaratması için dayatma uygulanmaktadır. Başkanın ve diğer yetkililerin eleştirilmesi yasak olup aksi şekilde davranış gösterenler tutuklanmaktadır. Bu durum vatandaşların devlete karşı korku, basına karşı ise güvensizlik duymasına neden olmaktadır.²¹²

Sonuç olarak Türkmenistan'da basın ve medya kuruluşları devlet kontrolü altında olup sıkı bir şekilde denetlenmektedirler. Bu durum bağımsız haber kaynaklarına ulaşmayı zorlaştırmaktadır. Ülkede basın kuruluşları genellikle devletin resmî politikalarını yansıtmaktadır ve ifade özgürlüğü sınırlıdır. Devlet tarafından kontrol edilen basın ve yayın organları, genellikle devlet liderinin faaliyetleri, hükümetin ve partinin politikaları hakkında övücü haberler yapmaktadır. Bağımsız medya kuruluşlarına sınırlı özgürlük tanınmaktadır. Türkmenistan'da internet erişimi de sıkı bir şekilde kontrol edilmekte ve bireylerin ifade özgürlükleri kısıtlanmaktadır.

2.1.1.4.D. Türkmenistan'da Yolsuzluk Sorunu

Tüm Orta Asya ülkelerinde olduğu gibi Türkmenistan'da da yolsuzluk sorunu ciddi boyuttadır. Saparmurad Niyazov ve Kurbankulu Berdimuhammedov dönemlerinde Türkmenistan'da yolsuzluk ve rüşvet, gündelik hayatın her alanında kendini göstermiştir. Günümüzde devletin kaynakları bir ailenin tasarrufundadır.²¹³

Türkmenistan'da Yolsuzlukla Mücadele Yasası yürürlüğe girdikten sonra yolsuzlukla mücadele, daha kapsamlı bir şekilde yürütülmeye başlanmıştır. 24 maddeden oluşan yasa, kamu çalışanlarının ticaret yapmasını, yabancı bankalarda

²¹²Reporters Without Borders (RSF). "Turkmenistan". <https://rsf.org/en/country/turkmenistan>. Erişim Tarihi:05.11.2023.

²¹³Independent. "Türkmenistan: Babadan Oğula Aile Cumhuriyeti". https://www.indyturk.com/node/483436/türkiyeden-sesler/türkmenistan-babadan-oğula-ailecumhuriyeti#google_vignette. 12.03.2022. Erişim Tarihi:10.03.2024.

hesap açmasını, hediye kabul etmesini yasaklamış ve devlet memurunun kendisinin, eşinin ve çocuklarının hakkında mal beyanında bulunmasını zorunlu kılmıştır.²¹⁴ Bununla birlikte bu yasanın kabulünün Türkmenistan'daki duruma bir etkisi olmamıştır.

Tablo 9. 2003-2023 Yılları Arasında Türkmenistan'ın Dünya Yolsuzluk Sıralamasındaki Yeri²¹⁵

Türkmenistan'ın Dünya Yolsuzluk Sıralaması'ndaki Yeri		
Yıl	Puan	Sıra
2003	2.0	100
2004	2.0	133
2005	1.8	155
2006	2.2	142
2007	2.0	162
2008	1.8	166
2009	1.8	168
2010	1.6	172
2011	1.6	177
2012	17	170
2013	17	168
2014	17	169
2015	18	154
2016	22	154
2017	19	167
2018	20	161
2019	19	165
2020	19	165
2021	19	169
2022	19	167
2023	34	170

Türkmenistan dünya yolsuzluk sıralamasında pek iç açıcı gözükmemekle birlikte en şeffaf yıl 2.0 puanla 100. sırada yer aldığı 2003 yılıdır. Türkmenistan'ın da inişli çıkışlı bir grafiği mevcuttur. 2005 yılında 1.8 puanla 155. sırada yer almış,

²¹⁴ Kazakistankz. "Türkmenistan'da Yolsuzluk Gerekçesiyle Toplu Gözaltılar Başladı". <https://www.kazakistan.kz/turkmenistanda-yolsuzluk-gerekcesiyle-toplu-gozaltilarbasladi/>. 21.06.2017. Erişim Tarihi:03.03.2024.

²¹⁵Transparency International The Global Coalition Against Corruption. "Turkmenistan Corruption Perceptions Index". <https://www.transparency.org/en/cpi/2018>. Erişim Tarihi:01.02.2024.

2010 yılında 1.6 puanla 172. sırada, 2015 yılında 18 puanla 154. sırada, 2020 yılında 19 puanla 165. sırada ve son olarak 2023 yılında ise 34 puanla 170. sırada yer almıştır.

2.1.2. Göçlerin Ekonomik Sebepleri

İşsizlik, fakirlik, gıda ve temiz suya erişimin kısıtlılığı, ücretlerin yetersizliği ve gelir dağılımının eşitsizliği gibi hususlar uluslararası göç hareketlerini etkileyebilen temel sebeplerdir. Sağlık ve eğitim hizmetlerine yeterli ölçüde erişememek, çalışma olanaklarının yetersizliği, yüksek enflasyon gibi hususlar da göçü tetikleyebilecek etkenler arasındadır.²¹⁶ Orta Asya'dan başta Türkiye olmak üzere çeşitli ülkelere yapılan göçlerin de temel sebepleri bunlardır.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Orta Asya cumhuriyetlerinde büyük bir ekonomik kriz yaşandı. Türk cumhuriyetleri aşırı yüksek fiyat artışları, yüksek enflasyon, GSYİH'de gerileme, gelir dağılımında bozulma, işsizlik ve fakirlik, kamu harcamalarının artışı gibi sorunlarla karşı karşıya kaldılar. Bu durum Orta Asya'dan başka Türkiye olmak üzere farklı ülkelere göçü hızlandırdı.²¹⁷

Hâlbuki Türk dünyası yeraltı kaynakları açısından oldukça zengin olup bunun cumhuriyetlerin ekonomilerini doğrudan etkilemesi gerekirdi.²¹⁸ Örneğin Orta Asya genelinde gaz rezervleri 6.7 ile 9.2 trilyon m³ arasında değişmektedir. Kazakistan, Özbekistan ve Türkmenistan başlıca doğalgaz üreticisi devletlerdir. Kazakistan'ın tahmini petrol rezervi 50 milyar varil civarındadır. Türkmenistan'ın petrol rezervinin ise 40 milyar varil olduğu sanılmaktadır. Bölge doğal gaz dünya enerji tüketiminin % 23'ünü sağlamaktadır. Petrol ve doğal gaz dışında bakır, kömür, çinko, uranyum, tungsten ve altın oldukça fazladır. Tarım ve hayvancılık yönünden her ülke önemli bir potansiyele sahiptir. Tahıllar, pamuk, tütün, üzüm ve şeker pancarı bol miktarda

²¹⁶Yılmaz, Vedat. ve Telsaç, Cüneyt. (2021). "Göç Olgusu ve Türkiye'deki Suriyeli Göçmenlerin Kentlerdeki Sayısal Durumu". (Ed.) Erkan Arslan. **Bölgesel Gelişmeler Işığında Uluslararası Göç ve Türkiye**. Ankara:Nobel Yayınevi. s.42-43.

²¹⁷Yaman, Şahin. (2021). "Bağımsızlıklarının 30. Yılında Türk Cumhuriyetlerinde Ekonomik Görünüm". (Ed.) Volkan Özdemir). **30 Yıllık Ardından Türkiye ve Türk Dünyası**. Ankara:Pankuş Yayınları. s.89.

²¹⁸Onay, Yaşar. (2007). (Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin Karşı Karşıya Olduğu Riskler. (Ed.) Necdet Öztürk, Ali Satan. **Türk Dünyasının Problemleri ve Çözüm Önerileri**. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık. s.176-178.

yetişmekte olup küçükbaş ve büyükbaş hayvanlar çok sayıda bulunmaktadır.²¹⁹ Bununla birlikte aşağıda açıklanacak çeşitli sebeplerden ötürü söz konusu yer altı kaynakları halkın yaşam standartlarına pek etki etmedi.

Bu kısımda Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan ekonomilerinin genel durumu, sahip oldukları enerji kaynakları, ekonomik sektörleri, uluslararası ithalat ve ihracat istatistikleri, ülkelerin ekonomilerinin problemleri ve ülkelerin enflasyon ve işsizlik istatistikleri hakkında bilgi verilerek göçe neden olan ekonomik sorunlar konularında değerlendirmeler yapılacaktır.

2.1.2.1. Bağımsızlık Sonrası Kazakistan Ekonomisinin Genel Durumu

2.724.900 km² yüzölçümü ile Kazakistan dünyanın 9., eski Sovyetler Birliği cumhuriyetlerinin ikinci en büyük ülkesidir. Kazakistan Cumhuriyeti 1990'lı yıllar boyunca istikrarsız bir dönem geçirdi. Bağımsızlık sonrası ihracatında yaşanan çöküş ve büyük miktarlardaki Sovyet mali yardımlarının kaybedilmesi ekonomideki sorunları artırdı. 2000'li yılların başlarından itibaren yeni reformlarla ülke uluslararası piyasalara uyum sağlamaya başladı, tenge devalüasyonu sayesinde dış ticarete elde edilen rekabet gücü arttı. Ayrıca 2000 yılında IMF destekli başlanan ekonomik program ülke gelişimine katkı sağlamıştır. Küresel krizin başladığı 2008 yılına kadar Kazakistan ekonomisi, 2001 yılında %13,5 büyüme, 2002 yılında %9,8'lik büyüme, 2003 yılında %9,2'lik büyüme, 2004 yılında %9,0'lık büyüme, 2005 yılında %9,4'lük büyüme, 2006 yılında %10,6'lık büyüme ve 2007 yılında ise %8,7'lik bir oranda ekonomik büyüme gerçekleştirmiştir.²²⁰

1999'dan itibaren gözlenen hızlı ekonomik büyüme istihdamda ve yaşam standartlarında artış sağlamıştır. 2004'te 381.000 kişi olan yıllık ortalama işsizlik 2007'de 597.200 kişi olmuştur. 2014 yılında işsizlik oranı ise %5,2 olarak gerçeleşmiştir. 2023 yılında ise %4,8 olarak kayda geçmiştir. Petrol sektörü ile

²¹⁹Tařađıl, Ahmet. (2007). "Hammadde Kaynaklarının Kullanımının Türk Dünyasındaki Problemlerin Çözümüne Etkisi". (Ed.) Necdet Öztürk, Ali S atan. **Türk Dünyasının Problemleri ve Çözüm Önerileri**. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık. s.69.

²²⁰Alađöz, Mehmet. Erdoğan, Savaş. ve Yapar Saçık, Sinem. (2011). "Kazakistan Cumhuriyeti'nin Ekonomik Performansının Ölçümü:1992-2008". **Avrasya Etüdleri**, 39(1): s.3-29.

ivme kazanan ekonomik büyümenin etkileri başta hizmet sektörü olmak üzere diğer sektörlerle de yansımıştır. Hizmet sektörü ülkede en fazla istihdam sağlayan sektör konumundadır. Bununla birlikte uzun vadeli işsizlik özellikle ülkenin kuzeyindeki eski ağır sanayinin yoğunlaştığı bölgelerde yüksektir.²²¹

Kazakistan ekonomisinin temel yapısını ham petrol, madencilik endüstrisi ve doğal gaz ihracatı oluşturmaktadır. Petrol ve gazdan elde edilen gelir GSYİH'nın 1/3'ünden fazlasını oluşturmaktadır. Son yıllarda hizmet, inşaat ve eğitim faaliyetleri ile imalat sanayisinde artış görülmüştür. Ülkede 14 Özel Ekonomik Bölge bulunmakta, yatırımcı firmalara çeşitli vergi muafiyetleri, uygun faizli kredi tahsisleri gibi teşvikler sağlanmaktadır.²²² 2023 yılında ekonomik büyüme %5,1 olarak neticelenmiştir.²²³

Kazakistan, dünya petrol rezervlerinin % 3'üne sahip olup en çok petrol üreten 15 ülkeden biridir. Petrol yatakları ağırlıklı olarak Kazakistan'ın batısında, Aktobe, Atırav ve Mangıstau bölgelerinde yer almaktadır. Atırav'da bulunan 88 açık yataktan 39'u işletilmekte ve ülke petrol rezervlerinin %40'ını oluşturmaktadır. Mangıstav bölgesi ülkenin petrol rezervlerinin %5,3'üne, Aktöbe bölgesi ise %11'ine sahiptir. Ülkenin gaz rezervlerinin ise 1.8 trilyon m³ olduğu tahmin edilmekte (dünyadaki rezervlerin %1ini oluşturmaktadır) ve bu rezervin yaklaşık %25'i Karaçaganak sahasında bulunmaktadır. Ayrıca Kazakistan'ın güneyinde yer alan Jambıl (Amangeldi sahası), batısındaki Atırav, Aktöbe ve Mangıstav bölgeleriyle Güney Kazakistan ve Kızılorda bölgelerinde de çeşitli doğal gaz sahaları bulunur. Önümüzdeki 20 yılda ülkede doğal gaz üretiminin yılda 84.4 milyar m³ çıkacağı düşünülmektedir.²²⁴

²²¹Adana Sanayi Odası (2019). "Kazakistan Ülke Raporu". Adana. s.5.

²²²Kırşehir Sanayi ve Ticaret Odası. (2021). "Kazakistan Ülke Raporu". s.4-5.

²²³T.C. Ticaret Bakanlığı Uluslararası Anlaşmalar ve Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü. (2024). Kazakistan Ülke Profili. s.7.

²²⁴Gökbel, Ahmet ve Turganbayeva, Togzhan. (2021). "Kazakistan'da Petrol, Doğal gaz ve Dış Politika: Rusya, Çin, ABD ve AB Dengesi". *Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(1): s.3-9.

Ayrıca, ülke dünya kömür rezervinin de %3,9'una (33,6 milyar ton) sahiptir. Kazakistan, altın rezervleri bakımından da zengin bir ülkedir. Ülkenin Vasilkovskoe madeninde yaklaşık 370 ton altın rezervi bulunmaktadır. Yine zengin demir filizi, bakır, krom, kurşun, volfram, tungsten ve çinko yatakları da bulunmaktadır.²²⁵ Bu kadar doğalgaz ve petrol rezervlerine sahip ülke ekonomisi de doğal olarak önemli ölçüde enerji kaynaklarından elde edilen gelirlere bağlıdır.

Kazakistan, yaklaşık 84,6 milyon hektarlık tarımsal araziye sahiptir. Bunlardan 24 milyon hektarı ekilebilir arazi olup, 61,1 milyon hektarı meradır. 2003 yılında ülkede Toprak Reformu başlatılmış, 2005'te *Devlet Tarım ve Gıda Programı* tamamlanmıştır. Hububat üretimi tarım sektörü içerisinde en fazla paya sahiptir. Kazakistan dünya buğday üretiminde 12. sırada yer alırken buğday ihracatında 9. sıradadır.²²⁶ Tarım sektörünün milli gelir ve istihdam içerisindeki payı %6-7 civarındadır. Ülkede yoğun olarak hububat, patates, sebze ve yağlı tohum hasadı yapılmaktadır. Tarımsal üretim ekonomik büyüme üzerinde az da olsa etkili olabilmektedir. 2020 yılının ilk üç çeyreğinde sektörde ortalama kazanç %27 oranında yükselmiştir.²²⁷

Hayvancılık da Kazakistan'da önemli sektörlerden biridir. Ülkenin coğrafi koşulları hayvancılığın gelişimine uygundur. Kazakistan'ın kuzey bölgelerinde süt sığırcılığı; güney bölgelerinde sığır yetiştiriciliği, koyun yetiştiriciliği, at yetiştiriciliği ve deve yetiştiriciliği; batı ve doğu bölgelerinde sığır yetiştiriciliği ve at yetiştiriciliği yaygındır. Çöl bölgelerinde ise koyun yetiştiriciliği, at yetiştiriciliği ve deve yetiştiriciliği yapılmaktadır.²²⁸ Bu sektöre yapılan yatırımlar dolayısıyla Kazakistan, önemli bir hayvan ve et ürünleri ihracatçısı oldu. Hayvansal üretimin tarım sektörü içerisindeki payı %35,2'dir. Yine Kazakistan dünyanın önde gelen hayvan yemi üreticilerinden biri haline gelmiştir ve yılda 6 ile 8 milyon ton arasında

²²⁵Adana Sanayi Odası (2019). "Kazakistan Ülke Raporu". Adana. s.7.

²²⁶Konca, Koray Ali (2012). "Kazakistan Ülke Raporu". Ankara. s.7.

²²⁷Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu Ekonomik Araştırmalar. (2021). "Kazakistan Bilgi Notu". s.3.

²²⁸Türkiye Tohumcular Birliği (2023). Kazakistan Ülke Raporu. s.12

ihracat gerçekleştirmektedir.²²⁹ Ülkenin bir diğer önemli gelir kalemi süt üretimidir ve Kazakistan’da ülke genelinde yıllık yaklaşık 5,8 milyon ton süt üretilmektedir.²³⁰ Yine Kazakistan, kümes hayvan yetiştiriciliğinde de önemli mesafe katetmiştir. Gerek ekilebilir elverişli mera alanları gerekse hayvan yetiştiriciliği ile et, süt ve yem üretimi ve bu kalemlere ait tüm veriler Kazakistan dünyanın önde gelen tarım ülkelerinden biri olduğunu göstermektedir.

Kazakistan’ın 2023 yılı verilerine göre toplam ihracatı yaklaşık 79 milyar dolardır. Ülkenin en çok ihracat yaptığı ülkeler arasında sırasıyla İtalya (%18.9), Çin (%18.7), Rusya (%12.4) ve Türkiye (%5) yer almaktadır.²³¹ Ülkenin ihracatında önem arz eden başlıca ürünler ham petrol ve bitümlü minerallerden elde edilen yağlar, rafine bakır ve bakır alaşımları, ferro alaşımlar, petrol gazları ve diğer gaz hidrokarbonları ve son olarak buğday ve mamulleridir.²³²

Kazakistan’ın 2023 yılındaki ithalatı ise 62 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Ülkenin en çok ithalat yaptığı ülkeler arasında sırasıyla Çin (%27.4), Rusya (%26.5), Almanya (%5.2), ABD (%4.2) ve Güney Kore (%3.6) yer almaktadır. Ülkenin ithal ettiği öncelikli ürünler arasında nükleer reaktörler, kazanlar, makineler ve mekanik cihazlar, taşıtlar ve taşıt aksamaları, elektrikli makine ve ekipmanları, demirden veya çelikten mamul eşyalar ve plastik ve plastikten mamul eşyalar bulunmaktadır.²³³

2.1.2.1.A. Kazakistan Ekonomisinin Sorunları

Kazakistan, tamamen kara ile çevrili, denize kıyısı olmayan bir ülkedir. Bu nedenle ticarete genellikle karayollarını kullanmakta ve maliyetler oldukça

²²⁹Göktürk, I.Emre. ve Yalçınkaya, H.Serdar. (2017). Kazakistan ve Türkiye Hayvancılık Sektöründe Karşılaşılan Riskler: Tespit ve Karşılaştırmalı Analizi. **Journal of Social and Humanities Science Research**, 4(12): s.919-920.

²³⁰Orasam. “Kazakistan Tarım ve Hayvancılıkta Üretimi Artırmayı Planlıyor”. <https://orasam.manas.edu.kg/index.php/tr/kazakistan/2973-kazakistan-tarim-ve-hayvancilikta-retimi-artirmayi-planliyor>. 17.03.2020. Erişim Tarihi:05.05.2022.

²³¹QAZSTAT. “Foreign Trade Turnover Of The Republic of Kazakhstan (January-November 2023)”. <https://stat.gov.kz/en/industries/economy/foreign-market/publications/115720/>. Erişim Tarihi:15.03.2024.

²³²Trend Economy. “Kazakhstan Imports and Exports”. <https://trendeconomy.com/data/h2/Kazakhstan/TOTAL>. Erişim Tarihi:15.03.2024.

²³³Lloydsbanktrade. “Foreign Trade Figures Of Kazakhstan”. <https://www.lloydsbanktrade.com/en/market-potential/kazakhstan/trade-profile>. Erişim Tarihi:15.03.2024.

yüksektir. Yine önemli petrol ve gaz boru hatlarının bu konudaki iki rakibi olan Rusya ve İran üzerinden geçmesi de Kazakistan'ın dezavantajıdır. Uzun yıllar boyunca Rusya üzerinden petrol ihracatı konusunda sıkıntılarla karşı karşıya kalması, Astana'nın Azerbaycan-Türkiye; Çin-Türkmenistan-İran gibi alternatifleri değerlendirmeye teşvik etmiştir. Kazakistan'ı tamamen kaybetmek istemeyen Rusya, Kazak petrolünün transit geçişini kolaylaştırarak Kazakistan petrol sektöründeki varlığını sürdürmeye çalışmaktadır. Günümüzde iki ülke arasında transit geçiş konusunda hala küçük sorunlar yaşanmaktadır.²³⁴

Bununla birlikte Kazakistan ekonomisinin en önemli sorunu şüphesiz, ekonominin aynen Rusya'da olduğu gibi enerji kaynaklarına bağımlı olmasıdır. Kazakistan ekonomisinin petrol ve doğal gazla bağılılığı, ülke ekonomisini de dışarıdaki gelişmelere karşı hassas hâle getirmektedir. Yine yatırım ortamındaki belirsizlik, yerli ve yabancı yatırımcıyı tedirgin etmektedir. Yine yukarıda da belirtildiği gibi bürokratik engeller ile yolsuzluk gibi faktörler de ekonomik vaziyeti olumsuz etkileyen faktörlerdir. Yine özellikle başkentten uzak yerlerdeki altyapı eksikliği de ekonomik büyümeyi zorlaştırmaktadır. Kaldı ki coğrafi konumu dolayısıyla uluslararası piyasalara uzaklığı, üretilen malların ulaşım maliyetlerini arttırmakta, iç pazarın küçüklüğü ise petrol dışı sektörlerle yönelik doğrudan yatırımların artmasını önlemektedir.²³⁵

Kazakistan'ın en büyük sorunlardan biri de bölgeler arasındaki eşitsizliktir. Örneğin ülkenin en zengin yerleşim yeri olan batı bölgesinde kişi başına düşen gayrisafi yurt içi hasıla (GSYİH) ülkedeki ortalamanın üç katından fazlayken, en fakir bölge olan Türkistan'da ülke ortalamasının sadece %33'üdür. Aynı durum vatandaşlar arasında gelir adaletsizliği konusunda da söz konusudur. Nitekim ülkenin batısında yalnızca petrol sektöründe çalışan kimseler yüksek gelire sahiptirler.²³⁶

²³⁴Bandırma Ticaret Borsası (2021). "Kazakistan Ülke Raporu". s.8.

²³⁵Togay, Selahattin. (2009). "Kazakistan Ekonomisinin Petrole Bağımlılığının Azaltılmasında Para Politikasının Rolü". **Bilgi Dergisi**, Kış/(8): s.212-221.

²³⁶ Akhiyadov, Mokhammad. "Kazakistan'daki Protestoların Sebep ve Olası Sonuçları". İNSAMER. <https://www.insamer.com/tr/kazakistandaki-protestolarin-sebep-ve-olasi-sonuclari.html>. 17.01.2022. Erişim Tarihi:10.10.2022.

Tablo 10. 1991-2023 Yılları Arasında Kazakistan’da Enflasyon ve İşsizlik Oranları

Kazakistan’da Enflasyon ve İşsizlik Oranları (%)		
Yıl	Enflasyon (%)	İşsizlik (%)
1991		0,05
1992	1381,0	0,40
1993	1662,3	1,11
1994	1892,0	7,54
1995	176,3	10,98
1996	39,1	12,96
1997	17,4	13,01
1998	7,1	13,13
1999	8,3	13,46
2000	13,2	12,75
2001	8,4	10,43
2002	5,8	9,33
2003	6,4	8,80
2004	6,9	8,41
2005	7,6	8,11
2006	8,6	7,79
2007	10,8	7,28
2008	18,6	6,63
2009	7,3	6,56
2010	7,1	5,77
2011	8,3	5,40
2012	5,1	5,29
2013	5,8	5,19
2014	6,7	5,06
2015	6,7	4,98
2016	14,6	4,96
2017	7,4	4,90
2018	19,6	4,85
2019	5,4	4,81
2020	7,5	4,89
2021	8,4	4,90
2022	20,3	4,90
2023	10,2	4,80

Tüm bu sorunlar ülkede işsizliği de beraberinde getirmektedir. Bağımsızlık sonrası serbest piyasa ekonomisine geçmekte zorlanan, Rus ekonomisine bağımlı ve petrole dayalı kırılgan bir ekonomide işten çıkarmalar, kamu ve özel sektörlerin kapatılması ile birlikte işsizlik sorununu ortaya çıkarmıştır. İşsizlik oranları 1992 yılında %0,40 iken 1995 yılında işsizlik çift haneli rakamlara (%10,98) çıkmış ve

1995 yılından 2002 yılına kadar böyle devam etmiştir. 2002 yılında %9,33 ile işsizlik tek haneli rakamlara tekrar düşmüştür. 2023 yılında bu oran %4,8 oranında olmuştur.²³⁷

2.1.2.2. Bağımsızlık Sonrası Kırgızistan Ekonomisinin Genel Durumu

1991 yılında Sovyetler Birliği'nin parçalanmasıyla birlikte Kırgızistan ekonomisi büyük sorunlarla karşı karşıya kaldı. Enflasyon, gelir düşüşü ve artan işsizlik ilk göze çarpan sorunlardı. Kırgızistan'da ulusal para ancak 1993'te tedavüle girdi. Bu tarihte aynı zamanda fiyatlar serbest bırakılmış, ticaret mevzuatı ile tarım sektöründe reform yapılmış, serbest ticaret uygulamasına geçilmiştir. Bu sayede ekonomi az da olsa 1996 yılından itibaren normalleşmeye başlamıştır.²³⁸ Bununla birlikte 1998 yılında yaşanan Rusya Krizi Kırgızistan'ı olumsuz etkilemiştir. Zira ekonomik alanda Rusya'ya bağımlılık devam etmektedir.

Tarım ve madencilik sektörleri, Kırgızistan ekonomisinin lokomotifidir. Bunların yanı sıra inşaat, enerji, ulaştırma, ticaret alanlarında da bir büyüme yaşandı. Kırgızistan topraklarında faaliyet gösteren 30 bine yakın girişimci bulunmaktadır. Bunların çoğu tarım alanında çalışmaktadır.²³⁹

Kırgızistan'da tarım sektörü ekonominin başlıca sektörlerinden biridir. Tarım sektörünün ülke gayrisafi yurtiçi hâsılasındaki payı %14,7 olup, bu sektörde ülkenin çalışabilir nüfusunun %65'i çalışmaktadır.²⁴⁰ Topraklarının %7'si tarıma elverişli olan ülkenin başlıca tarım ürünleri buğday, pamuk, tütün, kenevir, yağlı tohumlar, şeker pancarı, üzüm, şeker kamışı, haşhaş, mısır, meyve ve sebzedir. Dağlık bir ülke olduğundan Kırgızistan'da hayvancılık da gelişmiş olup ülkenin önemli gelir kaynaklarından biridir.²⁴¹ Hizmet sektörü ekonomide en büyük paya sahiptir.

²³⁷Trading Economics. "Kazakhstan Unemployment Rate".

<https://tr.tradingeconomics.com/country-list/unemployment-rate>. Erişim Tarihi:01.01.2024.

²³⁸Ticaret Bakanlığı Dış Temsilcilikler ve Uluslararası Etkinlikler Genel Müdürlüğü. "Kırgızistan Ülke Profili". s.6-7.

²³⁹Ankara Sanayi Odası Araştırma ve Yönlendirme Müdürlüğü (2019). "Kırgızistan Cumhuriyeti Ülke Notu". s.5-6.

²⁴⁰T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü. "Kırgızistan Tarım Sektörü Ülke Yatırımcı Rehberi 2022". s.10-35.

²⁴¹Kalambekova, Bahtıgül. (1996). "Kırgızistan: Nereden Nereye ve Nasıl?". **Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi**, Yaz/96 (2): s.8.

Ülkede altın üretimi de önemli yer tutmakta olup Kumtor altın madeni bu sektörden elde edilen gelirlerin büyük bölümünü oluşturmaktadır. Ekonominin yeniden tekrar büyümeye başlaması ise 1996 yılında tarım üretimindeki artış ve Kumtor Altın Madeni'nin hizmete sokulmasıyla mümkün olmuştur. 2003 yılında %6,7'lik, 2004 yılında ise %7,1'lik büyüme gerçekleşmiştir.²⁴² 2023 yılında ise ekonomik büyüme %3,5 olarak kaydedilmiştir.²⁴³

Ülkenin başlıca ihracat ürünleri arasında altın, camlar, kıymetli metal cevherleri, petrol yağları, bakır hurda ve döküntüler yer almakta olup, ihracatını sırasıyla Kazakistan, Rusya, İngiltere, Özbekistan ve Türkiye'ye yapmaktadır. İthal mallar arasında enerji kaynakları, hafif yağlar, ilaçlar teknolojiler yer almaktadır. İthalatta ilk 5 ortak, Rusya, Çin, Türkiye Cumhuriyeti, Kazakistan ve Özbekistan'dır.²⁴⁴

2.1.2.2.A. Kırgızistan Ekonomisinin Problemleri

Kırgızistan, bağımsızlığını elde ettikten sonra yeni ekonomik düzene uyum sağlama konusunda doğal olarak sorunlar yaşamıştır. Bunun da neticesinde ülkede üretim azalmış, kişi başına milli gelir düşmüş, işsizlik ve enflasyon artmıştır. Kırgızistan serbest piyasa ekonomisine geçiş sürecini en hızlı başlatan ve reformları uygulayan ülke olmuştur.²⁴⁵ Sovyetler Birliği zamanında tahıl ambarı olarak kullanılan ülkenin bir başka özelliği de yukarıda da belirtildiği gibi yer altı kaynaklarına sahip olmamasıdır. Kırgızistan'da iç talebin ancak %12'sini karşılayan miktarda petrol ve doğal gaz rezervi bulunmaktadır. Kömür kaynakları da yetersizdir.²⁴⁶

²⁴² Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (2012). "Kırgızistan Ülke Bülteni". s.7-8.

²⁴³Worldbank.org. "Kyrgyz Republic Country Partnership Framework 2024-2028". <https://www.worldbank.org/en/country/kyrgyzrepublic/publication/cpf-2024-2028>. 31 October 2023. Erişim Tarihi:04.02.2024.

²⁴⁴T.C.Ticaret Bakanlığı Doğu Anadolu İhracatçılar Birliği. "Kırgızistan Ülke Profili". (2021). s.7.

²⁴⁵Yüce, Mehmet. (2022). "Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ve Türkiye İle İlişkiler". **SETA Raporu**. İstanbul. s.23-27.

²⁴⁶Karlık, S. Rıdvan. (2011). "Küresel Krizin Kırgızistan Ekonomisine Etkisi ve Türkiye Kırgızistan Ekonomik İlişkilerindeki Gelişmeler". **Session 1C: Uluslararası Ticaret**. s.49-52

Günümüzde Kırgızistan'da yaşanan en büyük sorunlardan biri aynen Kazakistan'da olduğu gibi bölgeler arasında eşitsizliktir. Kırgızistan'ın kuzey bölgeleri güneyinden daha zengindir. Bu husus şüphesiz maaşlara ve hayat standartlarına da yansımaktadır. Ülkede sebze ve meyve dışındaki gıda maddelerinin ithal edilmesi, üretim maliyetlerinin yüksek olması, tüketicilerin büyük gelir kayıplarına uğraması, ülkede kalifiye eleman eksikliği olması, Kırgızistan ekonomisinin yaşadığı sıkıntıların nedenleri arasındadır. Kumtor adlı altın madenindeki üretimde yaşanan sıkıntılar, Kırgız vatandaşların yurtdışına göçü, tüm dünyada yaşanan kriz dolayısıyla yurtdışındaki Kırgız vatandaşların memleketlerine gönderdikleri dövizde azalmanın yaşanması, renkli devrimler gibi siyasi istikrarsızlık da ekonomik durumu olumsuz etkilemektedir.²⁴⁷

Kırgızistan'da gıda işleme ve hazır giyim sektörleri, yabancı yatırımcıların en çok ilgi gösterdiği sektörlerdir. Genel olarak sanayideki en önemli sorun ise sanayi girdilerinin başta Rusya olmak üzere diğer ülkelerden sağlanmasıdır. Yine ülke, üretim teknolojisi bakımından da çok geridedir.²⁴⁸

Enflasyon ve işsizlik de Kırgız vatandaşlarının göçüne sebep olan sorunlardandır. Enflasyon 2000 yılında %9,6, 2005 %4,9'a gerilemesiyle tek haneli rakamlara düşülmüş, ancak 2010 yılında yaşanan siyasi ve sosyal sorunlar ekonomide ciddi istikrarsızlığa yol açmıştır. Buna bağlı olarak enflasyon oranı yeniden çift haneli rakamlara çıkmış ve %19,2 olarak kaydedilmiştir. 2015 yılında hızlı bir toparlanma ile birlikte enflasyon oranı %6,5 ve 2020 yılında yine buna yakın %6,3 olarak gerçekleşmiş ve 2023 yılında yine bir yükselme göstererek %7,3'e çıkmıştır.²⁴⁹

²⁴⁷Aşçı, Adil. (2017). "Kırgızistan'ın Bağımsızlık Sonrası Ekonomik Gelişimine Yönelik Öneriler". **İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi**, 2(2): s.33-39.

²⁴⁸İnal, İlknur. (2017). Çerkezköy Sanayi ve Ticaret Odası. "Kırgızistan Ülke Raporu". s.7-8.

²⁴⁹International Monetary Found IMF. "IMF Data International Financial Statistics". <https://www.imf.org/en/Data>. Erişim Tarihi:29.10.2023.

Tablo 11. 1991-2023 Yılları Kırgızistan'da Enflasyon ve İşsizlik Oranları

Kırgızistan'da Enflasyon ve İşsizlik Oranları (%)		
Yıl	Enflasyon (%)	İşsizlik (%)
1991	113,9	8,0
1992	854,6	8,3
1993	1208,7	8,4
1994	929	8,2
1995	62,1	5,7
1996	31,4	4,4
1997	23,4	3,1
1998	10,5	3,1
1999	35,9	3,0
2000	9,6	7,54
2001	3,7	7,84
2002	2,3	12,55
2003	5,6	9,95
2004	2,8	8,57
2005	4,9	8,17
2006	5,1	8,23
2007	20,1	8,0
2008	20,0	8,22
2009	20,0	8,43
2010	19,2	6,01
2011	5,7	5,87
2012	-0,09	4,74
2013	6,5	4,36
2014	7,5	4,08
2015	6,5	3,39
2016	2,5	3,26
2017	3,2	2,64
2018	4,8	3,70
2019	1,5	4,27
2020	6,3	4,65
2021	11,2	4,13
2022	15,4	2,90
2023	7,30	2,60

Sonuç olarak sınırlı ve yetersiz ekonomide yaşanan bu dalgalanmalar ciddi problemler yaratmış ve işsizliğe yol açmıştır. Bağımsızlık sonrası 1991 yılında %8,3 olan işsizlik oranı, 2000 yılında %7,54'e düşmüştür. 2015 yılında izlenen ekonomi

politikaları neticesinde kısmi kontrol sağlanarak %3,39'a çekilmiştir. 2020 yılında %4,65 olan işsizlik oranı bir puan artmış ve 2023 yılında ise %2,60'a gerilemiştir.²⁵⁰ Ancak bu rakamların gerçeği pek yansıtmadığını söylemek gerekmektedir.

Ekonomisi büyük ölçüde tarıma dayalı olan Kırgızistan'ın en önemli ekonomik sorunları arasında düşük gelir seviyeleri, tarım sektöründeki düşük verimlilik, enerji sektöründeki zayıf kapasite, yetersiz altyapı ve dış borçlar sayılabilir. Tüm bunlar Kırgızistan vatandaşlarının başta Rusya ve Türkiye olmak üzere farklı ülkelere göç etmelerine sebep olmaktadır.

2.1.2.3. Bağımsızlık Sonrası Özbekistan Ekonomisinin Genel Durumu

Özbekistan, dünyanın 86. büyük ekonomisine sahiptir. Özbekistan ekonomisi de yapı itibarıyla komşu cumhuriyetlerin ekonomisine benzemektedir. Tarım ve yeraltı kaynakları Özbekistan ekonomisinin temelini oluşturmaktadır. Sanayinin milli gelirdeki payı %20 civarındadır. Sınırlı petrol rezervi ve azalan üretim nedeniyle petrol geri kazanım oranı düşük olan ülkede sınırlı ithalat kaynaklarına sahip az gelişmiş alt sanayi bulunmaktadır.²⁵¹

Özbekistan'ın en önemli kaynakları, altın, alüminyum, doğal gaz, kömür, vs. Özbekistan dünyanın en kaliteli altınına sahiptir. Yılda yaklaşık 70 ton altın çıkarılmaktadır. Bu konuda da Özbekistan dünyada ilk onda yer almaktadır. Özbekistan yaklaşık 800 milyon ton bakır rezervine sahiptir. Yine ülke, dünyanın en büyük pamuk üreticilerindedir. Ülkedeki tarımsal üretim değerinin %40'ını pamuk gelirleri oluşturmaktadır. Diğer önemli tarım ürünleri ise buğday, sebze, meyve, pirinç, badem, üzüm ve ipektir. Özbekistan'da küçük ve büyükbaş hayvancılık da yaygın olarak yapılmaktadır. Ülkedeki kimya sanayisi pamuk üretimine bağlı olarak gelişmiştir.²⁵²

²⁵⁰Trading Economics. "Kyrgyzstan Unemployment Rate".

<https://tr.tradingeconomics.com/country-list/unemployment-rate>. Erişim Tarihi:01.01.2024.

²⁵¹Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (2021). "Özbekistan Bilgi Notu". s.3-5.

²⁵² Budulgan, Seyit Ali. (2020). "Özbekistan'ın Jeopolitik Önemi". *Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2): s.173-174 .

Özbekistan'ın dış ticaret cirosu yıllık %23,9 oranında artarak 2023 yılında 62,5 milyar dolara ulaştı. İhracat 24,4 milyar dolar, ithalat 38,1 milyar dolardır. Çin (toplam ticaret cirosunun %21,9'u), Özbekistan'ın en büyük dış ticaret ortağıdır. Çin'i Rusya, Kazakistan, Türkiye ve Güney Kore takip etmektedir. Özbekistan ihracatının büyük kısmını oluşturan altın, mevcut ihracatın %33,4'ünü temsil ederken onu %21,2 ile hizmetler, %16,6 ile sanayi malları ve %7,9 ile gıda ürünleri izlemektedir. Özbekistan'ın başat ithalat kalemlerini ise %39,2 makine ve teçhizat, %16,6 ile imalat malları, %12,8 ile kimyasal ürünler, %10,8 ile gıda ürünleri ve %6,7 ile hizmetler oluşturmaktadır.²⁵³

2.1.2.3.A. Özbekistan Ekonomisinin Problemleri

Özbekistan ekonomisi de günümüzde çeşitli sorunlarla karşılaşmaktadır. En başta SSCB'nin yıkılmasından sonra gerek hammadde gerek finansman ve pazarlama yetersizliği nedeniyle ülkenin sanayi tesisleri yenilenmemiş ve sınırlı kapasite ile çalışmaktadırlar.²⁵⁴ Aynı şekilde ülkenin tarım sektörü de modernizasyona ihtiyaç duymaktadır. En fazla istihdam yaratan sektör ve ülkenin en büyük ihracat geliri kaynağı olmasına rağmen tarımdaki potansiyel tam anlamıyla değerlendirilememektedir. Kaldı ki bölgede yaşanan su sorunu, pamuk üretimini azaltmaktadır. Tarımsal alanlarda özel mülkiyetin olmayışı da reform çabalarını olumsuz yönde etkilemektedir.²⁵⁵

Bağımsızlık sonrasında uzun yıllar boyunca Özbekistan hiperenflasyon yaşadı, işsizlik oranı arttı, milli gelir düştü. Özelleştirmeler hususunda da istenilen başarı yakalanamamıştır. Yine bankacılığın düşük teknolojik altyapısı ve diğer aksaklıkları dış ticareti geriletmektedir. Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası'nın (EBRD) 2022 yılı raporunda Özbekistan rekabetçilik ortamının oluşturulmasında en kötü performansa sahip beşinci ülke olarak kaydedilmiştir.²⁵⁶

²⁵³Lloydsbanktrade. "Uzbekistan:Economic and Political Overview".

<https://www.lloydsbanktrade.com/en/market-potential/uzbekistan/trade-profile>. Erişim Tarihi:04.03.2024.

²⁵⁴İnal, İlnur. (2017). Çerkezköy Sanayi ve Ticaret Odası. "Özbekistan Ülke Raporu". s.7-9.

²⁵⁵DEİK / Türk-Özbek İş Konseyi (2012). "Özbekistan Ülke Bülteni". s.7-8.

²⁵⁶Demirci, O. (2022). "Özbekistan'ın Dönüşüm Sürecinde Makro Ekonomik ve Finansal Gelişmeler".

Uluslararası Ekonomi, Siyaset, İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi, Geçiş Ekonomilerininin 30. Yılı Özel Sayısı. s.10-12.

Özbekistan'ın diğer ekonomik problemleri arasında işsizlik, özel sektörün karşı karşıya kaldığı zorluklar, altyapı eksiklikleri, dış ticaret kısıtlamaları ve yolsuzluk önemli yer tutmaktadır. Özbekistan, bu sorunları aşmak için bir takım reformlar gerçekleştirdiyse de önemli sonuçlar aldığı söylenemez.

36 milyon nüfusuyla GSYİH yıllık büyüme hızı %5,8 olan Özbekistan'da kişi başına GSYİH 9.500 USD düşmekte olup, işgücü sayısı 19.500.000 kişidir. Ülkede asgari ücret 3.540.000 Özbek Somu'dur. 2000 yılında ülkede enflasyon %28,2 iken 2005 %12,3'e düşmüş, 2010 yılında %12,1 olarak kaydedilmiştir. Enflasyon oranı 2023 yılında ise %8,80 olarak kaydedilmiştir.²⁵⁷

Tablo 12. 1991-2023 Yılları Arasında Özbekistan'da Enflasyon ve İşsizlik Oranları

Özbekistan'da Enflasyon ve İşsizlik Oranları (%)		
Yıl	Enflasyon (%)	İşsizlik (%)
1991	90,7	1,9
1992	712,1	10,7
1993	1078,9	10,8
1994	1238,6	10,8
1995	370,9	10,8
1996	81,6	11
1997	50,2	11,1
1998	26,1	13,2
1999	26	11
2000	28,2	12,6
2001	26,5	11
2002	21,6	11
2003	13	11
2004	9,1	11
2005	12,3	11
2006	14,2	11
2007	12,3	11,1
2008	13	11,1
2009	10,6	11
2010	12,1	11
2011	13,3	11
2012	11	10,9

²⁵⁷International Monetary Found IMF. "IMF Data International Financial Statistics".
<https://www.imf.org/en/Data>. Erişim Tarihi:29.10.2023.

2013	11,9	10,7
2014	11,7	5,2
2015	8,5	5,2
2016	10,5	5,2
2017	14,9	5,8
2018	17,5	9,7
2019	14,5	9,4
2020	12,8	10,5
2021	10,9	10,2
2022	11,1	10
2023	8,8	5,8

Özbekistan’da bağımsızlık sonrasında işsizlik oranı %1,9 seviyesinde olsa da siyasi sürecin ve serbest piyasa ekonomisine bir türlü adapte olunamamasının da etkisi ile işsizlik rakamları yükselmiştir. 1992 yılında %10,7 ile işsizlik oranı çift haneli rakamlara ulaşmış ve kontrol altına alınamayan işsizlik ve ekonominin istenilen düzeye ulaşamaması sonucu 1995 yılından 2014 yılına kadar bu şekilde seyretmiştir. 1995 yılında %10,8, 2000 yılında %12,6 olmuş, 2005’ten 2010 yılına dek %11 olarak kaydedilmiş ve 2014 yılında %5,2 olarak tek haneye inmiştir. Yine pandeminin etkisiyle işsizlik oranı 2020 yılında %10,5’e çıkmış ve son olarak 2023 yılında %5,8’e inmiştir.²⁵⁸ Belirtilen bu rakamlar resmî rakamlar olup fiiliyatta enflasyon da işsizlik oranı da çok daha yüksektir. Bu da Özbekistan vatandaşlarının farklı ülkelere göç etmelerine neden olmaktadır.

2.1.2.4. Bağımsızlık Sonrası Türkmenistan Ekonomisinin Genel Durumu

Türkmenistan, ekonomisi enerji kaynaklarına dayalı bir ülkedir. Dünyada 5. büyük doğal gaz rezervine sahip Türkmenistan, enerji kaynakları sayesinde ekonomik olarak gelişme göstermiş, ancak dünyadaki petrol ve doğalgaz fiyatlarının değişimi çerçevesinde de kırılgan bir ekonomik yapıya sahiptir. Örneğin 1999 ile 2008 yılları arasında ortalama %15 büyümüş, 2009 yılında ise küresel finansal krizinin etkisiyle büyüme oranı %6’ya kadar düşmüştür. 2011-2013’te petrol gelirlerindeki artışın etkisiyle ortalama %10 genişlemiştir. Ancak 2014 yılında petrol fiyatlarındaki düşüş ülke ekonomisinde çok etkili olmuştur. Son 20 yılın en büyük krizini 2019

²⁵⁸Trading Economics. “Uzbekistan Unemployment Rate”.
<https://tr.tradingeconomics.com/country-list/unemployment-rate>Erişim Tarihi:01.01.2024.

yılında yaşayan ülkenin ekonomisi %7,7 küçülmüştür. 2020 yılında ülke toparlanma yoluna girse de pandeminin etkisiyle birlikte %3,3 daralmıştır.²⁵⁹

Ülkenin başlıca gaz rezervleri Amuderya havzasında olup Hazar Denizi yakınlarında da gaz rezervleri vardır. Tahmini veriler ışığında 2030 yılı itibarıyla doğal gaz üretiminin yılda 250 milyar m³'e, ham petrol üretiminin ise yılda 110 milyon tona çıkarılması hedeflenmektedir.²⁶⁰ Türkmenistan'ın sahip olduğu diğer doğal kaynakları, sodyum sülfat, krom, sülfür, kurşun, galyum, bentonit, brom ve iyottur. Tuz üretimi de madencilik faaliyetleri arasında önemli bir yer tutmaktadır.²⁶¹

14 milyar dolarlık ihracatla dünyada 89. sırada olan Türkmenistan'ın ihracat yaptığı başlıca ülkeler Çin, Türkiye, Özbekistan, Azerbaycan ve Fas'tır. İhraç ettiği başlıca ürünler ise petrol gazları ve diğer gazlı hidrokarbonlar; petrol yağları ve bitümenli minerallerden elde edilen yağlar; azotlu mineral veya kimyasal gübreler, ham petrol ve elektrik enerjisidir. 5 milyar dolarlık ithalatla dünyada 153. sırada olan Türkmenistan'ın ithalat yaptığı başlıca ülkeler BAE, Türkiye, Çin, İran ve Kazakistan'dır. İthal ettiği başlıca ürünler ise telefon aksamaları, ses, görüntü cihazları, otomobiller; otomatik bilgi işlem makineleri, manyetik veya optik okuyucular, buğday ve mahlût, demir veya çelikten inşaat aksamı, demir veya çelikten sac, çubuk, vb. ürünlerdir.²⁶²

2.1.2.4.A. Türkmenistan Ekonomisinin Sorunları

Türkmenistan, 2012 yılında *International Federation of Landscape Architects*'in yayınına göre “dünyanın yaşanılacak en kötü ve yozlaşmış ülkesi” seçilmiştir.²⁶³ Türkmenistan bağımsızlıkla birlikte, ekonomik yapısı nedeniyle büyük ekonomik sorunlarla karşı karşıya kaldı. Ülkede bürokrasinin fazlalığı, son kararların

²⁵⁹Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (2021). “Türkmenistan Bilgi Notu”. Ekonomik Araştırmalar. Kasım 2021. s.3.

²⁶⁰T.C. Ticaret Bakanlığı Dış Temsilcilikler ve Uluslararası Etkinlikler Genel Müdürlüğü (2020). “Türkmenistan Ülke Profili”. s.4-6.

²⁶¹Babayev, Kerim. (2009). *Türkmenistan'ın Ekonomik Gelişmesinde Yabancı Yatırımların Rolü ve Önemi*. (Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir. s.72-73.

²⁶²T.C. Ticaret Bakanlığı Uluslararası Anlaşmalar ve Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü. “Türkmenistan Ülke Profili 2023”. https://ticaret.gov.tr/data/5f05d4d213b8761868766d8d/T%C3%BCrkmenistan_2023.pdf. Erişim Tarihi:01.01.2024.

²⁶³John V. Richardson Jr. (2013). “The Information Economy Of Turkmenistan: A Seven-Year Update”. **IFLA Journal**, 39(3): p.243.

devlet başkanı tarafından alınması ve rüşvet, yabancı yatırımcılar ile ülke ekonomisi için en önemli sorunlardır. Türkmenistan, ekonomik reformların gerçekleştirilmesinde diğer BDT ülkelerine göre geride kalmıştır. Bunun en önemli sebeplerinden biri de önemli miktarda yer altı ve enerji kaynaklarına sahip olmasına rağmen Ukrayna gibi doğal gaz ihraç ettiği ülkelerin milyonlarca dolar tutarındaki borçlarını ödememesidir.²⁶⁴ Ülke ekonomisinin yalnızca enerji kaynaklarına bağımlı olması ve bu kaynaklardan elde edilen gelirlerden yerinde istifade edilememesi, ekonomik reformların gerçekleştirilmesini engellemektedir.

6.430.000 nüfusu %6,2 GSYİH büyüme hızı ve GSYİH kişi başına 13.000 dolar düştüğü Türkmenistan'da işgücü sayısı 2.1 milyon'dur. Asgari ücret 1.280 Manat olup bu da yaklaşık 370 USD'ye tekabül etmektedir. Kadın istihdam oranının %35,3 ve erkek istihdamı %52,1'dir. 2012 yılında enflasyon oranı %7,8 iken, 2013 yılında %6'ya düşmüştür. 2023 yılında %5,9 olarak kaydedilmiştir.²⁶⁵

Tablo 13. 1991-2023 Yılları Arasında Türkmenistan'da Enflasyon ve İşsizlik Oranları

Türkmenistan'da Enflasyon ve İşsizlik Oranları (%)		
Yıl	Enflasyon (%)	İşsizlik (%)
1991	10,5	1,4
1992	10,7	1,5
1993	2100	1,5
1994	736,36	4,7
1995	1004,21	8,3
1996	992,38	10,3
1997	83,72	11,0
1998	16,77	12,2
1999	24,1	12,7
2000	23,5	11,7
2001	32,3	10,7
2002	25,2	9,9
2003	27,2	9,0
2004	18,3	8,2
2005	7,0	7,5
2006	12,2	6,6

²⁶⁴Baycaun, Saule. (2001). "10 Yıllık Bağımsızlık Sürecinde Türkmenistan". *Avrasya Dosyası*, 7(2): s.17-22.

²⁶⁵International Monetary Found IMF. "IMF Data International Financial Statistics".

<https://www.imf.org/en/Data>. Erişim Tarihi:29.10.2023.

2007	9,3	5,8
2008	14,54	5,0
2009	10,9	4,0
2010	4,9	4,0
2011	12,9	4,1
2012	8,3	4,1
2013	7,0	4,1
2014	6,0	4,1
2015	7,2	4,1
2016	3,8	4,1
2017	8,0	4,2
2018	7,2	4,2
2019	6,3	4,2
2020	8,0	4,8
2021	14,4	4,8
2022	11,8	5,0
2023	5,9	5,0

Türkmenistan’da vergi, işgücü, sağlık ve sosyal güvenliğe ilişkin yasalar kapsamlı olmamakla birlikte ülkede bürokrasinin fazlalığı, otoriter yönetim ile rüşvet özelde yabancı yatırımlar genelde ise ülke ekonomisi için ciddi engel teşkil etmektedir. Bütün bu ekonomiyi sekteye uğratan olumsuzluklar enflasyonu artırırken işsizliği de aynı oranda artırmıştır. Tüm bunlar ayrıca Türkmen vatandaşlarının yurtdışına iş göçüne neden olmaktadır. Bağımsızlık sonrası 1991 yılında %1,4 olan işsizlik oranı, 1996 yılında çift haneli rakamlara ulaşmış ve %10,3 olarak kaydedilmiştir. 1998 yılında %12,2 ve 2000 yılında %11,7 olmuştur. Devletin ekonomiye müdahalesinin sonuç vermeye başladığı 2005 yılında işsizlik oranı %7,5’e düşmüştür. Takip eden yıllarda ise 2010 yılında %4,0, 2015 yılında %4,1, 2020 yılında %4,8 olarak gerçekleşmiş ve 2009-2019 yılları arasında bu bantta seyretmiştir. 2023 yılında ise işsizlik oranı %5,0 olarak kaydedilmiştir.²⁶⁶ Bu rakamlar, resmî rakamlar olup gerçekte enflasyon da işsizlik oranı da çok daha yüksektir. Bu da ülkeden göçlere neden olmaktadır.

Netice itibarıyla Türkmenistan ekonomisi, enerji ve doğal kaynaklara dayanmakla birlikte özellikle doğal gaz ve petrol üretimine odaklanılmıştır. Ülkenin

²⁶⁶Trading Economics. “Turkmenistan Unemployment Rate”.
<https://tr.tradingeconomics.com/country-list/unemployment-rate>Erişim Tarihi:01.01.2024.

ekonomisi devlet tarafından kontrol edilmekte ve merkezî planlama ile yönlendirilmektedir. Ancak, bu durum bazı zorluklara, özellikle ekonomik çeşitlendirme ve özel sektörün gelişimi konularında kısıtlamalara neden olmaktadır. Türkmenistan, ekonomik reformları ve dışa açılma çabalarını artırarak sürdürmeye çalışmaktadır. Türkmenistan'ın ekonomik problemleri arasında enerji sektörüne bağımlılık, ekonomik çeşitlendirmede yaşanan zorluklar, özel sektörün sınırlı katılımı, dış ticaret kısıtlamaları ve yetersiz altyapı önemli yer tutmaktadır. Ayrıca, devletin ekonomiyi sıkı bir şekilde kontrol etmesi, yapısal açıdan şeffaflıktan uzak olunması ekonomik sürdürülebilirlik açısından en önemli sorunlar arasında sıralanabilir.

2.1.2.5. Su ve Enerji Sorunu

SSCB dağıldıktan sonra Orta Asya cumhuriyetleri bölgeye ait toprak ve kaynakları kendi aralarında paylaşmışlardır. Fakat nehir ve su kaynakları topraklara veya sınırlara göre bölünemeyeceğinden bu durum ciddi ihtilaflara neden olmuş ve su kaynaklarının kötü yönetimi de bölge ülkeleri arasında bir takım sorunlara yol açmıştır.²⁶⁷

Dünyadaki en büyük altıncı göl olan ve Kazakistan ile Özbekistan arasında yer alan Aral Gölü'nü Amuderya (Ceyhun) ve Sırderya (Seyhun) nehirleri beslemektedir.²⁶⁸ Bugün nehir sularının %90'ından fazlası pamuk, buğday ve pirinç yetiştirilmesinde kullanılmaktadır. Nitekim gölün havzası pamuk üretiminin %90'ını, pirinç üretiminin %40'ını sağlamaktadır. Ceyhun ve Seyhun nehirleri, bölge su kaynaklarının %90'ını sağlamaktadır.²⁶⁹

Tacikistan nüfusunun %100'ü, Özbekistan ve Türkmenistan nüfuslarının %99'u, Kırgızistan nüfusunun %52'si, Kazakistan nüfusunun %15'i Aral Gölü havzasında yaşamaktadır. Aral Havzasındaki ülkeler ve suyu paylaşım oranlarına

²⁶⁷Mominkulov, Canat. "Orta Asya'da Sınır Aşan Nehirlerle İlgili Sorunlar". EkoAvrasya Avrasya Ekonomik İlişkileri Derneği. <https://ekoavrasya.net/duyuru.aspx?did=125&lang=tr>. 13.01.2014. Erişim Tarihi:20.10.2021.

²⁶⁸Yılmaz, Salih. (2000). "Aral Gölü Çevre Felaketi ve Orta Asya". *Avrasya Etüdüleri (TİKA)*, (18): s.94-95.

²⁶⁹Kılınç, Serkut. (2019). *Orta Asya'da Çevre Sorunları*. (Yüksek Lisans Tezi). Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne. s.67.

bakıldığında; Kazakistan Seyhun nehrindeki 4.5 km³ su payı ile %3.9, Kırgızistan Seyhun nehrindeki 27.4 km³, Ceyhun nehrindeki 1.9 km³ olmak üzere toplamda 29.3 km³ su payı ile %25.3, Özbekistan Seyhun nehrindeki 4.14 km³, Ceyhun nehrindeki 4.7 km³ olmak üzere toplamda 8.84 km³ su payı ile %7.6, Tacikistan Seyhun nehrindeki 1.1 km³, Ceyhun nehrindeki 629 km³ olmak üzere toplamda 64 km³ su payı ile %55.4 ve Türkmenistan ise Ceyhun nehrindeki 2.78 km³ su payı ile Aral havzası içerisinde %3.4 paya sahiptir. Son 40 yılda Aral Gölü'nün yarısından fazlası kurumuştur. Balıkçılık endüstrisinde çalışan çok sayıda insan iş ve yaşam alanlarını kaybetmiş ve Orta Asya bölgesinden çok sayıda insanın ülke dışına göçüne neden olmuştur.²⁷⁰

Tablo 14. Aral Gölü Havzası Arazi Kaynaklarının Dağılımı²⁷¹

Aral Gölü Havzası Arazi Kaynaklarının Dağılımı (Hektar)						
Ülke	Havzadaki Alan		Ekilebilir Alan		Ekili Alan	
	Miktar	Pay	Miktar	Pay	Miktar	Pay
Kazakistan	34.440.000	%22.2	23.872.400	%40.3	1.658.800	%16.5
Özbekistan	44.884.000	%29.0	24.447.700	%43.0	5.207.800	%51.9
Türkmenistan	48.810.000	%31.5	7.013.000	%11.9	1.805.300	%18.0
Kırgızistan	12.490.000	%8.1	1.257.400	%2.1	595.000	%5.9
Tacikistan	14.310.000	%9.2	1.571.000	%2.7	769.900	%7.7
Toplam	154.934.000	%100	59.161.500	%100	10.036.800	%100

²⁷⁰Uslu, Kamil. Öngel, Volkan. ve Sözen, İlyas. (2011). "Aral Gölü Havzasındaki Su Kaynaklarının Orta Asya Ülkelerinin Sürdürülebilir Büyümlerine Etkisi". *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 30(1):s.144-146.

²⁷¹Uslu, Kamil. Öngel, Volkan. ve Sözen, İlyas. (2011). *a.g.m.*, s.144-146.

Tablo 15. Aral Gölü Havzası Su Kaynaklarının Dağılımı²⁷²

Aral Gölü Havzası Su Kaynaklarının Dağılımı (Kilometreküp)						
Ülke	Ceyhun		Seyhun		Aral gölü Havzası	
	Hacim	Dağılım	Hacim	Dağılım	Hacim	Dağılım
Tacikistan	58.732	%74	1.005	%2.7	59.737	%51.5
Kırgızistan	1.654	%2.1	27.542	%75.2	29.196	%25.2
Özbekistan	6.791	%8.5	5.562	%15.2	12.353	%10.6
Kazakistan	-	-	2.516	%6.9	2.516	%2.2
Türkmenistan	1.405	%1.8	-	-	1.405	%1.2
Afganistan/İran	10.814	%13.6	-	-	10.814	%9.3
Toplam	79.396	%100	36.625	%100	116.021	%100

Bölgede su sorununa çözüm arayan beş Orta Asya ülkesi daha 1992’de Almatı’da *Almatı Anlaşması*’nı, ikinci olarak ise 1998 yılında Kırgızistan, Kazakistan, Tacikistan ve Özbekistan Bişkek’te *Sırderya Nehri Havzasındaki Su ve Enerji Kaynaklarının Kullanılması Anlaşması*’nı imzaladılar. Bunlara göre, Kırgızistan aşağı havzadaki cumhuriyetlere tarımsal sulama için su bırakacak, buna karşılık Kırgızistan’a enerji kaynakları verilecekti. Ancak anlaşmalara tam olarak uyulmamıştır. Özbekistan da Kazakistan da Kırgızistan’a vadettikleri miktarda enerji kaynakları tedarik etmediklerinden Kırgızistan kışları büyük sorunlarla karşı karşıya kalmıştır.²⁷³

2009 yılında Özbekistan’ın tedarik sisteminden çekildiğini açıklamasıyla Tacikistan ve Kırgızistan’da ciddi enerji sorunlar meydana gelmiştir. Bunun üzerine Tacikistan ile Kırgızistan, enerji sorunlarını çözmek amacıyla hidroelektrik santrali projelerini gündeme getirmiştir. Tacikistan’ın güneyindeki Rogun hidroelektrik santrali ile Kırgızistan’ın yeniden aktif hâle getirmeye çalıştığı Kambarata santrali, bu projelerin en büyükleridir.²⁷⁴ Ancak bu projeler de başta Özbekistan olmak üzere bölgenin diğer ülkelerinin tepkisine yol açmaktadır.

²⁷²Uslu, Kamil. Öngel, Volkan. ve Sözen, İlyas. (2011). *a.g.m.*, s.144-146.

²⁷³Yıldız, Dursun. (2014). “Orta Asya’nın Su (Yönetimi) Sorunları ve Aral Gölünü Geri Döndürme Çabaları”. Hidropolitik Akademi. <https://docplayer.biz.tr/10068821-Orta-asya-nin-su-yonetimi-sorunlari-ve-aral-golunu-geri-dondurme-cabalari.html>. Erişim Tarihi:10.10.2020.

²⁷⁴Çalışkan B. “Orta Asya’da Su Sorunu: Çözüm Mümkün Mü?”. İNSAMER. https://www.insamer.com/tr/orta-asyada-su-sorunu-cozum-mumkun-mu-_2851.html. Erişim Tarihi:10.09.2021.

Bunlara ilaveten bölgede ciddi sorunlardan biri çevre kirliliğidir. Gölün kuruması dolayısıyla açıkta kalan 2.6 milyon hektar göl tabanından günde yaklaşık 200.000 ton kum ve tuz, rüzgâr ile fırtınaya yol açmakta, bu durum çevredeki tarımsal ürünleri tahrip etmektedir. Özellikle Kazakistan, Türkmenistan ve Özbekistan, Aral Gölü'nün söz konusu olumsuz getirilerinden fazlasıyla etkilenmektedir.²⁷⁵ Netice itibarıyla bölgedeki su sorunu, balıkçılık ve tarım gibi önemli alanları olumsuz etkilemekte, bu da bölgeden iç ve dış göçlere neden olmaktadır.

2.1.3. Göçlerin Güvenlik Sebepleri

Tarihsel olarak göçler, yukarıda ele aldığımız ekonomik nedenlerin yanı sıra genellikle kıtlık, iç savaşlar, dinsel ve diğer şiddet olayları, soy kırım ve siyasi sürgün gibi nedenlere bağlı olarak ortaya çıkmaktadır.²⁷⁶ Baskı, zulüm, iç çatışmalar, etnik çatışmalar, insan hakları ihlalleri, sürgün ve savaşlar gibi pek çok nedenden dolayı can güvenlikleri tehdit altında olan kişiler yurtlarını terk edip güvenli bölgelere gitmeye çalışmaktadırlar.²⁷⁷ Ayrıca gençlerin uyuşturucu kullanma ihtimali, erkekler için sokak kavgaları, çeteleşme, kız çocuklarının güvenliği, tasvip edilmeyen yaşam tarzları gibi konular sonucu birçok insan güvenlik endişesi ile göçü birçözüm olarak değerlendirmektedir.²⁷⁸

Dolayısıyla insanları göçe iten en önemli nedenlerden biri de güvenlidir. Radikal dinî akımlarla uyuşturucu trafiğini de bu çerçevede değerlendirmek gerekmektedir. Diğer taraftan saha çalışmasında tanıştığımız ve ankete dâhil ettiğimiz göçmenlerin ülkelerindeki siyasi problemler, devlet başkanlarının otoriter rejimlerine yönelik iddialar, terör eylemleri, ülkede uygulanan baskı, sansür ve yasaklarla alakalı bizlere cevap vermekten kaçındıkları belirtilmelidir. Haklarında

²⁷⁵Ökmen, M. (2000). "Çevre Sorunlarının Sistemler-Üstü Niteliği ve Orta Asya". **Bilim Dergisi**, (14): s.25-26.

²⁷⁶Erol, Murat. ve Ersever, Oya. (2014), "Göç Krizi ve Göç Krizine Müdahale". **KHO Bilim Dergisi**, 24(1): s.48.

²⁷⁷Ceki Hazan, Jacob. (2018). "Geçmişten Geleceği Zorunlu Göç: Mülteciler ve Ülke İçinde Yerinden Edilmiş Kişiler". (Editörler: S. Gülfer Ihlamur Öner-N. Aslı Şirin Öner). **Küreselleşme Çağında Göç Kavramlar, Tartışmalar**. İstanbul: İletişim Yayınları. s.183-190.

²⁷⁸Rittersberger-Tılıç, Helga. Özen, Yelda. ve Çelik, Kezban. (2018). "Geriye Göçün Dinamikleri: Almanya'dan Eve Dönüş". (Editörler: S. Gülfer Ihlamur Öner-N. Aslı Şirin Öner). **Küreselleşme Çağında Göç Kavramlar, Tartışmalar**. İstanbul: İletişim Yayınları. s.566.

herhangi bir işlem gerçekleşeceği veya ülkelerine geri gönderileceği hususundan çekinmelerinden kaynaklı siyasi içerikli sorduğumuz hiçbir soruya net cevap alınamamıştır. Bu suretle Türkiye’deki Orta Asya Türkleri adlı 3. bölümde yer alan Göçmenlerin Türkiye’ye Geliş Amaçları adlı alt başlıkta anket içerisinde belirttiğimiz çalışma, eğitim, turizm amaçlı göç hareketine ek olarak siyasi amaçlı göç hareketi olarak bir ibare eklenememiştir.

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nin dağılmasından sonra bölgenin dinî yapısında önemli değişiklikler yaşanmıştır. Bir taraftan halk İslam dinini özgürce yaşamaya başlarken, diğer taraftan radikal dinî örgütlere de katılım artmıştır. Bu tür örgütlere katılımın sebepleri arasında işsizlik, kitlesel yoksulluk, sosyal güvencesizlik, yolsuzluk yer almaktadır. Sovyetler Birliği boyunca dinî alanda yapılan baskı ve birliğin yıkılışından sonra dağılmasıyla birlikte toplumda bu alanda oluşan boşluğun da bu süreçte etkili olduğu söylenmelidir.²⁷⁹ Yine bölgede köktencilik artmasında Suudi Arabistan’ın buradaki radikal gruplara maddi destek vermesinin de etkisi büyüktür.²⁸⁰

Radikal İslamî grupların merkezi sayılan Fergana Vadisi, aynı zamanda Orta Asya’nın kalabalık nüfusa sahip topraklarından birisi olarak Kırgızistan, Tacikistan ve Özbekistan arasında paylaşılmaktadır. Kırgızistan’ın Celalabad (nüfusu 0,9 milyon), Oş (1,2 milyon) ve Batken ili (0,4 milyon), Özbekistan’ın Namangan (1,8 milyon), Andican (2,2 milyon), Fergana (1,2 milyon) ve Tacikistan’ın Soğd ili (2,3 milyon) Fergana Vadisi’nde bulunmaktadır. Radikal gruplar bölgedeki ekonomik sorunlarla işsizlikten beslenmekte ve tüm bu sorunlar bir araya geldiğinde potansiyel çatışma alanları ortaya çıkmaktadır.²⁸¹

Daha SSCB’nin son lideri Mihail Gorbaçov döneminde Orta Asya’da İslam Leşkerleri, Bereket, Adalet ve Tövbe adlı örgütler ortaya çıkmış ve İslamî Yeniden

²⁷⁹Beşirli, Hayati. Tekten, Zeynep Serap. ve Ünal, Ali. (2020). “Bağımsızlık Sonrası Kırgızistan’da İslamiyet ve Kaynakları”. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(1): s.11.

²⁸⁰Acar, Özgür. (2013). *Sovyetler Birliği’nin 1991 Yılında Dağılması Sonrasında Türkiye’nin Orta Asya’daki Beklentileri ve Bu Beklentilerin Karşılanamama Sebepleri*. (Yüksek Lisans Tezi). Atılım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara. s.40-46.

²⁸¹Tazhkuran, Nurgul. (2018). *Orta Asya’da Yaşanan Göçler (1991-2016)*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul. s.70-78.

Doğuş Partisi'nin çatısı altında bir araya gelmişlerdir. Belli bir süre sonra bu oluşum parçalanarak ÖİH, Doğuş Türkistan İslam Hareketi, Orta Asya İslam Hareketi, İslam Cihadı, Leşkeri-Taiba gibi farklı isimlerle faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Bu tür oluşumların ortaya çıkmasındaki bir başka önemli sebep de bölgede otoriter rejimlerin varlığı ve bunların siyasetleridir. Rejim baskısı, İslamî radikalizmin doğrudan bir sebebidir. Bunu özellikle Kırgızistan ile Özbekistan için söyleyebiliriz. Kazaklar ise radikal İslam'a pek rağbet etmedikleri gibi Kazakistan yönetimi de El-Kaide, Taliban, Özbekistan İslam Hareketi ve Hizbu't-Tahrir gibi radikal grupların faaliyetlerini tamamen yasaklamıştır. Türkmenistan'da da radikal İslami örgütlerin etkinliğine rastlanmamaktadır.²⁸² Kırgızistan Hükümeti ise El-Kaide, Taliban, Kürt Halkları Kongresi, Hizb-ut Tahrir, İslâm Cihad Birliği, İŞİD gibi 21 radikal örgütü yasaklamıştır.²⁸³

Bu bağlamda belki en sorunlu ülke, Özbekistan'dır. Eskiden beri dinî merkez olması ve Semerkant ve Buhara gibi önemli dinî merkezleri bünyesinde barındırması, dinî örgütlerin dikkatlerini buraya çevirmelerine neden olmaktadır. Bölgesel oluşumların yanı sıra Taliban, El-Kaide, Hizb-ut Tahrir ve DEAŞ gibi terör örgütleri de bölgede kendi çıkarları doğrultusunda varlıklarını sürdürmeye çalışmaktadırlar.²⁸⁴ Afganistan'ın bölgeye yakınlığı ve Afganistan-Tacikistan sınırının pek iyi korunamaması da örgüt üyelerinin Orta Asya kolayca sızmalarına ve burada örgütlenmeye neden olmaktadır. Örneğin 1999-2000 yıllarında Kırgızistan ve Özbekistan yaşanan terör saldırıları, bu sürecin bir neticesidir.²⁸⁵ Yine Mart 2004'te Özbekistan'ın başkenti Taşkent ile Buhara şehrinde meydana gelen terör saldırıları elçiliklerle resmî binaları hedef almıştır.²⁸⁶ Bu örnekleri devam ettirmek mümkündür.

²⁸² Akdoğan, Salih. (2014). *Orta Asya'da Radikal İslam Tacikistan Örneği*. (Yüksek Lisans Tezi). Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne. s.39-50.

²⁸³ Çikolar, Eyüp. ve Şengül, Halil. (2022). "Kırgızistan'da Selefizm ve Din Hizmetleri". **İlahiyat Araştırmaları Dergisi**, (18): s.60-62.

²⁸⁴ Ağır, Osman. ve Arpacı, Işıl. (2019). "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Orta Asya'da Dini Radikalizmin Nedenleri Üzerine". **Turkish Studies**, 14(3): s.1027-1033.

²⁸⁵ Somuncuoğlu, Anar. (2012). "11 Eylül'den Sonra Orta Asya: Tek Kutupluluktan Çok Kutupluluğa". (Der.İsmail Aydıngün-Ali Murat Özdemir). **11 Eylül: Küresel Felakete Yerel Yorumlar**. Ankara:Tan Kitabevi Yayınları. s.109-110.

²⁸⁶ BBC TURKISH.com "Taşkent'te Bombalı Saldırıları".

https://www.bbc.co.uk/turkish/new/story/2004/07/printable/040730_uzbekexplosion.shtml. 30.07.2004. Erişim tarihi:09.10.2022.

Netice itibarıyla radikal dinî gruplar konusu, Orta Asya cumhuriyetlerinin önemli sorunları arasında yer almaktadır. Siyasi ve ekonomik sebeplerle birlikte bu sorun da bölgeden göçe neden olan en önemli meselelerden biridir. Diğer taraftan bu sorunun doğrudan tetiklediği konulardan biri de bölgedeki bir başka problemlerden olan uyuşturucu trafiği konusudur. Orta Asya'daki uyuşturucu trafiğinde söz sahibi olan radikal dinî grupların faaliyetlerinin mali gücünün, uyuşturucu ticaretinden kazandıkları paralar oluşturmaktadır. Örneğin Kırgızistan'daki uyuşturucu kaçakçılığının %70'inin ÖİH tarafından kontrol edildiği bilinmektedir.²⁸⁷

Bilindiği gibi sünya eroin üretiminin yaklaşık % 90'nı Afganistan menşelidir. Rusya Federasyonu'na gönderilen eroinin yaklaşık beşte birlik kısmı Orta Asya üzerinden taşınmakta ve pek az bir kısmı güvenlik güçleri tarafından tespit edilebilmektedir. Orta Asya cumhuriyetlerinin dünyanın en büyük uyuşturucu üretim merkezleri olarak kabul edilen Afganistan ve Çin ile Avrupa arasında kalan konumu münasebetiyle önemli rol oynamaktadır. Diğer bir deyişle Orta Asya cumhuriyetleri bu süreçte transit ülkeler olarak kullanılmaktadır. Nitekim Afganistan'dan gelen uyuşturucunun büyük bir bölümü Badahşan'a (Tacikistan), buradan Oş bölgesinden geçerek Bişkek'e (Kırgızistan) gönderilmekte, daha sonra Özbekistan'da Andican ve Taşkent'e ve Kazakistan'da Alma-Ata'ya yönlendirilmektedir. Bu şekilde Orta Asya'ya giren uyuşturucunun bir kısmı bölge içinde dağıtılıp tüketilirken, bir kısmı da buradan Rusya'ya ve Avrupa ülkelerine sevk edilmektedir.²⁸⁸ Uyuşturucu ticareti çok yüksek kâr sağlamaktadır. Örneğin, Tacik-Afgan sınırında eroinin kilogramı 7-10 bin dolar, Moskova'da 150 bin dolar ve Avrupa'da 200 bin dolardır.²⁸⁹ Orta Asya vatandaşlarının bu süreçte yer almalarının sebebi ise yukarıda da belirtildiği gibi ekonomik sorunlarla işsizliktir.

²⁸⁷Sharshekov, Zhakshylyk. ve Raimova, Dinara. (2014). "Kırgızistan'ın Güvenlik Sorunları".

https://www.academia.edu/11563622/Kırgızistanın_Güvenlik_Sorunları. Erişim Tarihi:10.02.2021.

²⁸⁸İbrahim Yılmaz (2008). *Orta Asya'da Güvenlik Sorunları ve Bölgeye Yönelik İşbirliği Girişimleri*. (Yüksek Lisans Tezi). Kara Harp Okulu, Savunma Bilimleri Enstitüsü, Ankara. s. 56-58.

²⁸⁹Gurbandurdyeva, Gunesh. (2016). *Orta Asya'da Güvenliğin Sağlanmasında Kazakistan'ın Rolü*. (Yüksek Lisans Tezi). Eskişehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir. s.69-73.

Netice itibarıyla uyuşturucu sorunu cumhuriyetlerin hepsi için büyük bir sorun teşkil etmektedir. Bu da doğrudan güvenlik sorununu yaratmakta ve dolayısıyla da bölgeden göçlere neden olmaktadır.

3. BÖLÜM

3. TÜRKİYE'DEKİ ORTA ASYA TÜRKLERİ

3.1. Anket Çalışmasının Gerçekleştirildiği İstanbul'un İlçeleri

Göçmenlerin Türkiye'de en yoğun olduğu il İstanbul'dur. Türkiye'de buldukları süre içerisinde ekonomik ve sosyal durumlarına göre yer değiştirmektedirler.²⁹⁰ Göçmenlerin İstanbul'u tercih etme sebeplerini ele aldığımızda ise genellikle akrabalarının olması, iş imkânlarının fazla olması ile yaşam kalitesi ve eğitim olanaklarının fazla olması gibi nedenler bulunmaktadır.²⁹¹

Yapılan çalışmada İstanbul iline bağlı Avcılar, Başakşehir, Beşiktaş, Beyoğlu, Esenyurt, Küçükçekmece, Zeytinburnu ilçelerinde ikamet eden 25 Kazakistan uyruklu, 25 Kırgızistan uyruklu, 25 Özbekistan uyruklu ve 25 Türkmenistan uyruklu göçmen olmak üzere toplamda 100 göçmenle anket yapılmıştır.

Tablo 16. Orta Asyalı Göçmenlerle Anket Çalışmasının Gerçekleştirildiği İstanbul'un İlçeleri

Yerleşim Birimleri	Katılan Sayısı
Avcılar	10
Başakşehir	12
Beşiktaş	11
Beyoğlu	7
Esenyurt	12
Küçükçekmece	30
Zeytinburnu	18

²⁹⁰Ok Şehitoğlu, Betül. (2021). "Türkiye'de Göçmenlerin Entegrasyonu: Mevcut Durum ve Öneriler". Toplumsal Düşünce Araştırmalar Merkezi. İlke Politika Notu 35. Aralık 2021. İlke Yayın No: 115. s.8.<http://dx.doi.org/10.26414/pn035>

²⁹¹Taş, Seyhan. ve Bozkaya, Gülferah. (2016). "Arafta Kalan Yaşamlarda Yoksulluk Analizi: Suriyeli Sığınmacılar". (Ed.) H. Mustafa Paksoy, Kazım Sarıçoban, Elif Yıldırımçı, Özcan Özkan. **II. Uluslararası Ortadoğu Konferansları: Ortadoğu'daki Çatışmalar Bağlamında Göç Sorunu**. Kilis:Kilis 7 Aralık Üniversitesi Matbaası. s.19.

Tablo 16'dan de anlaşılacağı üzere en çok katılım Küçükçekmece (30), Zeytinburnu (18) ve Başakşehir'den (12) oldu. Bu ilçeleri sırasıyla Esenyurt (12), Beşiktaş (11), Avcılar (10) ve Beyoğlu (7) izledi.

3.2. Orta Asyalı Göçmenlerin Türkiye'ye Geliş Amaçları

Değişen ve güncellenen dünyada kolay ulaşım ağları ve sosyal göç fırsatlarını genişletti ve göç çok yönlü bir hale geldi. Göçmenlerin neredeyse yarısından fazlası ekonomik amaçlı hareket eden vasıflı ve vasıfsız işçilerden oluşmakla birlikte turistler ve öğrenciler de uluslararası göçmenlerin bir diğer önemli kategorisidir.²⁹²

Türkiye'ye gelen göçmenlerin amaçları arasında çalışma, eğitim ve turizm gelmektedir. Çalışma amaçlı olarak gelen göçmenlerin sayısı fazla olmakla birlikte turist olarak gelen göçmenlerin çoğu da mevcut vize süreleri bittikten sonra esas amaçları çalışıp para kazanmak olduğundan Türkiye'de illegal olarak kalmaktadırlar. Teknik olarak turist olarak gelenlerin de aslında çalışma amaçlı geldikleri anlaşılmaktadır. Eğitim amaçlı gelen göçmenlerin ise sayısı az olmakla birlikte yine içlerinde yarı zamanlı olarak Türkiye'de çalıştıkları, özellikle lokantalarda garson olarak istihdam edildikleri görülmektedir.

Tablo 17a. Kazakistanlı Göçmenlerin Geliş Amaçları

Kazakistanlı Göçmenlerin Geliş Amaçları	
Çalışma:	-
Eğitim:	7 Kişi
Turizm:	18 Kişi

Ankete katılan Kazakistanlı göçmenlerden 18'i doğrudan çalışma amaçlı turist vizesiyle Türkiye'ye gelmiş, ardından vize sürelerinin bitimi ile ihlal yaparak Türkiye'de kalmaya devam etmişlerdir. Ayrıca anketimize katılanlar arasında Türkiye'nin devlet ve vakıf üniversitelerinde 7 Kazak uyruklu öğrenci eğitim almaktadır.

²⁹²Duvell, Franck. (2014). "International Relations and Migration Management: The Case Of Turkey". Centre on Migration, Policy and Society, **Insight Turkey**, 16(1):pp.35-44.

Tablo 17b. Kırgızistanlı Göçmenlerin Geliş Amaçları

Kırgızistanlı Göçmenlerin Geliş Amaçları	
Çalışma:	24 Kişi
Eğitim:	1 Kişi
Turizm:	-

Ankete çalışmasına katılan Kırgızistanlı göçmenlerden 24'i doğrudan çalışma amaçlı Türkiye'ye gelmiş olup sadece **A.S.** isimli üniversite öğrencisi Türkiye'ye eğitim maksadıyla gelmiştir. Ancak bu kişi de günlük yevmiye üzerinden tornacı olarak çalışmaktadır. Anket yaptığımız göçmenlerin tamamı kendilerini finanse edecek kurum ya da kişilerden mahrum olduklarından her biri süreç içerisinde hayatlarını idame ettirebilmek için Türkiye'de çalışıp para kazanmak zorunda kalmıştır.

Tablo 17c. Özbekistanlı Göçmenlerin Geliş Amaçları

Özbekistanlı Göçmenlerin Geliş Amaçları	
Çalışma:	24 Kişi
Eğitim:	1 Kişi
Turizm:	-

Tablo 17c.'de görüldüğü üzere ankete katılan Özbek uyruklu 24 kişi direkt olarak çalışma amacıyla göç etmiştir. Özbekistanlı göçmenlerden çalışma amaçlı gelenlerin 14'ü erkek, 10'u kadındır. Eğitim amaçlı olarak gelen **S.A.** isimli 23 yaşındaki kadın göçmen, Türkiye'ye eğitim maksadıyla gelmiştir. Kendisi herhangi bir işte çalışmayıp ailesinden maddi yardım almaktadır.

Tablo 17d. Türkmenistanlı Göçmenlerin Geliş Amaçları

Türkmenistanlı Göçmenlerin Geliş Amaçları	
Çalışma:	21 Kişi
Eğitim:	3 Kişi
Turizm:	1 Kişi

Çalışma amacıyla gelen Türkmen uyruklu 21 kişiden 11'i erkek ve 10'u kadındır. Eğitim amaçlı Türkiye'ye gelenler 2'si kadın 1'i erkek olmak üzere 3 kişidir. Bunlardan 1'i 23 yaşında **V.H.** isimli erkek, diğerleri **Y.M.** isimli 22 yaşında

ve M.Y. isimli 29 yaşındaki kadın göçmenlerdir. **V.H.** isimli 23 yaşındaki erkek göçmen “*ailesinin maddi durumu iyi olmadığından çalışmak zorunda olduğunu belirtmiş ve bir kebabçıda kuryelik yaptığını ve yevmiyesini kazandığını*”²⁹³ belirtmiştir. **Y.M.** isimli ve **M.Y.** isimli kadın göçmenler ise herhangi bir işle meşgul olmayıp sadece eğitim amacıyla Türkiye’de bulunmaktadır.

3.3. Ankete Katılan Orta Asya Türklerinin Doğdukları Şehirler

Ankete dâhil olan Orta Asyalı Türk göçmenler menşe ülkelerinin çeşitli illerinden gelmişlerdir. Kimi başkentlerden kimi sıradan illerden göç etmişlerdir. Kazakistanlı göçmenlerden biri ise Doğu Türkistan kökenli olup daha önce Kazakistan vatandaşlığına geçen biridir.

Tablo 18a. Kazakistanlı Göçmenlerin Doğdukları Şehirler

Kazakistanlı Göçmenlerin Doğdukları Yerler	
Almatı	14 Kişi
Astana	4 Kişi
Kostanay	1 Kişi
Mangıstav	1 Kişi
Semey	1 Kişi
Taraz	3 Kişi
Urumçi	1 Kişi

Görüştüğümüz 25 Kazakistanlı göçmenin doğdukları illeri incelediğimizde 14 kişinin Almatı, 4 kişinin Astana ve 3 kişinin de Taraz’da doğduğunu görüyoruz. Geriye kalanlar ise Kostanay, Mangıstav, Semey ve Urumçi illerinde doğmuştur.

Tablo 18b. Kırgızistanlı Göçmenlerin Doğdukları Şehirler

Kırgızistanlı Göçmenlerin Doğdukları Yerler	
Batken	8 Kişi
Bişkek	3 Kişi
Narın	1 Kişi
Oş	10 Kişi
Talas	3 Kişi

²⁹³**V.H.** isimli 23 yaşındaki Türkmenistanlı erkek göçmen ile yapılan mülakat.

Kırgızistanlı göçmenlerden anket yaptığımız 25 kişiden 10 kişi Oş'ta, 8 kişi Batken'de, 3'er kişi Talas ve Bişkek'te, 1 kişi de Narın'da doğmuştur.

Tablo 18c. Özbekistanlı Göçmenlerin Doğdukları Şehirler

Özbekistanlı Göçmenlerin Doğdukları Yerler	
Harezmi	14 Kişi
Hokand	2 Kişi
Semerikand	1 Kişi
Surhanderya	1 Kişi
Tirmiz	4 Kişi
Urgenç	3 Kişi

Özbekistanlı göçmenlerden anket yaptığımız 25 kişinin doğum yerlerini incelediğimizde 14 kişinin Harezmi, 4 kişinin Tirmiz, 3 kişinin Urgenç, 2 kişinin Hokand, 1 kişinin Semerikand ve 1 kişinin de Surhanderya'da doğduğunu görüyoruz.

Tablo 18d. Türkmenistanlı Göçmenlerin Doğdukları Şehirler

Türkmenistanlı Göçmenlerin Doğdukları Yerler	
Daşoğuz	2 Kişi
Lebap	20 Kişi
Marı	3 Kişi

Anket yapılan 25 Türkmenistanlı göçmenin doğum yerlerini incelediğimizde 20 kişinin Lebap'ta, 3 kişinin Marı'da, 2 kişinin Daşoğuz'da doğduğunu görüyoruz. Sayıca en fazla göçmenin doğduğu il olan Lebap şehrinin ekonomik açıdan geri kalmış bir il olması, şehrin göç vermesinin en önemli nedenleri arasındadır. Anket yaptığımız göçmenler bu durumu şöyle açıklamaktadır: *“Geldiğimiz il olan Lebap şehri oldukça fakir olmakla birlikte iş imkânları da oldukça kötüdür. Şehir devlet kademesinde yolsuzluğun, usulsüzlüğün en çok yaşandığı yerler arasındadır. Ayrıca kendine yetemeyen ve açlık sınırının altında yaşayan insanların olduğu bir ildir.”*

3.4. Ankete Katılan Göçmenlerin Türkiye'ye Geldikleri Yıllar

Türk cumhuriyetlerinden gelen göçmenlerin Türkiye'ye geldikleri yılları 1992-1999, 2000-2009, 2010-2019 ve 2020-2023 şeklinde dönemlere ayırarak inceledik. SSCB'nin yıkılışının ardından gerek iş bulma ümidiyle gerek eğitim amacıyla Türk cumhuriyetlerinden binlerce kişi İstanbul'a gelmiştir.

Tablo 19a. Kazakistanlı Göçmenlerin Geldikleri Yıllar

Kazakistanlı Göçmenlerin Türkiye'ye Geldikleri Yıllar		
Yıl	Erkek	Kadın
1992-1999	-	3 Kişi
2000-2009	-	-
2010-2019	1 kişi	2 Kişi
2020-2023	11 Kişi	8 Kişi

Anket çalışmamıza katılan Kazakistan uyruklu göçmenlerden 1992-1999 yılları arasında 3 kişi gelmiştir ve 3'ü de kadındır. Anket yaptığımız göçmenler arasında 2000-2009 yılları arasında gelen göçmen ise olmamıştır. 2010-2019 yılları arasında 2 kadın, 1 erkek olmak üzere toplam 3 kişi gelmiş, 2020-2023 yılları arasında ise 8'i kadın ve 11'i erkek olmak üzere 19 kişi gelmiştir. Yaptığımız ankete katılan göçmenler arasında 1992-2023 yılları arasında Türkiye'ye gelen göçmenlerden en erken gelenler 1992 yılında gelmiştir. Bu tarihte gelenler eğitim amacıyla İstanbul'a gelen **S.Y.** isimli bir kadın göçmen ile çalışma amacıyla gelen **N.B.** isimli bir kadındır. N.B isimli bu kişi ilk olarak Ankara'ya gelmiştir.

Tablo 19b. Kırgızistanlı Göçmenlerin Geldikleri Yıllar

Kırgızistanlı Göçmenlerin Türkiye'ye Geldikleri Yıllar		
Yıl	Erkek	Kadın
1992-1999	-	3 Kişi
2000-2009	-	-
2010-2019	1 kişi	2 Kişi
2020-2023	11 Kişi	8 Kişi

Ankete katılan Kırgızistan uyruklu göçmenler arasında 1992-1999 yılları ve 2000-2009 yılları arasında Türkiye'ye gelen olmamıştır. 2010-2019 yılları arasında ise 6 kadın, 12 erkek olmak üzere 18 kişi, 2020-2023 yılları arasında ise 6'sı kadın ve

1'i erkek olmak üzere 7 kişi Türkiye'ye gelmiştir. Ankete katılan göçmenlerden Türkiye'ye en erken gelenler 2016 yılında gelmiştir.

Tablo 19c. Özbekistanlı Göçmenlerin Geldikleri Yıllar

Özbekistanlı Göçmenlerin Türkiye'ye Geldikleri Yıllar		
Yıl	Erkek	Kadın
1992-1999	-	3 Kişi
2000-2009	-	-
2010-2019	1 kişi	2 Kişi
2020-2023	11 Kişi	8 Kişi

Özbekistan uyruklu olup ankete katılan göçmenlerden 1992-1999 yılları ve 2000-2009 yılları arasında Türkiye'ye gelen olmamıştır. 2010-2019 yılları arasında 9 kadın, 8 erkek olmak üzere 17 kişi, 2020-2023 yılları arasında ise 1'i kadın ve 7'si erkek olmak üzere 8 kişi gelmiştir. Ankete katılan göçmenler arasında Türkiye'ye en erken gelenler 2014 yılında gelmiştir.

Tablo 19d. Türkmenistanlı Göçmenlerin Geldikleri Yıllar

Türkmenistanlı Göçmenlerin Türkiye'ye Geldikleri Yıllar		
Yıl	Erkek	Kadın
1992-1999	-	-
2000-2009	-	-
2010-2019	9 kişi	8 Kişi
2020-2023	4 Kişi	4 Kişi

Ankete katılan Türkmenistan uyruklu göçmenlerden 1992-1999 yılları ve 2000-2009 yılları arasında Türkiye'ye gelen olmamıştır. 2010-2019 yılları arasında 8'i kadın, 9'u erkek olmak üzere 17 kişi, 2020-2023 yılları arasında ise 4'ü kadın ve 4'ü erkek olmak üzere 8 kişi gelmiştir. Yaptığımız anket çalışması dâhilinde Türkmenistan'dan Türkiye'ye en erken gelen göçmen 2011 yılında gelmiştir.

3.5. Göçmenlerin Statüleri

Göçmenler, düzenli ve düzensiz göçmen olmak üzere ikiye ayrılmaktadırlar. Düzenli göçmen, göç süreci sonucunda varış ülkesinde kendisine verilen her türlü resmî belge, kimlik kartı ve çeşitli evraklar ile ikamet izni tanındığı kimselerdir.

Düzensiz göçmen ise genellikle turist vizesiyle ülkeye giriş yapıp süresi bittikten sonra illegal şartlarda geldiği ülkede kalan kimseler olup kayıt dışı oldukları için hiçbir haktan yararlanamazlar, ilaveten kolluk kuvvetleri tarafından yakalandıkları takdirde geldikleri ülkelere geri gönderilmektedirler.

Düzensiz göçmen olmanın zorlukları oldukça fazladır. Göçmenler öncelikle yerli halkın sahip olduğu kanunî ve siyasi haklardan tam olarak yararlanamamaktadır. Haliyle bu durum göçmenlerin birçok noktada sıkıntı yaşamalarına neden olmaktadır. Tam sağlık hizmeti alamamak, istediği ya da olması gerektiği işte çalışmamak, eğitim ve özgürlüklerden tam ve istediği şekilde istifade edememek bu zorlukların başlıcalarıdır.²⁹⁴

İlk geldikleri dönem itibariyle sosyo-ekonomik bağlamda dezavantajlı konumda hayatlarına başlayan, çoğu zaman oldukça zor şartlarda çalışmak ve yaşamak zorunda olan bu düzensiz göçmenler daha çok sağlık sorunlarıyla karşılaşmaktadır.²⁹⁵

Göçmenlerin düzenli veya düzensiz göçmen statüsünde bulunmaları ile alakalı bilgiler ve veriler aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 20a. Kazakistan Uyruklu Düzenli-Düzensiz Göçmen Sayısı

Kazakistan Uyruklu Düzenli-Düzensiz Göçmen Sayısı	
Düzenli Göçmen:	21 Kişi
Düzensiz Göçmen:	4 Kişi

Kazakistanlı göçmenlerden 21'i ikamet izni belgesi bulunduğu bahse konu göçmenler “düzenli göçmen” statüsündedir. Geriye kalan 4 kişinin ise resmî evrak, belge ve kartları bulunmadığından bu kişiler “düzensiz göçmen” statüsünde yer almaktadırlar. Düzensiz göçmen statüsünde yer alanların hepsi erkektir. Bu statüde yer alan ve **Z.İ.** isimli 30 yaşındaki erkek göçmen ikamet izni belgesinin

²⁹⁴Korkmaz, Murat. (2013). “Türkiye’de Yaşayan Bulgaristan Göçmenlerinin Çalışma Hayatı İçinde Yaşadığı Sorunların Uygulamalı Olarak İncelenmesi”. **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, (106): s.294.

²⁹⁵Akıncı, Buket. ve Nergiz, Ahmet. Gedik, Ercan. (2015). “Uyum Süreci Üzerine Bir Değerlendirme: Göç ve Toplumsal Kabul”. **Göç Araştırmaları Dergisi**, 1(2): s.75.

süresinin 5 ay kadar önce dolduğunu ve bu belgenin geçerliliğini yitirdiğini, İstanbul’da kaçak kaldığını şu sözlerle belirtmiştir: “Ben işsizdim ülkemde, burada bir akrabam vardı, geldim. Burada garson olarak işe başladım ama şimdi sürem doldu. 2023 Eylül ayında bitti sürem, polis yakalarsa gönderir ama çalışmak zorundayım, işyerimde yatıp kalkıyorum, çalışıyorum, temizlik yapıyorum, çay yapıyorum sabah kalktığımda hemen. Ben ülkeme para gönderiyorum, şimdi gidersem de ceza öderim. Vize süreleri zaten çok kısa, herkese de ikamet kâğıdı (İkamet İzni Belgesi) vermiyorlar.”²⁹⁶ Bu beyandan da anlaşılacağı üzere düzensiz göçmenler aslında polisten kaçmakta, korkarak yaşamaktadırlar ve bu korkuyla da çalıştıkları yerde hem iş hem de konaklama ihtiyaçlarını gidermektedirler. Belirtmek gerekirse anket yapılan düzenli/düzensiz göçmenlerin tamamı 2015 yılı sonrasında Türkiye’ye göç etmişlerdir.

Tablo 20b. Kırgızistan Uyruklu Düzenli-Düzensiz Göçmen Sayısı

Kırgızistan Düzenli-Düzensiz Göçmen Sayısı	
Düzenli Göçmen:	19 Kişi
Düzensiz Göçmen:	6 Kişi

Kırgızistanlı göçmenler arasında 25 kişiden 19’u “düzenli göçmen” statüsünde yer alırken, geriye kalan 6 kişi ise herhangi bir resmî evrak, belge veya karta sahip değildir. Bu kişiler “düzensiz göçmen”dir. Ayrıca düzensiz göçmen statüsünde yer alanlar arasında 3 kişi erkek 3 kişi ise kadındır. Anket yapılan düzenli/düzensiz göçmenlerin tamamı 2016 yılı sonrasında Türkiye’ye göç etmişlerdir.

Tablo 20c. Özbekistan Uyruklu Düzenli-Düzensiz Göçmen Sayısı

Özbekistanlı Düzenli-Düzensiz Göçmen Sayısı	
Düzenli Göçmen:	20 Kişi
Düzensiz Göçmen:	5 Kişi

Özbekistanlı göçmenler arasında ise 20 kişinin ikamet izni bulunmaktadır. Dolayısıyla bu 20 kişi “düzenli göçmen” statüsünde yer alırken, 5 kişi ise yasaları

²⁹⁶ Z.İ. isimli 30 yaşındaki Kazakistanlı erkek göçmen ile yapılan mülakat.

ihlal ederek Türkiye’de kaçak yollarla kalan “düzensiz göçmen”dir. Ayrıca düzensiz göçmen statüsünde yer alan bu 4 kişi erkek, 1 kişi ise kadındır. Anket yapılan düzenli/düzensiz göçmenlerin tamamı 2015 yılı sonrasında Türkiye’ye göç etmiştir.

Tablo 20d. Türkmenistan Uyruklu Düzenli-Düzensiz Göçmen Sayısı

Türkmenistanlı Düzenli-Düzensiz Göçmen Sayısı	
Düzenli Göçmen:	18 Kişi
Düzensiz Göçmen:	7 Kişi

Ankete katılan Türkmenistanlı göçmenlerin 18’i düzenli göçmendir. Geriye kalan 7 kişi ise turist vizesiyle Türkiye’ye gelen ve illegal olarak burada kalan düzensiz göçmendir. Vize süreleri dolduktan sonra ise yasaları ihlal ederek Türkiye’de kaçak yollarla kalmışlardır. Bu kişiler “düzensiz göçmen” statüsünde yer almaktadırlar. Ayrıca düzensiz göçmen statüsünde yer alan bu göçmenlerden 4’ü erkek, 3’ü kadındır. Ankete katılan göçmenlerden düzensiz göçmen statüsünde olanların tamamı 2011 yılı sonrasında Türkiye’ye göç etmişlerdir. Ankete katılan Türkmen göçmenlerin ilk geldikleri iller sırasıyla İstanbul, Karabük, Konya ve Zonguldak’tır.

Tablo 20e. Ankete Katılan Düzenli ve Düzensiz Orta Asyalı Göçmenler

Ankete Katılan Orta Asya Türkleri Düzenli-Düzensiz Göçmen Sayısı			
Ülke	Düzenli Göçmen	Düzensiz Göçmen	Toplam
Kazakistan	21	4	25
Kırgızistan	19	6	25
Özbekistan	20	5	25
Türkmenistan	18	7	25

3.6. Orta Asyalı Göçmenlerin Karşılaştıkları Sorunlar

Türkiye’ye Orta Asya Türk cumhuriyetlerinden gelen göçmenlerin ilk geldikleri zamanlarda doğal olarak çeşitli sorunlar yaşadıkları görülmüştür. Barınma, dil engeli, iş bulmada zorluk ve kalacak yer sorunları, yaşadıkları mevcut problemlerdir.

Yeni bir coğrafyayla tanışmanın en büyük sıkıntısı, iletişim dilinin farklı olmasıdır. İletişim insanoğlu için temel ihtiyaçların karşılanabilmesi ve yaşamın devamının sağlanması bakımından elzemdir.²⁹⁷

İş, konaklama ve barınma sorunları dil sorunuyla kıyasla daha azdır ve şu şekilde açıklanabilir. Türkiye'ye göç eden Orta Asyalılar gelmeden evvel Türkiye'de bulunan eş, akraba veya arkadaşları ile iletişime geçerek Türkiye hakkında bilgi almakta, ardından iletişime geçtikleri kimse ile konaklayacakları ve barınacakları yerleri netleştirdikten sonra yüksek ihtimalle yine iletişim kurdukları kişilerin mevcut çalıştıkları işlerde kendilerine bir iş ayarladıkları öğrenilmiştir. Çalıştıkları işler vasıfsız ve pek nitelik gerektirmeyen işler olduğundan işe alınmaları da kolaydır. Dil problemini ise daha önceden ülkelerinde Türk medyasını takip ettiklerinden kısa sürede aşmaktadırlar. Ancak çekingen bazı göçmenler dil sorununu kolay aşamadıklarından iş çevresine ve sosyal hayata oldukça geç adapte olmaktadır. Bu durumda adaptasyon süreci çok uzamakta ve göçmen kendisini izole ettiğinden yerli halk tarafından da dışlanmaktadır. Ayrıca kültürel farklar da bireyin uyum sorunu yaşamasına neden olmaktadır. Eğer içine girilen yeni çevre kendi kültürüne benziyorsa daha az, benzemiyorsa daha fazla uyum sorunu ile karşılaşılacaktır.²⁹⁸

Göç eden Türklerin karşılaştıkları yeni yaşam şartlarında en önemli dayanakları aile üzerinden kurdukları ilişkiler ve daha önce Türkiye'ye göç etmiş akrabalarının bulunmasıdır. Yeni gelen göçmenlere uyum sürecinde akrabalarının, iş bulma, barınma ve diğer konularda yardımlarda bulunmaları sosyo-kültürel açıdan gösterdikleri dayanışmanın kanıtıdır. Bir diğer taraftan televizyon, radyo, gazete, dergi ve internet gibi kitle iletişim araçları da göçmenlere sosyal ağ sitelerini kullanarak kendi aralarında ve farklı gruplarla iletişim kurabilmelerine olanak sağlamakta, internet ortamı ile akrabaları, arkadaşları ile iletişim kurmanın yanında

²⁹⁷Telsaç, Cüneyt. Yüksek Telsaç, Özlem. (2022). "Göç Nedeniyle Oluşan Temel Eğitim Sorunları". **Uluslararası Akademik Birikim Dergisi**, 5(3): s.119.

²⁹⁸İlgar, M. Savaş. ve Coşkun İlgar, Semra. (2015). "Göç ve Göçmenliğin Psikolojik Yansımaları (Vatansız Vatandaş Olmak)". **Disiplinlerarası Göç ve Göç Politikaları Sempozyumu**, İstanbul: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi. s.163

yeni insanlarla tanışıp dostluk ve iletişim kurma imkânı da tanımaktadır. Tüm bunlar göçmenlerin uyum sürecini kısaltmalarına destek olmaktadır.²⁹⁹

Göç sürecinde arkadaş veya akrabaların önemi yadsınamaz. Göçmenler uygun bir yer bulana kadar akraba veya hemşerilerinin evinde kalmaktadırlar. Yakın akrabalarla aynı semtte ve çoğunlukla da aynı binalarda oturuluyor olması geleneksel ilişkilerin devamı konusundaki zorunluluğun göstergesidir. Benzer şekilde iş bulma ve çevreyle olan ilişkiler de çoğunlukla akraba veya hemşerilerin aracılığıyla sağlanmaktadır. Bir anlamda akraba ve hemşeriler bir köprü konumundadır. Böylelikle göçmenler ülkelerine özlem duyarlarken oluşturdukları bu iç dayanışma onlara psikolojik olarak rahatlama sağlamaktadır.³⁰⁰

Bunların yanında göçmenler yerleştikten sonra eğer eş, dost ve akraba yoksa kalacak yer sorunuyla karşılaşmakta ve kiralık ev bulmada problem yaşamaktadırlar. Ev kiralarının İstanbul'da yüksek olması ve ev sahiplerinin görece fırsatçılık yaparak evleri yüksek ücretten kiraya vermeleri de göçmenler açısından niteliksiz işlerde çalışarak kazandıkları maaşlarının karşısında oldukça yüksektir. Haliyle bu da göçmenler için önemli bir sorundur.³⁰¹

Göçmenlerin geldikleri ülkelerde maruz kaldıkları uyum sorunu, dışlanma, işsizlik, eğitim, sosyal uyum, kültürel farklılık ve dil problemleri mücadele ettikleri sorun alanlarıdır. Tüm bunlara ek olarak göçmenlerin ekonomik ve sosyo-kültürel sorunlar dışında ruh sağlığı sorunları da bulunmaktadır. Travma sonrası stres bozukluğu göçmenler arasında yaygın görülen bir ruh sağlığı sorunudur. Ailede kayıplar, şiddete maruz kalma veya tanık olma, göç sırasındaki stres etmenleri, travmatik yaşantılar, fiziksel, psikolojik şiddet veya taciz, zorlu yaşam koşulları, göç sonrası stres etmenleri, gelecekle ilgili belirsizlik, sosyal yaşam korkusu, maddi

²⁹⁹Eren, Gonca. (2019). "Bulgaristan Göçmenlerinin Yaşadıkları Sorunlar". **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 12(65): s.614.

³⁰⁰Kolukıncık, Suat. (2021). "Bulgaristan'dan Göç Eden Türk Göçmenlerin Dayanışma ve Örgütlenme Biçimleri: İzmir Örneği". C.Ü. **Sosyal Bilimler Dergisi**, 30(1): s.5.

³⁰¹İkikat Tümer, Emine. (2016). "Suriye'den Göç Eden Öğrencilerin Sosyo-Kültürel Sorunları ve Çözüm Önerileri". (Ed.) H. Mustafa Paksoy, Kazım Sarıçoban, Elif Yıldırımçı, Özcan Özkan. **II. Uluslararası Ortadoğu Konferansları: Ortadoğu'daki Çatışmalar Bağlamında Göç Sorunu**. Kilis:Kilis 7 Aralık Üniversitesi Matbaası. s.127.

güçlükler, işsizlik, sosyal yalnızlık, geçmişe özlem, yerli halkın olumsuz tutumları, kültürel engeller ve dil sorunu göçmenler için travmatik sorun alanlarıdır.³⁰²

Göçmenler, vize, oturma izni, vatandaşlık başvuruları gibi hukuki süreçlerle ilgili de sorunlarla karşılaşmaktadırlar. Yeni ülkede hukuki haklarını bilmemek veya bu hakları korumak için yeterli kaynaklara sahip olmamak da önemli problemlere neden olmaktadır. Göçmenlerin erişimlerinin zor veya imkânsız olduğu diğer bir mesele sağlık hizmetine erişim sorunudur.³⁰³

Tüm bu sorunların yanında bir de zaman zaman yerli halkın göçmenlere karşı olumsuz tutumları da söz konusu olabilmektedir. Yerli halkın bu tavır ve tutumlarına göçmenlerle alakalı basında ve sosyal medyada yapılan olumsuz haberler neden olmaktadır. Ayrıca “göçmenler toplumumuza zarar veriyor”, “işlerimizi elimizden alıyor”, “milli birliğimize ve güvenliğimize tehdit oluşturuyor” gibi iddialar da bu durumu körüklemektedir. Göçmenler “devletin sırtında yük”, “ucuz işçi”, “işsizliğin sebebi” gibi olumsuz algılara maruz kalmaktadırlar. Ayrıca göçmenler potansiyel suçlular olarak lanse edilmektedir.³⁰⁴

Yerli halkın göçmenleri problem olarak gördüğü bir diğer kısım güvenlik unsurudur. Göç, kontrol edilemediği ve denetim altına alınamadığında ulusal güvenlik tehdidi olarak ortaya çıkmaktadır. Bu durum, göç alan toplumda yabancı korkusu ya da karşıtlığı ve radikal şiddet başta olmak üzere siyasal, sosyal ve ekonomik manada bir dizi ciddi güvenlik tehditlerine de sebep olabilmektedir.³⁰⁵

³⁰² Sarı, Ayfer Aşkın. (2022). “Mültecilerin Yaşadığı Psikolojik Sorunlar ve Çözüm Önerileri Üzerine Minör Bir Değerlendirme”. *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2): s.633-638.

³⁰³İHH. “Mültecilerin Psikolojik Sorunları”.

<https://ihh.org.tr/anlati/multecilerin-psikolojik-sorunlari>. 11.11.2015. Erişim Tarihi:08.03.2024

³⁰⁴Efe, İbrahim. Paksoy, Alaaddin F. Söylemez, Sait. ve Ajghif, Mohammad. (2016). “Zorunlu Göçten Entegrasyona: Tecrübeler ve Medya Temsilleri”. (Ed.) H. Mustafa Paksoy, Kazım Sarıçoban, Elif Yıldırımçı, Özcan Özkan. **II. Uluslararası Ortadoğu Konferansları: Ortadoğu'daki Çatışmalar Bağlamında Göç Sorunu**. Kilis: Kilis 7 Aralık Üniversitesi Matbaası. s.6-8.

³⁰⁵Doğan, Murat. (2016). “Göç Olgusunun Ulusal Güvenlik Üzerine Etkileri”. (Ed.) H. Mustafa Paksoy, Kazım Sarıçoban, Elif Yıldırımçı, Özcan Özkan. **II. Uluslararası Ortadoğu Konferansları: Ortadoğu'daki Çatışmalar Bağlamında Göç Sorunu**. Kilis: Kilis 7 Aralık Üniversitesi Matbaası. s.37.

Tablo 21a. Kazakistanlı Göçmenlerin Karşılaştıkları Sorunlar

Kazakistanlı Göçmenlerin İlk Zaman Sorunları	
Dil Problemi:	15 Kişi
İş Problemi:	-
Barınma Problemi:	-

Görüşme yaptığımız Kazakistanlı göçmenlerin Türkiye’ye göç ettiklerinde karşılaştıkları ilk problemlere bakıldığında erkek ve kadınlardan oluşan 15 kişinin dil problemi yaşadığı, geriye kalanların ise herhangi bir sorun yaşamadığı tespit edilmiştir. Ayrıca ankete katılanlarla yapılan görüşmelerde dil problemini çözmek için özellikle Türk dizilerini ve Türk TV kanallarını izlediklerini ifade etmişlerdir. **M.M.** isimli erkek göçmen “*Muhteşem Yüzyıl ve şimdilerde Diriliş ve Kuruluş Osmanlı TV dizilerini beğendiğini ve Türkçeyi öğrenmek konusunda çok yardımcı olduğunu*”³⁰⁶ ifade etmiştir. Göçmenlerin barınma ve konaklama konusunda herhangi bir problem yaşamamış olmalarında kendilerinden önce Türkiye’ye gelen ve buraya yerleşen eş, dost ve akrabanın katkısı olmuştur.

Tablo 21b. Kırgızistanlı Göçmenlerin Karşılaştıkları Sorunlar

Kırgızistanlı Göçmenlerin İlk Zaman Sorunları	
Dil Problemi:	8 Kişi
İş Problemi:	7 Kişi
Barınma Problemi:	8 Kişi

Ankete katılan Kırgızistanlı göçmenlerin Türkiye’ye geldiklerinde karşılaştıkları ilk sorun 8 kişinin belirttiği üzere dil problemi olmuştur. 38 yaşındaki **C.B** isimli kadın göçmenin bu konudaki ifadeleri şöyle olmuştur: *İstanbul’a ilk geldiğimde Türkçeyi zor anlıyorum, Türkçe zor değil ama konuşamıyorum. Bir de çok çekiniyorum, iletişim kuramayınca iş de aş da olmuyor. Burada televizyonda Türk dizileri izledim, çok faydalı oldu.*”³⁰⁷ Bu açıklamalardan da anlaşılacağı üzere dil bilmeyen göçmenlerin Türkiye’ye adapte olmakta zorlandıkları, ayrıca iş bulmakta da güçlük çektikleri anlaşılmaktadır. Kırgız göçmenlerden 7 kişinin iş bulmakta problem yaşadığı, **A.U** isimli 44 yaşındaki kadın göçmenin “*ben ülkemde*

³⁰⁶**M.M.** isimli Kazakistanlı erkek göçmen ile yapılan mülakat.

³⁰⁷**C.B** isimli 38 yaşındaki Kırgızistanlı kadın göçmen ile yapılan mülakat.

*çiftçi idim, paramız yoktu, çocuklar açtı, Türkiye'ye geldim burada günlük olarak para kazandım, iş bulmakta zorlandım ama bir tanıdığımız yardımcı oldu ve dönercide garsonluğa başladım”³⁰⁸ şeklindeki beyanından da anlaşılmalıdır. Bununla birlikte iş bulma konusunda yakın çevre ve Kırgızistan'dan daha önce İstanbul'a göç edenlerin oldukça faydalı oldukları anlaşılmalıdır. Ayrıca Kırgız göçmenlerden 8 kişinin barınma problemi yaşadığını görüyoruz. Geriye kalan 2 kişinin ise herhangi bir problem yaşamadığı tespit edilmiştir. Herhangi bir problem yaşamayan **F.K.** isimli 26 yaşındaki erkek göçmen “İstanbul'da arkadaşı olduğunu, kalacak yer sorunu yaşamadığını, arkadaşıyla birlikte kaldığını, montaj elemanı olarak arkadaşının onu işe soktuğunu”³⁰⁹ belirtmiştir. Öyle ki, göçmenlerin yurtdışı ağlarında kendilerinden daha evvel göç eden kimselerin iş, konaklama, barınma gibi konularda birbirlerine pek çok fayda sağladığı anlaşılmalıdır.*

Tablo 21c. Özbekistanlı Göçmenlerin Karşılaştıkları Sorunlar

Özbekistanlı Göçmenlerin İlk Zaman Sorunları	
Dil Problemi:	9 Kişi
İş Problemi:	10 Kişi
Barınma Problemi:	4 Kişi

Ankete katılan Özbekistanlı göçmenlerin Türkiye'ye geldiklerinde karşılaştıkları en önemli problemler şunlardır: 10 kişi iş problemi yaşamış, Özbek göçmenlerden 9'u dil sorunuyla karşılaşmış, 4 kişi barınma problemi yaşamıştır. Geriye kalan 2 kişinin ise herhangi bir sorun yaşamadığı tespit edilmiştir.

Tablo 21d. Türkmenistanlı Göçmenlerin Karşılaştıkları Sorunlar

Türkmenistanlı Göçmenlerin İlk Zaman Sorunları	
Dil Problemi:	7 Kişi
İş Problemi:	13 Kişi
Barınma Problemi:	3 Kişi

Ankete katılan Türkmenistanlı göçmenlerden kadın ve erkeklerden oluşan 13 kişinin Türkiye'ye göç ettiklerinde karşılaştıkları en önemli sorun iş bulma

³⁰⁸A.U isimli 44 yaşındaki Kırgızistanlı kadın göçmen ile yapılan mülakat.

³⁰⁹F.K. isimli 26 yaşındaki Kırgızistanlı erkek göçmen ile yapılan mülakat.

konusunda olmuş, 7 kişi ise dil problemi yaşamıştır. Göçmenlerden 3 kişi barınma problemi yaşamıştır. Geriye kalan 2 kadın göçmenin ise herhangi bir problem yaşamadığı saptanmıştır.

3.7. Demografik Veriler

Anketimize katılan göçmenlerin cinsiyetleri, yaşları, eğitim seviyeleri gibi istatistikî veriler paylaşılarak konuyla ilgili değerlendirmeler yapılacaktır.

3.7.1. Yaş

Yaş, göç sürecinde önemli etkenlerdendir. Bireyin yaş aldıkça yaşadığı fiziksel ve zihinsel değişimleri bu süreçte aldığı kararlarda etkili olmaktadır. Yaşlı veya orta yaşlı bireylerin daha sakin bölgelerde ikamet etme, daha az efor sarfedeceği işlerde çalışma isteğine karşın, genç bireylerin iş olanaklarının daha fazla olduğu bölgelere göç ederek daha aktif iş ve sosyal hayatı tercih ettikleri gözlenmektedir.

Diğer taraftan yaşlı bireyler bu süreçte adaptasyon sorununu gençlere göre daha fazla yaşamaktadırlar. Genç bireyler göç ettikleri yerde daha hızlı uyum sağlamaya başlarken yaşlı bireyler sosyal çevreye, yaşam tarzına ve kültürel farklılıklara daha geç adapte olmakta veya kendilerini izole etmektedirler. Bireyin yaşı ne kadar ileri ise göç edilen ülkenin kültürü kendisini toplumsallaşma süreci sırasında o derece az etkilerken, bireyin yaşı ne kadar küçük ise göç edilen ülkenin kültürü o derece belirleyici olacaktır.³¹⁰ Şunu da belirtmekte fayda vardır ki genç bireyler için göç süreci kimi zaman kültürel bir deneyim iken yaşlı bireyler için sadece maddi kazanımdan ibarettir.

Konu ile alakalı çalışmaya katılan göçmenlerin yaş gruplarına ilişkin bilgiler aşağıdaki tablolarda yer almaktadır.

³¹⁰Ercan, Leyla. Gürkan, Uğur. ve Taştan Akdemir, Nuray. (2019). "Göç Sürecinde Göçmenlerin Karşılaştıkları Sorunlar", *International Social Sciences Studies Journal*, 5(43): s.4789.

Tablo 22a. Kazakistanlı Göçmenlerin Yaşları

Kazakistanlı Göçmenlerin Yaşları		
Yaş	Erkek	Kadın
0-14:	-	-
15-29:	10 kişi	7 Kişi
30-49:	2 kişi	5 Kişi
50-65:	-	1 Kişi
65+:	-	-

Göç hareketliliğinde genç nüfus her zaman ön planda olmuştur. Gerek eğitim gerekse çalışma amaçlı yapılan göçlerde de bu durumla karşılaşmıştır. Ankete katılan Kazakistanlı göçmenlerin yaşları incelendiğinde 0-14 yaş ve 65 yaş üstü göçmen bulunmamaktadır. Göçmenler arasında 15-29 yaş arasında olanların iş hayatında daha aktif rol aldıkları saptanmıştır. Bu yaş aralığındaki göçmenlerin 10'u erkek, 7'si kadındır. Orta yaş olarak tanımlayabileceğimiz göçmenlerin sayısı diğer yaş gruplarındaki kişilere göre sayıca fazladır. Bu yaş aralığındaki göçmenlerin 5'i kadın, 2'si erkektir. Üçüncü sırada ise 50-65 yaş aralığındaki göçmenler gelmektedir ki bu grupta sadece 1 kadın göçmen bulunmaktadır. 65 yaş ve üstü yaş grubunda olan göçmen ise mevcut değildir.

Tablo 22b. Kırgızistanlı Göçmenlerin Yaşları

Kırgızistanlı Göçmenlerin Yaşları		
Yaş	Erkek	Kadın
0-14:	-	-
15-29:	7 kişi	1 Kişi
30-49:	7 kişi	10 Kişi
50-65:	-	-
65+:	-	-

Değerlendirmeye aldığımız Kırgız göçmenlerin yaşlarını incelediğimizde 15-29 yaş aralığında olan göçmenlerin çoğunlukta oldukları ve Türkiye'de iş hayatında daha aktif rol aldıkları görülmektedir. Bu yaş aralığındaki göçmenlerin 7'si erkek, 1'i kadındır. 30-49 yaş aralığındaki göçmenlerin toplam sayısı 17'dir ve bunların 10'u kadın, 7'si erkektir. 50-65 yaş aralığında ve 65 yaş üstü göçmen ise Kırgızistanlı göçmenler arasında mevcut değildir.

Tablo 22c. Özbekistanlı Göçmenlerin Yaşları

Özbekistanlı Göçmenlerin Yaşları		
Yaş	Erkek	Kadın
0-14:	-	-
15-29:	5 Kişi	2 Kişi
30-49:	7 Kişi	8 Kişi
50-65:	2 Kişi	1 Kişi
65+:	-	-

Özbekistanlı göçmenlerde ise 30-49 yaş aralığında olan göçmenlerin çoğunlukta olduklarını görüyoruz. Bu grup ayrıca Türkiye’de Özbekistanlı göçmenler arasında çalışma hayatında aktif olarak yer alan gruptur. Bu yaş aralığındaki göçmenlerin 7’si erkek, 8’i kadındır. Genç nüfus olarak değerlendirebileceğimiz 15-29 yaş aralığındaki göçmenler ise 5’i erkek, 2’si kadın olmak üzere toplam 7 kişidir. Son olarak 50-65 yaş aralığındaki grupta 2’si erkek ve 1’i kadın olmak üzere 3 kişi bulunmaktadır. 65 yaş üstü göçmen ise Özbekistanlılar arasında mevcut değildir.

Tablo 22d. Türkmenistanlı Göçmenlerin Yaşları

Türkmenistanlı Göçmenlerin Yaşları		
Yaş	Erkek	Kadın
0-14:	-	-
15-29:	6 Kişi	4 Kişi
30-49:	6 Kişi	7 Kişi
50-65:	1 Kişi	1 Kişi
65+:	-	-

Türkiye’ye göç eden Türkmenistanlı göçmenler arasında 30-49 yaş aralığında olanlar çoğunlukta. Bu yaş aralığındaki göçmenlerin 7’si kadın, 6’sı erkektir. Bu grubu 15-29 yaş grubundaki göçmenler takip etmektedir. Bu grupta 6’sı erkek, 2’si kadın toplam 8 kişi mevcuttur. 50-65 yaş aralığında 1 erkek ve 1 kadından oluşan 2 kişi mevcutken ankete katılanlar arasında 65 yaş ve üstü grupta Türkiye’ye gelen Türkmenistanlı göçmen yoktur.

3.7.2. Cinsiyet

Cinsiyet, göç sürecinde önemli bir rol oynar ve göçmenlerin deneyimlerini etkiler. Göç eğilimleri cinsiyete göre farklılık göstermektedir. Erkekler genellikle iş bulma veya ekonomik sebeplerle göç ederken, kadınlar daha çok aile birleşimi veya ailelerine destek olmak için göç etmektedirler. Bu durum bireylerin istihdam alanında kendini göstermektedir. Erkekler genellikle inşaat, sanayi veya tarım gibi alanlarda çalışırken kadınlar hizmet sektörü veya ev işlerinde çalışmaktadırlar. Ayrıca bu süreçte kadınlar genellikle daha geniş ve derin sosyal ağlara sahipken erkekler daha sınırlı sosyal desteklere sahip olabilmektedirler. Dezavantajları açısından ise kadınlar ve çocuklar göç sürecinde cinsiyet temelli şiddet, sömürü veya taciz gibi olumsuz durumlarla karşılaşmaktadırlar.

Orta Asya Türk cumhuriyetlerinde erkekler, aileyi geçindiren baş aktör olarak görüldüğünden işten ilk çıkarmalar çalışan kadınlara yönelik olmuştur ve bu durum ülkelerinde çalışma hayatında faal olan kadınları göç hareketliliğinde etkin kılmıştır. Bununla birlikte kadın göç hareketliliğinde daha görünür bir pozisyon aldı. Hatta zamanla kadınların göç hareketliliğindeki oranı erkeklerden fazla oldu ve “göçün kadınsılaşması” deyimini kullanılmaya başlandı.³¹¹

Göç, kadınlara bir yandan yeni ekonomik fırsatlar sunarak sosyoekonomik statülerinde bir iyileşmeye, mekânsal ve sosyal hareketliliğe yol açarken diğer yandan da ekonomik, sosyal ve eğitimsel birikimlerini ev sahibi ülkeye aktaramadıkları için göçmenlerin sosyo-ekonomik statülerinde bir düşüşe de sebep olmaktadır. Yetenekli ve yüksek eğitilmiş kadın göçmenlerin Türkiye’de yaşadıkları en yaygın sorun, kalifiye olmayan işçi haline gelmeleri, eğitim ve tecrübelerine uygun iş bulamamaları veya işsiz kalmalardır.³¹²

Bu çalışmamızda ankete katılan göçmenler hakkında bilgiler aşağıdaki tablolarda verilmiştir.

³¹¹Aslan, Eren Can. (2016). *Türkiye-Belarus Mümasebetleri 1991-2014*. (Yüksek Lisans Tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul. s.69.

³¹²Doğangün, Gökten. ve Keysan, Asuman Özgür. (2022). “Göçün Suriyeli Kadınların Toplumsal Cinsiyet Pratikleri Üzerindeki Etkisi: İmkânlar ve Zorluklar”. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 77(1): s.20

Tablo 23a. Kazakistanlı Göçmenlerin Cinsiyeti

Kazakistanlı Göçmenlerin Cinsiyeti	
Kadın	13 Kişi
Erkek	12 Kişi

Ankete dâhil olan Kazakistanlı göçmenlerin cinsiyet dağılımına bakıldığında kadınların erkeklerden sayıca fazla olduğu göze çarpmaktadır. Kazakistan uyruklu göçmenlerden 12'si erkek ve 13'ü kadındır.

Tablo 23b. Kırgızistanlı Göçmenlerin Cinsiyeti

Kırgızistanlı Göçmenlerin Cinsiyeti	
Kadın	11 Kişi
Erkek	14 Kişi

Tablo 23b.'ye göre Kırgızistanlı göçmenler arasında erkeklerin kadınlardan sayıca fazla olduğu görülmektedir. Ankete katılan Kırgızistan uyruklu göçmenlerin 14'ü erkek ve 11'i kadındır.

Tablo 23c. Özbekistanlı Göçmenlerin Cinsiyeti

Özbekistanlı Göçmenlerin Cinsiyeti	
Kadın	11 Kişi
Erkek	14 Kişi

Tablo 23c.'de Özbekistanlı göçmenlerin cinsiyet dağılımını görmekteyiz. Özbekler arasında erkeklerin kadınlardan sayıca fazla olduğu göze çarpmaktadır. Bu göçmenlerin cinsiyetlerine bakıldığında 14 erkek ve 11 kadın yer almaktadır.

Tablo 23d. Türkmenistanlı Göçmenlerin Cinsiyeti

Türkmenistanlı Göçmenlerin Cinsiyeti	
Kadın	12 Kişi
Erkek	13 Kişi

Tablo 23d.'ye göre Türkmenistanlı göçmenler arasında erkeklerin kadınlardan sayıca fazla olduğu görülmektedir. Ankete katılan Türkmenistan uyruklu göçmenlerden 13'ü erkek, 12'si kadındır.

3.7.3. Orta Asyalı Göçmenlerin Medeni Durumu

Medeni durum, göç sürecinde bir dizi etkiye sahiptir ve göçmenlerin deneyimlerini şekillendirmektedir. Evli olanlar genellikle eşleriyle birlikte göç ederken bekâr olanlar tek başlarına göç ederler ve bu da onların kendi kendine yetebilme becerilerini geliştirmelerini gerektirebilir. Evli olup tek başlarına göç edenler geride bıraktıkları ailelerine maddi destek sağladığından daha yüksek sorumluluk taşımaktadırlar. Bekâr olanlar ise bireysel ekonomik sorumluluklarını üstlenmektedirler. Yine evli olanlar, eğer eşleriyle birlikte göç sürecinde yer aldılarsa birlikte olmanın getirdiği duygusal ve psikolojik destekten faydalanabilirler. Bekâr olanlar ise kendi başlarına başa çıkma ve uyum sağlama becerilerini geliştirmek zorundadırlar.

Dünya üzerinde yapılan araştırmalara göre bekâr kadın işçilerin evli kadın işçilere göre göç sürecinde daha aktif oldukları ve serbest durumlarından ötürü daha istekli oldukları ancak erkek işçilere göre ise önemli ölçüde daha az olduğu tespit edilmiştir.³¹³

Çalışmaya katılan göçmenlerin medeni durumlarına ilişkin detaylı bilgiler aşağıda yer almaktadır.

Tablo 24a. Kazakistanlı Göçmenlerin Medeni Durumu

Kazakistanlı Göçmenlerin Medeni Durumu		
Medeni Durum	Erkek	Kadın
Evli	6 Kişi	5 Kişi
Bekâr	6 Kişi	7 Kişi
Dul	-	1 Kişi

³¹³Bonney, Norman. McCleery, Alison. and Forster, Emma. (2005). "Migration, Marriage And The Life Course Commitment And Residential Mobility". (Ed.) Paul Boyle, Keith Halfacree. **Migration and Gender in the Developed World**. New York:Routhledge Publishing.p.117.

Kazakistanlı göçmenlerin medeni durumlarını incelediğimizde 13'ünün bekâr, 12'sinin evli olduğunu görüyoruz. Yaptığımız görüşmelerde bekâr olan 13 kişi çoğunlukla kazanç sağlamak ve para biriktirmek için Türkiye'ye göç ettiklerini belirtmiş, evli olan 12 kişi ise yine para kazanmak ve ailelerine maddi destek sağlamak için göç ettiklerini ifade etmişlerdir. Dul olan bir kadın göçmen ise eşi vefat ettikten sonra çocuklarına bakmak için göç etmek zorunda kaldığını belirtmiştir.

Tablo 24b. Kırgızistanlı Göçmenlerin Medeni Durumu

Kırgızistanlı Göçmenlerin Medeni Durumu		
Medeni Durum	Erkek	Kadın
Evli	7 Kişi	7 Kişi
Bekâr	7 Kişi	4 Kişi
Dul	-	-

Kırgızistanlı göçmenlerin medeni durumlarına bakıldığında ankete katılan 25 kişiden 11'inin bekâr olduğu anlaşılmaktadır. Türkiye'ye göç eden bekâr kişilerle yapılan mülakatlar sonucunda çoğunlukla bireysel kazanç sağlamak için geldikleri tespit edilmiştir. Evli olan 14 kişi ise para kazanarak ailelerine maddi destek sağlamak için Türkiye'ye göç etmiştir.

Tablo 24c. Özbekistanlı Göçmenlerin Medeni Durumu

Özbekistanlı Göçmenlerin Medeni Durumu		
Medeni Durum	Erkek	Kadın
Evli	5 Kişi	5 Kişi
Bekâr	9 Kişi	4 Kişi
Dul	-	2 Kişi

Tablo 24c.'de Özbekistanlı göçmenlerin medeni durumlarını tahlil ettiğimizde göç içerisinde 13 kişinin bekâr olduğunu görmekteyiz. Buradan hareketle Türkiye'ye gelen bekâr göçmenlerle yapılan mülakatlar sonucunda çoğunlukla bireysel kazanç sağlamak için geldikleri tespit edilmiştir. Evli olan 10 göçmen ise yine Türkiye'de para kazanarak ailelerine maddi destek sağlamaktadır. Medeni durumlarına bakıldığında erkekler arasında dul bulunmazken kadınlar arasında 2 kişi

duldur. Dul olan **M.A** isimli 41 yaşındaki kadın göçmen “*Kocam öleli 6 yıl oldu. İstanbul’a 2018 yılında geldim. 3 çocuğum var parasız kaldık, iş yok, para çok az. Mecburum çalışmaya, İstanbul’da yaşayan kadın bir arkadaşım vardı. Onunla iletişime geçtim: gel dedi, geldim, şimdi temizlikçi olarak çalışıyorum, mecburum yaşamak için çalışacağım*” şeklinde içinde bulunduğu durumun zorluğunu anlatmaya çalışmıştır.³¹⁴ Diğer bir dul kadın göçmen 55 yaşındaki **N.M.** ise yevmiye olarak pavyon denilen eğlence mekânında çalışmakta olup kendi durumunu şu şekilde özetliyor: “*napayım mecburum, ben de sevmiyorum burayı çok garip ama yaşım ortada kimse iş rahat vermiyor, iş bulamıyorum artık genç değilim yapacak bir şeyim de yok iyi kötü para kazanıyorum, bakmakta olduğum bir ailem 2 çocuğum var. Hayat zor, burası güzel değil, ama mecburum.*”³¹⁵ Yaptığımız görüşmelerden erkek göçmenler gibi kadın göçmenlerin de Türkiye’ye para kazanmak için geldikleri ve kazandıkları bu paraları ailelerine gönderdikleri anlaşılmaktadır.

Tablo 24d. Türkmenistanlı Göçmenlerin Medeni Durumu

Türkmenistanlı Göçmenlerin Medeni Durumu		
Medeni Durum	Erkek	Kadın
Evli	7 Kişi	6 Kişi
Bekâr	6 Kişi	5 Kişi
Dul	-	1 Kişi

Ankete katılan Türkmenistanlı göçmenlerden 13’ü evlidir. Buradan hareketle Türkiye’ye göç eden evli göçmenlerin para kazanarak geride bıraktıklarını finanse ettikleri anlaşılmıştır. Bekâr erkek göçmenlerin sayısı 6 iken kadınlarda bu sayı 5’tir. Erkekler arasında dul olan bulunmazken kadınlar arasında 1 kişi duldur. Dul olan **J. C.** isimli 40 yaşındaki kadın göçmen “*kocamdan ayrılalı 4 yıl oldu. O bırakıp gitti bizi, çocuklarım da bende kaldı. Ben de çalışmaya mecburdum, Türkiye’ye geldim. Şimdi çocuklara annem bakıyor, ben onlara para gönderiyorum. Yapacak bir şey yok: mecburum. Burada iyiyim, kuaförlük yapıyorum memleketimde de bu işi yapıyordum. Günlük para alıyorum ne kadar iş yaparsam o kadar kazanıyorum, inşallah daha iyi olacak her şey. Umudum var, burayı seviyorum ama çocuklarımı*

³¹⁴**M.A** isimli 41 yaşındaki Özbekistanlı kadın göçmen ile yapılan mülakat.

³¹⁵**N.M.** isimli 55 yaşındaki Özbekistanlı kadın göçmen ile yapılan mülakat.

*çok özlüyorum*³¹⁶ şeklinde içinde bulunduğu durumu bizlere anlatmaya çalışmıştır. Hayata tek başına tutunmaya çalışan yalnız kadınlar da geride kalan ailesine bakmak ve para göndermek için bu göç hareketliliğinde yer almaktadırlar.

3.8. Göçmenlerin Eğitim Durumu

Göç sürecinde eğitim seviyesinin önemi, göçmenlerin sosyal hayatlarında ve iş alanlarında ne derece rol aldıklarını ortaya koymaktadır. Eğitim, göçmenlerin çalıştığı sektörden yaşadığı bölgeye, dâhil oldukları sosyal alandan diyalog kurdukları çevreye kadar birçok şeye etki etmektedir. Daha kalifiye, eğitim seviyesi yüksek, genç ve yabancı diller bilen bireyler göç ettiklerinde, daha az çatışmayla karşılaşmakta olup karşılaştıkları çatışmaları çözmekte de başarılıdırlar. Göçmenlerin genel eğitim düzeylerinin düşük olması ile dil konusundaki problemlerinin uyumu güçleştirdiğini belirtmiştir. Bu durum daha düşük sosyo-ekonomik bölgelerde yerleşmeye neden olmaktadır.³¹⁷

Daha yüksek eğitim düzeyine sahip olan göçmenlerin nitelikli işlerde çalışma olasılıkları daha yüksek olabilir. Bu da daha iyi maaş ve sosyal statüyü kazanma şansını beraberinde getirir. Yüksek eğitim seviyesine sahip olan bireyler genellikle daha iyi dil becerilerine sahiptirler ve göç ettikleri ülkenin dilini daha hızlı öğrenebilmektedirler. Tüm bunlar göçmenlerin topluma uyum sürecini kolaylaştırarak sosyal etkileşimlerini arttırmaktadır. Eğitimli bireyler daha geniş bir sosyal ve kültürel anlayışa sahiptirler. Bu da farklı kültürel ortamlara uyum sağlama ve farklılıkları kabul etme becerilerini artırmaktadır. Ancak eğitimsiz ya da yetersiz eğitim almış göçmen bireyler sadece kazanç sağlamaya odaklanmış durumdadırlar. Ayrıca eğitimsiz göçmenlerin sağlık konusunda kendilerini ihmal ettikleri de yapılan çalışmalardan ve araştırmalardan anlaşılmaktadır.³¹⁸

³¹⁶J.C isimli 40 yaşındaki Türkmenistanlı kadın göçmen ile yapılan mülakat.

³¹⁷Ünlü, Sezen. Kızıllıhan, Taner. Elciyar, Kemal (2018). "Göçmenlerin Uyum Sağlama Sürecinde Yaşadıkları Çatışmalar ve Sayısal Topluluklar". **Selçuk İletişim**, 11(1): s.11.

³¹⁸Polat, Yedigâr. Öztürk, Melek. İpekçi, Nesrin. Yurdagül, Gülistan. Öztürk, Müslüm. ve Kılınç, Erhan (2016). "Yabancı Uyruklu Üniversite Öğrencilerinin Sağlık Hizmetlerinden Yararlanabilme ve Memnuniyet Düzeylerinin Belirlenmesi: Kilis İli Örneği". (Ed.) H. Mustafa Paksoy, Kazım Sarıçoban, Elif Yıldırımçı, Özcan Özkan. **II. Uluslararası Ortadoğu Konferansları: Ortadoğu'daki Çatışmalar Bağlamında Göç Sorunu**. Kilis: Kilis 7 Aralık Üniversitesi Matbaası. s.512.

Çalışmaya katılan göçmenlerin eğitim durumlarına ilişkin bilgiler aşağıdaki tablolarda verilmiş ve tablolar yorumlanmıştır.

3.8.1. Kazakistanlı Göçmenler

Kazakistanlı göçmenlerin eğitim durumlarını incelediğimizde erkek göçmenlerin 9'u lise, 3'ü lisans mezunudur. Kadın göçmenlerin ise 3'ü lise, 9'u lisans, 1 kişi ise doktora mezunudur. Ankete katılan yüksek tahsilli göçmenlerin İstanbul'da sosyo-ekonomik durumu yüksek ilçelerde yaşadıkları ve genellikle daha yüksek kazanç elde ettikleri saptanmıştır.

Tablo 25a. Kazakistanlı Göçmenlerin Eğitim Durumu

Kazakistanlı Göçmenlerin Eğitim Durumu		
	Erkek	Kadın
İlkokul:	-	-
Ortaokul:	-	-
Lise:	9 Kişi	3 Kişi
Lisans:	3 Kişi	9 Kişi
Yüksek Lisans	-	-
Doktora	-	1 Kişi

Göçmenlerin yabancı dil bilip bilmemeleri de göç ettikleri ülkelerde hayatlarını etkileyen önemli faktörlerden biridir. Yabancı dil bilgisi göçmenlerin hem sosyalleşmesine katkı sağlarken hem de iş bulma süreçlerini kolaylaştırmakta ve göçmenlerin iş çeşitliliğini de arttırmaktadır. Yaptığımız anketlerden göçmenlerin yabancı dil bilgisine ilişkin istatistikler çıkarılmış ve aşağıdaki tablolarda verilmiştir.

Anket çerçevesinde yabancı dil bilgisi en yüksek ülke Kazakistan'dır. Kazakistanlı göçmenlerin bildikleri lisanlara bakıldığında Kazakistanlı göçmenlerin SSCB döneminde doğmuş olmalarından kaynaklı Rusça bildikleri, bunun yanında kimi göçmenin İngilizce bildiği ve detaylara bakıldığında bunun yanında Rusça bilen erkek göçmenlerin sayısının 9 olduğu, İngilizce bilen göçmenlerin sayısının 3 kişi olduğu tespit edilmekle birlikte hem Rusça hem İngilizce bilen göçmenler ise 3 kişidir. Sadece Rusça bilenlerin lise mezunu olduğu ve hem Rusça hem İngilizce

bilenlerin ise lisans mezunu olduğu anlaşılmıştır. Kadınlarda ise Rusça bilenler 3 kişi olup bu kişiler lisans mezunudur. Rusça ve İngilizce bilen 3 kişi ise lisans mezunudur. Yine doktora unvanına sahip bir kadının Rusça ve İngilizce'nin yanı sıra Almanca da bildiği tespit edilmiştir.

Tablo 25b. Kazakistanlı Göçmenlerin Yabancı Dil Bilgisi

Kazakistanlı Göçmenlerin Yabancı Dil Bilgisi		
	Erkek	Kadın
Rusça Bilen	9 kişi	3 kişi
İngilizce Bilen	3 kişi	9 kişi
Hem Rusça ve Hem İngilizce Bilen	3 kişi	3 kişi
Anadili Dışında Hiç Dil Bilmeyen	-	-

3.8.2. Kırgızistanlı Göçmenler

Kırgızistanlı göçmenlerin eğitim durumlarına göz attığımızda erkek göçmenlerin 9'u ortaokul, 2'si lise ve 3'ü lisans mezunudur. Kadın göçmenlerin ise 3'ü ortaokul ve 8'i lise mezunudur. Anket yapılan kadın göçmenler arasında lisans mezunu olan kimseye rastlanılmamıştır.

Tablo 25c. Kırgızistanlı Göçmenlerin Eğitim Durumu

Kırgızistanlı Göçmenlerin Eğitim Durumu		
	Erkek	Kadın
İlkokul:	-	-
Ortaokul:	9 Kişi	3 Kişi
Lise:	2 Kişi	8 Kişi
Lisans:	3 Kişi	-
Yüksek Lisans	-	-
Doktora	-	-

Kırgızistanlı göçmenlerin Rusça ve İngilizce dışında Özbekçe bilmeleri fark yaratmaktadır. Bildikleri lisanlara bakıldığında ise genel olarak Rusça bildikleri, İngilizce bilen tek Kırgız göçmenin **A.S.** isimli erkek olduğu ve bu kişinin Türkiye'de lisans eğitimi aldığı anlaşılmıştır. Bunun yanında Özbekistan-Kırgızistan sınırında yer alan Batken ve Oş illerinden gelenlerin Özbekçe bildikleri tespit edilmiştir. Erkek göçmenler arasında Rusça bilen 9 kişi, Özbekçe bilen 1 kişi

bulunmaktadır. Bununla birlikte hem Rusça hem İngilizce bilen erkek göçmen sayısı ile hem Rusça hem Özbekçe bilen erkek göçmen sayısı 1'dir. Anadili dışında hiçbir yabancı dil bilmeyen erkek göçmen sayısı ise 4'tür. Kadınlarda ise Rusça bilenler 9 kişi olup hem Rusça hem Özbekçe bilen kadın göçmen sayısı 8'dir. Kadın göçmenler arasında İngilizce bilen olmadığı gibi anadili dışında hiçbir yabancı dil bilmeyen kadın göçmen sayısı 2'dir.

Tablo 25d. Kırgızistanlı Göçmenlerin Yabancı Dil Bilgisi

Kırgızistanlı Göçmenlerin Yabancı Dil Bilgisi		
	Erkek	Kadın
Rusça Bilen	9 Kişi	9 Kişi
Özbekçe Bilen	1 Kişi	8 Kişi
İngilizce Bilen	1 Kişi	-
Hem Rusça Hem İngilizce Bilen	1 Kişi	-
Hem Rusça Hem Özbekçe Bilen	1 Kişi	8 Kişi
Anadili Dışında Hiç Dil Bilmeyen	4 Kişi	2 Kişi

3.8.3. Özbekistanlı Göçmenler

Özbekistanlı göçmenlerin eğitim durumlarının tasnifinde lisans mezunu olan erkek olmadığı göze çarpmaktadır. Erkek göçmenlerin 1'i ilkökul, 10'u ortaokul, 3'ü lise mezunudur. Kadın göçmenlerin ise 3'ü ortaokul, 5'i lise mezunu olup 3'ü lisans mezunudur. Anket yapılan kadın göçmenler arasında lisans mezunu olan 3 kişiden 2'si sağlık sektöründendir. Bu göçmenlerden biri doktor, diğeri ise ebedir. Doktor olan kadın göçmen Türkiye'de çocuk bakıcılığı yapmakta iken ebe olan ise aşçılık yapmaktadır. Diğeri bir lisans mezunu olanın asıl mesleği öğretmenlik iken Türkiye'de temizlikçi olarak çalışmaktadır.

Tablo 25e. Özbekistanlı Göçmenlerin Eğitim Durumu

Özbekistanlı Göçmenlerin Eğitim Durumu		
	Erkek	Kadın
İlkokul:	1 Kişi	-
Ortaokul:	10 Kişi	3 Kişi
Lise:	3 Kişi	5 Kişi
Lisans:	-	3 Kişi
Yüksek Lisans	-	-

Doktora	-	-
----------------	---	---

Bu kategoride çoklu yabancı dil bilgisi en zayıf ülke, Özbekistan'dır. Özbekistanlı göçmenler arasında erkek göçmenlerden 6'sının Rusça bildiği, İngilizce veya başkaca yabancı dil bilen olmadığı ve hiçbir yabancı dil bilmeyen 8 kişinin bulunduğu görülmüştür. Kadın göçmenler arasında ise 9'unun Rusça bildiği fakat 2 kişinin hiçbir yabancı dil bilmediği, İngilizce bilen tek Özbek göçmenin **S.A.** isimli 23 yaşındaki kadın göçmen olduğu ve bu kişinin Türkiye'de lisans eğitimi aldığı anlaşılmıştır.

Tablo 25f. Özbekistanlı Göçmenlerin Yabancı Dil Bilgisi

Özbekistanlı Göçmenlerin Yabancı Dil Bilgisi		
	Erkek	Kadın
Rusça Bilen	6 kişi	9 kişi
İngilizce Bilen	-	1
Hem Rusça Hem İngilizce Bilen	-	1
Anadili Dışında Hiç Dil Bilmeyen	8 kişi	2 kişi

3.8.4. Türkmenistanlı Göçmenler

Ankete içerisinde en fazla lisans mezunu sayısına sahip olan ikinci ülke Türkmenistan'dır. Türkmenistanlı göçmenlerin eğitim durumlarına bakıldığında erkek göçmenlerin 2'si ortaokul, 4'ü lise mezunu olup 7 kişi lisans mezunudur. Kadın göçmenlerin ise 4'ü ortaokul, 5'i lise mezunu olup 3'ü lisans mezunudur. Buradan hareketle Türkiye'ye gelen Türkmen erkek göçmenlerin daha yüksek tahsilli oldukları anlaşılmaktadır.

Tablo 25g. Türkmenistanlı Göçmenlerin Eğitim Durumu

Türkmenistanlı Göçmenlerin Eğitim Durumu		
	Erkek	Kadın
İlkokul:	-	-
Ortaokul:	2 Kişi	4 Kişi
Lise:	4 Kişi	5 Kişi
Lisans:	7	3 Kişi
Yüksek Lisans	-	-
Doktora	-	-

Ankete katılan Türkmenistanlı göçmenlerin bildikleri lisanlara bakıldığında ise genel olarak neredeyse hem kadın hem erkek göçmenlerin Rusça bildikleri görülmüştür. Erkek göçmenlerden 12'si Rusça, 2'si İngilizce bilmektedir. İngilizce bilen erkek göçmenlerden biri asıl mesleği avukatlık olan ve Türkiye'de hamal olarak çalışan 33 yaşındaki **R.J.** isimli göçmendir. Diğer İngilizce bilen erkek göçmen ise aslen polis olmakla birlikte Türkiye'de garsonluk yapan 28 yaşındaki **B.B.** isimli göçmendir. Ayrıca erkek göçmenler arasında hiçbir yabancı dil bilmeyen 1 kişinin bulunduğu görülmüştür. Kadın göçmenler arasında ise 10 kişinin Rusça bildiği, 1 kişinin Rusçanın yanında İngilizce bildiği, 2 kişinin ise hiçbir yabancı dil bilmediği tespit edilmiştir. İngilizce bilen kişinin **M.D.** isimli 29 yaşındaki kadın göçmen olduğu ve bu kişinin Türkiye'de lisans eğitimi aldığı anlaşılmıştır.

Tablo 25h. Türkmenistanlı Göçmenlerin Yabancı Dil Bilgisi

Türkmenistanlı Göçmenlerin Yabancı Dil Bilgisi		
	Erkek	Kadın
Rusça Bilen	12 kişi	10 kişi
İngilizce Bilen	2 Kişi	1
Hem Rusça Hem İngilizce Bilen	2 Kişi	1
Anadili Dışında Hiç Dil Bilmeyen	1 Kişi	2 kişi

3.9. Göçmenlerin Meslekleri ve Kazançları

Göçmenlerin kendi ülkelerinde ve göç ettikleri ülkelerde yaptıkları meslekler arasında tezatlık mevcuttur. Oturma ve çalışma izinlerinin alınamamasının ve göçmenlerin daha çok gayrî resmî şekilde çalışmalarının bunda etkisi büyüktür. Bu konuya ilişkin tespitler aşağıdaki tablolarda yer almaktadır.

3.9.1 Kazakistanlı Göçmenler

Tablo 26a.'da yer alan Kazakistanlı göçmenlerin ülkelerindeki mesleklerine bakıldığında; 7 meslek grubu arasında çoğunluğun öğrenci olduğu, yine 7 kişinin işsiz bulunduğu ve iş sıralamasında birinci sırada şoförlüğün olduğu, ikinci sırada avukatlık ve öğretmenlik mesleğinin geldiği göze çarpmaktadır. Bu meslekleri takiben de 1'er kişiyle gazeteci, hemşire ve kuaför gelmektedir. Lisans mezunu ve iyi bir mesleğe sahip olan göçmenlerin Türkiye'de çalıştıkları işlere bakıldığında bu

kişilerin eğitim durumları ile çalıştıkları sektörler arasında herhangi bir denklik bulunmamaktadır. Ayrıca eğitim seviyesi daha düşük bir göçmenle çoğu zaman aynı işi veya daha düşük ücretli işi de yaptıklarına rastlanılmaktadır.

Tablo 26a. Kazakistanlı Göçmenlerin Ülkelerindeki Meslekleri

Kazakistanlı Göçmenlerin Ülkelerindeki Meslekleri	
Avukat:	2 Kişi
Hemşire	1 Kişi
İşsiz:	7 Kişi
Kuaför:	1 Kişi
Öğrenci:	9 Kişi
Öğretmen:	2 Kişi
Şoför:	3 Kişi

Tablo 26b. Kazakistanlı Göçmenlerin Türkiye’deki Meslekleri

Kazakistanlı Göçmenlerin Türkiye’deki Meslekleri	
Akademisyen	1 Kişi
Çocuk Bakıcısı	1 Kişi
Eskort	1 Kişi
Ev Hanımı	1 Kişi
Garson	3 Kişi
Güzellik Uzmanı	1 Kişi
Kurye	1 Kişi
Lojistik Müdürü	1 Kişi
Model	1 Kişi
Muhasebeci	2 Kişi
Öğrenci	4 Kişi
Öğrenci/Garson	3 Kişi
Şoför:	3 Kişi
Tercüman:	2 Kişi

Kazak göçmenlerin Türkiye’de icra ettiği 12 meslek mevcuttur. Kazakların Türkiye’deki mesleklerine bakıldığında 12 meslek grubu arasında 3 kişinin öğrenci olduğu, yine 3 kişinin aynı zamanda yarı zamanlı garsonluk yaptığı, 3 kişinin şoförlük yaptığı, 2 kişinin muhasebeci olduğu, 2 kişinin tercümanlık yaptığı, geriye kalan kişilerin ise akademiysen, kurye, güzellik uzmanı, eskort, çocuk bakıcısı, model, lojistik müdürü ve ev hanımı olduğu görülmektedir.

Göçmenlerin kendi ülkelerindeki ve Türkiye’de icra ettikleri meslekleri kıyaslandığında **A.F.** isimli Kazak uyruklu 26 yaşındaki göçmenin kendi ülkesinde şoförlük yaptığı ve Türkiye’de de aynı mesleği icra ettiği anlaşılmıştır. İlaveten yüksek tahsilli göçmenlerin asıl meslekleri ve Türkiye’de icra ettikleri meslekleri kıyaslandığında ev hanımı olan **J.B.** isimli kadın göçmenin avukat olduğu, Türkiye’de evlendiği ve artık çalışmadığı, diğer bir avukat A.Y isimli erkek göçmenin Türkiye’de öğrenci olduğu ve yarı zamanlı garsonluk yaptığı bilgisi edinilmiştir.

Göçmenler kadın veya erkek genellikle Türkiye’de ikincil sektörlerde istihdam edildiğinden ve çoğu kayıt dışı olduğundan düşük ücretlerle uzun saatlerce çalışmakta ve çalıştırılmaktadırlar. Ankete katılan göçmenlerin Türkiye’deki maaşları günlük (yevmiye), haftalık ve aylık olarak tasnif edilmiştir. Kazakistanlı erkek göçmenlerden 8’i aylık olarak maaş almaktadır. Alınan aylık ücretlerin en düşüğü 18.000 TL iken en yükseği 25.000 TL’dir. (2023) 1 kişi yarı zamanlı garsonluk yapıp gün sonunda yevmiye olarak 600 TL ücret kazanmaktadır. Geriye kalan 3 göçmen ise aileleri tarafından finanse edildiklerinden ve eğitim amaçlı geldiklerinden herhangi bir işte çalışmamaktadırlar. 1 kişi yarı zamanlı garsonluk yapıp gün sonunda yevmiye olarak 600 TL ücret kazanmaktadır.

Kadınlardan 3 kişi ise günlük işlerden para kazanmakta olup aldıkları en düşük yevmiye 500 TL, en yüksek ise 1.000 TL’dir (2023). Yine kadın göçmenlerden aylık alan 9 kişi bulunmaktadır. En düşük aylık ücret garsonluktan kazanılan 20.000 TL olurken en yüksek aylık ücret 100 bin TL ile bir eskorta aittir (2023). Ayrıca 1 kadın göçmen ev hanımı olup maaş almamaktadır. 1 kadın göçmen ise yarı zamanlı garsonluk yaparak yevmiye olarak para kazanmaktadır.

Tablo 26c. Kazakistanlı Göçmenlerin Kazançları

Kazakistanlı Göçmenlerin Kazançları		
Maaş	Erkek	Kadın
Yevmiye Alan:	-	3 Kişi
Haftalık Alan:	-	-

Aylık Alan:	8 Kişi	9 Kişi
--------------------	--------	--------

3.9.2. Kırgızistanlı Göçmenler

Kırgızistanlı göçmenlerin ülkelerinde icra ettikleri mesleklerine göz attığımızda, 8 meslek grubu arasında çiftçilik 9 kişi ile 1. sırada yer alırken 2 kişi ile şoförlük 2. sıradadır. Bu meslekleri sadece bir kişinin çalıştığı inşaatçı, kameraman, öğrenci, serbest meslek, terzi ve tesisatçı izlemektedir. Yine göçmenler arasında 8 kişinin işsiz bulunduğu göze çarpmaktadır.

Tablo 27a. Kırgızistanlı Göçmenlerin Ülkelerindeki Meslekleri

Kırgızistanlı Göçmenlerin Ülkelerindeki Meslekleri	
Çiftçi	9 Kişi
İnşaatçı	1 Kişi
İşsiz	8 Kişi
Kameraman	1 Kişi
Öğrenci	1 Kişi
Serbest Meslek	1 Kişi
Şoför	2 Kişi
Terzi	1 Kişi
Tesisatçı	1 Kişi

Tablo 27b. Kırgızistanlı Göçmenlerin Türkiye'deki Meslekleri

Kırgızistanlı Göçmenlerin Türkiye'deki Meslekleri	
Garson	5 Kişi
Bulaşıkçı	4 Kişi
Hamal	4 Kişi
Hasta Bakıcısı	2 Kişi
Kurye	2 Kişi
Montajcı	3 Kişi
Oto Yıkamacı	1 Kişi
Temizlikçi	2 Kişi
Terzi	1 Kişi
Tornacı	1 Kişi

Kırgız göçmenlerin Türkiye'de çalıştığı 10 meslek grubu arasında fazla bilgi, tecrübe ve donanım gerektirmeyen ve en fazla istihdam sağlanan iş kolu garsonluktur

ve bu meslek 5 kişi ile birinci sıradadır. Ardından 4'er kişi ile erkeklerin istihdam edildiği hamallık ve kadınların istihdam edildiği bulaşıkçılık gelmektedir. Üçüncü sırada ise 3 kişi ile makine montaj işçiliği ve dördüncü sırada 2'şer kişi ile hasta bakıcılığı, kuryelik ve temizlikçilik gelmektedir. Son olarak ise göçmenlerin kendi ülkelerindeki ve Türkiye'de icra ettikleri meslekleri kıyaslandığında **A.M.** isimli Kırgız uyruklu 37 yaşındaki kadın göçmenin kendi ülkesinde terzi olduğu, yine Türkiye'de de aynı mesleği icra ettiği anlaşılmıştır. Ayrıca **A.S.** isimli 21 yaşındaki erkek göçmenin Türkiye'de öğrenci olduğu ve sanayide tornacılık yaptığı bilgisi edinilmiştir.

Tablo 27c. Kırgızistanlı Göçmenlerin Kazançları

Kırgızistanlı Göçmenlerin Kazançları		
Maaş	Erkek	Kadın
Yevmiye Alan:	9 Kişi	9 Kişi
Haftalık Alan:	-	-
Aylık Alan:	5 Kişi	2 Kişi

Kırgızistanlı erkek göçmenlerden 9'u yevmiye alırken 5 kişi aylık olarak maaş almaktadır. Alınan yevmiye ücretlerinin en düşüğü 500 TL iken en yüksek 700 TL'dir (2023). Yevmiye ücreti alanlar garsonlar, hamallar, kuryeler, tornacılar ve oto yıkamacılardır. Yine belirtilen bu işler arasında bahşiş alanlar olmakla birlikte en yüksek bahşışı garsonlar ve kuryeler kazanmaktadır. Garson olarak çalışan **İ.K.**'nin belirttiğine göre "*bazen maaşından daha yüksek bahşışı gün sonunda toplamakta, hatta bazen 3 günlük parasına yakın bahşışı hafta sonları aldığını*"³¹⁹ belirtmektedir. Alınan en düşük aylık ücret 9.000 TL iken en yüksek maaş 18.000 TL'dir (2023).

Kadınlardan 9 kişi yevmiye ile çalışmaktadır. Buna göre en düşük yevmiye 500 TL, en yüksek yevmiye 600 TL'dir (2023). Yine kadın göçmenlerden aylık maaş alan 2 kişi bulunmaktadır. Aylık maaş alan bu 2 kadın göçmen de hasta bakıcılığı yapmaktadır. İlaveten en düşük aylık ücret 20.000 TL olurken en yüksek aylık ücret 24.000 bin TL ile bir hasta bakıcıya aittir (2023). Ayrıca kadın göçmen **R.A.**'nin belirttiğine göre "*böyle yatılı kalmak bana fayda sağlıyor, daha fazla para*

³¹⁹ **İ.K.** isimli 26 yaşındaki Kırgızistanlı erkek göçmen ile yapılan mülakat

biriktiriyorum, çocuklarıma daha fazla para gönderiyorum, masrafım yok zaten, sağ olsunlar çok iyi davranıyorlar, ihtiyaçlarımı da karşılıyorlar"³²⁰ şeklindeki ifadesi durumu özetlemeye yetmektedir. Bu onlara her açıdan tasarruf sağlamaktadır. Kira ödemek gibi bir durum söz konusu olmadığından ve evde yatılı kaldıklarından dolayı yeme-içme sorunu da yaşamamaktadırlar.

3.9.3. Özbekistanlı Göçmenler

Bu kategoride en geniş meslek grubuna sahip ikinci ülke, Özbekistan'dır. Özbekistanlı göçmenlerin ülkelerindeki mesleklerine bakıldığında; 9 meslek grubu arasında çiftçilik 4 kişi ile 1. sırada yer alırken ardından 3 kişi ile şoförlük 2. sıradadır. Bu meslekleri takiben 1'er kişi ile aşçı, doktor, ebe, inşaatçı, öğrenci, öğretmen ve tesisatçı gelmektedir. Yine göçmenler arasında 11 kişinin işsiz olduğu göze çarpmaktadır.

Tablo 28a. Özbekistanlı Göçmenlerin Ülkelerindeki Meslekleri

Özbekistanlı Göçmenlerin Ülkelerindeki Meslekleri	
Aşçı	1 Kişi
Çiftçi	4 Kişi
Doktor	1 Kişi
Ebe	1 Kişi
İşsiz	11 Kişi
İnşaatçı	1 Kişi
Öğrenci	1 Kişi
Öğretmen	1 Kişi
Şoför	3 Kişi
Tesisatçı	1 Kişi

Tablo 28b. Özbekistanlı Göçmenlerin Türkiye'deki Meslekleri

Özbekistanlı Göçmenlerin Türkiye'deki Meslekleri	
Aşçı	1 Kişi
Boyacı	1 Kişi
Çocuk Bakıcısı	2 Kişi
Garson	6 Kişi

³²⁰ R.A. isimli 26 yaşındaki Kırgızistanlı erkek göçmen ile yapılan mülakat

Hamal	6 Kişi
Hasta Bakıcısı	4 Kişi
Konsomatris	1 Kişi
Kurye	2 Kişi
Öğrenci	1 Kişi
Temizlikçi	1 Kişi

Anket dâhilinde Özbek uyruklu göçmenlerin Türkiye'deki meslekleri incelendiğinde 10 meslek grubu arasında en fazla istihdam edildikleri meslek kolları, 6'şar kişi ile temsil edilen garsonluk ve hamallıktır. Ardından ikinci sırada 4 kişi ile kadınların daha çok istihdam edildikleri hasta bakıcılığı ve üçüncü sırada 2 kişi ile çocuk bakıcılığı gelmektedir. Dördüncü sırada ise 2 kişi ile kuryelik gelmekte olup bu mesleği 1'er kişi ile aşçılık, boyacılık, konsomatrislik ve temizlik işleri takip etmektedir. İlaveten yüksek tahsilli Özbek uyruklu kadın göçmenlerden asıl mesleği doktorluk olan **M.R.** isimli 36 yaşındaki kadın göçmen Türkiye'de yatılı olarak çocuk bakıcılığı yapmaktadır. Dikkat çeken bir diğer detay ise Türkiye'de temizlikçilik yapan 41 yaşındaki **M.A.** isimli esas mesleği öğretmenlik olan kadın göçmendir. 38 yaşındaki **S.İ.** isimli kadın göçmen asıl mesleği ebelik iken Türkiye'de aşçılık yapmaktadır. Sonuç olarak göçmenlerin kendi ülkelerinde ve Türkiye'de icra ettikleri meslekleri kıyaslandığında kendi mesleğini Türkiye'de icra edenlerin sayısı azdır.

Tablo 28c. Özbekistanlı Göçmenlerin Kazançları

Özbekistanlı Göçmenlerin Kazançları		
Maaş	Erkek	Kadın
Yevmiye Alan:	12 Kişi	2 Kişi
Haftalık Alan:	1 Kişi	-
Aylık Alan:	1 Kişi	8 Kişi

Yevmiye ile çalışan en fazla göçmen Özbekistan uyrukludur. Özbek erkek göçmenlerden 12'si yevmiye alırken, 1 kişi haftalık, 1 kişi ise aylık almaktadır. Genel olarak garsonluk ve hamallık yaparak günlük kazanç sağlamaktadırlar. Erkekler arasında alınan yevmiyelerin en düşüğü 500 TL iken en yükseği 650 TL'dir (2023). Yevmiye ücreti alanlar boyacılar, garsonlar, hamallar ve kuryelerdir. Haftalık

ücret alan erkek göçmen ise 3.000 TL haftalık almakta ve hamallık yapmaktadır. Erkekler arasında aylık maaş alan 1 kişi olmakla birlikte bu kişi bir lojistik şirketinde hamal olarak çalışmaktadır ve 17.000 TL aylık maaş almaktadır (2023).

Kadınlardan 2 kişi ise yevmiye alarak para kazanmaktadır. En düşük yevmiye 600 TL olup bu para garsonlukta kazanılmaktadır. Ardından en yüksek yevmiye ise 1.000 TL ile konsomatris olarak pavyonda çalışan kadın göçmen tarafından kazanılmaktadır (2023). Yine kadın göçmenlerden aylık alan 8 kişi bulunmaktadır. İlâveten en düşük aylık ücret 11.000 TL ile aşçılık yapan bir kadın göçmene ait iken, en yüksek aylık ücret 21.000 bin TL ile bir hasta bakıcıya aittir (2023). Buradan hareketle kadınlar arasında yatılı olarak çalışanlar daha fazla kazanç sağlamak ve harcaması pek fazla olmadığından daha çok birikim yapabilmektedirler. Ayrıca **S.A.** isimli 23 yaşındaki kadın göçmen Türkiye’de lisans eğitimi aldığından herhangi bir işle uğraşmayıp maddi olarak ailesi tarafından desteklenmektedir.

3.9.4. Türkmenistanlı Göçmenler

Meslek grubu çeşitliliğinde en geniş iş ağı Türkmenistanlı göçmenlerde bulunmaktadır. Türkmenistanlı göçmenlerin ülkelerindeki mesleklerine bakıldığında; 11 meslek arasında 2’şer kişi ile avukat, doktor, makinist ve polis 1.sırada yer almaktadır. Bu meslekleri takiben hemen ardından 1’er kişi ile aşçı, bankacı, çiftçi, elektrik teknisyeni, grafikçi, inşaat mühendisi ve kuaför yer almaktadır. Türkmen göçmenler arasında 7 kişi ise herhangi bir iş sahibi değildir. Ayrıca 3 kişinin öğrenci olduğu görülmektedir.

Tablo 29a. Türkmenistanlı Göçmenlerin Ülkelerindeki Meslekleri

Türkmenistanlı Göçmenlerin Ülkelerindeki Meslekleri	
Aşçı	1 Kişi
Avukat	2 Kişi
Bankacı	1 Kişi
Çiftçi	1 Kişi
Doktor	2 Kişi
Elektrik Teknisyeni	1 Kişi
Grafikçi	1 Kişi

İnşaat Mühendisi	1 Kişi
İşsiz	7 Kişi
Kuaför	1 Kişi
Makinist	2 Kişi
Öğrenci	3 Kişi
Polis	2 Kişi

Tablo 29b. Türkmenistanlı Göçmenlerin Türkiye’deki Meslekleri

Türkmenistanlı Göçmenlerin Türkiye’deki Meslekleri	
Barmen	1 Kişi
Bulaşıkçı	4 Kişi
Çocuk Bakıcısı	1 Kişi
Garson	2 Kişi
Hamal	2 Kişi
İnşaatçı	1 Kişi
Konsomatris	1 Kişi
Kuaför	1 Kişi
Kurye	4 Kişi
Masöz	2 Kişi
Öğrenci	3 Kişi
Tabelacı	1 Kişi
Tamirci	1 Kişi
Tezgahtar	1 Kişi

Türkiye’de yaptıkları işler açısından en geniş meslek grubu Türkmenistan’a aittir. Türkmen uyruklu göçmenlerin Türkiye’deki mesleklerine bakıldığında 13 meslek grubu arasında en fazla istihdam 4 erkek göçmenin çalıştığı kuryeliktir. Ardından gelen meslek kolu ise kadınların daha yoğun olarak çalıştıkları ve üç kadın göçmenin çalıştığı bulaşıkçılıktır. Bu meslekleri her birinde 2 kişinin çalıştığı hamallık, garsonluk ve masözlük takip etmektedir. Yine istihdam sağlanan diğer meslekler ise 1’er kişi ile konsomatrislik, çocuk bakıcılığı, barmenlik, tabelacılık, inşaatçılık, kuaförlük, tamircilik ve tezgâhtarlıktır. Ardından kadınların daha çok istihdam edildiği yer lokantalardır. Göçmenler burada bulaşıkçılık yapmaktadırlar. Bu sektörde 4 kadın göçmen bulaşıkçı olarak çalışmaktadır. 2 kişi de masözlük yapmaktadır. Göçmenlerin kendi ülkelerindeki ve Türkiye’de icra ettikleri meslekleri

kıyaslandığında kendi mesleğini Türkiye’de icra eden tek kişi, asıl mesleği kuaför olan ve Türkiye’de bu işi icra eden 40 yaşındaki **J.C.** isimli kadın göçmendir.

Yüksek tahsilli göçmenlerin asıl meslekleri ve Türkiye’de icra ettikleri meslekleri kıyaslandığında **K.M.** isimli Türkmen uyruklu 30 yaşındaki erkek göçmenin inşaat mühendisi olduğu, 2019 yılında Türkiye’ye geldiği ve burada kurye olarak çalıştığı; **M.A.** isimli Türkmen uyruklu 32 yaşındaki kadın göçmenin doktor olduğu, 2019 yılında Türkiye’ye geldiği ve burada masöz olarak çalıştığı; **M.J.** isimli Türkmen uyruklu 33 yaşındaki kadın göçmenin doktor olduğu; 2018 yılında Türkiye’ye geldiği ve burada masöz olarak çalıştığı; **R.J.** isimli Türkmen uyruklu 33 yaşındaki erkek göçmenin avukat olduğu, 2018 yılında Türkiye’ye geldiği ve burada hamal olarak çalıştığı; **Z.H.** isimli Türkmen uyruklu 27 yaşındaki erkek göçmenin avukat olduğu, 2022 yılında Türkiye’ye geldiği ve burada tamirci olarak çalıştığı; **N.M.** isimli Türkmen uyruklu 27 yaşındaki göçmenin bankacı olduğu, 2014 yılında Türkiye’ye geldiği ve burada kurye olarak çalıştığı; **K.B.** isimli Türkmen uyruklu 26 yaşındaki göçmenin polis olduğu, 2020 yılında Türkiye’ye geldiği ve burada tezgâhtar olarak çalıştığı; **B.B.** isimli Türkmen uyruklu 28 yaşındaki göçmenin de polis olduğu, 2023 yılında Türkiye’ye geldiği ve burada garson olarak çalıştığı yapılan mülakatlar sonucunda anlaşılmıştır.

Tablo 29c. Türkmenistanlı Göçmenlerin Kazançları

Türkmenistanlı Göçmenlerin Kazançları		
Maaş	Erkek	Kadın
Yevmiye Alan:	10 Kişi	8 Kişi
Haftalık Alan:	1 Kişi	-
Aylık Alan:	2 Kişi	4 Kişi

Görüşme yaptığımız Türkmen göçmenler çoğunlukla yevmiye almaktadır. Toplam 18 kişi yaptığı iş karşılığında yevmiye almaktadır. Türkmen erkek göçmenlerden 10’u yevmiye alırken, 1 kişi haftalık, 2 kişi ise aylık almaktadır. Genel olarak kuryelik, garsonluk ve hamallık yaparak günlük kazanç sağlamaktadırlar. Erkekler arasında alınan yevmiyelerin en düşüğü 400 TL iken en yükseği 700 TL’dir (2023). Haftalık ücret alan erkek göçmen ise 3.500 TL (2023) haftalık almakta ve

hamallık yapmaktadır. Erkekler arasında aylık maaş alan 2 kişi olmakla birlikte 1 kişi inşaatçı olarak çalışmakta olup diğeri eğitim amaçlı Türkiye'ye gelen ve burada öğrenci iken aynı zamanda kurye olarak çalışan erkek göçmendir. En düşük aylık 9.000 TL iken, en yüksek aylık 17.000 TL'dir (2023).

Kadınlardan 8 kişi ise yevmiyeli olarak çalışmaktadır. En düşük yevmiye garsonluktan kazanılmakta ve 500 TL'dir. Ardından en yüksek yevmiye ise 1.500 TL ile konsomatris olarak pavyonda çalışan kadın göçmen tarafından kazanılmaktadır. Yine kadın göçmenlerden aylık alan 4 kişi bulunmaktadır. İlaveten en düşük aylık ücret 11.000 TL ile bulaşıkçılık yapan bir kadın göçmene ait iken, en yüksek aylık ücret 22.000 bin TL ile bir çocuk bakıcısına aittir. Ayrıca **Y.M.** isimli 23 yaşındaki kadın göçmen ile **M.D.** isimli 29 yaşındaki kadın göçmen Türkiye'de lisans eğitimi aldıklarından herhangi bir işle uğraşmamaktadır.

3.10. Anket Değerlendirmesi

Türkiye'de bulunan bütün göçmenler gibi Orta Asyalı göçmenler de statü itibariyle ikiye ayrılırlar. İstanbul İl Göç İdaresi Müdürlüğü tarafından verilen İkamet İzni Belgesi bulunduran bahse konu göçmenler "düzenli göçmen" statüsündedir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti tarafından kendilerine verilen herhangi bir resmî evrak, belge ve kartları bulunmadığından vize süresi geçtikten sonra iş bulup çalışanlar ve Türkiye'de kaçak yollarla kalmaya devam edenler de "düzensiz göçmen" statüsünde yer almaktadırlar. Bundan hareketle anketimize katılan 100 kişiden Kazakistan uyruklu 21 düzenli göçmen; 4 düzensiz göçmen; Kırgızistan uyruklu 19 düzenli göçmen, 6 düzensiz göçmen; Özbekistan uyruklu 19 düzenli göçmen, 6 düzensiz göçmen ve Türkmenistan uyruklu 18 düzenli göçmen, 7 düzensiz göçmen mevcuttur. Bu göç hareketliliğinde düzenli ve düzensiz göçmen sayılarında tüm ülkeler birbirine yakın olmakla birlikte kanun ve kurallara en fazla riayet eden göçmenlerin Kazakistan uyruklu olduğu görülmektedir.

Düzensiz göçmen statüsünde bulunan kimseler kısa dönem ikamet izni aldıklarından dolayı bu izin belgesini amaç dışı kullandıklarının tespit edilmesi ve yurtdışında kalış süresi bakımından ihlale düşmeleri gibi nedenler bu ikamet izninin

uzatılmasına engeldir. Bu nedenlerle süresi biten yabancıların süresi uzatılmamaktadır. İlaveten göçmenler vize sürelerinin kısıtlılığı hususunda dert yanmakta ve bu da ayrı bir mesele olmaktadır. Bahse konu göçmenlerin İstanbul'a geliş sebepleri öncelikle rahat ve geniş iş imkânları olması ve İstanbul'da yakın arkadaş, akraba bağlantılarının olmasıdır. Kendilerinden daha evvel İstanbul'a gelerek herhangi bir amaçla yerleşen eş, dost ve akrabalar bu süreçte yeni gelen göçmenlere yardımcı olmaktadır.

Ankete katılan göçmenlerin geliş amaçları çalışma, eğitim ve turizm olarak sınıflandırılmıştır. Genel olarak çalışma ve para kazanma saikleriyle hareket ettikleri için çalışma amacı her ülkede ağır basmaktadır. Kazakistan uyruklu göçmenler direkt olarak çalışma amacıyla gelmediklerini belirtmişlerdir. Ancak Kırgızistan uyruklu 24 kişi ve Özbekistan uyruklu 24 kişi ile Türkmenistan uyruklu 21 kişi direkt olarak çalışma amacıyla göç etmişlerdir. Eğitim amacıyla gelenler arasında ise Kazakistan 7 kişi ile 1., Türkmenistan 3 kişi ile Kırgızistan ve Özbekistan ise 1'er kişi ile son sıradadırlar. Turizm amaçlı gelenler arasında 18 kişi ile Kazakistan ve 1 kişi ile Türkmenistan bulunmaktadır. Ancak bir genelleme yapmakla birlikte tüm göçmenler öncelikle resmî olarak turizm amacıyla, ancak gayriresmî olarak çalışma amacıyla gelmişlerdir. Nitekim çalışmayıp sadece eğitim amacıyla gelerek öğrenci olan ve ailesi tarafından finanse edilen göçmen sayısı 2 kişidir ve bu kişiler Türkmenistan uyrukludur. Bir diğer göçmen ise herhangi bir işle uğraşmayan Kazakistan uyruklu kadın göçmendir ve kendisi Türkiye'de evlenmiş bir ev hanımıdır.

Göçmenlerin Türkiye Cumhuriyeti'ne gelme sebeplerinin başında çalışmak ve para kazanmak gelmektedir. Büyük kısmı farklı sektörlerde ve fazla nitelik gerektirmeyen vasıfsız işlerde istihdam edilmektedirler. Sömürüye açık, zor şartlarda kimi zaman yok parasına iş yapmaktadırlar. Özellikle düzensiz konuma düşen göçmenlerde bu durumlar daha fazla yaşanmaktadır. Her an yakalanma ve sınır dışı edilme korkusu onları bazen işverenlere mahkûm kılmaktadır. Gayeleri genel olarak para kazanmak olan bu insanlar ailelerine maddi açıdan destek olmak için göç hareketliliğinde yer almışlardır. Menşe ülkelerinde maaşların düşüklüğü, istikrarsız ekonomi, gelir adaletsizliği, iş yoksunluğu, sektörlerin azlığı, devlet kademelerinin

yolsuzluğu, siyasi ortamın karamsarlığı, baskıcı rejimlerin varlığı, özgür ortamın kısıtlılığı bu insanları göçe zorlamıştır. Türkiye Cumhuriyeti kimi için hedef ülke olurken kimi göçmen için Avrupa'ya veya ikinci bir ülkeye geçişte basamak olarak kullanılan transit ülke olmuştur. Ancak genel olarak Türk cumhuriyetlerinden gelen göçmenlerin Türkiye'ye gelmelerinin başında Türkiye'nin Asya ile Avrupa arasında köprü vazifesi görmesi, geçmişteki tarihî, siyasi ve kültürel bağların olması ve dini ve milli yakınlık gelmektedir.

Anket yapılan bu Türk Cumhuriyetleri arasında Kazakistan uyruklu 13 kadın, 12 erkek göçmen; Kırgızistan uyruklu 11 kadın, 14 erkek göçmen; Özbekistan uyruklu 11 kadın, 14 erkek göçmen ve Türkmenistan uyruklu 12 kadın, 13 erkek göçmen mevcuttur. Kısa bir hesap yapıldığında kadın göçmenlerin en fazla olduğu ülkeler sıralamasında, Kazakistan 13 kadınla 1.sırada yer alırken; erkek göçmende 14 kişi ile Özbekistan 1.sıradadır.

Göç hareketliliğinde yine genç nüfusun daha aktif olduğu saptanmıştır. Dört Türk cumhuriyeti arasında 0-14 yaş grubu ile 65 yaş üstü yaş grubunda göçe dâhil olan kimse bulunmamaktadır. 15-29 yaş aralığında göçte en aktif bulunan ülke kadın ve erkekten oluşan toplam 17 kişiyle Kazakistan'dır. Ardından 10 kişi ile Türkmenistan 2.sırada yer alırken, 8 kişi ile Kırgızistan 3.sırada ve 7 kişi ile Özbekistan son sıradadır. Bu tasnifte Kazakistan uyruklu genç nüfus daha aktiftir. 30-49 yaş grubunda ise 17 kişi ile Kırgızistan 1.sırada, 15 kişi ile Özbekistan 2.sırada, 13 kişi ile Türkmenistan 3.sırada ve 7 kişi ile Kazakistan son sıradadır. Bu orta yaş grubu olarak değerlendirebileceğimiz grupta ise Kırgızistan uyruklu göçmenler daha aktiftir. 50-65 yaş grubunda ise Özbekistan'dan 3 göçmen yer alırken, Kazakistanlı 1 kişi, Türkmenistanlı 2 göçmen bulunmaktadır ve Kırgızistan uyruklu kimse bulunmamaktadır.

Medeni durum göçe dâhil olan kişilerin göç kararında etkili olan faktörlerdendir. Özellikle bekâr olan kimseler göç hareketliliğinde daha rahat, korkusuz ve bir baskı olmadan hareket etmektedirler. Evli olan kimseler ise geride ailelerini bıraktıklarından dolayı daha detaycı ve planlı hareket etmektedirler. Dört

Türk cumhuriyeti uyruklu göçmenler arasında yaptığımız çalışmada evli nüfusun göç hareketliliğinde daha aktif olduğu görülmüştür. Bu suretle Kırgızistan 14 kişi ile 1.sırada yer alırken, 13 kişi ile Türkmenistan 2.sırada, 11 kişi ile Kazakistan 3.sırada ve 10 kişi ile Özbekistan son sıradadır. Bekâr nüfusun sıralamasında ise Kazakistan ve Özbekistan uyruklu 13'er kişi ve Türkmenistan ile Kırgızistan uyruklu 11'er kişi bulunmaktadır. Eşini kaybettikten sonra ailesine bakmaya mecbur kimseler de göçe dâhil olmuştur. Bu anket içerisinde sınıflandırdığımız ve dul olarak nitelendirdiğimiz kişiler de anket içerisinde az da olsa mevcuttur. Ankete katılanlar arasında dul olan herkes tüm Türk cumhuriyetlerinde kadındır ve Kazakistan ve Türkmenistan uyruklu 1 kişi, Özbekistan uyruklu 2 kişi olmakla birlikte Kırgızistan uyruklu kimse yoktur.

Anket içerisinde göçmen nüfusun eğitim durumu da önemli bir incelemedir. Ancak eğitim durumu yüksek olan kimselerin genel olarak yaşadıkları yer ve bölge ile çalıştıkları sektör tezatlık göstermektedir. Şöyle ki eğitim durumunun aslında ikamet yerlerine veya istihdam edildikleri sektörle yakınlığı bulunmamaktadır. Buradan hareketle dört Türk cumhuriyetinden göçmenlerin eğitim durumları incelendiğinde sadece ilkökul mezunu olan ve başkaca eğitim almamış 1 kişi bulunmakla birlikte bu kişi Özbekistan uyruklu erkek göçmendir. Ardından ortaokul mezunu göçmenlerden 13 kişi ile Özbekistan 1.sırada, 12 kişi ile Kırgızistan 2.sırada ve 6 kişi ile Türkmenistan 3.sırada yer almakta olup Kazakistan uyruklu kimse bu grupta yer almamaktadır. Lise mezunu olan göçmenler arasında ise 12 kişi ile Kazakistan 1.sırada, 10 kişi ile Kırgızistan 2.sırada, 9 kişi ile Türkmenistan 3.sırada ve 8 kişi ile Özbekistan son sırada yer almıştır. Bu tasnifte eğitim seviyesi en yüksek ülkeye baktığımızda ise lisans mezunu 12 kişi ile Kazakistan 1.sırada yer almıştır. 10 kişi ile Türkmenistan 2.sırada iken, Özbekistan ve Kırgızistan uyruklu lisans mezunu 3'er kişi mevcuttur. İlâveten Kazakistan uyruklu 1 kadın göçmen doktora mezunu iken diğer Türk cumhuriyetlerinde bu eğitim seviyesinde kimse yoktur.

Ankete katılan dört Türk cumhuriyetinden gelen göçmenlerin yabancı dil bilgilerine bakıldığında eski SSCB bölgesi ülkeleri olmaları nedeniyle Rusça dil bilgilerinin yüksek olduğu görülmüştür. Rusça bilen sayısına bakıldığında Kırgızistan 18 kişi ile 1.sırada yer almıştır. Ancak Kırgızistan uyruklu nüfusun Rusça

bilmelerinin eğitim seviyelerinin yüksek olmaları ile alakalı değil, ankete dahil olan 30-49 aralığındaki yaş grubunun fazla olması ve bu yaş aralığındaki grubun geçmiş yaşantıları ile ilgilidir. Ardından 15 kişi ile Özbekistan 2.sırada, 22 kişi ile Türkmenistan 3.sıradadır. Kazakistan 12 kişi ile son sıradadır. Rusça dil bilgisinde Kazakistan'ın son sırada olması ise Kazakistan Cumhuriyeti'nin devlet politikası gereği Rusça dilinin eğitim ve yönetim alanında etkisinin azaltılması benimsendiğinden daha bağımsız hareket etme düşüncesi ve Kazak milli dilini yüceltme anlayışının etkili olduğu bilgisi edinilmiştir. Bunun yanında evrensel bir dil olan İngilizcenin ise Kazakistan uyruklu göçmenlerce daha çok bilindiği ve anket içerisinde 11 Kazak göçmenin İngilizce dilini bildiği anlaşılmıştır. Türkmenistanlı İngilizce bilen 3 kişi, Kırgızistan ve Özbekistan uyruklu ise 1'er kişi bulunmaktadır. Ayrıca hem İngilizce hem Rusça dilini aynı anda bilen göçmen sayısı Kazakistan'da 12, Türkmenistan'da 3 kişi ve Özbekistan ile Kırgızistan'da ise 1'er kişidir. Kırgızistan uyruklu göçmenlerin ise ayrı bir özellik olarak Özbekçe bildiği bu dil bilgisinin ise Özbekistan ve Kırgızistan sınırında yer alan Batken ve Oş illerinde yaşamalarından kaynaklı olduğu anlaşılmıştır. İlaveten ana dili dışında hiç dil bilmeyen ülkelerin sayılarına bakıldığında ise Kırgızistan uyruklu 6 kişi, Özbekistan uyruklu 10 kişi ve Türkmenistan uyruklu 3 kişi bulunmaktadır. Kazakistan uyruklu hiç dil bilmeyen kimse yoktur.

Anket içeriğinde çalıştığımız bir diğer konu dört Türk cumhuriyetinden gelen göçmenlerin kendi ülkelerindeki meslekleri ile Türkiye Cumhuriyeti'nde istihdam edildikleri sektörler olmuştur. İlginç örnekler bulunmakla birlikte tüm ankete katılan göçmenler arasında kendi ülkesindeki mesleğini Türkiye'de icra eden iki kişi bulunmaktadır. Bu göçmenlerden biri kendi ülkesinde terzi olan ve burada aynı işi icra eden 37 yaşındaki **A.M.** isimli Kırgız uyruklu kadın göçmendir. Diğeri kişi ise asıl mesleği kuaför olan ve Türkiye'de bu işi icra eden 40 yaşındaki **J.C.** isimli Türkmen uyruklu kadın göçmendir. Ayrıca ülkesinde işsiz olan ve herhangi bir işle iştigal olmayanlara bakıldığında 11 kişi Özbek uyruklu, 8 kişi Kırgız, 7 kişi Türkmen ve 7 kişi Kazakistan uyrukludur. Sırasıyla Türk cumhuriyetleri arasında 13 meslek ile Türkmenistan 1.sırada, 10 meslek ile Özbekistan 2.sırada, 9 meslek ile Kırgızistan 3.sırada ve 7 meslek ile Kazakistan 4. ve son sıradadır.

Önemli ve yüksek tahsil gerektiren meslek gruplarından olan kimselere bakıldığında dört Türk cumhuriyeti arasında Kırgızistan uyruklu böyle bir göçmen bulunmamakta olup çoğunluğu işsizdir ve geri kalanı teknik meslek sahibidir. Meslek çeşitliliğinde Türkmenistan uyruklu 2 avukat, 2 doktor, 2 polis, 1 inşaat mühendisi ve 1 bankacı bulunmaktadır. Ardından Kazakistan uyruklu 2 avukat, 2 öğretmen bulunmaktadır. Özbekistan uyruklu 1 öğretmen, 1 doktor mevcuttur. Lakin bu mesleklere sahip hiçbir göçmen Türkiye’de kendi işini yapamamaktadır. Genel olarak yapılan işler arasında tüm Türk cumhuriyetlerinden gelen göçmenlerin yoğun olarak istihdam edildiği meslek garsonluktur. Bunu lojistik şirketlerinde ve tır garajlarında istihdam edilen hamallık, lokantalarda paket servisi elemanı olarak istihdam edilen kuryelik, lokantalarda istihdam edilen bulaşıkçılık ile ev işlerinde istihdam edilen çocuk bakıcılığı, hasta bakıcılığı ve gündelikçilik izlemektedir.

Anket içerisinde incelediğimiz bir başka alan ise ankete dâhil olan göçmenlerin çalıştıkları sektörler içerisinde aldıkları ücretlerdir. Göçmenlerin Türkiye’de aldıkları maaşları yevmiye (günlük), haftalık ve aylık olarak tasnif edilmiş olup 2023 yılında aldıkları ücretler gösterilmiştir. Genel olarak tüm Türk cumhuriyetlerindeki göçmenlerin çoğunlukla çalıştıkları işlerden gün sonunda para aldıkları, yani yevmiye ile çalıştıkları belirlenmiştir. 18’er kişi ile en fazla yevmiye alan kişiler Kırgızistan ve Türkmenistan uyrukludur. Özbekistan uyruklu 14 kişi yevmiye ile çalışmakta olup Kazakistan uyruklu 3 kişi bu şekilde maaş almaktadır. Yapılan işler karşılığında alınan en düşük yevmiye ücreti genel olarak 500 TL iken en yüksek yevmiye ücreti bin TL’dir. Genellikle garsonluk, hamallık ve kuryelikten kazanılmaktadır. Haftalık olarak maaş alan 2 kişi bulunmakla birlikte 1 kişi Özbekistan, diğeri ise Türkmenistan uyrukludur. Haftalık olarak alınan en düşük ücret 3 bin TL iken en yüksek haftalık 3.500 TL’dir. Haftalık olarak alınan bu para ise hamallıktan kazanılmaktadır. Aylık alanlar arasında ise 17 kişi ile Kazakistanlı göçmenler 1.sıradadır ve bu ülkeyi 9 kişi ile Özbekistan izlerken, 3.sırada 6 kişi ile Kırgızistan ve 6 kişi ile Türkmenistan izlemektedir. Alınan en düşük aylık maaş 11 bin TL iken bu maaş lokantada çalışan bir aşçıya aittir, en yüksek aylık maaş 25 bin TL’dir ve bu maaş evde yatılı olarak çocuk bakıcılığı hizmeti veren bir kadın göçmene aittir.

İlaveten evde yatılı hizmet veren göçmenler burada yatılı olarak kaldıklarından kira veya beslenme konularında problem yaşamadıklarından diğer göçmenlere nazaran tasarruf sağlamakta olup daha fazla para ülkelerine göndermektedirler. Bu olumlu durumların yanında olumsuzluklardan da bahsetmekte fayda olacaktır. Genel olarak verilen maaşların düşük olmasının nedeni kayıt dışı olarak göçmenlerin istihdam edilmelerinden ve göçmenlerin düzensiz olmalarından kaynaklanmaktadır. Nitekim bu gibi durumlarda göçmenler kendilerine verilen paraya razı olurken işverenler tarafından suistimal edilmekte ve sömürüye açık hale gelmektedirler. İşverenler tarafından tehdit edilmek, pasaportlarını saklayıp vermemek, güveni kötüye kullanmak ve bazen şiddet uygulamak gibi durumlarla karşılaşmaktadırlar.

Anket dâhilinde görüşme yaptığımız tüm göçmenlerin Türkiye Cumhuriyeti'ne geldikleri zaman karşılaştıkları problemleri barınma problemi, dil problemi ve iş problemi olarak tasnif etmeye çalıştık. Nitekim anket konusu gereği mülakat yaptığımız 100 kişiden çok fazla sorun yaşanmasa da en fazla barınma problemi yaşayan ülke 8 kişi ile Kırgızistan'dır. Dil problemi dışında hiçbir problem yaşamayan ülke Kazakistan olup bu konuda sorun yaşayan göçmen sayısı 15 kişidir. İş konusunda en fazla problem yaşayan ülke ise 13 kişi ile Türkmenistan'dır. Problem olarak belirttiğimiz bu sorunlar göçmenlerin Türkiye Cumhuriyeti'ne ilk geldikleri zaman yaşadıkları problemlerdir. Kısa zamanda çözülmüş olmakla birlikte, barınma, iş ve konaklama konularında genel olarak göçmenler kendilerinden evvel Türkiye'ye gelen eş, dost ve akraba vasıtasıyla rahatlamışlardır ve bu sorunların üstesinden gelmişlerdir. Doğal olarak yaşadıkları çevre ve iş hayatına başladıklarında otomatik olarak iletişim kurduklarından dil problemini de aşmışlardır. Ancak göçmenlerin ifadelerinden hareketle Türk televizyon dizileri ve Türk televizyon kanalları da bu sorunu aşmalarında yardımcı olmuştur.

SONUÇ

Göç, insanların dünya üzerinde aldıkları en zor kararlardan biridir. İnsanları bu zor karara yönelten sayısız sebep mevcuttur. Daha iyi bir yaşam, daha iyi bir gelir, içinde buldukları şartlardan hep daha iyisini aramak gayesi insanları göç hareketliliğine katılmaya mecbur bırakmıştır. Nitekim Orta Asya Türk cumhuriyetlerinde yaşayan insanlar da ekonomik, siyasi, sosyal ve güvenlik gibi geçerli sebeplerle ülkelerinden göç etmiş ve bu süreçte kendilerine yakın buldukları dinî, kültürel, siyasi ve tarihî bağları olan Türkiye Cumhuriyeti'ni hedef olarak belirlemişlerdir. Ülkelerindeki baskıcı siyasi rejim, antidemokratik uygulamalar, yasaklar, her alanda uygulanan sansür, yüksek enflasyon, işsizlik, gelir adaletsizliği, yoksulluk, devlet kurumlarındaki yolsuzluk, radikal dinî hareketler, ülkelere sızmaya çalışan terör örgütlerinin faaliyetleri, ekonomik ve siyasi istikrarsızlık, ayrıca dünya uyuşturucu sevkiyatının büyük bir kısmının Orta Asya bölgesi üzerinden yapılıyor olması da daha güvenli bir alanda yaşamak, daha iyi bir gelir elde etmek ve geride kalan yakınlarını finanse etmek göçmenlerin başlıca amaçlarındandır.

Sadece 2000 yılından hareketle Orta Asya Türk cumhuriyetlerinden 1991-2000 yılları arasında yaklaşık 100 bin göçmen, 2001-2011 yılları arasında yaklaşık 550 bin göçmen, 2012-2021 yılları arasında 69.303'ü erkek ve 104.400'ü kadın olmak üzere Kazakistan uyruklu toplam 173.703 kişi, 47.748'i erkek ve 114.670'i kadın olmak üzere Kırgızistan uyruklu 162.418 kişi, 81.456'sı erkek ve 199.962'si kadın olmak üzere Özbekistan uyruklu toplam 281.418 kişi ve 266.871'i erkek ve 288.065'i kadın olmak üzere Türkmenistan uyruklu 554.936 kişi genel toplamda 465.378'i erkek ve 707.097'si kadın olmak üzere 1.172.475 kişi Türkiye Cumhuriyeti'ne göç etmiştir. Corona salgını döneminde yaşananlar neticesinde yurtdışı seyahat kısıtlaması uygulanmış olduğundan pandemi süresince uluslararası girişler ve çıkışlar kontrollü sağlanmıştır. Pandemi sonrası normale dönüşün başlamasıyla birlikte 2022 yılından itibaren günümüze kadar yaklaşık 200 bin Orta Asya Türkü Türkiye'ye göç etmiştir. Özetle 1991 yılından günümüze Orta Asya Türk cumhuriyetlerinden Türkiye Cumhuriyeti'ne çeşitli amaçlar ve hedefler doğrultusunda resmî ve gayri resmî olarak yaklaşık 2 milyondan fazla kişi göç

etmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'ne en fazla göç eden Orta Asya Türk cumhuriyetlerinin sıralamasında 1. sırada Türkmenler, 2. sırada Özbekler, 3. sırada Kazaklar ve son sırada Kırgızlar yer almaktadır. Erkek göçmenler arasında 1. sırada Türkmen, 2. sırada Özbek, 3. sırada Kazak, 4. sırada Kırgız uyruklu göçmenler gelmektedir. Kadın göçmenler arasında ise 1. sırada Türkmen, 2.sırada Özbek, 3.sırada Kırgız ve son sırada Kazak uyruklu göçmenler yer almaktadır.

Türkiye'de bulunan bütün göçmenler gibi, 25 Kazak, 25 Kırgız, 25 Özbek ve 25 Türkmen uyruklu olmak üzere toplamda ankete katılan 100 göçmen birey de çalışma, eğitim ve turizm amacıyla Türkiye Cumhuriyeti'ne gelmiş olup ana gayeleri çalışmak ve para kazanmaktır. Özellikle bekâr olan göçmenlerin göç hareketliliğinde daha rahat hareket ederken, evli olanların planlı hareket ettiği saptanmıştır. Orta Asyalı Türk göçmenler arasında yaptığımız çalışmada evli nüfus ve ülkelere göre çeşitlilik göstermekle birlikte 15-29 yaş grubu ile 30-49 yaş grubu göç hareketliliğinde daha aktiftir. İş gayesiyle Türkiye'ye gelen göçmen bireyler turist vizesiyle kısa süre için gelmektedirler. Vize süreleri bittikten sonra süre ihlali yaptıklarından ötürü artık bir düzensiz göçmen yani yasa dışı veya kayıt dışı göçmen konumuna düşmektedirler. Statü itibarıyla düzenli ve düzensiz olarak ikiye ayrılan Orta Asyalı göçmenlerin büyük kısmı farklı sektörlerde, niteliksiz ve vasıfsız işlerde istihdam edilmekle birlikte sömürüye açık, zor şartlarda ve düşük ücretlere iş yapmaktadırlar.

Orta Asyalı Türk göçmenlerin eğitim durumu genellikle orta düzeydedir. Bazı göçmenler yüksek öğrenim görmüşken, bazıları ise düşük seviyede eğitim almıştır. Orta Asya'dan Türkiye'ye göç eden Türklerin eğitim durumu ve yabancı dil bilgisi, göçmenlerin sosyal hayata ve iş piyasasına adaptasyonu açısından önemli bir rol oynamaktadır. Daha yüksek eğitim seviyesine sahip olanlar genellikle nitelikli işlerde daha fazla istihdam edilirken, düşük eğitim seviyesine sahip olanlar daha sınırlı iş fırsatlarıyla karşılaşmaktadırlar. Göçmenlerin Türkiye'de istihdam edilmesiyle birlikte nitelikli iş gücü ile niteliksiz iş arasında bir denge sorunu ortaya çıkmıştır. Orta Asyalı Türk göçmenlerin yabancı dil bilgisi, genellikle İngilizce ve Rusça arasında değişmektedir. Türkiye'ye gelen göçmenler genellikle Türkçe

bilgisine sahiptirler ancak akıcı düzeyde konuşamamaktadırlar. Bu durum, iş bulma süreçlerinde ve günlük iletişimde bazı zorluklar yaşanmasına neden olmaktadır.

Türk cumhuriyetlerinden gelen göçmenlerin kaynak ülkelerindeki meslekleri ile hedef ülke olan Türkiye’de çalıştıkları sektörler farklılık göstermektedir. İkincil sektör olan adlandırılan ve yerli işgücü tarafından tercih edilmeyen tüm işler göçmenler tarafından yerine getirilmektedir. Erkekler genellikle hamal, garson, kurye, oto yıkamacı, fırıncı olarak çalışırken, kadın göçmenler bulaşıkçılık ile ev hizmetlerinde; çocuk bakıcılığı, hasta bakıcılığı, yaşlı bakıcılığı ve gündelikçilik yapmaktadırlar. Ayrıca kadınlar evde yatılı hizmet verdiklerinden kira veya beslenme konularında masrafları pek yoktur. Bu durum onlar için avantaj olmakla birlikte daha fazla tasarruf sağlayarak ülkelerine daha çok para göndermektedirler. Göçmenler, çalıştıkları sektörler içerisinde yaptıkları işlerin karşılığı olarak günlük, haftalık ve aylık olarak ücret almakta olup çoğunluğu günlük işlerde yevmiye ile çalışmaktadırlar.

Orta Asyalı Türk göçmen bireylerin çoğunlukla İstanbul’u tercih ettikleri görülmektedir. İstanbul’un tercih edilmesi genellikle iş yelpazesinin geniş olması, çalışılacak fazlaca sektörün bulunması, sosyal hayatın aktif olması, kalacak yer probleminin düşük olması ve göçmenlerin kendilerinden önce İstanbul’a gelen eş, dost ve akrabalarının bulunmasıdır. Tüm göçmenler, Türkiye Cumhuriyeti’ne geldikleri ilk zamanlarda dil engeli, iş bulmada zorluk ve kalacak yer sorunu yaşamışlardır. Ancak kendilerinden evvel göçmen olarak Türkiye’ye gelen ve yerleşen, herhangi bir işte çalışan akraba ve arkadaşları vasıtasıyla bu sorunların üstesinden gelmeye çalışmışlardır.

Göçmenler genellikle uyum sürecinde de zorluklar yaşamaktadır. Bu zorluklar arasında toplumsal dışlanma, sosyal uyum, işsizlik, eğitim ve sağlık hizmetine erişim sorunu, kültürel farklılık, dil problemleri, iş bulma güçlükleri, hukuki belirsizlikler gibi faktörler bulunmaktadır. Öncelikle dil problemi, göçmenlerin iletişim kurmalarını ve günlük hayatta işlerini yürütmelerini zorlaştırabilmekte, sağlık hizmetleri ve diğer temel ihtiyaçlarını karşılamakta güçlük

çekmelerine neden olmaktadır. Göçmenlerin ifadelerine göre Türk dizileri ve televizyon kanalları özellikle dil problemini çözmelerinde büyük katkı sağlamıştır. İş bulma güçlükleri de göçmenlerin ekonomik bağımsızlık kazanmalarına engel olmaktadır. Göçmenler, niteliklerine uygun iş bulma konusunda zorluklar yaşamakta ve düşük ücretli ve güvencesiz işlerde çalışmak zorunda kalmaktadırlar. Yasal belirsizlikler de göçmenlerin karşılaştığı önemli bir sorundur. Göçmenler, ikamet izni, çalışma izni gibi resmî belgeleri almakta güçlük çekmekte ve bu durum onların yasal haklarına erişimini sınırlamaktadır. Nitekim ülkede yerli halkın faydalandığı her kamu hizmetinden de yasaklıdırlar. Her türlü sömürüye açık, istismara müsait ve suistimal edilen bir göçmen tipi oluşmaktadır.

Bir diğer önemli sorun da toplumsal dışlanmadır ve göçmenlerin Türkiye'deki sosyal hayata uyum sağlamalarını engellemektedir. Kültürel farklılıklar ve önyargılar, göçmenlerin toplum içinde kendilerini dışlanmış hissetmelerine, psikolojik ve duygusal zorluklar yaşamalarına neden olmaktadır. Bu doğrultuda toplumun genelinde göçmenlere karşı hoşgörü ve kabul kültürünün geliştirilmesi göçmenlerin topluma daha etkin bir şekilde katılmalarına katkı sağlayacaktır.

Göçmenler konularından ötürü ötekileştirilmekte, kimi zaman yerli halk tarafından gerçek manada terör yanlısı ve terörist olarak yaftalanmakta, kimi zaman işgücü piyasasını terörize eden kimseler olan algılanmakta, kimi zaman ise suçlu ve asayiş düzenini bozan, kamu güvenliğini tehdit eden kimseler olarak görülmektedir.

Bu tanımlamalar tüm göçmenler ile alakalı olmamakla birlikte bir kesim yerli Türk vatandaşı tarafından yapılmaktadır. Ankete katılım sağlayan göçmenlerin Türk insanının kendilerine bakışının, genel olarak iyimser ve yardımsever bir bakış açısı olduğu bilgisi edinilmiştir. Ayrıca aralarındaki ilişkinin kimi zaman abi kardeş ilişkisine yakın bir ilişki içinde oldukları da gerçekleştirilen mülakatlar sonucu alınan şahsi beyanlarından öğrenilmiştir. Bu nedenle anket yaptığımız kişiler arasında Türkiye'ye geldikleri yıl yaşadıkları barınma, dil ve iş problemlerinin dışında Türk insanının yaklaşımından hoşnut olmayan göçmen pek yoktur.

Göçler kaynak ülkelerin siyasi, ekonomik ve sosyal yapılarını etkilerken, Türkiye'nin iş gücü piyasası, kültürel çeşitlilik ve toplumsal dinamikleri üzerinde de derin etkiler yaratmaktadır. Değerlendirilmesi gereken bir diğer nokta göçün, göç veren ülkeye ve göç alan ülkeye ekonomik açıdan olumlu veya olumsuz dönüşleridir. Göç, hedef ülke açısından işgücü piyasasını etkilemekte, tüketim ve yatırımı artırarak işgücü piyasasına hareketlilik kazandırmaktadır. Özellikle nitelikli göçmenler, ekonomik büyümeye daha fazla katkı sağlamaktadırlar. Böylelikle nitelikli işgücü göçü, sektörlerde işgücü talebini karşılamada olumlu bir etki yapmaktadır. Göçmenler, Türkiye'de ihtiyacın büyük olduğu ve vasıfsız işgücü gerektiren iş kollarında işçi açığının kapatılmadığı sektörlerde daha fazla istihdam edilmektedir. Kapatılan işgücü açığı bölgedeki yatırım ortamına olumlu katkı sunmaktadır. Bunların yanında göçün olumsuz etkileri de mevcuttur. Hedef ülkeye gerçekleşen aşırı göç işsizliği arttırmakta ve ücretlerin düşmesine neden olmakta, kayıt dışı sektörde istihdam edilen bu göçmenler ise haksız rekabete, kayıt dışı ekonominin yaygınlaşmasına, vergi ve sosyal güvenlik primi kaybına yol açmaktadır. Ayrıca kaçak işçiliği ve kötü çalışma koşullarını meşrulaştırmakta, sendikal hakların kullanılmasını da önlemektedir.

Göçün kaynak ülkeye de birçok katkısı olmaktadır. Uzun bir süre ülkesinin dışında çalışarak kazandığı bilgi ve tecrübelerini döndüğünde kendi ülkesinde yatırıma dönüştüren göçmenler ülkesinin kalkınmasına yardımcı olmaktadır. Ayrıca göçmenlerin kendi ülkelerine gönderdiği dövizler, dış ticaret açığının kapanmasına ve ülke rezervlerine katkı sağlamaktadır. Ülkeye gelen işçi dövizleri arttıkça, ülkenin kredi notu yükselecektir. Bu yükselişe bağlı olarak ülkedeki yatırımlar ve büyüme oranı artacaktır. Göçlerin avantajlarının yanı sıra göç veren ülkeye bir takım olumsuzlukları da bulunmaktadır. Sahip olduğu işgücünün ülkeden göç etmesi ile göç veren ülkede üretim ve milli gelirden azalma olmaktadır. Göç edenlerin nitelikli işgücü olması kalifiye insan kaybına yol açmaktadır. Ayrıca göçlerin kalıcı olması durumunda ülkeye döviz transferi de olmayacaktır. Bir diğer anlamda göçmenlerin göndermiş olduğu dövizler gösteriş amaçlı tüketimi arttırmakta ve bunun sonucunda enflasyon artmaktadır.

Göçmenlerin Türkiye'ye uyum sağlamasında dil sorunu, iş bulma güçlüğü, yasal belirsizlikler ve kültürel farklılıklar en büyük zorluklar olarak öne çıkmaktadır. Bu zorluklarla başa çıkmak için Türkiye'nin dil eğitimi programlarını güçlendirmesi, işgücü piyasasında daha fazla destek sağlaması ve yasal düzenlemelerde göçmen haklarını güçlendirmesi gerekmektedir. Devlet tarafından farklı stratejiler geliştirilebilir ve politikalar uygulanabilir. Dil kursları açılarak Türkçe diline uyumlarında kolaylık sağlanabilir. İş merkezleri açılarak teknik meslekler kurslar dâhilinde öğretilir ve en azından kalifiye iş gücü sağlanabilir ve sonucunda işe yerleştirme yapılabilir. Ayrıca göçmen bireylerin dert yandığı diploma denkliği konusunda prosedürler azaltılabilir ve vize süreleri daha uzun hale getirilebilir.

Tezde görüşülen göçmenlerin yarısından çoğu ailelerine özlem duyduklarını, evlerini, topraklarını özlediklerini söylemektedirler ve şartlar oluşursa hedefledikleri birikime ulaştıkları veya ülkelerindeki borçlarını kapattıkları zaman ülkelerine döneceklerini söylemektedirler. Görüşme yaptığımız geri kalan kısım ise İstanbul'da hayatlarından memnun olduklarını, şehri sevdiklerini beyan etmişlerdir. Ülkelerine dönmek isteyen göçmen kesimin evli ve çocuğu olanlar ya da ülkelerine hasret duyanlardan oluştuğu ülkelerine dönmek istemeyenlerin tamamının ise bekâr göçmenler olduğu görülmektedir.

Sonuç olarak bahse konu çalışmamızda ortaya çıkmıştır ki, göçmenler ekonomik, sosyal, siyasi ve güvenlik gibi gerekçelerle göç sürecine dâhil olmakta ve dinî, kültürel, siyasi ve tarihî yakınlığı nedeniyle Türkiye Cumhuriyeti'ni kendilerine hedef ülke olarak seçmektedirler. Türkiye, göçmenlerin uyumu, istihdamı ve refahı için çeşitli politikalar izlemekte ve uluslararası kuruluşlarla iş birliği yapmaktadır. Özellikle, kayıt dışı göçmenlerin ekonomiye olan etkileri ve yaşadıkları sosyal sorunlar, çözülmesi gereken acil konular arasındadır. Bu göçler günümüzde artarak devam etmekte olup ülkelerindeki siyasi ve ekonomik şartlar göçmenler lehine olumlu değişmediği sürece göçlerin devam edeceği öngörülmektedir.

KAYNAKLAR

Kitap ve Kitap Bölümleri

Abadan-Unat, Nermin. (2016). Türkiye'nin Son Elli Yıllık Emek Göçü: Yorum, Eleştiri, Öngörü. (Der.) Murat Erdoğan, Ayhan Kaya. **Türkiye'nin Göç Tarihi 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler**. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Akgül, Hasan Hüseyin. ve Eke, Erdal. (2018). **21.Yüzyılda Uluslararası Göç ve Mülteciler Bir Türkiye Perspektifi**. Ankara:Nobel Yayınları.

Alan, Hayrunnisa Kara, Abdulvahap. ve Yorulmaz, Osman. (2015). **İslam Öncesinden Çağdaş Türk Dünyasına**. İstanbul:Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.

Alkan, Haluk. (2016). "Türkmenistan'da Bağımsızlık Sonrası İlk Siyasal Yapı". (Ed.) Kasım Kamer. **"Türkmenistan"**. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

Ambrosini, Maurizio. and Hajer, Minke H. J. (2021). **Irregular Migration**. IMISCOE Research Series. Malmö:Springer Publications.

Asker, Ali. (2021). "Güney Kafkasya'dan ve Orta Asya Ülkelerinden İşgücü Göçü ve Türk Müslüman Göçmenlerin Durumu". (Ed.) Çağla Gül Yesevi. **Türk Dünyası ve Göç Vatandan Yeni Vatanlara**. İstanbul: Küre Yayınları. s.293-299.

Asker, Ali. (2021). "Özbekistan'da Anayasal Dönüşüm ve Siyasi Rejimin Niteliği". (Ed.) Salih Yılmaz. **"Özbekistan"**. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

Ayas, Melek Özlem. (2021). "Türkiye'de Avrupalılaşma ve Avrupa Birliği'ne Uyum Sürecinde Göç Politikaları". (Ed.: Volkan Öngel, Semra Boğa, Hasan Sadık Tatlı).**Sosyal Bilimlerde Göç**. Ankara: Gazi Kitabevi.

Bailey, Rayna. (2008). **Global Issues: Immigration and Migration**. New York:Infobase Publishing.

Balbay, Mustafa. (1999). **Orta(daki) Asya Ülkeleri**. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.

Balkır, Canan. ve Kırkulak Uludağ, Berna. (2014). Antalya'da Yaşayan Yerleşik Yabancı Emekli Göçmenlerin Yerel Ekonomiye Etkisi. (Ed.) Muammer Tuna. **Türkiye ve Yeni Uluslararası Göçler**. Ankara: Sentez Yayıncılık.

Barış, Hasan. (2021). Kazakistan Örneğinde Avrasyacılığın Tarihi. (Ed.) Volkan Özdemir. **30 Yılın Ardından Türkiye ve Türk Dünyası**. İstanbul:Pankuş Yayınları.

Bayrakdar, O. K. Aydemir Baş, F. B. ve Çevikel, Ş. (2023).“Kerimov’dan-Mirziyoyev’e Ulus Kimliği Oluşturma Çabası”. (Ed.) Hüseyin Ali Kutlu. **Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Alanında Gelişmeler Cilt I**. Ankara:Platanus Publishing.

Betts, Alexander. (2017). **Forced Migration and Global Politics/Zorunlu Göç ve Küresel Politika**. Çev.Seher Meltem Türkaslan. Ankara:Hece Yayınları.

Bonney, Norman. McCleery, Alison. and Forster, Emma. (2005). “Migration, Marriage And The Life Course Commitment And Residential Mobility”. (Ed.) Paul Boyle, Keith Halfacree. **Migration and Gender in the Developed World**. New York:Routhledge Publishing.

Bozkurt, Gözde. ve Akgül, Işıl. (2021). “Türkiye’de İç Göç, Gelir Eşitsizliği ve Yoksulluk Arasındaki İlişkinin Kadın ve Eğitim Düzeyi Bazında İncelenmesi: Panel Nedensellik Analizi”. (Ed.: Volkan Öngel, Semra Boğa, Hasan Sadık Tatlı). **Sosyal Bilimlerde Göç**. Ankara: Gazi Kitabevi.

Ceki Hazan, Jacob. (2018). “Geçmişten Geleceği Zorunlu Göç: Mülteciler ve Ülke İçinde Yerinden Edilmiş Kişiler“. (Editörler: S. Gülfer Ihlamur Öner-N. Aslı Şirin Öner). **Küreselleşme Çağında Göç Kavramlar, Tartışmalar**. İstanbul: İletişim Yayınları.

Çetin, Nursulu. (2016). **Kazakistan Siyasi Sisteminde Başkanlık Modeli**. Ankara:Öztepe Matbaası.

D’encausse, Helene Carrere. (2019). **Dünyayı Değiştiren Altı Yıl 1985-1991 Sovyet İmparatorluğu’nun Yıkılışı**. (Çev. Şehsuvar Aktaş). İstanbul:YKY Kredi Yayınları.

Dalar, Mehmet. (2019). Uluslararası Hukuksal ve Kurumsal Düzenlemeler Çerçevesinde Göç Olgusu. (Ed.) Gökhan Telatar, Umut Kedikli. **Uluslararası Göç ve Güvenlik**. Ankara:Nobel Yayınları.

Dedeoğlu, Saniye. ve Gökmen, Çisel Ekiz. (2020) “Göç Teorileri, Göçmen Emeği ve Entegrasyon: Kadınların Yeri”. (Editörler:Kristen Biehl, Didem Danış) **Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Türkiye’de Göç Araştırmaları**. İstanbul Sabancı Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları Mükemmeliyet Merkezi-Göç Araştırmaları Derneği.

Doğan, Necmettin. Süleymanoğlu, Rahime Kürüm. Bekârroğlu, Edip Asaf. ve Cin, Melis. (2020). **İstanbul Göç Araştırması 2020**. İstanbul:İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları.

Doğan, Uğur. ve Atay, Emre. (2016). “Göçün Sağlık Üzerine Etkileri: Türkiye Örneği”. (Ed.) H. Mustafa Paksoy, Kazım Sarıçoban, Elif Yıldırımçı, Özcan Özkan. **II. Uluslararası Ortadoğu Konferansları: Ortadoğu’daki Çatışmalar Bağlamında Göç Sorunu**. Kilis: Kilis 7 Aralık Üniversitesi Matbaası.

Duman, Tuba (2016). “Sosyal Uyumu Sağlamak İçin Suriyelilerin Eğitiminin Önemi”. (Ed.) H. Mustafa Paksoy, Kazım Sarıçoban, Elif Yıldırımçı, Özcan Özkan. **II. Uluslararası Ortadoğu Konferansları: Ortadoğu’daki Çatışmalar Bağlamında Göç Sorunu**. Kilis: Kilis 7 Aralık Üniversitesi Matbaası.

Efe İ., Paksoy, A. F., Söylemez, S., ve AJGHIF, M. (2016). “Zorunlu Göçten Entegrasyona: Tecrübeler ve Medya Temsileri”. (Ed.) H. Mustafa Paksoy, Kazım Sarıçoban, Elif Yıldırımçı, Özcan Özkan. **II. Uluslararası Ortadoğu Konferansları: Ortadoğu’daki Çatışmalar Bağlamında Göç Sorunu**. Kilis: Kilis 7 Aralık Üniversitesi Matbaası.

Erdoğan, Murat. ve Kaya, Ayhan. (2015). **Türkiye’nin Göç Tarihi 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye’ye Göçler**. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Erol, M. Seyfettin. (2023). “Türkmenistan Cumhuriyeti”. Editörler: Ahmet Kanlıdere, İlyas Kemaloğlu. **“Bağımsız Türk Cumhuriyetleri”**. İstanbul: Ötügen Yayınları.

Ertan, Temuçin Faik. (2020). **Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**. Ankara:Siyasal Kitabevi.

Eryücel, Ertuğrul. (2021). “Erken Cumhuriyet Dönemi Medeniyet Tasavvurunda Göç Söylemi”. (Ed.: Volkan Öngel, Semra Boğa, Hasan Sadık Tatlı). **Sosyal Bilimlerde Göç**. Ankara: Gazi Kitabevi.

Gali, İgor. Gromov, V.I. Vasilyev, G.A. ve Şenin, O.S. (2008). **Sovyetler Birliği Neden Yıkıldı**. (Çev. Arif Berberoğlu). Ankara:Phoenix Yayınları.

Gökmen, Çisel Ekiz. ve Dedeoğlu, Saniye. (2014). Bir Göç Stratejisi Olarak Uluslararası Evlilikler: Marmaris’te Yaşayan Yabancı Göçmen Kadınlar Örneği. (Ed.:) Muammer Tuna. **Türkiye ve Yeni Uluslararası Göçler**. Ankara: Sentez Yayıncılık.

İlgar, M. Savaş. ve Coşkun İlgar, Semra. (2015).“Göç ve Göçmenliğin Psikolojik Yansımaları (Vatansız Vatandaş Olmak)”. **Disiplinlerarası Göç ve Göç Politikaları Sempozyumu 2015**. İstanbul:İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi.

İkikat Tümer, Emine. (2016). “Suriye'den Göç Eden Öğrencilerin Sosyo-Kültürel Sorunları ve Çözüm Önerileri”. (Ed.) H. Mustafa Paksoy, Kazım Sarıçoban, Elif Yıldırımçı, Özcan Özkan. **II. Uluslararası Ortadoğu Konferansları: Ortadoğu’daki Çatışmalar Bağlamında Göç Sorunu**. Kilis:Kilis 7 Aralık Üniversitesi Matbaası.

Kalaycı, Caner. (2019). Uluslararası Göçün Ekonomi Politikası. (Ed.) Gökhan Telatar, Umut Kedikli. **Uluslararası Göç ve Güvenlik**. Ankara:Nobel Yayınları.

Kalkan, İbrahim. (2023). “Kazakistan”. (Editörler:) Ahmet. Kanlıdere, İlyas Kemaloğlu, “**Bağımsız Türk Cumhuriyetleri**”. İstanbul:Ötüken Yayınları.

Kalkan, Mustafa. (2007). **Sovyetler Birliği’nin ve Rusya Federasyonu’nun Orta Asya Üzerindeki Stratejik Planları**. İstanbul:Bilge Yayıncılık.

Kanlıdere, Ahmet. (2023). “Özbekistan”. (Editörler) Ahmet Kanlıdere, İlyas Kemaloğlu. “**Bağımsız Türk Cumhuriyetleri**”. İstanbul:Ötüken Yayınları.

Kara, Abdulvahap. (2021). “Türk Dünyasında İşbirliği Sürecinde Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev’in Öncü Rolü”. Editör:Mehmet Seyfettin Erol. **Kazakistan**. Ankara:Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

Kasım, Kamer. (2016). “Türkmenistan Dış Politikası”. Editör:Kasım, Kamer “**Türkmenistan**”. Ankara:Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

Kaya, Ayhan. (2014). “Uluslararası Göç Teorileri Bağlamında Yeni Göç Türlerinin Anlamaya Çalışmak: Türkiye’de “Yabancı” ve “Öteki” Olmak”. (Ed.:) Muammer Tuna. **Türkiye ve Yeni Uluslararası Göçler**. Ankara: Sentez Yayıncılık.

Kaya, Mahmut. ve Orhan Demirağ, Ebru Hilal. (2016). “Türkiye’deki Suriyeli Kadın Sığınmacıların İş Piyasasındaki Çalışma Koşullarına Sosyolojik Bir Bakış: Şanlıurfa Örneği”. (Ed.) H. Mustafa Paksoy, Kazım Sarıçoban, Elif Yıldırımçı, Özcan Özkan. **II. Uluslararası Ortadoğu Konferansları: Ortadoğu’daki Çatışmalar Bağlamında Göç Sorunu**. Kilis: Kilis 7 Aralık Üniversitesi Matbaası.

Kedikli, Umut. (2019). Bir Güvenlik Sorunu Olarak Düzensiz Göçe Bağlı Göçmen Kaçakçılığı. (Ed.) Gökhan Telatar, Umut Kedikli. **Uluslararası Göç ve Güvenlik**. Ankara:Nobel Yayınları.

Korkmaz, T. (2023). “Türk Dünyasında Hükümet Sistemlerinin Evrimi”. (Ed.) Şahin, K., Kol, S. **Bağımsızlığın 30. Yılında Türk Dünyası Analizleri**. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yayınları.

Köşer Akçapar, Şebnem. (2018). “Uluslararası Göç Alanında Güvenlik Algulamaları ve Göçün İnsani Boyutu”. (Editörler: S. Gülfer İhlamur Öner-N. Aslı Şirin Öner). **Küreselleşme Çağında Göç Kavramlar, Tartışmalar**. İstanbul: İletişim Yayınları.

Kurban, Vefa. (2020). **Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Tarihi**, İstanbul:Yeditepe Yayınları.

Lordoğlu, Kuvvet. ve Çınar, Sidar. (2011). “Mevsimlik Tarım İşçileri:Marabadan Ücretli Fındık İşçiliğine”. **Sosyal Haklar Uluslararası Sempozyumu III Bildiri Kitabı**. İstanbul:Petrol İş Yayını.

Marangoz, Mehmet. ve Erboy, Nedret. (2016). “Suriyeli Göçmenlerin Türkiye’de İstihdama Etkileri ve Girişimcilik Faaliyetlerinin Değerlendirilmesi”. (Ed.) H.

Martin, Philip. (2014). "Economic Aspects of Migration". (Ed.)Brettell, Caroline B. Hollifield, James F. **Migration Theory Talking Across Disciplines**. Routledge Publishing:New York.

Mursül, Damla. (2018). **Türkiye'ye Yerleşme Amacıyla Gelen Ahıska Türklerine Yönelik Göç Yönetimi Stratejisi**. İstanbul: Nobel Yayıncılık.

Mustafa Paksoy, Kazım Sarıçoban, Elif Yıldırımçı, Özcan Özkan. **II. Uluslararası Ortadoğu Konferansları: Ortadoğu'daki Çatışmalar Bağlamında Göç Sorunu**. Kilis: Kilis 7 Aralık Üniversitesi Matbaası.

Onay, Yaşar. (2007). (Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin Karşı Karşıya Olduğu Riskler. (Ed.) Necdet Öztürk, Ali Satan. **Türk Dünyasının Problemleri ve Çözüm Önerileri**. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

Öner, Suna Gülfer Ihlamur. (2018). "Göçün Kadınlaşması ve Sosyal Refah Rejiminin Dönüşümü: İtalya Örneği". (Editörler:S. Gülfer Ihlamur Öner-N. Aslı Şirin Öner). **Küreselleşme Çağında Göç Kavramlar, Tartışmalar**. İstanbul: İletişim Yayınları.

Özgür, Nurcan. (2018). "Modern Türkiye'nin Zorunlu Göçmenleri: Muhacirler, İskânlılar, Mübadiller, İslamlar, Soydaşlar, "G" Grubu, Mülteciler, "Tekne Mültecileri". (Editörler: S. Gülfer Ihlamur Öner-N. Aslı Şirin Öner). **Küreselleşme Çağında Göç Kavramlar, Tartışmalar**. İstanbul: İletişim Yayınları.

Polat, Yadiğâr. Öztürk, Melek. İpekçi, Nesrin. Yurdagül, Gülistan. Öztürk, Müslüm. ve Kılınç, Erhan (2016). "Yabancı Uyruklu Üniversite Öğrencilerinin Sağlık Hizmetlerinden Yararlanabilme ve Memnuniyet Düzeylerinin Belirlenmesi: Kilis İli Örneği". (Ed.) H. Mustafa Paksoy, Kazım Sarıçoban, Elif Yıldırımçı, Özcan Özkan. **II. Uluslararası Ortadoğu Konferansları: Ortadoğu'daki Çatışmalar Bağlamında Göç Sorunu**. Kilis: Kilis 7 Aralık Üniversitesi Matbaası.

Qasımlı, Musa. (2012). **SSCB Belgelerinde SSCB Türkiye Yakın Tarihi SSCB Türkiye İlişkileri Türkiye'de 1980 Darbesinde SSCB'nin Dağılmasına Kadar**, İstanbul:Kaknüs Yayınları.

Rittersberger-Tılıç, Helga. Özen, Yelda. ve Çelik, Kezban. (2018). "Geriye Göçün Dinamikleri: Almanya'dan Eve Dönüş". (Editörler: S. Gülfer Ihlamur Öner-N. Aslı Şirin Öner). **Küreselleşme Çağında Göç Kavramlar, Tartışmalar**. İstanbul: İletişim Yayınları.

Sağı, Mustafa. (2021). "Göçmenlerin Bir Özel Gereksinim Grubu Olarak Değerlendirilmesi". (Editör:Erkan Arslan). **Bölgesel Gelişmeler Işığında Uluslararası Göç ve Türkiye**. Ankara:Nobel Yayıncılık.

Salomoni, Fabio. (2018). "Göç Veren'den Göç Alan Ülkeye Geçiş: Akdeniz Modeli ve İtalya Örneği". (Editörler: S. Gülfer Ihlamur Öner-N. Aslı Şirin Öner). **Küreselleşme Çağında Göç Kavramlar, Tartışmalar**. İstanbul: İletişim Yayınları.

Saraç, Hakan. (2021). “Uluslararası Göçün Emek Piyasasına Etkisi”. (Editör:Erkan Arslan). **Bölgesel Gelişmeler Işığında Uluslararası Göç ve Türkiye**. Ankara:Nobel Yayıncılık.

Şentürk, Mehmet. ve Köse, Zeynep. (2016). “Ekonomik Boyutları İle Göçler”. (Ed.) H. Mustafa Paksoy, Kazım Sarıçoban, Elif Yıldırımçı, Özcan Özkan. **II. Uluslararası Ortadoğu Konferansları: Ortadoğu’daki Çatışmalar Bağlamında Göç Sorunu**. Kilis: Kilis 7 Aralık Üniversitesi Matbaası.

Sezer, Esra. (2021). “Feminist Güvenlik Çalışmaları Perspektifinden Doğu Türkistanlı Kadınların Türkiye’ye Göçü”. (Ed.: Volkan Öngel, Semra Boğa, Hasan Sadık Tatlı). **Sosyal Bilimlerde Göç**. Ankara: Gazi Kitabevi.

Somuncuoğlu, Anar. (2012). “11 Eylül’den Sonra Orta Asya: Tek Kutupluluktan Çok Kutupluluğa”. (Der.İsmail Aydınğün-Ali Murat Özdemir). **11 Eylül: Küresel Felakete Yerel Yorumlar**. Ankara:Tan Kitabevi Yayınları.

Südaş, İlkay. (2014). Ege Kıyılarının Avrupalı Sakinleri. (Ed.): Muammer Tuna. **Türkiye ve Yeni Uluslararası Göçler**. Ankara: Sentez Yayıncılık.

Tarhan, Bülent. Gençkaya, Ömer Faruk. Ergül, Ergin. Özsemerci, Kemal. ve Özbaran, Hakan. (2003). Yolsuzlukla Mücadele TBMM Raporu “Bir Olgu Olarak Yolsuzluk. Nedenler, Etkiler ve Çözüm Önerileri” **TEPAV Yolsuzlukla Mücadele Kitapları-1**. Ankara:Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı.

Taş, Seyhan. ve Bozkaya, Gülferah. (2016). “Arafta Kalan Yaşamlarda Yoksulluk Analizi: Suriyeli Sığınmacılar”. (Ed.) H. Mustafa Paksoy, Kazım Sarıçoban, Elif Yıldırımçı, Özcan Özkan. **II. Uluslararası Ortadoğu Konferansları: Ortadoğu’daki Çatışmalar Bağlamında Göç Sorunu**. Kilis:Kilis 7 Aralık Üniversitesi Matbaası.

Taşoğlu, Ahmet. (2007). “Hammadde Kaynaklarının Kullanımının Türk Dünyasındaki Problemlerin Çözümüne Etkisi”. (Ed.) Necdet Öztürk, Ali Satan. **Türk Dünyasının Problemleri ve Çözüm Önerileri**. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

Telatar, Gökhan. (2019). Göç ve Güvenlik Kavramsal ve Teorik Bir Analiz. (Ed.) Gökhan Telatar, Umut Kedikli. **Uluslararası Göç ve Güvenlik**, Ankara:Nobel Yayınları.

Tuna, Muammer. ve Özbek, Çağlar. (2014). “Uluslararası Göçlerin Yeni Kategorileri Ulus-Devlet ve Aidiyet: Türkiye’deki Yabancı Yerleşimcilerin Toplumsal Entegrasyonları”. Muammer Tuna. **Türkiye ve Yeni Uluslararası Göçler**. Ankara:Sentez Yayıncılık.

Turan, Güngör. (2006). **Sovyet Sonrası Orta Asya Sosyalist Devletten Sosyal Devlete Geçiş**, Ankara:Tasam Yayınları.

Urinbojev, Rustamjon. and Eraliev, Sherzod. (2022). “The Political Economy of Non-Western Migration Regimes Central Asian Migrant Workers in Russia and Turkey”. **International Political Economy Series**, Cham:Palgrave Macmillan.

Ünver, Osman Can. (2016). Azerbaycan Türkleri Örneğinde Avrasya Coğrafyasından Türkiye’ye Yönelik Yüksek Nitelikli İnsan Göçü. (Der.:) Murat Erdoğan, Ayhan Kaya. **Türkiye’nin Göç Tarihi 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye’ye Göçler**. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Yaman, Şahin. (2021). Bağımsızlıklarının 30. Yılında Türk Cumhuriyetlerinde Ekonomik Görünüm. (Editör:Volkan Özdemir). **30 Yılın Ardından Türkiye ve Türk Dünyası**. İstanbul:Pankuş Yayınları.

Yılmaz, Serdar. (2019). **Asya Bozkırlarında Yüksekten Uçan Kartal: Nazarbayev’in Kazakistanı**. Ankara:Astana Yayınları.

Yılmaz, Vedat. ve Telsaç, Cüneyt. (2021). “Göç Olgusu ve Türkiye’deki Suriyeli Göçmenlerin Kentlerdeki Sayısal Durumu”. (Editör:Erkan Arslan). **Bölgesel Gelişmeler Işığında Uluslararası Göç ve Türkiye**. Ankara:Nobel Yayıncılık.

Sözlükler

Perruchoud, Richard, Cross, Jillyanne Redpath. (2004). **Göç Terimleri Sözlüğü**, Uluslararası Göç Örgütü (IOM). No.31. s.56.

Türk Dil Kurumu, “Göç”, <https://sozluk.gov.tr/>. Erişim Tarihi:01.05.2021.

Makaleler

Ağır, Osman. ve Arpacı, Işıl. (2019). “Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Orta Asya’da Dini Radikalizmin Nedenleri Üzerine”. **Turkish Studies**, 14(3): s.1023-1044.

Akıllı, Hüsniye. ve Dirikoç, Abdullah. (2015). “Uydu Kent Nevşehir’de Göç Çocukları”. **İdealkent Dergisi**, 6(17): s.252-269.

Akıncı, A., ve Akzholova, A. (2023). “Kırgızistan’da İstikrar Arayışı ve Demokratikleşme”. **Yeni Türkiye Dergisi**, 29(129): s.86-98.

Akıncı, Buket. Nergiz, Ahmet. ve Gedik, Ercan. (2015). “Uyum Süreci Üzerine Bir Değerlendirme: Göç ve Toplumsal Kabul”. **Göç Araştırmaları Dergisi**, 1(2): s.58-83.

Akkoyunlu Ertan, Kıvılcım. ve Ertan, Birol. (2017). “Türkiye’nin Göç Politikası”. **Contemporary Research in Economies and Social Sciences**, 1(7):7-39.

Aksoy, Şule. ve Kabasakal, Hatice Z. (2023). “Göçü Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyet Rollerini Açısından Ele Alan Çalışmaların İncelenmesi”. **International Academic Social Resources Journal**, 8(47): s.2252-2258.

Aktel, Mehmet. ve Kaygısız, Ümmühan. (2018). “Türkiye’de Göç Yönetimi”. **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 23(2):579-604.

Alagöz, Mehmet. Erdoğan, Savaş. ve Yapar Saçık, Sinem. (2011). “Kazakistan Cumhuriyeti’nin Ekonomik Performansının Ölçümü:1992-2008”. **Avrasya Etüdüleri**, 39(1): s.3-29.

Alkan, Haluk. (2006). “Türkmenistan’da Siyasal Rejimin Geleceği: İç ve Dış Dinamikler Açısından Bir Değerlendirme”. **OAKA**, 1(2): s.1-26.

Arslan, Çetin. (2003). "Göçmen Kaçakçılığı Suçları". **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 52(1): s.113-145.

Aşçı, Süleyman Adil. (2017). “Kırgızistan’ın Bağımsızlık Sonrası Ekonomik Gelişimine Yönelik Öneriler”. **İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi**, 2(2): s.29-44.

Aşkın Sarı, Ayfer. (2022). “Mültecilerin Yaşadığı Psikolojik Sorunlar ve Çözüm Önerileri Üzerine Minör Bir Değerlendirme”. **Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi**, 6(2): s.631-642.

Aydemir, Salih, ve Şahin, Mehmet Cem. (2018). “Zorunlu-Kitlesele Göç Olgusuna Sosyolojik Bir Yaklaşım: Türkiye’deki Suriyeli Sığınmacılar Örneği”, **Dini Araştırmalar Dergisi**, 21(53): s.121-148.

Bahar, Ozan, ve Korkmaz Bingöl, Fehime. (2010). “Türkiye’de İç Göç Hareketlerinin İstihdam ve İşgücü Piyasalarına Etkileri”. **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 15(2): s.43-61.

Bakırtaş, Tahsin. ve Kandemir, Orhan. (2010), “Gelişmekte Olan Ülkeler ve Beyin Göçü: Türkiye Örneği”, **Kastamonu Eğitim Dergisi**, 18(3): s.961-974.

Başterzi, Ayşe Devrim. (2017). “Mülteci, Sığınmacı ve Göçmen Kadınların Ruh Sağlığı”. **Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar**, 9(4):379-387.

Baycaun, Saule. (2001). “10 Yıllık Bağımsızlık Sürecinde Türkmenistan”. **Avrasya Dosyası**, 7(2): s.17-38.

Beşirli, Hayati. (2011). “Kırgızistan’ın Sosyo-Ekonomik ve Sosyo-Kültürel Yapısı”. **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, 15(15): s.313-331.

Beşirli, Hayati. Tekten, Zeynep Serap. ve Ünal, Ali. (2020). “Bağımsızlık Sonrası Kırgızistan’da İslamiyet ve Kaynakları”. **Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 9(1): s.1-18.

Birdişi, Fikret. (2019). “Nazarbayev’in İstifasının Ardından Konuşulmayanlar ve Söylenmeyenler”. **İnüsam Analiz**, 2019 Bahar/1. s.1-3.

Budak, L. (2003-2004). “Sovyetler Birliği Döneminden Sonra Özbekistan’da Medya”. **Akademik Araştırmalar Dergisi**, (19): s.33-42.

Budulgan, Seyit Ali. (2020). “Özbekistan’ın Jeopolitik Önemi”. **Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi**, 4(2): s.167-184.

Ceceli Köse, Sezen. (2015). “Uyum Sağlamışların İkilemi: Hollanda’daki İkinci Kuşak Türkiye Kökenli Göçmenlerin Beklentileri”, **İdealkent Kent Araştırmaları Dergisi**, 6(15): s.100-118.

Çapa, Mesut. (2019). “Sovyetler Birliği’nin Dağılması: Kazakistan Cumhuriyeti’nin Bağımsızlık Sürecinde Türkiye-Kazakistan Münasebetleri”. **Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, 9(17): s.1-23.

Çikolar, Eyüp. ve Şengül, Halil. (2022). “Kırgızistan’da Selefizm ve Din Hizmetleri”. **İlahiyat Araştırmaları Dergisi**, (18): s.52-75.

Danış, Aslı Didem. (2004). “Yeni Göç Hareketleri ve Türkiye”. **Birikim Dergisi**, No.184-185:216-224.

Değirmenci, Olgun. (2006), “Mukayeseli Hukukta ve Türk Hukukunda İnsan Ticareti Suçu”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, Sayı 67: s.57-96.

Demirci, H. (2020). “İlk Dönem Kazakistan Cumhuriyeti’nde Milliyetçilik ve Millî Kimlik (1991-2019)”. **Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 17(1): 321-342.

Demirci, O. (2022). “Özbekistan’ın Dönüşüm Sürecinde Makro Ekonomik ve Finansal Gelişmeler”, **Uluslararası Ekonomi, Siyaset, İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi**, Geçiş Ekonomilerinin 30. Yılı Özel Sayısı. s.1-15.

Doğangün, Gökten. ve Keysan, Asuman Özgür. (2022). “Göçün Suriyeli Kadınların Toplumsal Cinsiyet Pratikleri Üzerindeki Etkisi: İmkânlar ve Zorluklar”. **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi**, 77(1): s.125-150.

Duvell, Franck. (2014). “International Relations and Migration Management: The Case Of Turkey”. Centre on Migration, Policy and Society, **Insight Turkey**, 16(1):pp.35-44.

Düzdaban, Erdal. (2019). “Türkistan (Orta Asya) Güvenlik Sorunlarından Terörizm ve Radikalizm Çerçevesinde Hizbüt-Tahrir Örgütünün Tahlili”. **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, 121(238): s.163-180.

Egeli, H. Avni. ve Emsen, Ö. Selçuk. (2002). “Geçiş Sürecinde Kırgızistan Ekonomisi”. **Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2(4): s.105-112.

Ekici, Süleyman. ve Tuncel, Gökhan. (2015). “Göç ve İnsan”. **Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi**, 5(1):9-22.

Erbaş, Hayriye. ve Alioğlu Türker, Özlem. (2019), “Göç Araştırmaları Alanında Kavramsal Sorunlar ve Etik/Politik Sorumluluk”. **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, 59(2): s.883-911.

Ercan, Leyla. Gürkan, Uğur. ve Taştan Akdemir, Nuray. (2019). “Göç Sürecinde Göçmenlerin Karşılaştıkları Sorunlar”, **International Social Sciences Studies Journal**, 5(43): s.4785-4792.

Erel, Kemalettin. (2007). “Yargıtay Kararları Işığında Göçmen Kaçakçılığı Suçu”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, Sayı 71: s.264-299.

Eren, Gonca. (2019). “Bulgaristan Göçmenlerinin Yaşadıkları Sorunlar”. **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 12(65): s.611-627.

Ergüven, N. S. , Özturanlı, B. (2013). "Uluslararası Mülteci Hukuku ve Türkiye". **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 62(4): s.1007-1062.

Erol, Murat. ve Ersever, Oya. (2014), “Göç Krizi ve Göç Krizine Müdahale”. **KHO Bilim Dergisi**, 24(1): s.47-68.

Eyüpreisoğlu, Büşra. (2020). “Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Göç Sürecinde “Kadın”, **International Social Sciences Studies Journal**, 6(56): s.684-692.

Gonca, İsa Burak. ve Özdaşlı, Esmé. (2016). “Kazakistan’ın Dış Politika Önceliklerinin Şekillenmesinde Bir Faktör Olarak Çin’in Enerji Talebi”. **Avrasya İncelemeleri Dergisi**, 5(1): s.147-166.

Gökbek, Ahmet. ve Turganbayeva, Togzhan. (2021). “Kazakistan’da Petrol, Doğal gaz ve Dış Politika: Rusya, Çin, ABD ve AB Dengesi”. **Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 5(1): s.1-28.

Göktürk, I.Emre. ve Yalçınkaya, H.Serdar. (2017). Kazakistan ve Türkiye Hayvancılık Sektöründe Karşılaşılan Riskler: Tespit ve Karşılaştırmalı Analizi. **Journal of Social and Humanities Science Research**, 4(12): s.917-932.

Görgün, Melih. (2018). “Ekonomi Temelli Göç Yaklaşımları Perspektifinde Göçmenlerin Karar Alma Süreçleri”. **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 23(3): s.1153-1162.

Görkem Dağdelen. (2015), “Türkiye’nin Değişen Vatandaşlık Rejimi ve Emek Göçü”, **İdealkent Kent Araştırmaları Dergisi**, 6(15): s.172-197.

Güçlü, Alper. (2020). “Göçmen Kaçakçılığı Kuramlarında Çok Boyutlu Yaklaşımların Gerekliliği”, **Göç Araştırmaları Dergisi**, 6(2): s.216-259.

Güler, Nermin. (2001). “Geçiş Sürecinde Türkmenistan’ın Siyasî Yapısı: Türkmenbaşı Modeli”. **Avrasya Dosyası**, 7(2): s.97-110.

Güler. Hasan. (2020). “Afganlı Göçmenlerin Göç Süreçleri ve İşçilik Deneyimleri: Uşak İli Örneği”, **Çalışma ve Toplum Ekonomi ve Hukuk Dergisi**, 3(66): s.1461-1482.

Günay, Enver. Atılgan, Dilek. ve Serin, Emine. (2017). “Dünya’da ve Türkiye’de Göç Yönetimi”. **Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 7(2):37-60.

Gündoğdu, Abdullah. (2011). “Kırgızistan: Dün, Bugün, Yarın”. **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, 15(15): s.399-417.

Gürel, Ali. ve Balta, Yasemin. (2014). “İstanbul’un Göç Olayı ve Etnik Hayat Üzerine”. **Marmara Sosyal Araştırmalar Dergisi**, (1). s.1-15.

İrdem, İbrahim. ve Ercan, Osman. (2021). “Kazakistan’da Göç Yönetimi ve Sınır Güvenliği”. **Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi**, 56(4):3050-3070.

İrdem, İbrahim. ve Başak, Samet. (2023). “Güvenlik Sorunu Olarak Yönetişim Zafiyeti: Özbekistan Örneği”. **Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 25(2): s.589-616.

John V. Richardson Jr. (2013). “The Information Economy Of Turkmenistan: A Seven-Year Update”. **IFLA Journal**, 39(3): p.243-250.

Kâhya Nizam, Özlem. ve Sallan Gül, Songül. (2017). “Türkiye’de Mültecilere Yönelik Yerleşim Politikaları ve Uydu Kentler: Güvenlik Kısılacında Yaşamlar”. **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, (22): s.1385-1410.

Kalambekova, Bahtıgül. (1996). “Kırgızistan: Nereden Nereye ve Nasıl?”. **Bilgi Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi**, Yaz/96 (2): s.7-10.

Kara, Polat. ve Korkut, Recep. (2010). “Türkiye’de Göç, İltica ve Mülteciler”, **Türk İdare Dergisi**, Sayı 467: s.153-162.

Karadağ Çaman, Özge. ve Bahar Özvarış, Şevkat. (2010). “Uluslararası Göç ve Kadın Sağlığı”. **Sağlık ve Toplum Dergisi**, (4): s.3-14.

Karluk, S. Rıdvan. (2011). “Küresel Krizin Kırgızistan Ekonomisine Etkisi ve Türkiye Kırgızistan Ekonomik İlişkilerindeki Gelişmeler”. **Session 1C: Uluslararası Ticaret**, s.47-56.

Koçak, Ali. ve Durgun Kaygusuz, Ayşe. (2023). “Cumhuriyet’ten Bugüne Türkiye’nin Göç Politikaları: Göç Yönetimindeki Ulusal ve Uluslararası Aktörler”. **Uygulamalı Sosyal Bilimler ve Güzel Sanatlar Dergisi**, 5(13): s.253-273.

Koçal, A.Vedat. (2015) “Bir Siyasal Değişme Etkeni Olarak Göç: Kürt Kimliğinin Siyasal Evriminde Göç Dinamiği Örneği - Nedenler ve Sonuçlar”. **İdealkent Kent Araştırmaları Dergisi**, 6(15): s.214-241.

Kolukırık, Suat. (2021). “Bulgaristan’dan Göç Eden Türk Göçmenlerin Dayanışma ve Örgütlenme Biçimleri: İzmir Örneği”. C.Ü. **Sosyal Bilimler Dergisi**, 30(1): s.1-13.

Koncak, İbrahim. (2013). “Uluslararası Normlar Gölgesinde Türkiye-Özbekistan İlişkileri”. **Alatoo Academic Studies**, 8(2): s.1-7.

Korkmaz, Murat. (2013). “Türkiye’de Yaşayan Bulgaristan Göçmenlerinin Çalışma Hayatı İçinde Yaşadığı Sorunların Uygulamalı Olarak İncelenmesi”. **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, (106): s.291-312.

Küçükkuş, Emre. (2021). “Orta Asya Devletlerindeki Göç Hareketlerinin Ekonomik ve Politik Perspektiften İncelenmesi”. **Akademik Yaklaşımlar Dergisi**, 12(2): s.283-301.

Lordoğlu, Kuvvet. (2015). “Türkiye’ye Yönelen Düzensiz Göç ve İşgücü Piyasalarına Bazı Yansımalar”, **Çalışma ve Toplum Dergisi**, 1(44): s.29-44.

Ok Şehitoğlu, Betül. (2021). “Türkiye’de Göçmenlerin Entegrasyonu: Mevcut Durum ve Öneriler”. Toplumsal Düşünce Araştırmalar Merkezi. İlke Politika Notu 35 | Aralık 2021 İlke Yayın No: 115.

Oral, Belgin. ve Çetinkaya, Fevziye. (2017). “Sosyolojik Bir Olgu Olarak Göç, Tanımı, Nedenleri ve Göç Kuramları”. **Türkiye Klinikleri. JPublic Health-Special Topics**. 3(1):1-8.

Ökmen, M. (2000). “Çevre Sorunlarının Sistemler-Üstü Niteliği ve Orta Asya”. **Bilig Dergisi** (14): s.17-29.

Öraz, Seçil. (2012). “Kırgız Siyasî Hayatında Aşiretçilik ve Klan Siyaseti”. **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, 12(1): s.211-238.

Özcan, Nazlı Şenses. (2015). “Düzensiz Göç Üzerine Bir İnceleme: Küresel Dinamikler, Ulus-Devletler, Göçmenler”, **İdealkent Kent Araştırmaları Dergisi**, 6(15): s.22-39.

Özdemir, Abdullah, ve Çakır, Mesut. (2007). “Bağımsızlık Sonrası Orta Asya Ülkelerinin Yoksulluk Sorunu”. **Balıkesir Üniversitesi Bandırma İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Akademik Fener Dergisi**, 5(8): s.32-41.

Özdemir, Dilek. (2018). “Türkiye’de Bölgelerarası İç Göç Hareketlerinin Belirleyicileri”. **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 22(3):1337-1349.

Özer, M. Akif. ve İrdem, İbrahim. (2018). “Securitization And Europeanization Of Migration and Border Management Policies In EU-Turkey Case” AB-Türkiye Örneğinde Göç ve Sınır Yönetimi Politikalarının Güvenikleştirilmesi ve Avrupalılaşması, Türkiye Adalet Akademisi, **Human Rights Review**, Year:8 Issue:15 June. p.1-47.

Özkan, Recep. (2019). “Göç Olgusu ve Toplumsal Yapıya Etkisi”. **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 33(47): s.127-145.

Özlem, Kader. (2013). “Kerimov Yönetiminde Özbekistan’ın İç ve Dış Politikasının Analizi (1991-2012)”. **Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi**, 4(2): s.29-51.

Özsoy, Bahar. (2023). “Türk Dünyası Söylemi İçinde Türk Devletleri Teşkilatı’nın Rolü ve Önemi”, **Anasay**, (25): s.40-55.

Sağdıç, Hayrettin. (2019). “Kazakistan’da 2019 Cumhurbaşkanı Erken Seçimi ve Sonrasında Yaşanan Gelişmeler”. **Uluslararası İdil-Ural ve Türkistan Araştırmaları Dergisi**, 1(2): s.177-207.

Sandybayev, Zhalgas. (2014). “Günümüzde Kazakistan’da İslam”. **Kastamonu Eğitim Dergisi**, 22(1): s.215-222.

Sirkeci, İbrahim. ve H. Cohen, Jeffrey. (2015). “Hareketlilik, Göç, Güvensizlik”. **İdealkent Kent Araştırmaları Dergisi**, 6(15): s.8-21.

Sönmez, A. Sait. (2013). “Özbekistan Dış Politikasını Oluşturan Temel Faktörler”. **Aibü Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 13(2): s.387-415.

Suter, Brigitte. (2013). “Asylum and Migration in Turkey An Overview of Developments in the Field 1990–2013”. Malmö University Malmö Institute for Studies of Migration, Diversity and Welfare. **MIM Working Papers Series**, No 13:3. p.8.

Şenses Özcan, Nazlı. (2015). “Düzensiz Göç Üzerine Bir İnceleme: Küresel Dinamikler, Ulus-Devletler, Göçmenler”, **İdealkent Kent Araştırmaları Dergisi**, 6(15): s.22-39.

Şişman, Yener. ve Balun, Bora. (2020). “Transit Göç ve Türkiye”, **Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 21(2): s.61-79.

Telsaç, Cüneyt. ve Yüksek Telsaç, Özlem. (2022). “Göç Nedeniyle Oluşan Temel Eğitim Sorunları”. **Uluslararası Akademik Birikim Dergisi**, 5(3): s.113-122.

Togay, Selahattin (2009). “Kazakistan Ekonomisinin Petrole Bağımlılığının Azaltılmasında Para Politikasının Rolü”. **Bilig Dergisi**, (48): s.207-240.

Topçu, Sevcan. ve Beşer, Ayşe. (2006). “Göç ve Sağlık”. **Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi**, 10(3): s.37-42.

Tutar, Hüseyin. (2005). “Kırgızistan’daki Son Gelişmeler Üzerine Bir Değerlendirme”. **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD)**, (3): s.169-182.

Tüfekçioğlu, Hayati. (2021). “Kazakistan Medyasında Türkiye ve Kazakistan’ın Dış İlişkilerine Kısa Bir Bakış Denemesi”. **Disiplinlerarası Yenilik Araştırmaları Dergisi**, 1(1): s.130-135.

Türk, Fahri. (2008). “Transformasyon Sürecinde Özbekistan’da Siyasal Partiler ve Özbek Muhalefet Liderlerinin Türk-Özbek İlişkileri Üzerine Etkileri”. **Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 10(2): s.53-81.

Uslu, Kamil. Öngel, Volkan. ve Sözen, İlyas. (2011). “Aral Gölü Havzasındaki Su Kaynaklarının Orta Asya Ülkelerinin Sürdürülebilir Büyümlerine Etkisi”. **Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 30(1): s.141-162.

Ün, Marella Bodur. Paydak, Anış. (2017) “Küreselleşen Dünyada Düzensiz Göç ve Türkiye: Adana İli Yabancılar Misafirhanesi Çalışması”, **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 17(3): s.187-204.

Ünlü, Sezen. Kızılhan, Taner. ve Elciyar, Kemal. (2018). “Göçmenlerin Uyum Sağlama Sürecinde Yaşadıkları Çatışmalar ve Sayısal Topluluklar”. **Selçuk İletişim**, 11(1): s.5-18.

Yalçınkaya, Alaeddin. (2022). “Mirziyoyev Dönemi ile Hızlanan Özbekistan-Türk Dünyası Yakınlaşması”, **Yeni Türkiye Dergisi**, 1(125): s.123-130.

Yılmaz, Abdurrahman. (2014). “Uluslararası Göç: Çeşitleri, Nedenleri ve Etkileri”, **Turkish Studies**, 9(2): s.1685-1704.

Yılmaz, Salih. (2000). “Aral Gölü Çevre Felaketi ve Orta Asya”. **Avrasya Etüdləri (TİKA)**, (18): s.93-110.

Tezler

Acar, Özgür. (2013). *Sovyetler Birliği'nin 1991 Yılında Dağılması Sonrasında Türkiye'nin Orta Asya'daki Beklentileri ve Bu Beklentilerin Karşılanamama Sebepleri*. (Yüksek Lisans Tezi). Atılım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Akdoğan, Salih. (2014). *Orta Asya'da Radikal İslam Tacikistan Örneği*. (Yüksek Lisans Tezi). Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.

Akhmadiyeva, Zarema (2008). *Devletin Kalkınmadaki Rolü: Kazakistan Örneği*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Aslan, Eren Can. (2016). *Türkiye-Belarus Münasebetleri 1991-2014*. (Yüksek Lisans Tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Avcı, Erkan. (2017). *Orta Asya'da Radikal Hareketler*. (Yüksek Lisans Tezi). Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Kocaeli.

Çiğerci Ulukan, Nihan. (2008). *Göçmenler ve İşgücü Piyasası: Bursa'da Bulgaristan Göçmenleri Örneği*. (Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Delice, Yasir. (2019). *Türkiye Kazakistan Dış Ticaretinin Yapısal Analizi*. (Yüksek Lisans Tezi). Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Sivas.

Demir Er, Pınar. (2020). *Bağımsızlık Sonrası Özbekistan'da İslâm*. (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Demirhan. İnceliler Nihan. (2019). *1923 Yılından Bugüne Türkiye'nin Uluslararası Göç Politikaları ve Sosyal-Ekonomik Etkileri*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.

Develi Ercan, Belgin. (2019). *Kırgızistan'da Askar Akayev Döneminin Sona Ermesi ve Sonrasında Yaşanan Olaylar (2005-2007)*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Eker, Kemal. (2008). *Türkiye'de Yasa Dışı Göç Sorunu*. (Doktora Tezi). İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü. İzmir.

Gayypov, Tahyr. (2022). *SSCB Sonrası Türkmenistan'da Sosyal Değişme Süreci*. (Yüksek Lisans Tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Gurbandurdyeva, Gunesh. (2016). *Orta Asya'da Güvenliğin Sağlanmasında Kazakistan'ın Rolü*. (Yüksek Lisans Tezi). Eskişehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

Kalach, Jasmin. (2020). *Göçmen Kaçakçılığı ve İnsan Ticareti Suçları*. (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Kılınç, Serkut. (2019). *Orta Asya'da Çevre Sorunları*. (Yüksek Lisans Tezi). Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.

Kurazkhojayeveva, Dinara. (2008). *Kazakistan'ın Ulusal Güvenlik Sorunları*. (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Kusaev, Kamal. (2020). *Özbekistan-Rusya İlişkileri (1991-2019)*. (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Musayeva, Narmina. (2015). *Karizmatik Liderlik ve Nursultan Nazarbayev Örneği*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Öksüz, Sündüs. (2009). *Nedenleri ve Sonuçları Bakımından Türkiye'de Düzensiz Göç: 2000-2015 Yılları Arasında Bir Değerlendirme*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Rahmanov, Azat. (2004). *Türkiye-Türkmenistan İlişkileri*. (Yüksek Lisans Tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.

Sayar, Arzu. (2011). *İzmir Sarnıç Beldesi'ndeki Bulgaristan Göçmenleri ve Toplumsal Diyalog Ağları*. (Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Tazhkuran, Nurgul. (2018). *Orta Asya'da Yaşanan Göçler (1991-2016)*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Türkkan, Büşra. (2019). *Uluslararası Göç Olgusu: Suriyeli Göçmenlerin Türkiye'deki Ekonomik ve Sosyal Yapı Üzerine Etkileri*. (Yüksek Lisans Tezi). Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nevşehir.

Yılmaz, İbrahim. (2008). *Orta Asya'da Güvenlik Sorunları ve Bölgeye Yönelik İşbirliği Girişimleri*. (Yüksek Lisans Tezi). Kara Harp Okulu, Savunma Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Raporlar

Adana Sanayi Odası. **“Kazakistan Ülke Raporu”** (2019). Adana. s.7.

Ankara Sanayi Odası Araştırma ve Yönlendirme Müdürlüğü (2019). **“Kırgızistan Cumhuriyeti Ülke Notu”**. s.5-6.

Bandırma Ticaret Borsası (2021). **Kazakistan Ülke Raporu**. s.8.

Calip, Y. Halil. (2022). **İki Süper Gücün Arasında Gelişmek: Rusya ve Çin İle İlişkileri Bağlamında Kazakistan’ın Çok Vektörlü Dış Politikası**. Avrasya İncelemeleri Merkezi. UEP Rapor No.1, 06.04.2022. s.3.

DEİK / Türk–Özbek İş Konseyi (2012). **Özbekistan Ülke Bülteni**. s.7-8.

Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (2012). **Kırgızistan Ülke Bülteni**. s.7-8.

Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (2021). **Özbekistan Bilgi Notu**. s.3-5.

Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (2021). **Türkmenistan Bilgi Notu**. Ekonomik Araştırmalar. Kasım 2021. s.3.

Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu Ekonomik Araştırmalar (2021). **Kazakistan Bilgi Notu**. s.3.

İçduygu, Ahmet. B. Aksel, Damla. (2012). **Türkiye’de Düzensiz Göç**. IOM Türkiye Ofisi “Göç Yönetimi Genel Politika Çerçevesinin Düzenlenmesi ve Uygulanması Hususunda Türkiye’nin Çabalarının Desteklenmesi” projesi Eylül 2012 Ankara. s.41.

İnal, İlknur. (2017). Çerkezköy Sanayi ve Ticaret Odası. **Kırgızistan Ülke Raporu**. s.7-8.

Khashimov, Sher. Aisarina, Zhibek. Nuranova, Kymbat. Zhandayeva, Raushan. (2020).“Introducing The Central Asia Migration Tracker”. **The Oxus Society for Central Asian Affairs Report**, p.1-13.

Kırşehir Sanayi ve Ticaret Odası. (2021). **Kazakistan Ülke Raporu**. s.4-5.

Koray Ali Konca. (2012). **Kazakistan Ülke Raporu**. Ankara. s.7.

T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü (2022). **Kazakistan Tarım Sektörü Ülke Yatırımcı Rehberi**. s.20.

T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü (2022). **Kırgızistan Tarım Sektörü Ülke Yatırımcı Rehberi 2022**. s.10-35.

T.C. Ticaret Bakanlığı Dış Temsilcilikler ve Uluslararası Etkinlikler Genel Müdürlüğü (2020). **Türkmenistan Ülke Profili.** s.4-6.

T.C. Ticaret Bakanlığı Doğu Anadolu İhracatçılar Birliği (2021). **Özbekistan Ülke Raporu.** s.3.

T.C.Ticaret Bakanlığı Doğu Anadolu İhracatçılar Birliği. (2021). **Kırgızistan Ülke Profili.** s.7.

TC. Ticaret Bakanlığı Dış Temsilcilikler ve Uluslararası Etkinlikler Genel Müdürlüğü. **Kırgızistan Ülke Profili.** s.6-7.

T.C. Ticaret Bakanlığı Uluslararası Anlaşmalar ve Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü. (2022). **Kazakistan Ülke Profili.** s.9.

T.C. Ticaret Bakanlığı Uluslararası Anlaşmalar ve Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü. (2024). **Kazakistan Ülke Profili.** s.7.

Türkiye Tohumcular Birliği (2023). **Kazakistan Ülke Raporu.** s.12

Yüce, Mehmet (2022). **Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ve Türkiye İle İlişkiler.** SETA Raporu. İstanbul. s.23-27.

İnternet Siteleri

2016/8375 sayılı “Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik” (2016). <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/3.5.20168375.pdf>. 11.1.2016. Erişim Tarihi:24.10.2023.

2510 sayılı “İskân Kanunu” (1934). https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc013/kanuntbmmc013/kanuntbmmc01302510.pdf. 14.6.1934. Erişim Tarihi:10.10.2023.

4817 sayılı “Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanun”. (2003). <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=4817&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>. 27.02.2003. Erişim Tarihi:24.01.2023.

5237 sayılı “Türk Ceza Kanunu” (2004). <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5237.pdf>. 26.09.2004. Erişim Tarihi.06.06.2020.

5543 sayılı “İskân Kanunu” (2006). <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5543.pdf>. 19.09.2006. Erişim Tarihi:12.10.2023

5682 sayılı “Pasaport Kanunu” (1950).

<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.5682.pdf>. 15.07.1950.

Erişim Tarihi:10.10.2023.

5683 sayılı “Yabancıların Türkiye’de İkamet ve Seyahatleri Hakkında Kanunu” (1950). <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.5683.pdf>.

15.07.1950. Erişim Tarihi:10.10.2023.

6458 sayılı “Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu” (2013).

<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/04/20130411-2.htm>. 11.04.2013.

Erişim Tarihi:23.10.2024.

Akhiyadov, Mokhmad. “Kazakistan’daki Protestoların Sebep ve Olası Sonuçları”. İNSAMER. <https://www.insamer.com/tr/kazakistandaki-protestolarin-sebep-ve-olasi-sonuclari.html>. 17.01.2022. Erişim Tarihi:10.10.2022.

Alkan Özcan, Sevinç. “Kazakistan’ın Bağımsızlık Sonrası En Önemli Sınavı”.

<https://www.perspektif.online/kazakistanin-bagimsizlik-sonrasi-en-onemli-sinavi/>.

20.01.2022. Erişim Tarihi:10.10.2022

Ametbek, Dinmuhammed. “Kazakistan Cumhurbaşkanı Tokayev’in Dış Politika Anlayışı”. ANKASAM. <https://www.ankasam.org/kazakistan-cumhurbaskani-tokayevin-dis-politika-anlayisi/>. 09.04.2019. Erişim Tarihi:12.10.2021.

Anadolu Ajansı. “Kazakistan’ın Atılımı: Nazarbayev’in Ülke Tarihindeki Rolü”.

<https://www.aa.com.tr/tr/analiz/kazakistan-in-atilimi-nazarbayev-in-ulke-tarihindeki-rolu/1901046#>. 06.07.2020. Erişim Tarihi:10.10.2020.

Anadolu Ajansı. “Kerim’in Kızı Mal Varlıklarını Devlete İade Etti”.

<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/kerimovun-kizi-malvarliklarini-devlete-iade-etti/1514663#>. 24.06.2019. Erişim Tarihi:10.10.2023.

Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu, “Türkiye Cumhuriyeti İle Avrupa Birliği Arasında İzinsiz İkamet Eden Kişilerin Geri Kabulüne İlişkin Anlaşma”.

<https://www.avrupa.info.tr/tr/geri-kabul-anlasmasi-6895>. Erişim Tarihi:06.08.2021.

BBC. “Türkmenistan’da Seçimin Galibi Berdimuhamedov”.

https://www.bbc.com/turkce/haberler/2012/02/120213_turkmen_elections.

13.02.2012. Erişim Tarihi:04.05.2022.

BBCNews. “Gülnara Kerimova: Eski Özbekistan Liderinin Kızı Nasıl Emlak İmparatorluğu Kurdu?“. <https://www.bbc.com/turkce/articles/c3g7j25w90xo.amp>.

13.03.2023.Erişim Tarihi:15.03.2023.

BBC TURKISH.com “Taşkent’te Bombalı Saldırıları”.

https://www.bbc.co.uk/turkish/new/story/2004/07/printable/040730_uzbekexplosion.shtml. 30.07.2004. Erişim tarihi:09.10.2022.

Çiçekdağ, M. Ali. “Gurbangulu Berdimuhammedov”. T24 Bağımsız İnternet Gazetesi. <https://t24.com.tr/yazarlar/mehmet-ali-cicekdag/gurbangulu-berdimuhammedov-turkmenistan-in-omur-boyu-lideri-basmuhafiz-at-terbiyecisi-jokey-dj-rap-bestecisi-ve-daha-bircok-sey,33755>. 09.01.2022. Erişim Tarihi:11.05.2023.

Çiğdem, Beyza. “Türkiye’deki Göçmen, Mülteci ve Sığınmacıların Türkiye’yi Transit Geçiş Ülkesi Olarak Kullanmaları”. https://www.academia.edu/41184913/TÜRKİYEDEKİ_GÖÇMEN_MÜLTECİ_VE_SIGINMACILARIN_TÜRKİYEYİ_TRANSİT_GEÇİŞ_ÜLKESİ_OLARAK_KULLANMALARI. Erişim Tarihi:10.09.2021.

Dirik, Görkem. “Nazar’BYE’v”. <https://www.politkyol.com/nazarbyev/>. 13.02.2022. Erişim Tarihi:10.12.2022.

Duran, Burhanettin. “Kazakistan Protestolarının Sonuçları Neler Olabilir?”. SETA. <https://www.setav.org/kazakistan-protestolarinin-sonuclari-neler-olabilir/>. 08.01.2021. Erişim Tarihi:10.10.2022.

Euronews. “Yolsuzlukla Suçlanan Eski Kırgızistan Cumhurbaşkanı Atambayev Gözaltına Alındı”. <https://tr.euronews.com/2019/08/08/yolsuzluklasuclanan-eski-kirgizistan-cumhurbaskan-atambayevgozaltina-alindi>. 13.08.2019. Erişim Tarihi:03.04.2024.

Euronews. “İsviçre Özbek Cumhurbaşkanı’nın Kızı Gülnara Kermimova’ya Suç Örgütü Yönetme Suçlaması”. <https://tr.euronews.com/2023/09/29/isvicre-savciligi-ozbekcumhurbaskaninin-kizi-gulnarakerimovayi-suc-orgutuyonetmekle-suc>. 29.09.2023. Erişim Tarihi:10.03.2024.

Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, “Düzensiz Göç”. <https://www.goc.gov.tr/duzensiz-goc-istatistikler>. Erişim Tarihi:05.06.2021.

Göç İdaresi Genel Müdürlüğü. “Düzensiz Göç Hakkında”. <https://www.goc.gov.tr/duzensiz-goc-hakkinda>. Erişim Tarihi:01.08.2021.

Güngör, Gülperi. (2022). Avrasya İncelemeleri Merkezi. “Seçimlerin Ertesinde Türkmenistan’daki Siyasal ve Sosyo-Ekonomik Sorunlara Bir Bakış”. <https://avim.org.tr/tr/Yorum/SECIMLERIN-ERTESINDE-TURKMENISTAN-DAKI-SIYASAL-VE-SOSYO-EKONOMIK-SORUNLARA-BIR-BAKIS>. Erişim Tarihi:11.05.2023.

Haberler.com. “Budapeşte Süreci 5. Bakanlar Konferansı”. <https://www.haberler.com/budapeste-sureci-5-bakanlar-konferansi-4530885-haberi/>. Erişim Tarihi:04.06.2020.

Haberler.com. “En Baskıcı 17 Rejim”. <https://www.haberler.com/guncel/en-baskici-17-rejim-haberi/>. 11 Mayıs 2007. Erişim Tarihi:11.05.2023.

Independent. “Türkmenistan: Babadan Oğula Aile Cumhuriyeti”. https://www.indyrturk.com/node/483436/turkiyeden-sesler/turkmenistan-babadan-ogula-ailecumhuriyeti#google_vignette. 12.03.2022. Erişim Tarihi:10.03.2024.

International Monetary Found IMF. “IMF Data International Financial Statistics”. <https://www.imf.org/en/Data>. Erişim Tarihi:29.10.2023.

İHH. “Mültecilerin Psikolojik Sorunları”. <https://ihh.org.tr/anlati/multecilerin-psikolojik-sorunlari>. 11.11.2015. Erişim Tarihi:08.03.2024.

Jandarma Genel Komutanlığı Göçmen Kaçakçılığı ve İnsan Ticaretiyle Mücadele Dairesi. “Göçmen Kaçakçılığı”. <https://www.jandarma.gov.tr/asayis/gocmen-kacakligi-ve-insan-ticaretiyle-mucadele-dairesi>. Erişim Tarihi:01.08.2021.

ayacakarcKazakistanKZ. “Türkmenistan’da yolsuzluk gerekçesiyle toplu gözaltılar başladı”. <https://www.kazakistan.kz/turkmenistanda-yolsuzluk-gerekcesiyle-toplu-gozaltilarbasladi/>. 21.06.2017. Erişim Tarihi:03.03.2024.

Kemaloğlu, İlyas. “Türk Cumhuriyetlerinin Bağımsızlığının 25. Yılı: Başarılar ve Başarısızlıklar”. <http://www.ilyaskemaloglu.com/Sayfa/makale/47>. Erişim Tarihi:10.01.2019.

Kıdırali, Darhan. “Yeni Kazakistan: Cumhurbaşkanı Tokayev ve Uyguladığı Dış Politika”. Ankara Kriz ve Siyaset Araştırmaları Merkezi. 09.05.2022. Erişim Tarihi:10.06.2022.

Kırgız Ulusal Haber Ajansı. “Kırgızistan’da Yolsuzluk Haberi Bildiren Vatandaşlar Ödüllendirilecek ve Korunacak”. <https://tr.kabar.kg/news/k-rgzistanda-yolsuzluk-haberi-bildiren-vatanda-lar-odullendirilecek-ve-korunacak>. 29.01.2019. Erişim Tarihi:01.02.2023.

Kırım Haber Ajansı. “Kırgızistan’da Hükümet Yolsuzluk Skandalı İle Sarsıldı”. <https://www.qha.com.tr/amp/haber-arsivi/kirgizistan-dahukumet-yolsuzluk-skandalii-ile-sarsildi-204835>. 27.05.2020. Erişim Tarihi:01.02.2023.

Kırım Haber Ajansı. “Kazakistan, Rüşvetçi Devlet Yetkililerinin Mal Varlığını Eğitime Harcayacak”. <https://www.qha.com.tr/turk-dunyasi/kazakistan-rusvetci-devlet-yetkililerinin-mal-varligini-egitime-harcayacak-477089>. 18.08.2023. Erişim Tarihi:09.09.2023.

Kırım Haber Ajansı. “Kırgızistan’da Eski Bakanın Oğlu Yolsuzluk Şüphesiyle Tutuklandı”. <https://www.qha.com.tr/amp/turk-dunyasi/kirgizistan-da-eski-bakanin-oglu-yolsuzluk-suphesiyle-tutuklandi-479964>. 18.10.2023. Erişim Tarihi:02.03.2024.

Kussainova, Meiramgul. “Türk Devletleri Teşkilatının Tarım Bakanları Kazakistan’da Toplandı”. Anadolu Ajansı. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/turk-devletleri-teskilatinin-tarim-bakanlari-kazakistanda-toplandi/3170091>. 20.03.2024. Erişim Tarihi:12.04.2024.

Lloydsbanktrade. “Foreign Trade Figures Of Kazakhstan”. <https://www.lloydsbanktrade.com/en/market-potential/kazakhstan/trade-profile>. Erişim Tarihi:15.03.2024.

Lloydsbanktrade. “Uzbekistan:Economic and Political Overview”. <https://www.lloydsbanktrade.com/en/market-potential/uzbekistan/trade-profile>. Erişim Tarihi:04.03.2024.

Mazlumder. “Özbek Obid Qori Nazarov’a Yapılan Suikast ve Kerimov Rejimi Protesto Edildi”. <https://istanbul.mazlumder.org/tr/main/faaliyetler/eylemler/2/ozbek-obid-qori-nazarova-yapilan-suikast-ve-k/11790>. Erişim Tarihi:11.05.2023.

Milliyet. “Türkmenistan’da Genel Seçimlerin Galibi Demokrat Partisi Oldu”. <https://www.milliyet.com.tr/dunya/turkmenistanda-genelsecimlerin-galibi-demokrat-partisi-oldu-6924845>. 30.03.2023. Erişim Tarihi:15.10.2023.

Mominkulov, Canat. “Orta Asya'da Sınır Aşan Nehirlerle İlgili Sorunlar”. EkoAvrasya Avrasya Ekonomik İlişkileri Derneği <https://ekoavrasya.net/duyuru.aspx?did=125&lang=tr>. 13.01.2014. Erişim Tarihi:20.10.2021.

Mülteci Hakları Merkezi, “Kurumsal Tarihçe ve Çalışma Alanlarımız”. <https://www.mhd.org.tr/tr/hakkimizda/tarihce-calisma-alanlarimiz>. Erişim Tarihi:06.06.2021.

Mültecilerle Dayanışma Derneği, “Hakkımızda”. <https://multeci.org.tr/hakkimizda/>. Erişim Tarihi:06.06.2021.

Oğuz, Esedullah. İndependet Türkçe. “Özbekistan’da değişen bir şey var mı?”. <https://www.indytrk.com/node/453786/turkiyeden-sesler/ozbekistanda-degisken-bir-sey-var-mi>. 30 Aralık 2021. Erişim Tarihi:11.05.2023.

Orasam. “Kazakistan Tarım ve Hayvancılıkta Üretimi Artırmayı Planlıyor”. <https://orasam.manas.edu.kg/index.php/tr/kazakistan/2973-kazakistan-tarim-ve-hayvancilikta-retimi-artirmayi-planliyor>. 17.03.2020. Erişim Tarihi:05.05.2022.

Orta Asya Araştırmaları Merkezi. “Nazarbayev İstifa Etti”. <https://orasam.manas.edu.kg/index.php/tr/kazakistan/1776-nazarbayev-istifa-etti>. 22 Mart 2019. Erişim Tarihi:10.10.2020.

Reporters Without Borders (RSF). “Kazakhstan”.

<https://rsf.org/en/country/kazakhstan>. Erişim Tarihi:10.10.2022.

Reporters Without Borders (RSF). “Kyrgyzstan”.
<https://rsf.org/en/country/kyrgyzstan>. Erişim Tarihi:26.10.2023.

Reporters Without Borders (RSF). “Uzbekistan”.
<https://rsf.org/en/country/uzbekistan>. Erişim Tarihi:05.11.2023.

Reporters Without Borders (RSF). “Turkmenistan”.
<https://rsf.org/en/country/turkmenistan>. Erişim Tarihi:05.11.2023.

Sağlam, Serdar. “Türkiye’de İç Göç Olgusu ve Kentleşme”.
<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/328301>, Erişim Tarihi:20.02.2021.

Sakarya, Sibel. “Göç, Toplumsal Cinsiyet ve Sağlık”. Koç Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları Araştırma ve Uygulama Merkezi.
<https://kockam.ku.edu.tr/goc-toplumsal-cinsiyet-saglik-sibel-sakarya/>.
Erişim Tarihi:08.03.2024.

T.C. Dışişleri Bakanlığı. “Kazakistan’ın Siyasi Görünümü”.
<https://www.mfa.gov.tr/kazakistan-siyasi-gorunumu.tr.mfa>.
Erişim Tarihi:10.10.2022.

T.C. Dışişleri Bakanlığı. “Kırgızistan’ın Siyasi Görünümü”.
<https://www.mfa.gov.tr/kirgizistan-siyasi-gorunumu.tr.mfa>.
Erişim Tarihi:10.09.2022.

T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı. “Almatı Süreci”.
<https://www.goc.gov.tr/almati-sureci>. Erişim Tarihi:02.04.2024.

T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, “Budapeşte Süreci”.
<https://www.goc.gov.tr/budapeste-sureci16#>. Erişim Tarihi:10.06.2020.

T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, “Lahey Süreci”.
<https://www.goc.gov.tr/lahey-sureci>. Erişim Tarihi:10.06.2020.

T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, “Prag Süreci”.
<https://www.goc.gov.tr/prag-sureci-deneme>. Erişim Tarihi:10.06.2020.

T.C. Ticaret Bakanlığı Uluslararası Anlaşmalar ve Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü. “Türkmenistan Ülke Profili 2023”.
https://ticaret.gov.tr/data/5f05d4d213b8761868766d8d/T%C3%BCrkmenistan_2023.pdf. Erişim Tarihi:01.01.2024.

Trading Economics. “Kazakhstan Unemployment Rate”.
<https://tr.tradingeconomics.com/country-list/unemployment-rate>Erişim Tarihi:01.01.2024.

Trading Economics. “Kyrgyzstan Unemployment Rate”.
<https://tr.tradingeconomics.com/country-list/unemployment-rate>.
Erişim Tarihi:01.01.2024.

Trading Economics. “Uzbekistan Unemployment Rate”.
<https://tr.tradingeconomics.com/country-list/unemployment-rate>Eriřim
Tarihi:01.01.2024.

Trading Economics. “Turkmenistan Unemployment Rate”.
<https://tr.tradingeconomics.com/country-list/unemployment-rate>.
Erişim Tarihi:01.01.2024.

Transparency International The Global Coalition Against Corruption. “Kazakhstan
Corruption Perceptions Index”. <https://www.transparency.org/en/cpi/2018>.
Erişim Tarihi:01.02.2024.

Transparency International The Global Coalition Against Corruption. “Kyrgyzstan
Corruption Perceptions Index”. <https://www.transparency.org/en/cpi/2018>. Erişim
Tarihi:01.02.2024.

Transparency International The Global Coalition Against Corruption. “Uzbekistan
Corruption Perceptions Index”. <https://www.transparency.org/en/cpi/2018>. Erişim
Tarihi:01.02.2024.

Transparency International The Global Coalition Against Corruption. “Turkmenistan
Corruption Perceptions Index”. <https://www.transparency.org/en/cpi/2018>. Erişim
Tarihi:01.02.2024.

Trtavaz. “Kırgızistan Yolsuzlukla Mücadeleyi Sürdürüyor”.
<https://www.trtavaz.com.tr/haber/tur/avrasyadan/kirgizistan-yolsuzlukla-mucadeleyi-surduruyor/660be64af021e58507fee3f8>. 02.04.2024. Erişim Tarihi:02.05.2024.

Trtavaz. “Kazakistan’da Yolsuzlukla Mücadele Sürüyor”.
<https://www.trtavaz.com.tr/haber/tur/avrasyadan/kazakistanda-yolsuzlukla-mucadele-suruyor/64df26f583069bbed5ffed8a>. 18.08.2023.
Erişim Tarihi:10.10.2023.

Trthaber. “Kırgızistan’da Rüşvet Skandalı”.
<https://www.trthaber.com/haber/dunya/kirgizistanda-rusvet-skandali-175083.html>.
35.03.2015. Erişim Tarihi:03.01.2024.

Trthaber. “Budapeşte Süreci 6. Bakanlar Konferansı Başlıyor”.
<https://www.trthaber.com/haber/turkiye/budapeste-sureci-6-bakanlar-konferansi-basliyor-405641.html>. Erişim Tarihi: 04.06.2020.

Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme. <https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/08/03/GocmenIscilerinVeAileFertlerininHaklarininKorunmasınaDairSozlesme.pdf>. Erişim Tarihi:01.08.2021.

Türkiye'ye İltica Eden veya Başka Bir Ülkeye İltica Etmek Üzere Türkiye'den İkamet İzni Talep Eden Münferit Yabancılar ile Topluca Sığınma Amacıyla Sınırlarımıza Gelen Yabancılar ve Olabilecek Nüfus Hareketlerine Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik, <https://www.multeci.org.tr/wp-content/uploads/2016/12/1994-Yonetmeli.pdf>, Erişim Tarihi:10.07.2021.

Uluslararası Af Örgütü. "Uluslararası Af Örgütü Hakkında". <https://www.amnesty.org.tr/icerik/turkiye-subesi>. Erişim Tarihi:02.08.2021.

Uluslararası Af Örgütü. "Özbekistan: Cumhurbaşkanı Kerimov'un Ölümü Ülkede İnsan Haklarının Gelişmesine Yol Açacağına Benzemiyor". <https://www.amnesty.org.tr/icerik/ozbekistan-cumhurbaskani-kerimovun-olumu-ulkede-insan-haklarinin-gelismesine-yol-acacaga-benzemiyor>. 02 Eylül 2016. Erişim Tarihi:11.05.2023.

Uluslararası Mülteci Hakları Derneği. "Misyon ve Vizyon". <https://umhd.org.tr/page/vizyon-misyon/65>. Erişim Tarihi:06.06.2021.

Worldbank.org. "Kyrgyz Republic Country Partnership Framework 2024-2028". <https://www.worldbank.org/en/country/kyrgyzrepublic/publication/cpf-2024-2028>. 31 October 2023. Erişim Tarihi:04.02.2024.

Yabancılar.org. "Göç Çeşitleri". <http://www.gocmenidareleri.com/gocesitleri/duzensiz-goc>. Erişim Tarihi:01.08.2021.

Yalçınkaya, Hikmet. "Türkmenbaşı Saparmurat Niyazov'un ilginç yasakları!". <https://www.gzt.com/jurnalist/turkmenbasi-saparmurat-niyazovun-iliginc-yasaklari-2819999>. Erişim Tarihi:11.05.2023.

Yavuz, Celalettin. (2020). "Kazakistan'ın Güvenlik Politikalarında Nazarbayev Etkisi". **DEVLET İki Aylık Fikir ve Kültür Dergisi**, Ocak-Şubat 2020. Yıl 17 Sayı 487. http://devlet.com.tr/makaleler/y442KAZAKISTANIN_GUVENLIK_POLITIKALARINDA_NAZARBAYEV_ETKISI.html. 29.01.2020. Erişim Tarihi:10.10.2020.

Yıldırım, Kazım. (2020). "Göçün Aile Üzerindeki Etkisi". <https://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/YILDIRIM-Kazım-GÖÇÜN-AİLE-ÜZERİNDEKİ-ETKİSİ.pdf>. Erişim Tarihi:15.03.2023. s.968.

Yılmaz, Salih. "Kazakistan'da Dış Politikada Tokayev Dönemi Güven Veriyor". Rusya Araştırmaları Enstitüsü. <http://www.rusen.org/kazakistanda-dis-politikada-tokayev-donemi-guven-veriyor/31.05.2020>. Erişim Tarihi:10.10.2020.

Yıldız, Dursun. (2014). “Orta Asya’nın Su (Yönetimi) Sorunları ve Aral Gölünü Geri Döndürme Çabaları”. Hidropolitik Akademi. <https://docplayer.biz.tr/10068821-Orta-asya-nin-su-yonetimi-sorunlari-ve-aral-golunu-geri-dondurme-cabalari.html>.
Erişim Tarihi:10.10.2020.

Sharshekov, Zhakshylyk. Raimova, Dinara. (2014). “Kırgızistan’ın Güvenlik Sorunları”. https://www.academia.edu/11563622/Kırgızistanın_Güvenlik_Sorunları.
Erişim Tarihi:10.02.2021.

EKLER

EK-1 Kazakistan Uyruklu Göçmenlerin Türkiye'nin 81 İline Dağılımı³²¹

Kazakistan Uyruklu Göçmenlerin Türkiye'nin 81 İline Dağılımı										
İL	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Adana	46	74	58	79	88	82	90	82	85	133
Adıyaman	0	3	3	4	3	-	5	7	-	4
Afyon	7	10	11	15	24	31	31	31	34	87
Ağrı	7	4	3	-	-	-	-	-	3	4
Amasya	4	6	5	4	4	-	-	4	4	7
Ankara	527	679	855	938	968	865	975	1.055	873	1.151
Antalya	3.938	5.043	5.141	5.779	5.628	4.242	5.707	9.077	11.537	18.214
Artvin	9	12	17	24	19	14	16	17	24	20
Aydın	28	45	50	68	86	91	94	154	111	133
Balıkesir	30	36	74	70	58	61	76	82	73	149
Bilecik	46	46	31	43	44	28	62	62	77	139
Bingöl	5	-	-	-	3	-	-	-	-	-
Bitlis	0	3	3	-	-	-	-	-	-	-
Bolu	3	14	20	6	12	44	35	71	24	162
Burdur	4	4	7	8	11	16	13	19	24	28
Bursa	1.052	1.358	1.520	1.803	2.642	1.770	3.394	2.625	3.055	3.875
Çanakkale	19	26	23	27	30	36	46	56	63	105
Çankırı	-	-	-	-	-	-	-	3	-	6
Çorum	18	16	22	28	30	24	30	35	56	69
Denizli	38	84	114	134	149	138	115	165	129	145
Diyarbakır	5	10	11	12	10	9	11	7	8	8
Edirne	8	8	12	11	11	7	16	19	18	15
Elazığ	3	8	5	9	8	11	11	16	20	21
Erzincan	-	7	13	21	30	18	18	41	25	32
Erzurum	9	21	32	46	45	43	36	43	64	68
Eskişehir	38	58	56	67	91	76	97	93	79	268
Gaziantep	19	27	45	34	45	33	39	43	44	46
Giresun	6	12	28	34	35	38	57	86	76	114
Gümüşhane	-	-	-	-	-	4	4	6	4	-
Hakkari	-	-	-	-	-	3	4	3	-	3
Hatay	16	26	24	29	25	26	30	37	36	35
Isparta	12	22	31	47	48	38	33	40	28	66
Mersin	36	42	38	43	54	86	96	108	227	853
İstanbul	1.415	1.935	2.066	2.568	2.634	2.799	3.255	4.240	4.034	8.965
İzmir	304	341	345	387	412	436	523	637	541	941
Kars	-	-	-	6	11	18	16	14	10	9
Kastamonu	11	41	101	118	104	108	130	86	59	54
Kayseri	80	79	100	110	165	143	202	228	179	211
Kırklareli	3	5	9	13	16	12	14	16	15	24
Kırşehir	3	3	3	3	-	5	11	37	49	96
Kocaeli	153	195	166	186	231	173	219	260	297	384

³²¹Türkiye İstatistik Kurumu. "Uluslararası Göç İstatistikleri".

Konya	105	160	168	181	217	190	239	259	329	436
Kütahya	4	3	12	17	48	52	64	48	49	134
Malatya	8	9	10	17	18	14	16	17	17	19
Manisa	11	16	15	18	22	24	50	66	57	74
Kahramanmaraş	12	14	8	17	18	13	26	25	34	38
Mardin	6	7	-	-	-	7	6	8	8	5
Muğla	41	90	99	138	165	164	217	268	311	509
Muş	-	-	3	-	-	-	-	-	-	3
Nevşehir	5	6	19	27	19	23	20	23	14	22
Niğde	6	8	15	22	35	51	53	52	41	64
Ordu	9	12	14	15	19	21	30	32	29	37
Rize	3	7	3	10	13	9	8	8	15	21
Sakarya	42	90	83	78	105	69	111	133	143	450
Samsun	39	44	47	47	56	56	64	76	84	101
Siirt	-	-	-	-	-	-	-	3	3	4
Sinop	-	4	-	-	-	-	-	3	-	5
Sivas	8	13	13	14	10	10	15	53	57	91
Tekirdağ	13	28	30	26	30	28	43	69	73	98
Tokat	6	6	6	8	15	12	5	11	9	30
Trabzon	9	8	8	25	33	35	31	43	45	46
Tunceli	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Şanlıurfa	11	9	12	11	12	7	13	12	19	16
Uşak	5	26	41	60	70	53	44	50	29	56
Van	7	9	8	12	8	8	8	13	11	16
Yozgat	7	8	17	10	13	10	11	10	12	25
Zonguldak	13	18	18	25	27	30	35	35	21	44
Aksaray	6	10	6	5	7	10	12	17	30	69
Bayburt	-	-	-	-	-	-	3	-	-	-
Karaman	17	25	19	15	22	24	14	17	28	25
Kırıkkale	4	8	7	7	10	11	13	15	14	15
Batman	4	3	4	4	6	4	3	-	5	7
Şırnak	-	-	-	-	-	3	4	-	-	-
Bartın	3	-	-	-	5	-	3	13	11	44
Ardahan	6	4	6	14	23	20	19	13	16	8
Iğdır	8	9	4	3	-	-	-	6	4	9
Yalova	74	80	58	60	68	44	65	62	65	108
Karabük	-	-	5	13	16	16	29	42	31	140
Kilis	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Osmaniye	13	13	15	15	9	6	9	10	17	14
Düzce	15	20	22	20	22	15	20	20	11	17

EK-2 Kırgızistan Uyruklu Göçmenlerin Türkiye'nin 81 İline Dağılımı³²²

Kırgızistan Uyruklu Göçmenlerin Türkiye'nin 81 İline Dağılımı										
İL	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Adana	41	53	50	73	109	133	190	194	145	184
Adıyaman	3	4	5	4	9	11	8	14	7	6
Afyon	6	8	24	26	32	35	29	32	38	48
Ağrı	-	3	5	7	9	11	12	17	29	19
Amasya	3	9	19	19	13	13	17	18	16	21
Ankara	628	913	1.339	1.723	2.136	2.549	3.172	4.060	2.845	3.777
Antalya	1.411	2.054	2.930	4.384	4.975	5.840	5.607	7.916	6.090	9.331
Artvin	10	12	13	15	15	15	19	26	29	27
Aydın	66	80	87	176	242	266	174	370	224	259
Balıkesir	20	18	32	40	66	42	49	53	42	61
Bilecik	90	144	156	188	247	159	172	147	115	133
Bingöl	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3
Bitlis	-	3	-	3	4	6	5	5	3	3
Bolu	47	63	67	50	57	43	70	96	57	109
Burdur	4	-	4	6	7	10	9	11	11	16
Bursa	1.047	1.371	1.463	1.733	2.201	1.205	2.0335	1.452	1.209	1.370
Çanakkale	8	13	15	28	36	80	60	74	44	59
Çankırı	-	3	3	6	4	6	9	5	5	12
Çorum	4	5	7	13	19	26	33	42	34	46
Denizli	37	69	85	107	129	89	94	117	90	124
Diyarbakır	8	10	11	13	17	16	10	18	12	17
Edirne	-	6	5	6	11	7	6	13	14	17
Elazığ	4	4	4	8	9	13	11	12	14	16
Erzincan	-	-	-	-	4	3	3	9	7	9
Erzurum	39	54	43	43	40	34	32	50	50	49
Eskişehir	80	112	100	116	127	129	144	197	153	179
Gaziantep	173	182	227	223	225	88	113	130	130	137
Giresun	5	10	6	9	13	26	24	22	21	26
Gümüşhane	-	-	-	-	-	4	-	3	-	3
Hakkari	3	-	3	-	-	-	-	-	-	-
Hatay	7	8	15	11	20	22	30	23	39	39
Isparta	14	29	23	27	34	28	32	35	36	46
Mersin	28	43	43	43	50	71	98	144	174	381
İstanbul	1.471	1.977	2.486	3.196	4.020	4.984	4.672	5.116	3.838	6.817
İzmir	214	284	258	300	366	479	493	593	436	535
Kars	3	-	3	7	8	9	8	8	9	8
Kastamonu	40	5	86	137	136	141	181	190	149	141
Kayseri	87	103	125	134	144	122	134	159	119	159
Kırklareli	5	7	9	10	11	9	23	27	26	40
Kırşehir	-	-	-	5	8	9	23	31	30	38

³²²Türkiye İstatistik Kurumu. "Uluslararası Göç İstatistikleri".

Kocaeli	72	98	97	114	140	177	177	199	203	231
Konya	64	86	96	103	147	153	208	212	222	303
Kütahya	6	9	26	37	60	64	69	48	34	48
Malatya	11	15	16	15	15	16	18	19	25	20
Manisa	29	35	35	41	38	38	41	33	42	48
Kahramanmaraş	11	10	7	20	22	21	27	28	28	35
Mardin	6	9	7	7	5	3	-	-	-	3
Muğla	65	74	121	212	350	573	365	652	384	485
Muş	-	5	9	10	4	-	3	-	-	-
Nevşehir	7	12	22	38	35	27	21	41	26	42
Niğde	4	7	7	19	20	23	20	20	14	21
Ordu	5	6	8	10	17	18	15	21	17	28
Rize	6	6	9	7	8	11	9	11	12	13
Sakarya	45	63	63	80	132	113	107	110	93	157
Samsun	32	55	55	64	82	76	79	91	82	128
Siirt	3	3	-	4	6	4	4	-	3	4
Sinop	-	3	-	6	6	6	7	8	7	6
Sivas	-	4	6	13	15	14	21	19	19	46
Tekirdağ	19	20	23	35	39	39	57	64	58	81
Tokat	-	3	-	4	8	7	11	14	14	12
Trabzon	29	49	51	57	72	57	69	71	55	66
Tunceli	-	-	6	-	-	-	-	-	-	-
Şanlıurfa	10	9	14	7	10	8	15	10	14	16
Uşak	4	6	11	20	29	27	18	19	18	11
Van	5	8	11	12	13	16	21	19	16	20
Yozgat	7	6	11	13	20	20	17	22	24	28
Zonguldak	5	5	4	15	21	25	30	21	21	25
Aksaray	9	8	10	19	21	21	32	41	41	56
Bayburt	-	-	5	5	4	-	3	7	6	4
Karaman	5	7	11	12	14	11	11	23	27	38
Kırıkkale	-	-	7	6	10	13	20	22	25	25
Batman	-	-	-	3	3	3	3	3	3	8
Şırnak	-	3	-	-	-	-	-	3	-	-
Bartın	-	3	3	7	10	11	15	17	18	31
Ardahan	11	25	31	37	45	48	50	29	19	14
Iğdır	-	5	6	8	10	7	8	6	3	6
Yalova	6	11	9	36	83	104	107	130	83	140
Karabük	-	8	12	28	40	52	43	43	38	44
Kilis	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Osmaniye	3	5	3	4	4	9	11	15	13	8
Düzce	8	8	4	-	6	6	9	11	12	22

EK-3 Özbekistan Uyruklu Göçmenlerin Türkiye'nin 81 İline Dağılımı³²³

Özbekistan Uyruklu Göçmenlerin Türkiye'nin 81 İline Dağılımı										
İL	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Adana	26	34	31	48	57	73	99	106	96	139
Adıyaman	-	3	-	9	7	5	4	8	11	15
Afyon	12	10	10	15	21	26	49	88	124	225
Ağrı	11	11	13	8	11	3	5	13	16	20
Amasya	-	-	9	18	14	8	11	21	25	35
Ankara	413	506	628	721	902	1.087	1.646	2.439	1.811	2.527
Antalya	631	848	1.138	1.452	1.561	1.337	1.842	2.336	1.931	2.952
Artvin	4	3	10	6	7	13	25	37	34	42
Aydın	29	32	28	45	54	62	87	125	146	227
Balıkesir	24	32	34	40	61	70	84	157	170	276
Bilecik	18	21	46	41	54	45	96	74	73	87
Bingöl	-	-	-	-	-	-	3	7	5	8
Bitlis	-	-	-	-	5	-	3	3	8	-
Bolu	3	6	10	18	17	24	26	41	61	127
Burdur	-	5	6	11	14	17	27	60	84	181
Bursa	529	638	1.101	1.393	1.816	972	2.068	1.629	1.469	2.341
Çanakkale	30	25	29	34	49	96	208	201	162	219
Çankırı	8	5	5	7	7	13	22	28	34	27
Çorum	7	10	13	14	22	30	37	34	41	48
Denizli	50	77	95	116	147	96	116	249	265	493
Diyarbakır	10	8	9	20	18	18	19	19	19	26
Edirne	8	14	13	22	22	26	51	55	53	56
Elazığ	6	7	5	8	9	10	17	16	15	19
Erzincan	3	-	7	10	35	26	31	29	27	38
Erzurum	7	17	21	22	30	19	31	29	35	40
Eskişehir	35	54	49	63	69	61	79	109	87	159
Gaziantep	137	150	153	131	108	49	68	82	95	109
Giresun	6	6	3	5	15	11	18	32	27	31
Gümüşhane	3	9	6	-	3	-	3	5	-	6
Hakkari	-	-	-	-	-	-	3	-	-	3
Hatay	17	14	16	16	14	20	21	27	37	32
Isparta	7	15	13	24	25	9	30	64	89	145
Mersin	30	43	44	49	61	59	104	117	126	235
İstanbul	3.688	4.114	6.330	10.279	14.626	25.247	24.168	32.704	25.336	54.614
İzmir	189	228	236	288	355	414	621	777	699	845
Kars	3	-	5	4	4	8	10	18	26	27
Kastamonu	25	21	39	49	42	31	72	81	77	74
Kayseri	28	26	20	31	35	30	58	90	85	162
Kırklareli	4	10	10	17	20	27	77	113	75	171
Kırşehir	4	5	4	5	5	8	7	12	14	26
Kocaeli	107	119	113	158	215	246	302	422	459	730
Konya	94	109	108	113	112	117	170	210	263	356
Kütahya	6	8	13	16	31	34	48	28	36	57
Malatya	5	10	16	15	13	15	15	19	28	40

³²³Türkiye İstatistik Kurumu. "Uluslararası Göç İstatistikleri".

Manisa	9	12	21	28	31	42	42	71	79	119
Kahramanmaraş	4	9	9	15	15	12	26	32	35	53
Mardin	10	10	14	9	8	3	8	10	10	16
Muğla	79	93	110	156	193	215	376	479	448	663
Muş	-	-	-	-	-	-	3	-	4	5
Nevşehir	3	5	8	21	16	14	24	26	21	30
Niğde	3	6	8	7	12	12	22	27	15	28
Ordu	4	9	9	16	21	34	42	49	65	65
Rize	-	3	8	14	17	31	42	54	57	63
Sakarya	31	62	84	135	178	118	147	214	235	417
Samsun	15	20	18	16	30	38	56	114	105	194
Siirt	-	-	-	-	-	-	4	7	5	9
Sinop	4	-	-	5	9	20	23	43	47	57
Sivas	3	3	5	16	22	17	28	25	32	42
Tekirdağ	25	38	40	70	96	131	203	293	268	283
Tokat	-	-	-	4	8	12	12	19	24	27
Trabzon	9	19	26	34	49	62	85	90	92	107
Tunceli	-	-	-	-	-	-	-	3	3	6
Şanlıurfa	11	12	8	17	17	13	12	12	18	19
Uşak	5	6	23	27	30	32	31	20	24	34
Van	-	-	-	4	7	3	5	4	8	12
Yozgat	7	5	6	6	7	16	17	16	11	22
Zonguldak	5	15	22	21	22	22	34	37	36	52
Aksaray	13	14	12	14	21	29	27	40	43	74
Bayburt	-	-	-	3	3	4	6	6	7	7
Karaman	4	6	6	8	9	12	16	39	46	55
Kırıkkale	5	10	11	11	13	18	32	26	32	35
Batman	-	3	-	3	5	7	6	13	11	13
Şırnak	-	-	-	-	-	3	-	-	5	6
Bartın	-	5	8	7	6	8	20	16	25	49
Ardahan	-	-	-	4	8	7	8	4	4	6
İğdır	-	-	-	3	3	4	5	-	4	4
Yalova	16	20	29	27	85	108	141	195	178	247
Karabük	-	-	7	23	26	34	51	144	170	233
Kilis	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Osmaniye	7	10	6	6	5	6	9	16	16	27
Düzce	10	12	11	26	33	35	42	41	49	71

EK-4 Türkmenistan Uyruklu Göçmenlerin Türkiye'nin 81 İline Dağılımı³²⁴

Türkmenistan Uyruklu Göçmenlerin Türkiye'nin 81 İline Dağılımı										
İL	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Adana	64	83	90	125	139	149	184	204	148	132
Adıyaman	3	6	4	5	9	6	-	10	8	11
Afyon	78	79	80	78	71	47	57	67	56	55
Ağrı	-	6	47	45	63	62	65	64	53	40
Amasya	6	7	22	25	22	28	36	38	31	26
Ankara	693	867	1.001	1.125	1.132	1.233	2.575	4.204	2.821	3.091
Antalya	327	401	567	694	775	872	2.139	3.279	1.969	2.376
Artvin	-	-	4	13	16	25	125	131	141	93
Aydın	23	60	59	65	63	84	115	157	134	136
Bahkesir	187	216	295	286	268	232	282	317	244	231
Bilecik	17	38	24	19	17	11	15	15	17	17
Bingöl	3	-	4	5	5	3	5	5	4	6
Bitlis	3	18	16	10	11	14	29	32	48	43
Bolu	29	29	32	36	45	59	94	105	99	110
Burdur	-	11	15	19	38	58	122	184	164	161
Bursa	158	182	194	241	373	301	626	749	590	699
Çanakkale	69	103	106	117	168	270	753	710	594	568
Çankırı	19	25	26	36	35	32	48	55	45	45
Çorum	10	13	29	24	34	39	69	55	48	44
Denizli	50	57	46	57	56	61	61	102	90	96
Diyarbakır	5	7	9	13	21	20	23	25	24	26
Edirne	166	163	147	144	124	113	210	337	388	331
Elazığ	13	16	14	17	16	58	60	51	41	21
Erzincan	10	28	33	39	41	35	41	44	49	34
Erzurum	66	172	168	156	121	87	80	76	69	65
Eskişehir	144	172	191	255	310	329	420	446	406	370
Gaziantep	158	199	219	218	217	105	99	87	76	65
Giresun	6	7	16	24	58	94	108	117	124	117
Gümüşhane	9	17	19	18	19	16	28	22	19	20
Hakkari	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Hatay	26	33	38	37	42	37	41	55	44	47
Isparta	422	412	450	438	384	299	324	445	483	461
Mersin	64	69	65	66	110	172	225	242	218	257
İstanbul	6.281	6.239	9.637	13.100	16.694	30.294	47.194	108.068	69.719	103.149
İzmir	338	351	371	429	496	571	1.089	1.255	1.303	1.138
Kars	20	71	237	198	244	504	680	1.090	911	739
Kastamonu	21	20	22	25	80	116	450	484	394	308
Kayseri	178	168	167	129	120	79	111	142	135	160
Kırklareli	267	345	419	463	491	530	932	1.026	822	813
Kırşehir	11	12	15	15	37	56	212	322	320	299
Kocaeli	156	196	227	279	295	320	423	538	511	581
Konya	174	259	252	266	273	280	395	368	351	333
Kütahya	11	25	90	130	129	160	332	387	418	379
Malatya	69	149	190	222	269	261	285	266	237	204

³²⁴Türkiye İstatistik Kurumu. "Uluslararası Göç İstatistikleri".

Manisa	47	68	64	71	74	74	103	136	125	106
Kahramanmaraş	33	47	54	72	79	100	151	140	132	115
Mardin	-	-	-	-	6	6	9	7	6	10
Muğla	94	86	103	128	130	144	375	421	351	399
Muş	4	3	3	-	-	-	3	3	-	3
Nevşehir	21	20	15	23	19	15	63	67	67	70
Niğde	22	52	68	74	103	108	124	153	82	74
Ordu	4	10	20	17	31	30	66	86	86	80
Rize	27	42	46	47	54	46	64	66	63	62
Sakarya	230	373	489	700	773	548	488	454	383	343
Samsun	267	362	386	446	444	409	699	946	930	877
Siirt	-	-	22	24	19	90	401	350	308	239
Sinop	4	14	23	31	45	94	100	96	81	59
Sivas	11	20	22	27	17	23	29	26	26	32
Tekirdağ	117	138	168	169	206	216	334	402	348	307
Tokat	14	29	58	91	134	166	252	255	405	394
Trabzon	52	56	60	75	108	112	147	187	177	144
Tunceli	-	3	4	3	3	3	4	10	8	7
Şanlıurfa	3	8	8	10	11	8	27	20	18	15
Uşak	30	222	560	899	990	1.163	1.208	1.129	988	867
Van	47	43	43	40	29	33	91	73	44	31
Yozgat	12	12	21	29	30	23	27	29	28	26
Zonguldak	13	29	34	78	134	195	287	307	330	196
Aksaray	37	107	151	217	267	299	506	539	465	444
Bayburt	4	6	15	24	38	53	69	59	54	44
Karaman	4	8	6	5	6	6	63	58	65	58
Kırıkkale	23	47	63	81	92	96	144	129	114	86
Batman	-	5	16	19	19	17	17	16	15	11
Şırnak	-	-	-	-	-	-	-	3	4	4
Bartın	25	28	32	38	45	88	373	393	409	348
Ardahan	46	56	52	53	102	86	86	69	60	44
Iğdır	5	8	5	-	3	-	3	3	7	-
Yalova	26	29	42	47	60	90	98	96	118	122
Karabük	17	17	20	34	142	281	445	473	449	360
Kilis	43	51	49	44	28	19	36	24	44	16
Osmaniye	-	13	17	22	32	32	30	23	19	28
Düzce	21	20	19	37	46	41	52	45	39	43

EK- 5 Türkiye Cumhuriyeti'nin Devlet ve Vakıf Üniversitelerinde Kayıtlı Kazak Öğrenciler³²⁵

T.C. Devlet ve Vakıf Üniversitelerinde Kayıtlı Kazak Öğrenciler			
Eğitim Yılı	Kadın	Erkek	Toplam
2013-2014	509	797	1.306
2014-2015	809	990	1.799
2015-2016	894	1.092	1.986
2016-2017	967	1.048	2.015
2017-2018	1.014	1.051	2.065
2018-2019	1.118	1.073	2.191
2019-2020	1.168	1.181	2.349
2020-2021	1.468	1.441	2.909
2021-2022	2.586	2.271	4.857
2022-2023	4.748	4.116	8.864

EK-6 Türkiye Cumhuriyeti'nin Devlet ve Vakıf Üniversitelerinde Kayıtlı Kırgız Öğrenciler³²⁶

T.C. Devlet ve Vakıf Üniversitelerinde Kayıtlı Kırgız Öğrenciler			
Eğitim Yılı	Kadın	Erkek	Toplam
2013-2014	562	848	1.410
2014-2015	726	1.093	1.819
2015-2016	794	1.200	1.994
2016-2017	853	1.179	2.032
2017-2018	821	1.105	1.926
2018-2019	866	1.071	1.937
2019-2020	811	981	1.792
2020-2021	761	888	1.649
2021-2022	862	904	1.766
2022-2023	1.024	1.002	2.026

³²⁵Yüksek Öğretim Kurulu. "Uyruğa Göre Öğrenci Sayıları Raporu".
<https://istatistik.yok.gov.tr>. Erişim Tarihi:02.10.2023

³²⁶Yüksek Öğretim Kurulu. "Uyruğa Göre Öğrenci Sayıları Raporu".
<https://istatistik.yok.gov.tr>. Erişim Tarihi:02.10.2023

EK-7 Türkiye Cumhuriyeti'nin Devlet ve Vakıf Üniversitelerinde Kayıtlı Özbek Öğrenciler³²⁷

T.C. Devlet ve Vakıf Üniversitelerinde Kayıtlı Özbek Öğrenciler			
Eğitim Yılı	Kadın	Erkek	Toplam
2013-2014	159	212	371
2014-2015	260	296	556
2015-2016	311	341	652
2016-2017	358	378	736
2017-2018	405	435	840
2018-2019	490	585	1.075
2019-2020	636	962	1.598
2020-2021	874	1.547	2.421
2021-2022	1.221	2.169	3.390
2022-2023	1.782	3.012	4.794

EK-8 Türkiye Cumhuriyeti'nin Devlet ve Vakıf Üniversitelerinde Kayıtlı Türkmen Öğrenciler³²⁸

T.C. Devlet ve Vakıf Üniversitelerinde Kayıtlı Türkmen Öğrenciler			
Eğitim Yılı	Kadın	Erkek	Toplam
2013-2014	1.793	5.148	6.941
2014-2015	2.525	6.567	9.092
2015-2016	2.985	6.918	9.903
2016-2017	3.393	7.025	10.418
2017-2018	4.423	7.824	12.247
2018-2019	6.744	10.827	17.571
2019-2020	7.450	10.566	18.016
2020-2021	8.178	11.206	19.384
2021-2022	6.971	8.607	15.578
2022-2023	9.349	8.901	18.250

³²⁷Yüksek Öğretim Kurulu. "Uyruğa Göre Öğrenci Sayıları Raporu".
<https://istatistik.yok.gov.tr>. Erişim Tarihi:02.10.2023

³²⁸Yüksek Öğretim Kurulu. "Uyruğa Göre Öğrenci Sayıları Raporu".
<https://istatistik.yok.gov.tr>. Erişim Tarihi:02.10.2023

EK-9 Kazakistan'dan Türkiye'ye Gelen Göçmenlerin Cinsiyete Göre Dağılımı³²⁹

Kazakistan'dan Türkiye'ye Gelen Göçmenlerin Cinsiyete Göre Dağılımı			
Yıl	Erkek	Kadın	Toplam
2012	3.735	4.701	8.436
2013	4.828	6.255	11.083
2014	4.959	6.894	11.853
2015	5.517	8.212	13.729
2016	5.748	9.190	14.938
2017	4.589	7.997	12.586
2018	6.345	10.483	16.828
2019	8.172	12.979	21.151
2020	9.483	14.162	23.645
2021	15.927	23.527	39.454

EK-10 Kırgızistan'dan Türkiye'ye Gelen Göçmenlerin Cinsiyete Göre Dağılımı³³⁰

Kırgızistan'dan Türkiye'ye Gelen Göçmenlerin Cinsiyete Göre Dağılımı			
Yıl	Erkek	Kadın	Toplam
2012	2.486	3.629	6.115
2013	3.339	5.023	8.362
2014	3.914	6.661	10.575
2015	4.629	9.398	14.027
2016	5.005	12.119	17.124
2017	5.071	13.491	18.562
2018	5.364	14.188	19.552
2019	6.183	17.358	23.541
2020	4.656	13.363	18.019
2021	7.101	19.440	26.541

³²⁹Türkiye İstatistik Kurumu. "Uluslararası Göç İstatistikleri".

³³⁰Türkiye İstatistik Kurumu. "Uluslararası Göç İstatistikleri".

EK-11 Özbekistan'dan Türkiye'ye Gelen Göçmenlerin Cinsiyete Göre Dağılımı ³³¹

Özbekistan'dan Türkiye'ye Gelen Göçmenlerin Cinsiyete Göre Dağılımı			
Yıl	Erkek	Kadın	Toplam
2012	1.706	4.811	6.517
2013	2.222	5.654	7.876
2014	2.954	8.010	10.964
2015	4.248	11.865	16.113
2016	5.731	15.973	21.704
2017	8.681	22.912	31.593
2018	9.704	24.386	34.090
2019	13.026	31.880	44.906
2020	10.099	26.411	36.510
2021	23.085	48.060	71.145

EK-12 Türkmenistan'dan Türkiye'ye Gelen Göçmenlerin Cinsiyete Göre Dağılımı ³³²

Türkmenistan'dan Türkiye'ye Gelen Göçmenlerin Cinsiyete Göre Dağılımı			
Yıl	Erkek	Kadın	Toplam
2012	4.753	6.915	11.668
2013	5.797	7.572	13.369
2014	7.383	11.035	18.418
2015	8.883	14.505	23.388
2016	10.126	18.128	28.254
2017	15.878	26.963	42.841
2018	28.514	39.632	68.146
2019	74.234	59.426	133.669
2020	46.154	45.064	91.218
2021	65.140	58.825	123.965

³³¹Türkiye İstatistik Kurumu. "Uluslararası Göç İstatistikleri".

³³²Türkiye İstatistik Kurumu. "Uluslararası Göç İstatistikleri".

EK-13 Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinden Türkiye'ye Yapılan Göçler³³³

2012-2021 Arasında Türkiye'ye Gelen Toplam Göçmen Sayıları			
Ülke	Erkek	Kadın	Toplam
Kazakistan	69.303	104.400	173.703
Kırgızistan	47.748	114.670	162.418
Özbekistan	81.456	199.962	281.418
Türkmenistan	266.871	288.065	554.936
Genel	465.378	707.097	1.172.475

³³³Türkiye İstatistik Kurumu. "Uluslararası Göç İstatistikleri".

ÖZGEÇMİŞ

İlköğrenimini ve liseyi İstanbul ilinin Küçükçekmece ilçesinde tamamladı. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde lisans eğitimi aldı. 08.09.2014 tarihinde Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Tarih Bölümü Genel Türk Tarihi Programı'nda yüksek lisansa başladı ve 13.10.2016 tarihinde "Türkiye-Belarus Münasebetleri (1991-2014)" adlı tez çalışmasını Prof. Dr. İlyas KEMALOĞLU danışmanlığında savunarak mezun oldu. 2017-2024 yılları arasında aynı bölüm ve programda Prof. Dr. İlyas KEMALOĞLU danışmanlığında doktora yaptı.

